

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№4(68)

Алматы, 2019

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, №4(68), 2019

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. Әбсаттаров

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насимова – с.ғ.д., проф.

Редакция алқасы:
З.К. Шаукенова – ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
ғ.ғ.д., проф.,

Г.С. Абдирайымова – а.ғ.д., проф.,
З.Ж. Жаназарова – а.ғ.д., проф.,
Лим Че Ван – PhD докторы, проф.
(Корея),

Н.П. Нарбут – а.ғ.д., проф. (Ресей),
И.А. Рау – филос.ғ.д., проф. (Германия),

Т.Ж. Қалдыбаева – а.ғ.д., проф.,
С.В. Решетников – с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),

Лоранс Тен – PhD докторы, проф.
(Франция),

А.И. Шалтыков – с.ғ.д., проф.,
Е.А. Харьковщенко – филос.ғ.д., проф.
(Украина)

Н.П. Медведев – с.ғ.д., проф. (Ресей),
Б.М. Торогелдиева – с.ғ.д., профессор
(Кыргызстан)

А.Ж. Мұқажанова – с.ғ.д., доцент
Н.Б. Сейсен – с.ғ.д., доцент
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2019

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде 2009 жылы
мамырдың 8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 27.12.2019 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 26 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 153.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Дауен Д.Б., Рахимбаева Г.К. Вопросы трансграничных рек в казахстанско-китайском сотрудничестве.....	
Дәуен Д.Б., Рахимбаева Г.К. Қазақстан-Қытай ынтымақтастығындағы трансшекаралық өзендер мәселелері.....	7
Dauyen D.B., Rakhimbayeva G.K. Problems of transboundary enterprises in Kazakhstan-China cooperation.....	8
Иманбекова Б.И., Издамасова Н.К. Мемлекет тарапынан мүмкіндігі шектеулі жастарды қолдаудың жаңа механизмі...	
Иманбекова Б.И., Издамасова Н.К. Новый механизм государственной поддержки для молодежи с ограниченными возможностями.....	12
Imanbekova B.I., Izdamassova N.K. A new mechanism of state support for youth with disabilities.....	13
Омарова М.А. Ақпараттық қауіпсіздік - Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының жаңа бағыты.....	18
Омарова М.А. Информационная безопасность - новый вектор казахстанско-китайского сотрудничества.....	19
Omarova M.A. Information security - a new vector of Kazakh-Chinese cooperation.....	
Курмангали А.К. Политологические подходы в определении роли СМИ.....	23
Құрманғали А. К. БАҚ рөлін анықтаудағы саяси тәсілдер...	
Kurmangali A.K. Political approaches in determining the role of the media.....	24
Кагазбаева Э.М. Медиаторская деятельность Нурсултана Назарбаева на Международной арене.....	27
Кагазбаева Э.М. Нұрсұлтан Назарбаевтың Халықаралық аренадағы медиаторлық қызметі.....	28
Kagazbaeva E.M. Mediation activity of Nursultan Nazarbayev in the International arena.....	
Назарова К.Б., Дауен Д.Б. Қытайшылдықтың Шығыс Азиядағы дүниетаным жүйесі ретінде қалыптасуы.....	33
Назарова К.Б., Дауен Д.Б. Формирование китаецентричного регионального порядка в Восточной Азии.....	34
Nazarova K.B., Dauyen D.B. Formation of the China-centric regional order in East Asia.....	
Рахманова Г.Б. Особенности внешнеполитического курса Казахстана с арабскими странами.....	
Рахманова Г.Б. Қазақстанның араб елдерімен сыртқы саяси бағытының ерекшеліктері.....	37
Rakhmanova G.B. Features of foreign – policy course of Kazakhstan with Arabic countries.....	38

- Редакционная коллегия:
Шаукенова З.К. – член-корр. НАН РК,
д.с.н., проф.,
Абдирайымова Г.С. – д.с.н., проф.,
Жаназарова З.Ж. – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф.
(Южная Корея),
Нарбут Н.П. – д.с.н., проф. (Россия),
Рау И.А. – д.филол.н., проф. (Германия),
Калдыбаева Т.Ж. – д.с.н., проф.,
Решетников С.В. – д.п.н., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
Шалтыков А.И. – д.полит.н., проф.,
Харьковщенко Е.А. – д.филол.н., проф.
(Украина),
Медведев Н.П. – д.полит.н., проф.,
(Россия),
Торогелдиева Б.М. – д.п.н., профессор
(Кыргызстан)
Мукажанова А.Ж. – д.полит.н., доцент,
Сейсен Н.Б. – д.полит.н., доцент,
(ответ. секретарь)

- Абдирайымова Г.С., Тулебаев Н.Н. Общественный
имидж и образ социальной работы (по результатам
исследования)..... 43
- Әбдірайымова Г.С., Тулебаев Н.Н. Қоғамдық имидж және
әлеуметтік жұмыс мамандығының бейнесі (зерттеу
нәтижелері бойынша)..... 44
- Abdiraimova G.S., Tulebayev N.N. Public image and
representation of social work profession (by the results of the
research).....
- Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т. Женщина-рекрут ИГ:
образ, идентичность, статус и функции..... 51
- Каримова Г.К., Сейдуманов С.Т. ИМ-нің рекрут-әйелі:
бейнесі, сәйкестігі, мәртебесі және қызметтері..... 52
- Karimova G.K., Seidumanov S.T. Is female-recruit: image,
identity, status and functions.....
- Абишев М.А., Файзулин Р.К. «Молодёжь как фактор
развития Казахстана» 57
- Абишев М.А., Файзулин Р.К. «Жастар Қазақстанның даму
факторы ретінде» 58
- Abishev M.A., Faizullin R.K. «Youth as a factor of
development of Kazakhstan»
- Кабаева Ж.А. Социально – психологические аспекты
проблемы диаспор..... 62
- Кабаева Ж.А. Диаспоралар мәселелерінің әлеуметтік-
психологиялық
аспектілері..... 63
- Kabayeva Zh.A. Social and psychological aspects of the
problems of diasporas.....
- Омарова А.Т., Сайлаубек А.С. Қазақстан
Республикасындағы ана мен баланы қорғаудың әлеуметтік
аспектілері..... 67
- Омарова А.Т., Сайлаубек А.С. Социальные аспекты
защиты материнства и детства в Республике Казахстан..... 68
- Omarova A.T., Sailaubek A.S. Social aspects of motherhood
and childhood protection in the Republic of Kazakhstan.....

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

- Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. Стратегическое партнерство
между Китайской Народной Республикой и Германией..... 73
- Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Қытай Халық Республикасы мен
Германия арасындағы стратегиялық әріптестік..... 74
- Absattarov R.B., Rau I.A. Strategic partnership between
Chienes peoples Republic and Germany.....
- Ожукеева.Т.О., Сейсен Н.Б. Конфессиональная политика

**Kazakh national pedagogical
university after Abai**

BULLETIN

**Series of «Sociological and
Political sciences»
№4(68), 2019**

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*
R.B. Absattarov

Deputy Editor:

G.O. Nasimova – *doctor of political science,
professor*

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-correspondent of
NSA of RK, doctor of sociological science,
professor,*

G.S. Abdirayimova – *doctor of sociological
science, professor,*

Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of sociological
science, professor,*

T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of sociological
science, professor,*

A.I. Shaltykov – *doctor of political science,
professor,*

Lim Chae Wan – *doctor of political science,
professor (South Korea),*

N.P. Narbut – *doctor of sociological science,
professor (Russia),*

I.A. Rau – *doctor of philosophical science,
professor (Germany),*

S.V. Reshetnikov – *doctor of political science,
professor (Belarus),*

Lourans Ten – *doctor of sociological science,
professor (France),*

Ye.A. Kharkovshchenko – *doctor
of philosophical science, professor (Ukraine),*

N.P. Medvedev – *doctor of political science,
professor, (Russia),*

B.M. Toregaldieva – *doctor of political science,
professor (Kyrgyzstan)*

A.Zh. Mukazhanova – *doctor of political science,
associate professor,*

N.B. Seisen – *doctor of political sciences,
associate professor, (executive Secretary)*

© **Kazakh national pedagogical
university after Abai, 2019**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 27.12.2019. Format 60x84 ¹/₈.
Volume – 26 publ.literature. Edition 300 num.
Order 153.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Кыргызской Республики на перекрестке истории Востока.... 88
Ожукеева.Т.О., Сейсен Н.Б. Шығыс тарихының
қиылысындағы Қырғыз Республикасының конфессиялық 89
саясаты.....
Ojukееva T.O., Seisen N.B. Confessional policy of the Kyrgyz
Republic at the crossroads of the history of the East.....

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST**

Birimkulova G.U. The European Union policy towards China
in the modern world..... 101

Биримқұлова Г.У. Еуропалық Одақтың қазіргі кезеңдегі
Қытайға қатысты саясаты..... 102

Биримқұлова Г.У. Политика Европейского Союза в
отношении Китая в современном мире.....

Жұмағұлов М.О. Құқықтық сананы дереккөздер негізінде
зерттеу..... 107

Жумагулов М.О. Исследование правового сознания на
основе источников..... 108

Zhumagulov M.O. Research of legal consciousness on the
basis of sources.....

Мадярбеков Г.Б. Қазақстандағы орта тап: қалыптасуы
және негізгі тенденциялары..... 112

Мадярбеков Г.Б. Средний класс в Казахстане:
формирование и основные тенденции..... 113

Madyarbekov G.B. Middle class in Kazakhstan: formation and
main trends.....

Муслимова Қ.С. Сәйкестілік және сәйкестілік мінез-
құлық: теоретикалық аспектілері..... 118

Muslimova K.S. Identity and identification behavior:
theoretical aspects..... 119

Муслимова К.С. Идентичность и идентификационное
поведение: теоретические аспекты.....

Nussipova A.U. The role of cybersecurity in world politics.....

Нусипова А.У. Әлемдік саясаттағы киберқауіпсіздіктің
рөлі..... 122

Нусипова А.У. Роль кибербезопасности в мировой
политике..... 123

Амантаева Д.Б., Таукелова Т.Б. Сұлулық
индустриясындағы өзара әрекет агенттері: Фрейм талдау.... 126

Амантаева Д.Б., Таукелова Т.Б. Специфические агенты в
индустрии красоты: анализ Фрейма..... 127

Amantayeva D.B., Tauekelova T.B. Specific agents in the
beauty industry: Frame analysis.....

Набиев В.Г. К вопросу о тенденциях ассимиляции
курдских диаспор..... 132

Набиев В.Г. Курд диаспораларының ассимиляция үрдістері
туралы мәселеге..... 133

Nabiyev V.G. To the question about the tendencies of
assimilation of the Kurdish Diaspora.....

Карымсакова К.К. XX ғасырдағы Халықаралық терроризм
мәселелері..... 136

Карымсакова К.К. Проблемы Международного терроризма XX века.....	137
Karymsakova K.K. The problems of International terrorism of the 20 th century.....	
Жұмағұлов М.О. Қазақстан жастарының девиантты мінез-құлқының себептері.....	141
Жумагулов М.О. Причины девиантного поведения молодежи Казахстана.....	142
Zhumagulov M.O. Reasons for deviant behavior of young people in Kazakhstan.....	
Имашева Ж.А. Анализ толерантности и многообразия в отношениях различных этнических групп (по результатам социологического исследования)	145
Имашева Ж.А. Әртүрлі этностық топтардың қарым-қатынасындағы толеранттылық пен әралуандықты талдау (социологиялық зерттеу нәтижелері бойынша)	146
Imasheva Zh.A. Analysis of tolerance and variety with respect to various ethnic groups (by results of a sociological research)...	
Сыздықова С.М. Отбасылық медиацияның теориялық-әдістемелік бағыттары.....	152
Сыздықова С.М. Теоретико-методические направления семейной медиации.....	153
Syzdykova S.M. Theoretical and methodological directions of family mediation.....	
Dossymkhan Y. Integration projects of the European and Eurasian regions comparative analysis.....	157
Досымхан Е.Д. «Интеграция» ұғымының тұжырымдамалық және теориялық негіздері.....	158
Досымхан Е.Д. Концептуальные и теоретические основы понятия «Интеграция».....	
Жангужекова Д.Ж. Трансформация устойчивости политических процессов под воздействием бифуркаций: теоретический разбор.....	164
Жангужекова Д.Ж. Бифуркацияның саяси үдерістер тұрақтылығының трансформациясына әсері: теориялық талдау.....	165
Zhanguzhekova D.Zh. The bifurcation's influence on the transformation of the political processes sustainability: a theoretical analysis.....	
Карабасова А.Б. «Қытайлық арман» концепциясының теоретикалық негіздері.....	167
Карабасова А.Б. Теоретические основы концепции «Китайская мечта»	168
Karabasova A.B. Theoretical basis of the concept of «Chinese dream»	
Несипкалиев Д.Е., Шингалиева А.К. Қазіргі Қазақстан қоғамында жастарды әлеуметтендіру мәселелерінің ерекшеліктері.....	172
Несипкалиев Д.Е., Шингалиева А.К. Проблемы социализации молодежи в современном казахстанском обществе.....	173
Nessipkaliyev D.E., Shingalyieva A.K. The problems of youth socialization in modern Kazakhstan society.....	
Нуров М.М. Діндарлық мәселесінің әлеуметтік ғылымдар	

жүйесінде зерделенуі және оның Қазақстан қоғамындағы көріністері.....	177
Нуров М.М. Осмысление религиозности в системе социальных наук и ее проявление в казахстанском обществе.....	178
Nurov M.M. Comprehension of religiosity in the system of social sciences and its manifestation in Kazakhstani society.....	
Тауенов К.Е. Қарт адамдар: түсінігі және типологиясы.....	183
Тауенов К.Е. Пожилые люди: понятие и типология.....	184
Tauevov K.E. Older people: concept and typology.....	
Еспенова Т.Т. Көп балалы отбасылар мәселесіне қоғамның көзқарасы.....	187
Еспенова Т.Т. Отношение общества к проблемам многодетных семей	188
Espenova T.T. Society's attitude to the problems of large families.....	

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Абсаттаров Р.Б., Абсаттаров, Г.Р. Рау И.А. Южно-китайское море – арена борьбы мировых держав.....	193
Абсаттаров Р.Б., Абсаттаров, Г.Р. Рау И.А. Оңтүстік Қытай теңізі - әлемдік державалардың күрес аренасы.....	194
Absattarov R.B., Absattarov G.R., Rau I.A. South china sea – fight arena of powerful states.....	
Авторлар туралы мәлімет	201
Сведения об авторах	203
Information about the authors	205

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж. бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

ГРНТИ 11.01.65

Д.Б. Дауен¹, Г.К. Рахимбаева¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНДАҒЫ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӨЗЕНДЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан мен Қытай аумағы арқылы өтетін су ресурстарын пайдалануға байланысты Қазақстан-Қытай екі жақты қарым-қатынастарының басты мәселелері қарастырылған. Трансшекаралық Іле мен Ертіс өзендерінен су алуды, арттыруды көздейтін ҚХР трансшекаралық өзендердің суын молынан пайдалануға негізделген стратегиясы жан-жақты талданады. Қытай тарапының Ертіс өзенінің су ресурстарын пайдалануды ұлғайтуының Қазақстан үшін әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипаттағы бірқатар теріс салдары сарапталады. Сонымен қатар ғылыми мақалада Іле-Балхаш бассейні аймағындағы экологиялық ахуал нақты фактілермен зерделенеді және аталған су ресурстарын ҚХР шектен тыс пайдалануы салдарынан әкелетін экологиялық жағдайға ғылыми болжам жасалынады. Автор Ертіс пен Іле ғана емес, сондай-ақ бірқатар трансшекаралық өзендерде суды бақылауды күшейту бойынша өз ұсыныстарын айтады, Қазақстан тарапынан трансшекаралық өзендерді тиімді пайдалану жолдарын да көрсетеді. Сондай-ақ трансшекаралық өзендердегі бекеттерді көбейту мен жетілдіру мәселесі де талданған.

Түйін сөздер: су ресурсы, трансшекаралық өзендер, бекет, автономиялық аймақ, экология, стратегиялық серіктестік, Ертіс, Іле, Балқаш, гидрология.

Дауен Д.Б.¹, Рахимбаева Г.К.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений
и Мировых Языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

ВОПРОСЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ РЕК В КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКОМ СОТРУДНИЧЕСТВЕ

Аннотация

В статье рассматриваются основные вопросы казахстанско-китайских двусторонних отношений с точки зрения использования водных ресурсов трансграничных рек через территорию Казахстана и Китая. Комплексная стратегия КНР, основанная на использовании водных ресурсов трансграничных рек, таких как Иртыш и Или, которая направлена на увеличение забора воды из трансграничных рек Или и Иртыш, тщательно проанализирована. Увеличение использования водных ресурсов реки Иртыш китайской стороной имеет ряд негативных социально-экономических и экологических последствий для Казахстана. В то же время в научной статье описывается экологическая ситуация в регионе Или-Балхашского бассейна с конкретными фактами и прогнозируются научные предпосылки экологической ситуации, возникающей в результате чрезмерного использования этих водных ресурсов в КНР. Автор дает свои рекомендации по усилению водного контроля в Иртыше и Или, а также на ряде трансграничных рек, а также показывает, как Казахстан может эффективно использовать трансграничные реки.

Ключевые слова: водный ресурс, трансграничные реки, автономный округ, экология, стратегическое партнерство, Иртыш, Или, Балхаш, гидрология.

PROBLEMS OF TRANSBOUNDARY ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN-CHINA COOPERATION

Abstract

The article discusses the main issues of bilateral Kazakh-Chinese relations in terms of the use of water resources through the territory of Kazakhstan and China. The comprehensive strategy of the PRC, based on the use of water resources of transboundary rivers such as the Irtysh and Ili, which is aimed at increasing water withdrawal from the transboundary rivers Ili and Irtysh, has been carefully analyzed. The increased use of water resources of the Irtysh River by the Chinese side has a number of negative socio-economic and environmental consequences for Kazakhstan.

At the same time, the scientific article describes the ecological situation in the region of the Ili-Balkhash basin with specific facts and predicts the scientific prerequisites for the ecological situation arising from the overuse of these water resources in the PRC. The author gives his recommendations on strengthening water control in the Irtysh and Ili, as well as on a number of transboundary rivers.

Keywords: water resources, transboundary rivers, ecology, water resources, strategic partnership, Irtysh, Ili, Balkhash, hydrology.

Қазақстан Республикасы үшін трансшекаралық өзендердің су ресурстарын тиімді пайдалану өте маңызды тақырып. Сарапшылардың пікірінше, Қазақстан су ресурстарының тапшылығын басым еуразиялық елдердің бірі. Республиканың жерүсті суларының шамамен жартысы көрші мемлекеттер аумағынан келеді. Бізге бұрыннан мәлім, Қазақстанның жерүсті суларының табиғи ресурстарының азаюы байқалады. Сонымен қатар жыл сайын өзендер ағынының азаюының жалпы көлемі 90% жетіп, бұл жағдай көршілес мемлекеттерде де орын алып отыр. Өз кезегінде, ҚХР-да су ресурстарына қажеттілік күннен күнге артып келеді, және оның даму үрдісі қарқынды өнеркәсіпті, ауыл-шаруашылығын және қалаларды сумен қамтамасыз ету себебінен туындап отырғаны мәлім. Осы тұрғыда Қазақстан мен Қытайдың су қатынастарын реттеуде стратегиялық тұрғыдан маңызды мақсаттары бар.

Айта кету керек, 23 шекаралық өзен Қазақстан мен Қытай аумағы арқылы өтіп жатыр. Олардың ішінде ірілері боп саналатын: Ертіс, Іле, Қорғас, Еміл [1]. Қазіргі уақытта су ресурстарын бөлісу тұрғысынан Қазақстан-Қытай екі жақты қатынастарының басты мәселесі трансшекаралық Іле мен Ертіс өзендерінен суалуды арттыру болып отыр. ҚХР трансшекаралық Ертіс пен Іле өзендерінің суын молынан пайдалануды көздеп отырған стратегиясын жасырмайды. Естеріңізге сала кетейік, 1998 жылдың күзінде Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық аймағындағы (ШҰА) Ертіс өзенінің бір бөлігін Үрімшіге жақын Қарамай кен орнына жіберу мақсатында «Қара Ертіс-Қарамай» арнасының құрылысын жеделдете бастады [2].

Сарапшылардың пікірінше, Қытай Халық Республикасы өзінің идеяларын жүзеге асыруы елімізді сумен жабдықтаудың қазіргі режимін бұзады және Қазақстан Республикасының солтүстік-шығыс және орталық өңірлеріне өнеркәсіп және ауыл шаруашылығына кері әсер етеді. Сонымен қатар, осының салдарынан Балқаш және Зайсан көлдерінің экологиялық жағдайының нашарлауы мүмкін, бұл Аралдың қайғысын қайталау қаупі туралы алаңдаушылыққа негіз болатын мәселе.

Ертіс өзенінің Қазақстан үшін экономикалық маңызы зор. Біздің республикамызда өзен бассейндерінің аймағында 2,5 миллионға жуық адам тұрады. Бұл өңірде ірі өнеркәсіптік орталықтар бар - Өскемен, Семей, Павлодар қалалары. Ертіс өзенінің су ресурстары Орталық Қазақстанның аудандарын сумен қамтамасыз ету үшін пайдаланылады. Бұдан басқа, энергетиканы, өнеркәсіпті және ауыл шаруашылығын дамытудың одан әрі келешегі осы өзендердің ресурстарын пайдаланумен тығыз байланысты. Қытай тарапының Ертіс өзенінің су ресурстарын пайдалануды ұлғайтуы Қазақстан үшін әлеуметтік-экономикалық және экологиялық сипаттағы бірқатар теріс салдарларға әкелуі мүмкін. Экономикалық салада:

- бірқатар кәсіпорындардың жұмысын тежеу;
- балық аулау және агроөнеркәсіптік кешенге зиян келуі, ауыл шаруашылық өнімдерінің азаюы,

жайылымдардың тозуы;

- су ағынының азаюы және өнеркәсіптік қалдықтармен (ҚХР және Қазақстаннан) судың ластану проблемалары судағы зиянды заттардың табиғи концентрациясының артуына әкеледі, мұның өзі Ертіс жазығының экономикалық шығынын арттырады және т.б.

Сондықтан Қазақстан халықаралық құқық тұрғысынан, суды бөлу және трансшекаралық өзендердің сапасын бақылау мәселелерін қарастырып отыр. Осыған байланысты, Қазақстан трансшекаралық өзендердің проблемасын жоғары мемлекеттік деңгейде шешуге ұмтылады. Трансшекаралық өзендерді қорғау және оны пайдалану саласындағы ынтымақтастық туралы Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметі арасындағы 2001 жылғы 12 қыркүйектегі келісімі арқылы реттеледі. ҚХР суды бөлісу және трансшекаралық өзендерді қорғау мәселесін шешуді кейінге қалдыру ниеті Қазақстан тарапына шұғыл заңнамалық шешімдер қабылдау қажеттігін ескеруді талап етеді. Сонымен қатар, Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдары арқылы трансшекаралық өзендердің мәселесін шешудің өзектілігін мейлінше кең көрсетуге ықпал етуі керек. Мәселен мемлекеттік және үкіметтік емес БАҚ-та қытай тарапынан трансшекаралық өзендердің суын жаппай тұтынудың және ластаудың экологиялық салдарына назар аударып, құзыретті органдарға жеткізу көзделуі керек. Дегенмен, Қазақстан өз бетінше жүзеге асыратын шаралар трансшекаралық өзендердің су сапасын бақылау және пайдалану мәселесін шеше алмайтынын біледі. Алайда бұл мәселе бірқатар факторларға байланысты: біріншіден, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Қытай Халық Республикасының Үкіметі арасындағы Трансшекаралық өзендерді пайдалану мен қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімнің 4-бабына сәйкес Қазақстан ҚХР Іле және Ертіс өзендерінің суын кеңейту жоспарларына қарсы тұра алмайды [3]. Бұл қытай тарапының ұтымды тәсілі. Екіншіден, Қазақстан мемлекеті ҚХР-мен көптеген экономикалық және сауда мәселелері туралы ынтымақтастық барысында Қазақстан үшін ұтымды тұстарын мейлінше тиімді пайдалануға ұмтылу, мысалы, энергетикалық ынтымақтастық төңірегінде толық ескерілуі тиіс.

Жалпы алғанда, егер Қазақстан-Қытай қарым-қатынасын қарасақ, Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының қытайлық бағыты бойынша екі ел арасындағы өзара байланыстың үлкен әлеуеті бар екенін көруге болады. Дегенмен, шын мәнінде, өңірде ресей-қазақстандық және ресей-қытай стратегиялық серіктестіктері бар болғандықтан, Қытай мен Қазақстан арасындағы стратегиялық серіктестікке Қытай-Ресей-Қазақстан үшбұрышының үшінші тараптарының қосылуы қарастырылуы керек, бірақ сарапшылар бұл құбылыстың жақын арада жүзеге асуы екіталай деп бағалайды және көп жақты келісімдер (ШБҰ) шеңберінде ғана жартылай қолданылатыны ескеріледі.

Қытайдың сыртқы саясатында Қазақстанның рөлі зор. Қытай зерттеушілері Қазақстанның ҚХР сыртқы саясатындағы және Орта Азиядағы ҚХР-дың “өмірлік мүдделерінде” аймақтың стратегиялық маңыздылығы туралы айтады. Дегенмен, тұтастай алып қарайтын болсақ, саясат дәстүрлі “бейбіт қатар өмір сүрудің бес қағидасы” шеңберінен шықпайды. Қытай үшін “көп векторлы” сыртқы саясаттың сыртқы саясатының аясында дамушы орталықтардың бірі ретінде Қазақстан маңызды. ҚХР үшін Орталық Азияның стратегиялық маңызы экономикалық салада жиі байқалады, аймақтық қауіпсіздікті сақтау екі мемлекеттің, ең алдымен, олардың экономикалық дамуына байланысты. ҚХР мен ҚР халықаралық қатынастарда жаңа экономикалық және саяси тәртіпті құруды бірлесіп қолдайды. Қытай Қазақстан үшін табиғи одақтас және стратегиялық серіктес болып табылады. Қытай Қазақстанның ірі сыртқы сауда серіктесі болып табылады [4].

Екі жақты қатынастардың өзекті мәселелері негізінен объективті болып табылады. Аталған мәселелерді екі ел басшылығымен және оларды шешу үшін қадамдар жасайтын тиісті ведомстволар айналысады. Қытай мен Қазақстан арасындағы ынтымақтастықты одан әрі дамытудың негізгі бағыттары ретінде төмендегілерді атап өтуге болады:

- стратегиялық әріптестікті дамытуға басымдық беріледі;
- жаңа қауіп-қатерлерге қарсы бірлескен күрес: терроризм, сепаратизм, экстремизм.

Мұндай ынтымақтастық басқа көрші мемлекеттердің мүдделеріне қауіп төндірмейді, мәселен Ресей, бірақ соған қарамастан, Ресей Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің интеграциялық процесінде көшбасшы болып қала берді. Айта кету керек, өзара әрекеттесудің ең келешегі бар нысандарының бірі – аймақтағы инфрақұрылымды құру және жетілдіру. Мәселен бұл әскери күштерді нығайтуға сондай-ақ мемлекеттер арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды дамытуға ықпал етеді.

Екі ел арасындағы трансшекаралық өзендердің проблемаларын шешу үдерісінің жалғасуы – күрмеуі қиын мәселеге айналып отыр. Ресейге Ертіс пен Іле өзендерінің ресурстарын бөлісу мәселесі бойынша үшжақты келіссөздер жүргізу қажет. Жақын арада энергетикалық ынтымақтастық саласы

жобаны іске асыруға қаражат жетіспегендіктен айтарлықтай даму болмайды, бірақ Қытай мен Қазақстан арасындағы осы саладағы қарым-қатынастарды одан әрі дамытуға мүмкіндік бар. Қытай жүргізіп отырған су саясаты, бүкіл Еуразия құрлығындағы ең су жетіспейтін мемлекеттердің бірі болып табылатын Қазақстан үшін ерекше алаңдаушылық тудырады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының қажетті су ресурстарының жартысынан көбі өз аумағынан тыс жерлерде қалыптасатындықтан, су ресурстарын бөлісу және қорғау мәселелерін үнемі назарда ұстауға бағыттайды. Қытайдың батыс аймағындағы елдің артта қалған аймақтарын жедел дамытуға бағытталған саясаты Қазақстанды алаңдатып отырған жағдай. Қытай Халық Республикасы біржақты тәртіпте өз аумағында Іле және Ертіс өзендерінің су ресурстарын пайдалануды ұлғайту жобаларын іске асыра бастады. Болашақта мақта мен астықпен айналысатын аудандарды көбейту, энергетиканы дамыту, мұнай кен орындарын игеру және Қазақстанның шекаралас өңірлерінің бірі, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы Қазақстанмен шекараласып, Орталық Азиядағы ең ірі сауда-экономикалық орталыққа айналдырылатын болады. Бұл су ресурстарының дамуын судың жетіспеушілігін бастан өткеріп жатқан экономиканың қажеттілігін қамтамасыз етуге әкеледі. Бұл міндет туралы мәлімдеме Қытай исламдық сепаратизмінің өсуіне алаңдаған қытай басшылығы үшін стратегиялық маңызға ие, бірақ ол көршілес елдердің экологиялық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.

Соңғы жылдары Іле-Балқаш бассейні аймағындағы экологиялық ахуал күрт нашарлады, ал Балқаш көлінің жоғалуына, климатты аридизациялауға, әлеуметтік шиеленісуге және халықтың экологиялық көші-қонына қауіп төндіретін әлеуметтік және экологиялық салдарлары туындау қаупі бар [5]. Балқаш көлі Қазақстанның оңтүстік-шығыс және орталық бөлігінің климаттық теңгерімінде маңызды рөл атқарады. Балқаш бассейнінің су ресурстарын пайдаланудың рұқсат етілген экологиялық лимиттерінен асып кету нәтижесінде көл көлбегінің суы жартысына дейін түсіп кету қаупін төндіреді. Егер бұл процеске кедергі болмаса, Балқаш көлі Арал теңізінің тағдырын қайталауы мүмкін. Суармалы егіншілік ауданын ұлғайту және антропогендік қызметтің әсер етуі осы ауданда орналасқан металлургиялық зауыттардан шығатын қалдықтардан су ресурстарын ластау деңгейі артқан. Дегенмен, су қоймасының гидрологиялық режиміндегі өзгерістердің ішкі және сыртқы себептері бар. Іле-Балқаш аймағы біртұтас су қоймасы ретінде екі көрші мемлекет – Қазақстан мен Қытай аумағында орналасқан. Бұл бассейндегі өзендердің жалпы ағынының жартысынан көбі Іле өзенінің жоғарғы жағындағы Қытай Халық Республикасының аумағында қалыптасады. Бірақ Қытай осы өзеннің әлеуетін пайдалану жөнінде кең ауқымды жоспарларды жүзеге асыруда, оның бассейнінде қазірдің өзінде 13 су айдыны бар, суару және энергетика үшін пайдаланылатын 59 су электр станциясы бар. Ертіс өзенінде де осындай жағдай орын алды. Қытай Шыңжаң-ұйғыр автономиялық аймағын кеңейту мақсатына қол жеткізу аясында Қытай 2020 жылға дейін аяқталуы тиіс №635 жобасын жүзеге асыруға кірісті. Жоғарыда айтылғандай, Ертіс өзенінің үлкен суымен байланысты бұл жоба Сібір қалаларының басшылығына алаңдаушылық туғызады, бірақ одан да қатерлі су тапшылығы бар Қазақстанға қауіп төндіреді. Ресейлік және қазақстандық мамандардың айтуынша, Қытай Қара Ертістен 10% суды жібереді және бұл көрсеткіш жақын арада 20-25%-ға, тіпті 40%-ға дейін өседі [6].

Қазақстанда Ертіс өзенінің бассейні аумағында 2,5 миллион адам тұрады. Мұнда ірі өнеркәсіптік орталықтар орналасқан: Өскемен, Семей, Павлодар және т.б. Ертістен Ертіс-Қарағанды каналы Орталық Қазақстанға, оның ішінде Астана қаласына су жеткізеді. Қытайдың Ертіс су ресурстарын кеңінен қолдануына байланысты Орталық Азияның және көршілес аумақтардың экологиялық теңгерімі бұзылады. Қытай тарапы бұл жағдай көршілерге қауіп төндірмейді деп санайды. Мұның бәрі, біріншіден, 2030 жылға қарай Ертістегі су электр станциясының каскадтық электр энергиясын өндіру көлемінің 25%-ке дейін төмендеуіне және 2050 жылға қарай 40%-ке төмендеуіне әкеп соқтырады. Бұл сондай-ақ 2020 жылдан бастап осы өзенде ҚР-дағы су тасымалдауының нақты тоқтауына ықпал етеді. Екіншіден, бұл жағдай Қазақстан аумағында азық-түлікпен қамтамасыз етілетін каналдардың, резевтегі (Бұқтырма және Шульба) су қоры іс жүзіндегі деградациясына ұшыратады. Үшіншіден, жер асты суларының ластануына байланысты жер үсті суларының сапасы төмендейді. Төртіншіден, егер Қытай Ертіс суын өте көп көлемде бұрып алуын жалғастыра берсе, Қазақстан бойынша және Омбы қаласына дейін батпақты әрі сазданған шалшық сулы алқап пайда болады. Әрине, бұл экологиялық апатқа ғана емес, сонымен бірге осы өңірдегі экономикалық жағдайға кері әсер етеді. Бесіншіден, Ертістің су арналарын және басқа гидротехникалық құрылыстар арқылы ұлғайтуды жоспарлап отыр, бұл бірінші кезекте осы өзеннің суымен қамтамасыз етілетін Зайсан көлінің құрғауына әкеледі. Массивтік суды абаттандыру немесе қытай тарапынан ең алдымен

Балқаш көлінің қалдықтарына әкеледі. Іле өзені Балқаш көліне негізгі су жеткізуші болып табылады. Бұл көлге судың жалпы ағынын 70-80% береді. Өзені Тянь-Шань тауларында, негізінен қытай жағынан басталады. Тиісінше, бұл өзен немесе осы тау жүйесінің мұздықтарының еруіне байланысты. Қазіргі уақытта Балқаш көлі Тянь-Шань сілемдеріндегі қардың қарқынды еруімен байланысты.

Сарапшылардың пікірінше, Тянь-Шаньдағы мұздықтар ағынының ұлғаюына қарамастан, су алудың нормаларын көтеру немесе тіпті 10% Балқашты екі резервуарға бөлген жағдайда, Балқаштың шығыс бөлігі кеуіп кетуі мүмкін. Балқаштың тығыздығы ондағы тұздың бүкіл аймаққа таратуы мүмкін, соның ішінде Қытайда орналасқан Тянь-Шань мұздықтарының еруіне де әсер етеді. Естеріңізге сала кетейік, 2001 жылы ұзақ келіссөздерден кейін Қазақстан Республикасы мен ҚХР арасында «Траншекаралық өзендерді пайдалану мен қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы» келісімге қол жеткізді.

Көптеген жылдар бойы келіссөздер жүргізілсе де, олар техникалық мәселелерден (Ертістің ағынын өлшеу әдістері бойынша) одан әрі дами алмады. «Жаңа мыңжылдықтағы Қазақстанның су ресурстары» шолуында айтылғандай, Қытай қазір жедел қарқынмен дамып келеді:

- қолданыстағы гидрологиялық және гидрохимиялық бекеттерді жаңадан енгізу және оларды мемлекеттік шекараға дейін жеткізу арқылы қайта құру;

- транзиттік ағынның сапасын гидрохимиялық талдау үшін трансшекаралық аудандардың зертханалық базасын қамтамасыз ету;

- трансшекаралық өзендердің суын бұру жоспарларын жүзеге асырудан экологиялық және экономикалық зардаптардың маңыздылығын негіздеу үшін дәлелдемелі базаны дайындау негізінде қазіргі кезеңде ретроспективалық статистикалық деректерге бағытталған су ресурстарының жай-күйін және олардың сапасын анықтау үшін зерттеулер жүргізуді көздеп отыр.

Дерекзөздерде көрсетілгендей, Қазақстан тарапынан қазіргі кезде мақсатты қаржыландырудың жоқтығынан Іле өзенінде бір ғана трансшекаралық бекет «Добын» ашылды. Сонымен бірге қазақстандық мамандардың айтуынша, Ертіс пен Іле ғана емес, сондай-ақ бірқатар трансшекаралық өзендерде шекаралық суды бақылауды күшейту бойынша шараларды кешенді түрде жүзеге асыру қажет, олар:

- Қара Ертіс өзеніндегі Боран бекетін қайта жабдықтау;

- Текес өзеніндегі гидробекетті қалпына келтіру;

- Хоргос өзенінде жаңа бекет ашу.

Бүгінгі күнге дейін Іле, Ертіс және басқа да 34 трансшекаралық су қоймалары мәселесін шешу жолдары қарастырылуда. Қытай тіпті Ертіс яғни «Irtysh436» жобасын жүзеге асыру туралы толық ақпарат беруден бас тартты. Қазақстан мен Қытай арасында қол қойылған келісім бойынша қытай тарапынан трансшекаралық су ресурстарын пайдаланған кезде Қазақстанның мүдделерін есепке алудың маңызды міндеттемелерін қарастырмайды. Су ресурстарын бөлу және басқару, оларды ұтымды пайдалану және қорғау бөлігінде трансшекаралық ағындарды мемлекетаралық пайдаланудың критерийлері мен принциптері әзірге тұжырымдалған жоқ.

Сондықтан, трансшекаралық су проблемаларын шешу, ең алдымен, ұзақ мерзімді халықаралық екіжақты келісімдерге қол қоюды, ал Ертіс өзені бойынша - және Ресейдің қатысуымен үшжақты келісім жасауды талап етеді, онда судың ластануының алдын алу, мемлекеттердің шекарасында өтетін өзен ағысының сапасын сақтау шаралары айқындалу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Бейсенбай О. Таныс шекарадағы трансшекаралық өзендер мәселесі // http://jebeu.kz/A_zamana/2018-03-29/773.html

2 №90-93 (25939) 12 Наурыз, жұма, 2010 ж. // <https://old.egemen.kz/?act=readarticle&id=899>

3 Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қытай Халық Республикасы Үкіметінің арасындағы трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім (Астана қ., 2001 ж. 12 қыркүйек).

4 Қазақстан мен Қытай стратегиялық серіктестік бағытының өзгермейтіндігін растады // <http://mfa.gov.kz/kz/content-view/kazakhstan-i-kitaj-podtverdili-neizmennost-kursa-strategiceskogo-partnerstva>

5 Қытай гидросаясатын күшейтті // <https://abai.kz/post/135>

6 Қытайдың Іле мен Ертіс өзендерінің суын шектен тыс пайдалануы – Қазақстан үшін апатты жағдай тудырады дейді экологтар // <https://www.azattyq.org/a/1166426.html>

Б.И. Иманбекова¹, Н.К. Издамасова¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

МЕМЛЕКЕТ ТАРАПЫНАН МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЖАСТАРДЫ ҚОЛДАУДЫҢ ЖАҢА МЕХАНИЗМІ

Аңдатпа

Мақалада мүмкіндігі шектеулі адамдарға мемлекеттен көрсетілетін әлеуметтік көмектің жаңа механизмдері анықталынған. Әлеуметтік жүйедегі мүмкіндігі шектеулі адамдарды қорғау мақсатында мемлекет тарапынан шартты және шартсыз көмектер көрсетілуінің жолдары анықталып, қарастырылған. Сондай-ақ мақалада Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 28 қазанындағы Заңына сәйкес әлеуметтік құрылым нысандарына кіруін қамтамасыз ету, ақпарат алуға мүмкіндік беру, білім беру қызметін еркін таңдау, тегін медициналық көмек кепілдемесін алу, кәсіби курстардан өту, тұрғын үй заңнамасына сәйкес үй алу, тағы да басқа тұрмыстық құқықтарға ие екендігі көрсетілген. Осы аталған мемлекет тарапынан қолдаудың жаңа механизмдеріне әлеуметтік тұрғыдан талдау жасалынған.

Түйін сөздер: мүмкіндігі шектеулі жан, мемлекет, медициналық көмек, шығармашылық, құқық, әлеуметтік көмек, әлжуаз топ, заң.

Иманбекова Б.И.¹, Издамасова Н.К.¹

¹Казахский национальный женский педагогический университет

НОВЫЙ МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ

Аннотация

В этой статье рассматриваются новые механизмы государственной социальной помощи, которые предоставляются людям с ограниченными возможностями. Даны условное и безусловное содействия со стороны государства для защиты людей с ограниченными возможностями в бытовых и социальных условиях. Кроме того, в статье в соответствии с Законом Республики Казахстан от 28 октября 2015 г. рассматриваются обеспечение доступа к формам социальной структуры и получения информации, гарантии свободного выбора образовательных услуг, бесплатного медицинского обслуживания, профессиональных курсов, получение квартиры в соответствии с жилищным законодательством и других прав потребителей. Рассматриваемые вопросы анализируют социальную точку зрения новых механизмов государственной поддержки.

Ключевые слова: люди с ограниченными возможностями, правительство, медицинская помощь, искусство, право, социальная помощь, уязвимые группы, закон.

Imanbekova B.I.¹, Izdamassova N.K.¹

¹Kazakh national woman's teacher training university

A NEW MECHANISM OF STATE SUPPORT FOR YOUTH WITH DISABILITIES

Abstract

This article discusses new mechanisms of state social assistance that are provided to people with disabilities. Conditional and unconditional assistance from the state to protect people is given, which conditional and unconditional assistance from the state is provided to protect people with disabilities in domestic and social conditions. In addition, in the article in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated October 28, 2015 year considered are ensuring access to forms of social structure and

obtaining information, guarantees of free medical care, professional courses, obtaining an apartment in accordance with housing legislation and other consumer rights. Considered issues of state support analyze the social point of view of new mechanisms of state support.

Keywords: people with disabilities, government, medical care, art, legal, social assistance, vulnerable groups, law.

Кіріспе. Тәуелсіз Қазақстанда әлеуметтік өмірдің даму динамикасында күн сайын оң өзгерістер болып жатыр. Адам-қоғамның ең асыл қазынасы. Әлеуметтік мемлекет құру азаматтық қоғамның негізгі ірге тасы болып табылады. Осы мақсатта елімізде халықтың әл-ауқатын арттыру тұрмыс деңгейін көтеру мақсатында көптеген игі істер атқарылып жатыр. Сондай-ақ мемлекет қамқорлығына мұқтаж жандар – мүмкіндігі шектеулі адамдар. 2019 жылдан бастап қоғамның әлсіз тобына жататын мүмкіндігі шектеулі адамдарға мемлекет тарапынан қолдаудың жаңа тетіктері іске қосылып жүзеге асырылуда.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев 2019 жылдың қыркүйегінде «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында. Ресми статистика бойынша 80 мыңнан астам бала мүгедектігіне байланысты есепте тұрғандығын атап көрсетті. Үкіметке отбасы және бала институтын қолдауға байланысты жүйелі жұмыстарды қолға алу керектігін тапсырды. Мүмкіндігі шектеулі балаларға қолжетімді болуы үшін «шағын және орташа оңалту орталықтарының желісін кеңейту арқылы ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасауға міндеттіміз, - деді Президент [1].

Мемлекет тарапынан мүмкіндігі шектеулі жастарды қоғамдық өмірге белсенді түрде тең қатысуға барынша қолайлы жағдай туғызылған. Барлық санаттағы мүмкіндігі шектеулі адамдарға тегін медициналық көмекпен ай сайын ем қабылдау мүмкіндігіне ие болып отыр.

"Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы" 2015 жылғы 28 қазанындағы Заңының [21-бабында](#) айқындалған мүмкіндігі шектеулі адамдарға әлеуметтік оңалту шараларын қамтитын әлеуметтік бейімдеу орталықтары қалыптасып оларға көрсететін нақты іс-шаралардың түрлерін анықталған "Атаулы әлеуметтік қызметтер туралы" өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарға көрсетілетін арнаулы әлеуметтік қызметтер, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген тәртіппен көрсетілетін өзге де мемлекеттік қолдау шаралары айқындалған.

Осындай көрсетілетін көмектердің бірі – сурдоаудармашылар қызметі. Қазіргі кезеңде мемлекет – сурдоаудармашыларды дайындаудың оларға мемлекеттік тапсырыс берудің жаңа жобасын қалыптастырып отыр. Бұл кешенді түрде жүйелі жүргізілетін жұмыс. Олардың құрамына педагогтар, психологтар, әлеуметтанушылар, дефектологтар кіреді. Қазіргі кезеңде бұл мамандық иелері өте аз. Оларды көбейту мақсатында мемлекет тарапынан жаңа іс жоспарлар жүзеге асырылып жатыр. Сондықтан биылғы жыл жастар жылы болғандықтан осы категорияға кіретін мүмкіндігі шектеулі жастарға мемлекет тарапынан қол жетімді орта қалыптастырудың барлық тетіктері іске қосылып отыр. Оның ішінде қоғамдық мекемелерде ғимараттарда қызмет көрсету орындарының ыңғайлы болуы қарастырылып көптеген қоғамдық орындар жаңаша сипат алды. Сондай-ақ тұрғын үй көлік инфроқұрылымының аймақтары, темір жол көлігі де осы мүмкіндігі шектеулі адамдарға қызмет көрсетудің жаңа түрлерін іске қосты. Мүмкіндігі шектеулі жастарды кез келген жерде өзін ыңғайлы сезінуі тиіс. Қоғамдық көліктерде арнайы белгі орнатылған орындар босатылып, қозғалыс жолдарында олардың жүріп тұруы ыңғайластырылды. Соңғы жылдары Қазақстан республикасында көру және есту қабілеті бузылған мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін ақпараттық құрылғылармен және байланыс құралдарымен қамтамасыз ету немесе мемлекет тарапынан 50% жеңілдікпен берілуі қарастырылды. Оған тірек қимыл аппараты бұзылған мүмкіндігі шектеулі жандар үшін кресло арбаның тегін берілуі, қоғамдық орындардың жабдықталуы кіреді. Мемлекет тарапынан көрсетілетін әлеуметтік көмектің ең маңыздысы тұрғын үйге деген сұраныс тегін үй беру және есепке қою мәселесі де көптеген жеңілдіктермен беріледі. Білім беру саласында мүмкіндігі шектеулі жастарға мемлекеттік білім беру гранттарын бөлу конкурсында басты басымдық мүмкіндігі шектеулі балаға беріледі. Қоғамның әлжуаз топтарын қолдауға арналыған 2019 жылдан бастап берілетін атаулы әлеуметтік көмектер бұл шартсыз және шартты ақшалай көмек деп аталады. Ірі облыстарда, республикалық маңызы бар қалаларда, астанада белгіленген айлық табысы кедейлік шегінен төмен жеке тұлғаларға мемлекет тарапынан ақшалай нысандағы төленетін қаражат көлемі. Атаулы әлеуметтік көмектің келесі түрі шартсыз ақшалай әлеуметтік көмек деп аталады.

Мемлекет тарапынан көрсетілетін көмектің келесі түрі шартсыз ақшалай көмек болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі жандарға, жалғыз басты және (немесе) жалғыз тұратын аз қамтылған

тұлғаларға төмендегі себептер негізінде беріледі:

- зейнеткерлік жасқа жетсе;
- бірінші немесе екінші топтағы мүгедектігі бар болса;
- екі айдан астам уақытша еңбекке жарамсыздық мерзімі белгіленуі мүмкін аурулары бар болған кезде тағайындалады.

Барлық еңбекке жарамды отбасы мүшелері бірінші немесе екінші топтағы мүгедектер болып табылатын және екі айдан астам уақытша еңбекке жарамсыздық мерзімі белгіленуі мүмкін аурулары бар, және (немесе) келесілерге күтім жасауды жүзеге асыратын аз қамтылған отбасыларға беріледі:

- жеті жасқа дейінгі бала;
- мүмкіндігі шектеулі жандар;
- бірінші немесе екінші топтағы мүмкіндігі шектеулі адамдар;
- қарттар;
- бөгде адамның күтімі және көмегіне мұқтаж азаматқа беріледі.

Мүмкіндігі шектеулі жастарға мотивация жасау мақсатында сенімділік пен жігерлік қасиеттерін сіңірте отырып рухын және өмірге көзқарасын жоғалтып алмау үшін, бағыт беру үшін, мүмкінділігі шектеулі жастарға, ерекше білімді қажет ететін шығармашылық, моралдық, психологиялық қолдаудың жаңа түрлерін қалыптастыру керек. Кез келген мүмкіндігі шектеулі адамдар өзінің қоғамға қажет екеніндігін сезінуі тиіс. Оларды іскерлік қасиеттерін ашатын жаңа жобаларға қатыстыру керек. Оларды барынша жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы өмірге сүйіспеншілікпен қарауға үйрету, өзін-өзі тануға қызығушылығын дамыту, оларды рухани-адамгершілік құндылықтарға тарту, олардың бойындағы жоғары адамгершілік қасиеттерін, өмірге құлшынысын, көзқарасының белсендігін арттыру қажеттілігі басым тұруы тиіс. Мүмкіндігі шектеулі адамдарға мемлекет тарапынан ғана емес саналы азаматтардың да қолқабыс беруі тиіс. Солардың бірі еріктілер (волонтер). Еріктілер – бұл басқа адамдардың игілігі үшін саналы, ерікті және ақысыз қызмет ететін адамдардың тобы. Саналы және риясыз басқа адамның игілігі үшін еңбек етіп жүрген кез-келген адам ерікті болып саналады. Сондай-ақ еліміздегі еріктілер тобы мүмкіндігі шектеулі жастарға арналған қайырымдылық шараларын ұйымдастырып келеді. Еріктілер тобына қайырымды жастар жиналып мүмкіндігі шектеулі жастарға жанашыр бол сауапты бар іске ат салысу арқылы қайырымдылықты насихаттап жүр. Қоғамның әлсіз топтарын қорғау әр адамның азаматтық парызы. Мемлекеттік қолдауға мұқтаж адамдарға көмектесу арқылы жаңа әлеуметтік жобалардың тұсауын кесуге болады. Келесі 2020 жыл еріктілер жылы деп белгіленді. Осыған байланысты елімізде әлеуметтік көмек көрсетушілерге сұраныс артатыны белгілі.

Мүмкіндігі шектеулі жастарды әлеуметтік қорғау заңнамасында:

Азаматты мүмкінділігі шектеулі деп тану негізінен мынандай себептерге байланысты болады:

Денсаулықтың бұзылуы.

Өмірлік қызметінің шектелуі (тұлғаның өзін-өзі толығымен қамтамасыз ете алмайтын немесе жарым-жартылай қабілетін жоғалтуы. Өзі қозғалуы, қарым-қатынасқа тусуі, өзінің іс-қимылын бақылау, еңбек қызметімен айналысу немесе үйрену қабілетінің жоқтығы).

Қазақстанның мүмкіндігі шектеулі жастарды, әлеуметтік қорғау туралы заңнамасы ел Конституциясына негізделген. Осы заң және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері қоғамда мүмкіндігі шектеулі адамдарға мемлекет тарапынан берілетін әлеуметтік көмек көрсетудің қолайлы түрлерін іздеуге мүмкіндік тудырады. Бүгінгі таңда елімізде әлеуметтік көмек көрсету арқылы мүмкіндігі шектеулі адамдарға көмек көрсетудің жаңа түрлері қалыптасып келеді. Осы тұлғаларға көмек қолын созу мемлекеттік әлеуметтік қорғау жүйесінің құрамына кіреді. Әлеуметтік тұрмыстық қызмет көрсетудің сан алуан түрлері бар. Олар мүмкіндігі шектеулі тұлғаларға қазіргі әлеуметтік-тұрмыстық көмек көрсету жүйесі өзіндік көпсалалы инфрақұрылымға ие. Олар білім беру, денсаулық сақтау, тұрғындарды әлеуметтік қорғау, мәдениет және спорт, сонымен қатар ата-аналар және мамандар ұйымдары, қайырымдылық қорлары, діни және мемлекеттік емес құрылымдар әрекеттері құрамына кіреді.

Бұл жөнінде негізгі қызмет ететін маман – әлеуметтік жұмыскер болып табылады. Әлеуметтік жұмыс маманы мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен қоғам арасындағы қарым қатынасты реттеп, балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік ортаға бейімделуін қадағалап отыратын заңды тұлға.

Қазіргі кезеңде барлық дамыған елдер де мүмкіндігі шектеулі жандарды қамқорлыққа алудан бас тартып, олар үшін тепе-тең мүмкіншілік жасап отыр. Мемлекет тарапынан тек материалдық қолдау ғана емес оларды моралдық, психологиялық қолдауында жаңа тетіктері іске асуы тиіс. Осы мақсатта

қоғамдағы кез келген мүмкіндігі шектеулі адамды моральдық қолдау үшін: Аталған азаматтардың жұмысқа тұруына жәрдемдесудің жаңа үлгілерін қалыптастырып жүр.

Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың қоғамдық-пайдалы еңбек әрекетіне белсенді араласуы, олардың тек материалдық әл-ауқатын жақсартып қана қоймай, сонымен қатар, олардың әлеуметтік мәртебесінің жоғарылауына, өзін қоғамға пайдалы әрі оның тең құқылы мүшесі ретінде сезінуіне барынша әлеуметтік жағдай жасалған. Сонымен қатар, елімізде қол жеткізген нәтижелерге қарамастан, көптеген мүмкіндігі шектеулі жастар әліде кәсіби еңбек саласында толық қанды қатысып отырған жоқ. Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министірлігінің соңғы мәліметтері бойынша, Қазақстан Республикасында жұмыспен қамтылған мүмкіндігі шектеулі адамдар саны 50 мың адамды құрайды және жалпы еңбекке жарамды жастағы мүгедектер санының 12%-ын құрайды [2].

Қазақстан Республикасының еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министірлігінің соңғы ақпаратына сүйенсек 610 000 (алты жүз он мың) мүгедектің ішіндегі 1300 адам әлеуметтік жұмыс орындарында еңбек етуде, 394 адамның тұрақты жұмыс орны бар, тағы 373 адам уақытша жұмыспен қамтылған. Осылайша, қазіргі таңда тек 0,3% мүгедектігі бар тұлғалар жұмысымен қамтылған. Мұндай жағдайға себеп болып білімі мен кәсіби даярлығының төмендігі, еңбек нарығында сұраныстың болмауы, бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі мен кірістердің аздығымен шартталады. Ал бұл, өз кезегінде әлеуметтік бөлектеуге, яғни тура немесе жанама кемсітушілікке (дискриминацияға) жол берілмейді. Әлбетте, аталған жағдай қоғамда пікір талас туғызады және үнемі ең жоғарғы деңгейде талқыланады.

Осы аталған адамдарды қорғайтын Халықаралық құжаттардың бірі. Мүмкіндігі шектеулі адамдар құқығы туралы Декларация 1975 жылы БҰҰ да қабылданған. Мүмкіндігі шектеулі адамдарға әлеуметтік оңалту қазіргі әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қызмет көрсету жүйелері үшін басты міндеттердің бірі. Аталған декларацияда жалпы адамзаттық құндылықтар гуманистік идеялар негізделген мемлекеттің ішкі саясатының бір бағыты оның әлеуметтік қолдау тармағындығы қоғамның әлсіз топтарына қамқорлық көрсету тармақшасы әрі қарай жалғаса береді. Қазіргі кезеңде Қазақстандағы мемлекет тарапынан мүмкіндігі шектеулі жастарды қолдау олардың жаңа мамандықтарды игеруіне мүмкіндік жасау еліміздің әлеуметтік дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады. Мемлекет басшысының жолдауындағы үкіметке берілген тапсырмалар мүмкіндігі шектеулі адамдарды қолдаудың жаңа тетіктерінің қалыптасқандығын атап айтуға болады.

Мүмкіндігі шектеулі адамдарды қоғамға бейімдеуде, олардың топ ретіндегі ерекшеліктерін, психологиясын білудің маңызы зор. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың тәуелсіздік Декларациясы оларға әлсіз адам ретінде қарамауға, тең серіктестік тұрғыдан қарым-қатынас жасауға, өмірге белсенді позициясын қалыптастыруы тиіс деп көрсетілген.

Мысалы: «Менің мақсатым – адамдарға өз жолын көрсету көмектесу» – деп мақсат қойған Ник Вуйчич, 1982 жылы 4 желтоқсанда Австралияның Брисбен қаласында Душка Вуйчич пен Борис Вуйчич отбасында дүниеге келген. Ол екі қолы және екі аяғы жоқ болғанына қарамастан дені сау бала болып өмір есігін ашқан, 2005 жылы ол «Ең жас австралиялық азамат» атағын иеленді. Бұл Австралияда өте мәртебелі атақ болып саналады. 1999 жылы «Жизнь без конечностей» (ағылш. Life without Limbs) деп аталатын ұйым құрған. «Attitude Is Altitude» деген қоғамдық маңызы бар мәселелерді көтеретін компанияның президенті. Сонымен қатар бүгінгі таңда әлемнің 5 құрлығы мен 70-тен астам мемлекетін аралап, жарымжан жандар үшін қандай жағдайда да өмір сүру керек екендігі жайында баяндамалар оқыған. Әлемнің елдерін аралап мектептер мен университеттерде өнер көрсетіп, көптеген адамдардың жүрегіне үміт отын ұялата білген Ник Вуйчич жастардың өмір мәнін түсінулеріне түрткі болған атақты тұлға. Аяқ жағындағы кішкене саусақтары көмегімен компьютерде 1 минутта 43 сөз теру арқылы өзінің өмірі және мүгедек жандардың жағдайы туралы «Жизнь без границ» (Life Without Limits: Inspiration for a Ridiculously Good Life) деген сияқты бірнеше кітап жазып шығарған. Сонымен қатар көптеген телешоуларға қатысқан, 2009 жылы «Цирк бабочек» («The Butterfly Circus») деген мүгедек жанның тағдыры туралы фильмге де түскен. Қолы жоқ бола тұра 1 сағатта 1749 адамды құшақтап әлемдік рекорд орнатқан болатын.

Қазіргі кезеңде Тәуелсіз Қазақстанда адамның даму индексі негізіндегі қоғам өзінің стандартын мүмкіндігі шектеулі адамдардың сұраныстарына сәйкес, олардың тәуелсіз өмір сүруіне жағдай жасау мақсатында бейімдеу жұмыстары жүргізіліп жатыр. Қазақстандағы нарықтық қоғамның дамуы мүмкіндігі шектеулі адамдарға мән беріліп оларға арналған жұмыстың мәнін, технологиясын, әдістерін жаңа деңгейге көтерілуімен сипатталады. Адамдық потенциалды адами ресурстарды дамытуға, адамдық капиталға қаржының салынуына мән берілуі әлеуметтік жұмыстың объектілеріне қатысты серіктестікке негізделген қарым-қатынасты дамытуды талап етеді. Халықаралық құжат

болып табылатын декларацияда аталған азаматтарға мүсіркей қараудың орнына қоғамның тең құқылы азаматы ретінде барлық жағдайлардың жасалуына мән беріліп оларға моральдық материалдық қолдаудың жаңа механизмдерін қалыптастыру көзделген. Қоғамның мүсіркей қарауы олардың басқа адамдармен тең емес екендігін мойындаумен бірдей. Қоғамда – мүмкіндігі шектеулі адамдарды дені сау адамдармен тең құқықты адам ретінде қарастырмайынша мүмкіндігі шектеулі адамдарды өздерін еркін сезіне алмайды.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік сипаттағы шараларға мемлекет тарапынан ерекше мән беріліп оған еңбек, жұмыспен қамту, әлеуметтік қорғау салаларының мамандары жергілікті әкімшілік органдармен бірлесіп, мүмкіндігі шектеулі адамдардың қоғамдастығының белсенділерімен жүйелі түрде кездесулер өткізілуі тиіс. Соңғы жылдары «Қайырымдылық», «Қамқорлық» акцияларын өткізу барысында, тұрмысы төмен зейнеткерлер мен мүмкіндігі шектеулі адамдарға ақшалай немесе азық-түлікпен көмек көрсетіліп жүр. Мүмкіндігі шектеулі азаматтардың қатысуы және белсенділік танытуы объективті қажеттілік болып отыр. Демократиялық қоғамның басты міндеттерінің бірі адамдардың тең құқылы болуы. Адам еркіндігі мен құқығының сақталуы демократиялық дамудың басты кепілі.

Әлеуметтік бейімделу ол тек жеке адамның ортаға бейімделуі ғана емес, барлығымен бірге болу, мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін барлық бағытта көмек қолын созу деген сөз. Аталған азаматтардың әлеуметтік өмірге бейімделуімен дамуына жағдай жасау. Баланың әлеуметтік қалыптасуы мен дамуына жағдай тудыруға, оны әлеуметтік өмірге араластыру және өз бетінше өмір сүре білуіне көмектесуге бағытталған кешенді іс-шаралар жиынтығы. Сондай-ақ әлеуметтік оқшаулану - ортамен бірге бола отырып, өзімен-өзі болу, іс әрекеті мен қарым-қатынастарында табанды болмай, тұлғаның өзін бағалай білмеуі сияқты іс әрекеттерден аулақ болуға үйрету.

Жасөспірімдерді әлеуметтік өзгерістерге бейімдеу олардың қажеттіліктерінің негізінде жоспарланып, мынадай негізгі бөлімдерден құралады. Мүмкіндігі шектеулі жастармен жұмыс жүргізудің мәні жеке тұлғаны әлеуметтендіру, оның өзінің жетілу мен өзін-өзі тәрбиелеуге деген қажетсінуін түсіндіру. Қоғамға мүмкіндігі шектеулі адамдар мен олардың қарым қатынас жасаудың өзіндік этикасын қалыптастыру, қажеттілігін жеткізу түсіндіру басты шарт. Олар моральдық қолдауға зәру олар сезімталдықты; кішіпейілділікті, қайырымдылықты, ілтипаттылықты, ықыластылықты, зер салуды, қамқорлық жасауды қажет етеді.

Мемлекет тарапынан тек материалдық қолдау ғана емес оларды моральдық – психологиялық қолдауында жаңа тетіктері іске асуы тиіс. Осы мақсатта қоғамдағы кезкелген мүмкіндігі шектеулі адамдарды моральдық қолдау мақсатында: жанын жақсы түсіну, яғни оның сезімін, көңіл күйін, ықыласын, тілегін, қажеттілігін сезіну, таңдау еркіндігін қолдау. Көзқарасына сай келмейтін болса да, шешімін сыйлау қажет, оған әлеуметтік тұрғыдан қолдау көрсету керек. Әлеуметтік жүйедегі жеке тұлға ретінде дамуына және қалыптасуына мүмкіндік беретін жағдайды туғызу. Қоғамда әлеуметтік бейімделу процесінде мүмкіндігі шектеулі жастар, әлеуметтік бейімделуінде психологиялық қиындықтарға кездеседі. Олар: қателесуден қорқады, ойлағанындай өзін көрсете алмаудан, өзін-өзі төмен бағалайды, өзгелердің сынауынан қорқады. Әлеуметтік бейімделе алмау проблемалары, ағымдағы әлеуметтік өмір нормаларына үйрену және меңгеру кезіндегі қиындықтар, адамның денсаулығы мен өміріне қатерлі әлеуметтік қауіпті нормаларды бұзу кезінде туындайтын қиындықтар. Осындай жағдайда психологиялық тренингтердің ролі зор, үнемі өз ойын ашық айтуға өз пікірін дәлелдей білуге, өзін тындата алуға үйрету керек. Сонымен қатар мүмкіндігі шектеулі адамдарда әлеуметтік бейімділігін ашу маңызды болып келеді.

Нәтижесінде: әрбір тұлға өз-өзін құрметтей отырып, өз ісіне талдау жасап, өзінің жасаған іс-әрекеттеріне жауапкершілікпен қарайтын болады. Өзінің жақсы жақтарын танып өз бойындағы адами құндылықтарын оң қалыпты дәрежеде қалыптастырады. Өзін жан-жақты дамыған, рухани адамгершілігі мол, басқаларға сүйіспеншілікпен, құрметпен қарайтын, өмір сүруге деген құштарлығы жоғары жеке тұлға болып қалыптасады. Алдында тұрған міндеттердің шешімін табуға, жағдаяттарды тез арада шеше білуге, өз пікірін еркін, ашық айтуға, өзге жандармен жағымды қарым-қатынас орнату қажеттігін түсінеді.

Қазақстан Республикасында халықты қорғаудың негізгі бағыттарының бірі – азаматтарға мемлекет тарапынан әлеуметтік жәрдемақылар тағайындау, есептеу және төлеу болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың себептерін, топтарын, еңбекке қабілетін жоғалту дәрежесін, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі болып қалуына байланысты уақыттағы жәрдемақы тағайындау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган тағайындайды. Қазіргі кезеңде Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі адамдар бойынша

төленетін айлық жәрдемақы мөлшері атаулы әлеуметтік көмек ретінде жаңаша сипатталып отыр. Олар атап айтсақ мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған анаға немесе әкеге, бала асырап алушыға қорғаншыға (қамқоршыға) тағайындалатын және төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы тағайындалады.

Мүмкіндігі шектеулі жастарға көрсетілетін әлеуметтік көмектердің түрлері:

- Мемлекеттік жәрдемақы, өтемақы және басқа да төлемдер.
- Жергілікті атқарушы органдармен көрсетілетін қосымша әлеуметтік төлемдер.
- Жұмыс берушілердің көрсететін қосымша әлеуметтік көмек түрлері және өзге де ұйымдармен.
- Мүмкіндігі шектеулі жастарды, тұрғын үймен қамтамасыз ету.

• Мүмкіндігі шектеулі жастар мен отбасылық құрамында мүмкіндігі шектеулі жастары бар жанұяға баспана кеңістігі жабдықтары мен арнайы құралдар мен жабдықтармен қамтамасыз ету.

Мемлекетіміздегі азаматтардың конституциялық құқын ескере отырып, Жоғарғы Білім беру мекемелері, мүмкіндігі шектеулі жандар қатарынан талапкерлерді оқуға қабылдайды. Мүмкіндігі шектеулі студенттерге арналған орталық дайындалған. Қазіргі таңда, барлық өңірлерден жиналған мамандар мүмкіндігі шектеулі жандардың және өзге де әлеуметтік осал топтардың өмірін жақсартуға бағытталған инновациялық жобаларды жетілдіруде. Мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жастарға, бағдарламаларды оқып танысып қана қоймай, сұранысқа ие болатын өнім шығару үшін қосымша жобалық менеджменттің, веб-дизайн, роботтехника және маркетинг саласының қыр-сырын үйретуге баулып жүр. Онымен қоса, өзекті тақырыптың бірі инклюзивті білімге аса назар аудруда және әлде әлеуметтік қоғам сұранысын зерттеуде. Жастар жылы аясында мүмкіндігі шектеулі жастардың IT, инновация саласындағы жобаларын қолдау мақсатында шаралар ұйымдастырылып жатыр. Бұл қоғамдағы барлық даму ерекшелігі бар жандарға көрсетілген үлкен сенім екені сөзсіз. Себебі мүмкіндігі шектеулі жастар күнделікті тап болатын проблемалармен қатысушылардың өздері жақсы таныс және әр жобаны жан-жақты зерттеп, тиімді шешу жолдарын ұсынуға тырысады.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2019 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында мүмкіндігі шектеулі балалар мәселесіне үлкен көңіл бөлді. «Қамқорлығында мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасыларға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Балаларға қолжетімді болуы үшін шағын және орташа әлеуметтік оңалту орталықтарының желісін кеңейту қажет. Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасауға міндеттіміз. Үкіметке енді осы мақсатқа үш жыл ішінде кем дегенде 58 миллиард теңге бөлуді тапсырамын», деп атап өтті. Бұл – мемлекет тарапынан мүмкіндігі шектеулі жастарды қолдаудың жаңа тетіктері деп атауға болады.

Мүмкіндігі шектеулі әлеуметтік бейімдеуге бағытталған «IteachMe» жобасы еліміздегі жас дарындарға өз күштерін инновация саласында сынап көруге үлкен жол ашты. Мемлекет осы аталған санаттағы жастарды қолдау мақсатында көптеген жобаларды ұсынып отыр. Мемлекет тарапынан қолдауға ие болған жастар алдағы уақытта инновациялық жобаларымен Қазақстанның цифрлы ел болуына елеулі үлес қоспақ.

Сондай-ақ елімізде еріктілер тобы мүмкіндігі шектеулі жастарға арналған қайырымдылық шараларын ұйымдастырып келеді. Еріктілер тобына қайырымды жастар жиналып мүмкіндігі шектеулі жастарға жанашыр бол сауабты іске атсалысу арқылы қайырымдылықты насихаттап жүр. Қоғамның әлсіз топтарын қорғау әр адамның азаматтық парызы. Мемлекеттік көмекке мұқтаж адамдарды қолдау арқылы жаңа әлеуметтік жобалардың тұсауын кесуге болады.

Жалпы адамзаттық құндылықтар гуманистік идеялар негізделген мемлекеттің ішкі саясатының басты бағыты оның әлеуметтік қолдау тармағындағы қоғамның әлсіз топтарына қамқорлық көрсету тармақшасы әріқарай жалғаса береді. Себебі бұл азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет қалыптасуының басты кепілі.

Қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы мемлекет тарапынан мүмкіндігі шектеулі жастарды қолдау олардың жаңа мамандықтарды игеруіне ықпал ету еліміздегі басты міндеттердің бірі болып табылады. Мемлекет басшысының жолдауындағы осы санаттағы адамдарға қолдау жөніндегі үкіметке берілген тапсырмалар мүмкіндігі шектеулі адамдарды қорғаудың жаңа тетіктері екендігін атап айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың жолдауы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі».*

2 *"Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы" Қазақстан Республикасы Заңы. 2015 жылғы 28 қазан.*

3 *Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 17*

шілдедегі N246 Заңы <https://sputniknews.kz>, Әлеуметтік көмек <https://www.enbek.gov.kz>.

4 Абдрашева Б.Ж., Мусраунова А.С., Балабекова Л.Г. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлығының профилактикасы. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ХАБАРШЫ «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы, №1(65), 2019 ж.

5 Холостова Е.И. Теория социальной работы. – М., 1998. – 132 б.

6 Павленок П.Д. Основы социальной работы. – М., 2001. – 34 б.

ГРНТИ 81.93.29

М.А. Омарова¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК – ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

Аңдатпа

Қоғам мен мемлекеттің дамуы ішкі және сыртқы саяси, экономикалық, әлеуметтік жағдайлармен тікелей байланысты. Қазіргі жаһандану үдерісі кең етек жайған заманда жекелеген елдерге ғана емес, сондай-ақ аймақтарға, тіпті бүкіл әлемге ортақ сынақтар мен мәселелердің туындап жатқаны ешкімге де таңсық емес. Соған байланысты интеграциялық үдерістер, бір емес, бірнеше мемлекетті қамтыған көпжақты ынтымақтастық формаларының көбеюі, мемлекеттер мен аймақтардың ұлттық, саяси-экономикалық мүдделері тұрғысынан өзекті де маңызды болған ортақ мәселелерді шешуге деген талпыныс іспеттес. Осындай мәселелердің қатарында ұлттық қауіпсіздіктің басты құрамдас бөлігі болып табылатын ақпараттық қауіпсіздік бар. Инновациялық, ақпараттық технологиялар дамуының нәтижесі қолайлы факторлармен бірге тиімсіз жағдайларға алып келді. Әлемдік тәжірибе ақпараттық қауіпсіздік мәселесін шешуде де мемлекеттер өзара ынтымақтасу қажеттігін дәлелдеп келеді. Мақалада Қазақстан мен Қытайдың ақпарат кеңістігі қарастырылып, ақпараттық қауіпсіздік бойынша қабылданған заңнамалық құжаттарына талдау жасалып, аталмыш саладағы екіжақты ынтымақтастықтың болашағына болжам жасалады.

Түйін сөздер: ақпараттық қауіпсіздік, интернет желісі, киберқауіпсіздік, инновациялар, ынтымақтастық.

Омарова М.А.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ – НОВЫЙ ВЕКТОР КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Аннотация

Развитие общества и государства напрямую связано с внутренними и внешними политическими, экономическими и социальными условиями. Неудивительно, что в современном процессе глобализации общие проблемы объединяют не только отдельные страны, но и регионы, и даже все страны мира. В связи с этим интеграционные процессы являются попыткой решить общие проблемы, которые актуальны и важны в контексте национальных и политико-экономических интересов государств и регионов. Среди таких вопросов - информационная безопасность, которая является основным компонентом национальной безопасности. Результаты развития инновационных и информационных технологий, наряду с благоприятными факторами, приводят порой и к негативным последствиям. Мировой опыт доказывает необходимость сотрудничества государств в решении проблемы информационной безопасности. В статье рассматривается информационное пространство Казахстана и Китая, анализируются законодательные документы по информационной безопасности и

прогнозируются перспективы двустороннего сотрудничества в данной сфере.

Ключевые слова: информационная безопасность, интернет-сеть, кибербезопасность, инновации, сотрудничество.

Omarova M.A.¹

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

INFORMATION SECURITY – A NEW VECTOR OF KAZAKH-CHINESE COOPERATION

Abstract

The development of society and the state is directly related to internal and external political, economic and social conditions. It is not surprising that in the modern process of globalization, common problems unite not only individual countries, but also regions, and even all countries of the world. In this regard, integration processes are an attempt to solve common problems that are relevant and important in the context of national and political-economic interests of states and regions. Information security is among such issues, which is the main component of national security. The results of the development of innovative and information technologies, along with favorable factors, sometimes lead to negative consequences. World experience proves the need for cooperation between states in solving the problem of information security. The article examines the information space of Kazakhstan and China, analyzes legislative documents on information security and predicts the prospects for bilateral cooperation in this area.

Keywords: information security, internet network, cybersecurity, innovation, cooperation.

Қазіргі таңдағы жаһандану үрдісі заманауи ақпараттық технологиялардың дамуымен тікелей байланысты екені белгілі. Ақпараттық-коммуникациялық жаңалықтар әлем елдері арасындағы байланыстар дамуының қолайлы факторы бола алады десек те, адамзат тарихында орын алған кез-келген алға басушылық, ғылым мен техниканың дамуы тек оңтайлы жағдайлармен байланысты болып қойған жоқ. Олар бір жағынан, халықаралық қатынастар дамуына ықпал ете отырып, мемлекетаралық ынтымақтастық деңгейін көтерсе, екінші жағынан, келеңсіз құбылыстарды тудырып, өзара байланыстарға түрлі сын-тегеуріндер алып келді. Ақпараттық технологиялардың дамуы сонша, қазіргі таңда бұл терминнің қолданыс аясы да барған сайын кеңіп келеді. Ақпараттық кеңістік, ақпараттық тәуелсіздік, ақпараттық соғыс, ақпараттық қауіпсіздік сынды сөз орамдарын бұқаралық ақпарат құралдарында жиі кездестіруге болады.

Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы заңында ақпараттық қауіпсіздік ұғымына мынадай анықтама берілген: «Ақпараттық қауіпсіздік – елдің орнықты дамуы және ақпараттық тәуелсіздігі қамтамасыз етілетін, ақпарат саласындағы нақты және ықтимал қауіп-қатерлерден Қазақстан Республикасы ақпараттық кеңістігінің, сондай-ақ адамның және азаматтың құқықтары мен мүдделерінің, қоғам мен мемлекеттің қорғалуының жай-күйі» [1]. Заңда көрсетілген 6 қауіпсіздік түрінің бірі ретінде аталған ақпараттық қауіпсіздікті сақтау – ол ұлттық тәуелсіздігімізді, қазақ қоғамы мен мемлекеттігін сақтаудың кепілі іспеттес. Сондықтан ақпараттық қауіпсіздік мәселесі еліміздің тек ішкі емес, сондай-ақ сыртқы саясатымен тығыз байланысты.

Үстіміздегі жылдың 26 қыркүйегінде Қазақстанның Тұңғыш президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың төрағалығымен өткен Қауіпсіздік кеңесінің отырысында аталмыш мәселе күн тәртібінің бірінші сұрағы ретінде қарастырылды. Мәселені қозғай отырып, Елбасы: «Қазіргі таңда дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда Интернет, оның ішінде әлеуметтік желілер басым. Бір жағынан, бұл жақсы үрдіс. Интернетте танымдық және ағартушылық ақпарат көп. Екінші жағынан, киберқауіпсіздікке байланысты қатерлер де баршылық. Бұл мәселеде басқа елдермен тәжірибе алмасу қажет. Осы бағытта дамуды қолдай отырып адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды» деген болатын [2]. Ақпараттық қауіпсіздік мәселесі халықаралық қауымдастықты түгелдей толғандыратын мәселе, сол себепті осы салада әлем елдерімен ынтымақтасу, оның ішінде қасымыздағы көршіміз – Қытаймен тәжірибе алмасу Қазақстан үшін өзекті мәселелердің біріне айналды.

Киберқауіпсіздік мәселесі соңғы жылдары үлкен өзектілікке ие болды, себебі ол мемлекеттің ұлттық мүддесін, елдің саяси-экономикалық қауіпсіздігін қорғаумен тікелей байланысты. Сондықтан

да ақпараттық қауіпсіздікті, тіпті қарулы қақтығыстан гөрі анағұрлым қауіпті әрі кез-келген мемлекеттің ұлттық мүддесіне нұқсан келтіретін негізгі фактор ретінде қарастыруға болады. Оның дәлелі ретінде Қытайдың киберқауіпсіздік туралы қабылдаған заңын атауға болады.

«Қытай Халық Республикасының киберқауіпсіздік туралы заңы» 2017 жылдың 1 маусымында күшіне енді. Бұл Қытайдың ғаламторды басқарудың қатаң басшылық принциптерін орнатудағы маңызды қадамы болып табылады. Киберқауіпсіздік туралы заң қабылданбай тұрып-ақ Қытай ақпараттық қауіпсіздікті нығайтуға бағытталған бірқатар шараларды жүзеге асырған болатын. Мысалы, 2010 жылы жарияланған «Қытайдағы интернет» атты ресми құжат Қытайдағы Интернетті пайдалану бойынша бастапқы нұсқаулық болып табылады. Киберқауіпсіздік туралы заңның жариялануы Қытай үшін киберқылмыспен күрестің маңызды кезеңі болды.

Киберқауіпсіздік туралы заң қабылданып, енгізіліп қойса да, оның іске асуында әлі де болса белгісіздік бар. Өйткені заңда көрсетілген кейбір талаптар аса айқын емес әрі кең тұрғыда анықталмаған, кейбір компаниялар бұл заңның олардың Қытайдағы қызметіне елеулі түрде әсер ететініне алаңдаса, кейбіреулері бұл заңның қытай нарығындағы шетелдік компаниялар үшін сауда кедергілерін туғызуы мүмкін деп қауіптенеді.

Киберқауіпсіздік туралы заң ақпаратты жинайтын, сақтайтын, жеткізетін және өңдейтін компьютерлер мен құрал-жабдықтардан тұратын кез-келген жүйелерге, аса маңызды секторлардағы кәсіпорындарға қолданылады. Реттеу жүйесі сондай-ақ желілік операторлардың құрал-жабдықтарын міндетті түрде тестілеу мен сертификациялауды қарастырады, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздікке немесе қоғамдық мүддеге қауіп төндіретін экономикалық, технологиялық немесе ғылыми мәліметтерді шетелге экспорттауға тыйым салады. Соңғы ережеге қатысты түрлі пікір қалыптасты. 50-ден астам американдық, еуропалық және жапондық компаниялар 2016 жылдың маусым айында премьер-министр Ли Кычянның атына ұжымдық хат жазған болатын. Олар жаңа заңның шетелдік компаниялар қызметіне кедергі келтіретіні туралы мәлімдеді. Заң қабылданғаннан кейін АҚШ Қытайға жаңа ережелерді толық енгізуге жол бермеу туралы өтінішпен ресми үндеу жариялады, себебі олар халықаралық ақпарат алмасуға нұқсан келтіреді [3].

Жалпы, интернет желісін пайдалану арқылы біз жалпыға ортақ ақпараттық кеңістікке еніп, көптеген ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз еттік. Десе де, ақпараттың өзі де жанжалдарды туғызып, тіпті соғыс жағдайына жеткізетін кездері де болады. Ғаламтор арқылы ақпарат табу, алмасу, өңдеу сынды операциялардан бөлек, осы заманауи технологияларды қолдана отырып, құпия саналатын ақпараттарға да қол жеткізуге тырысу арқылы шабуылсыз, қару-жарақсыз соғысты бастауға сылтау болатын жағдайларға орын алдыруға болады. Интернет елімізде 1994 жылы пайда болса, Қытайда 1987 жылы пайда болды.

Бүгінгі таңда Қытайда интернет бүкіл әлем елдеріндегідей үлкен сұранысқа ие. 2018 жылдың аяғында Қытайдағы интернет қолданушылар саны 829 миллион адамға жеткен [4]. Қытайдағы интернеттің тез қарқынмен дамып, жоғары сұранысқа ие болуы 1990-жылдары Қытай Коммунистік партиясының алдына қос міндетті қойды. Бір жағынан, ел билігі мемлекеттегі жағдайды өз бақылауында ұстап тұрғысы келді, екінші жағынан, елдегі экономикалық модернизация, озық технологияларды енгізу, әлеуметтік мәселелерді шешу сияқты міндеттер тағы тұрды. Саяси элита осы аталған мәселелерді шешудің ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қоғамдық өмірдің барлық салаларына ену деңгейіне байланысты екенін түсінді. Интернеттенді технологиялар – әлеуметтік және мемлекеттік институттардың жұмысын барынша жеңілдеті алатын, үлкен көпұлтты мемлекетте осы уақытқа дейін болмаған виртуалдық демократия жүйесін құра алатын тиімді құрал [5].

2018 жылы Қазақстандағы интернет желісін пайдаланатындар саны 81,3%-ды құрап, әлемдік рейтингте еліміз 45-орынды иеленген. SpeedTest рейтингісі Қазақстанды интернет жылдамдығы бойынша 130 елдің ішінде 57-орында көрсеткен. ТМД елдерінің арасында еліміз тек Ресейге ғана (44-орын) жол берген [6].

Ақпараттық қауіпсіздік, киберқауіпсіздік Қытайда мемлекеттік деңгейде қолға алынған маңызды мәселелердің бірі. Осы бағыттағы шаралардың тұрақты сипатқа ие болуы, заңнамалық құжаттардың шығуы, мерзімдік басылымдардың пайда болуы сынды істер бұл мәселенің Қытай елі үшін қаншалықты өзекті екендігін аңғартады.

2010 жылдан бері Қытайда «Қытайдың ақпараттық қауіпсіздігі» деп аталатын журнал шығады. Бұл мерзімдік басылым Қытайдың құрылғаннан бергі ұстанып келе жатқан саяси бағыты – социализмге қызмет етуге арналған, марксизм-ленинизм идеяларын, Мао Цзыдунның ой-тұжырымдарын және Дың Сяопиң теориясының қағидаларын ұстанады. «Жүз гүл гүлдейді, жүз мектеп

бәсекеге түседі» және «көненің қазірге қызмет етуі, шетелдік жетістіктердің Қытай үшін тиімді пайдаланылуы» сияқты ұрандарды уағыздайды. Ғылыми мақалаларды жариялайтын бұл журнал озық ғылыми және мәдени білімдерді тарата отырып, ұлттық ғылыми мәдениетті насихаттайды, алдыңғы қатарлы технологиялар туралы ақпарат береді [7].

16 қыркүйекте Тяньцзинде ұлттық киберқауіпсіздік туралы үгіт-насихат апталығы өтті. Қытай Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің Бас хатшысы, Орталық әскери комитет төрағасы Си Цзиньпин Ұлттық киберқауіпсіздікті үгіттеу апталығында киберқауіпсіздік жұмысын жүргізу апталықтарының ұйымдастырылуы, киберқауіпсіздік саласындағы таным мен біліктілікті арттыру мемлекеттің киберқауіпсіздік жұмысының маңызды мазмұны екенін атап айтты: «Ұлттық киберқауіпсіздік жұмысы киберқауіпсіздікке, адамдарға киберқауіпсіздікке сенім артуға, жеке ақпарат қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, азаматтардың киберкеңістіктегі заңды құқықтары мен мүдделерін қорғауға тиіс. Біз желілік қауіпсіздікті, технологияны және индустрияны дамытуды ұстануымыз керек және таланттарды тәрбиелеудің, технологиялық инновациялардың және индустриялық дамудың қауіпсіз экологиясын қалыптастыруымыз керек. Біз заңнамаға сәйкес дамуды және басқаруды біріздендіруге көмектесуіміз керек, жасанды интеллект, «Интернет» және заманауи байланыс желілері сияқты жаңа технологиялар мен жаңа қосымшаларды жан-жақты игеріп, жаңа технологияларды қолдануға бағыт-бағдар беру үшін заңдарды, ережелер мен стандарттарды белсенді түрде қолдануымыз керек. Қауіпсіздік пен басқарушылықты, ашық инновацияны ұстану, ашық ортадағы желілік қауіпсіздікті сақтау, халықаралық алмасулар мен ынтымақтастықты нығайту, кибер кеңістіктегі адамдардың қалың тобының пайдасы, бақыты және қауіпсіздігі сезімін жақсарту қажет».

Ұлттық киберқауіпсіздік туралы үгіт-насихат апталығы 2014 жылдан бастап жыл сайын өткізіліп тұрады. Үгіт-насихат апталығының тақырыбы: «Киберқауіпсіздік – халыққа, киберқауіпсіздік – адамдарға байланысты» 16-22 қыркүйек аралығында киберқауіпсіздік бойынша ЭКСПО, киберқауіпсіздік технологиялары форумы, киберқауіпсіздік тақырыптары күні сияқты іс-шаралар өткізіледі [8].

Қазақстан Республикасында ақпараттық қауіпсіздікті дамытудың принциптері мен негізгі бағыттарын айқындайтын негізгі саяси-құқықтық акт Қазақстан Республикасының 2016 жылға дейінгі ақпараттық қауіпсіздігі тұжырымдамасы болып табылады. Бұл тұжырымдама Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 14 қарашадағы №174 Жарлығымен бекітілген [9]. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік тұжырымдамасы ақпараттық саладағы қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қамтамасыз ету, сондай-ақ азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау мақсатында жасалған. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі даму стратегиясының «Барлық қазақстандықтардың өркендеуінің, қауіпсіздігінің және әл-ауқатының жақсаруының» негізгі ережелеріне сәйкес келеді, онда ұлттық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету негізгі ұзақ мерзімді басымдықтардың бірі ретінде белгіленген.

Тұжырымдама қазіргі жағдайды бағалауға негізделген және мемлекеттік саясатты, мемлекеттік органдардың ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қызметінің болашағын айқындайды. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының Конституциясына және «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы», «Мемлекеттік құпия туралы», «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы», «Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы», «Ақпараттандыру туралы», «Техникалық реттеу туралы», «Лицензиялау туралы», «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы», «Байланыс туралы» заңдарына сәйкес әзірленген. Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы халықаралық тәжірибе, атап айтқанда, АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Ресей Федерациясы, Үндістан, Эстония секілді мемлекеттердің тәжірибесі ескерілді.

Тұжырымдамада ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін, оның ішінде халықаралық тәжірибеге сәйкес заңнамалық, нормативтік, әдістемелік, ұйымдастырушылық, технологиялық және кадрлық қамтамасыз етуді іске асырудың кешенді тәсілі жүзеге асырылды. Тұжырымдаманың ережелеріне 2008 жылғы 10 қазанда Бішкекте қол қойылған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттер арасындағы ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық тұжырымдамасының негізгі бағыттары, «ШЫҰ-ға мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы келісімді ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 1 маусымдағы Заңымен ратификацияланған «Шанхай ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттердің үкіметтері арасындағы халықаралық ақпараттық қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім» кіреді. «Тұжырымдама Қазақстан Республикасының мемлекет пен қоғамның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, олардың ішкі және сыртқы қатерлерден қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі қызметінің мәні мен мазмұны туралы ресми көзқарастардың жиынтығы көрсетілген. Сондай-ақ

адамның, қоғамның және мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы міндеттер, басымдықтар, бағыттар және күтілетін нәтижелер айқындалған. Бұл мемлекеттік органдардың, бизнес пен қоғамдық бірлестіктердің ақпараттық саладағы Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін қорғау үшін сындарлы өзара іс-қимылының негізі болып табылады. Тұжырымдама ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік саясатты қалыптастыру мен іске асырудағы көзқарастардың біртұтастығын, сондай-ақ осы саланы реттейтін нормативтік-құқықтық актілерді жетілдірудің әдістемелік негізін қамтамасыз етуге арналған. Экономиканың ашықтық деңгейінің өсуі, тауарлар, капитал мен жұмыс күшінің еркіндігі, тұлғааралық өзара іс-қимыл ішкі және сыртқы саяси, экономикалық және ақпараттық процестер арасындағы сызықты бұзады. Технологиялық эволюция адамға, қоғамға және мемлекетке теріс әсер ету үшін бұрын қол жетімді емес мүмкіндіктер беретін түбегейлі жаңа қауіптердің қайнар көзіне айналуға. Бұқаралық ақпарат құралдарының және ғаламдық коммуникациялық тетіктердің рөлі мен ықпалы артып келеді. Ақпараттық технологиялар кездейсоқ және қасақана ықпалға неғұрлым осал бола бастайтын өмірді қамтамасыз етудің маңызды нысандарын басқаруда кең қолданылды. Қазақстан Республикасының 2016 жылға дейінгі ақпараттық қауіпсіздігі тұжырымдамасы оның ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында елдің алдында тұрған негізгі стратегиялық мақсаттарды, міндеттер мен бағыттарды айқындайды. Тиісінше, ақпараттық қауіпсіздікті дамытудың саяси-құқықтық аспектілерінің концептуалды көрінісі қазіргі заманғы қауіп-қатерлерге, сондай-ақ оларды қазіргі заманғы әлемдік қоғамдастықтың жетекші мемлекеттерімен жоюға бағытталған кешенді талдаудың нәтижесі болып табылады.

2014 жылғы 19 мамырда Си Цзиньпин Шанхайда Қазақстан Президенті Н.Назарбаевпен келіссөздер өткізді. Екі мемлекет басшылары Қытай-Қазақстан қарым-қатынасы және жалпы алаңдаушылық тудыратын халықаралық және аймақтық мәселелер бойынша терең пікір алмасты, екі елдің даму стратегияларын жан-жақты байланыстыруға, стратегиялық ынтымақтастық деңгейін арттыруға, АзияИнфоның дамуын бірлесіп алға жылжытуға, аймақтық қауіпсіздік пен тұрақтылықты сақтауға шешім қабылдады. Си Цзиньпин қазіргі уақытта Қытай мен Қазақстан қарым-қатынасы бірқалыпты дамып келе жатқанын, саяси өзара сенім мен түрлі салалардағы ынтымақтастық бұрынсоңды болмаған жоғары деңгейге жеткенін айтты. Қытайдың реформаларды жан-жақты тереңдетуі және Қазақстанның «2050 Стратегиясын» алға бастыру қадамдары екі елдің ынтымақтастығын өзара толықтырады және өзара тиімді болып табылады. Қытай «үш кесапатқа» қарсы күрес, есірткіні бақылау және желілік ақпараттық қауіпсіздік саласындағы Қазақстанмен ынтымақтастықты нығайтуға дайын. Қазіргі уақытта халықаралық және аймақтық ахуал күрделі және өзгермелі болып табылады, Қытай мен Қазақстан өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылықты бірлесіп сақтау үшін Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберіндегі үйлестіру мен ынтымақтастықты күшейтуі керек. Қазақстан мен Қытайдың ғылым және инновация саласындағы ынтымақтастығы жаңа кезеңге өтуде. Қытай Қазақстанды суперкомпьютермен қамтамасыз етеді. Суперкомпьютерлердің рейтингінде Қытай бесінші жыл қатарынан бірінші орынды иеленіп келе жатыр. 2018 жылға қарай Қытай одан да қуатты Tianhe-3 суперкомпьютерін салады деп күтілген. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, кибершабуылдардың көбеюі тек кибер кеңістікке ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне де қауіп төндіреді. Бүгінгі таңда террористік ұйымдарға қарсы кибершабуылдар мен киберсоғысқа қарсы тұру ерекше өзекті болып табылады. Осыған байланысты Қытай негізгі ақпараттық инфрақұрылымды кибер терроризмнен қорғайтын қатаң саясат қабылдады. Қазақстан кибершабуылға қарсы тұрудың жаһандық трендіне қосылуда. ШЫҰ саммитінің Астана декларациясы ақпараттық-коммуникациялық саладағы қылмысқа қарсы күресте және кибершабуылдардың алдын-алу саласындағы ынтымақтастықты кеңейтудің ерекше маңыздылығын атап өтті. Қатысушы елдер БҰҰ-ның орталық үйлестіруші рөлі бар тиісті халықаралық құқықтық құжатты әзірлеуге шақырды. Сонымен қатар, ШЫҰ саммитінің нәтижесінде жоғары технологиялық, инновациялық және жоғары технологиялық жобаларды дамытуға бағытталған Қытай-Қазақстан «Нұрлы» инвестициялық қорының тікелей инвестициялық қорын құру туралы шешім қабылданды. Қордың мақсатты мөлшері 300 миллион долларға дейін жететін болады, инвестициялар географиясы - Қазақстан (50%) және Белдеу мен Жол бойындағы басқа елдер (50%)-ды құрайды [10].

Қорыта келе, ақпараттық қауіпсіздік Қазақстан-Қытай байланыстарының болашағы бар ынтымақтастық саласы деп атауға толық негіз бар. Ақпараттық технологиялардың болашақтағы дамуы мемлекетаралық байланыстарға жаңа сынақтар әкелуі әбден мүмкін. Географиялық, тарихи, мәдени кеңістігі ортақ көршілес екі мемлекет үшін заманауи сын-тегеуріндермен бірлесе жұмыс жасау, ортақ

қауіп-қатерлерге бірге төтеп беру аса маңызды деп санаймыз. Ол үшін Қазақстан мен Қытай арасында қалыптасқан саяси сенімнің одан әрі орныға түсуі аса қажет. Стратегиялық әріптестер деңгейіне жеткен Қазақстан мен Қытай осы уақытқа дейін ұстанып келе жатқан өзара тиімділік, өзара теңдік принциптеріне негізделген саясатының негізгі бағытын өзгерте қоймайды, себебі көршілес орналасқандықтан екі тарап та бір-бірінің әлеуметтік-экономикалық дамуына, саяси тұрақтылығына, рухани өркендеуіне мүдделі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы 2012 жылғы 6 қаңтардағы №527-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527>
- 2 Қауіпсіздік кеңесінің отырысы өтті // *Egemen Qazaqstan*, 26 қыркүйек, 2019.
- 3 История ИБ в Китае: начинаем разбираться с законами и регулированием // Блог компании VASExperts // <https://habr.com/ru/company/vasexperts/blog/353516/>
- 4 [中国网民数达到8.29亿](http://www.xinhuanet.com/fortune/2019-02/28/c_1124175659.htm) // http://www.xinhuanet.com/fortune/2019-02/28/c_1124175659.htm
- 5 Ибрагимова Г. Стратегия КНР в области управления интернетом и обеспечения информационной безопасности // *Индекс безопасности*, №1(104), Том 19. – С.171.
- 6 Интернет в Казахстане: плюсы и минусы в сравнении с США, Европой и Россией // <http://today.kz/news/internet/2018-11-13/771939-internet-v-kazahstane-plyusyi-i-minusyi-v-sravnenii-s-ssha-evropoj-i-rossiej/>
- 7 《中国信息安全》杂志 // <https://www.zz-news.com/com/zgxxaq/introduce/>
- 8 习近平:坚持安全可控和开放创新并重提升广大人民群众在网络空间的获得感幸福感安全感. // <http://www.djbh.net/webdev/web/HomeWebAction.do?p=getXxgg&id=8a8182566c2201ba016d6799ee430049>
- 9 Указ Президента Республики Казахстан от 14 ноября 2011 г. №174 «О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан до 2016 года» // Электронная база нормативно-правовых актов «Законодательство».
- 10 Болаткызы Н. Казахстанско-китайское сотрудничество в XXI веке: новые возможности и перспективы // <https://isca.kz/ru/analytics-ru/2076>

МРНТИ 11.15.74

Курмангали А.К.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан

ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ОПРЕДЕЛЕНИИ РОЛИ СМИ

Аннотация

Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. На сегодняшний день интерес к исследованию сложного и многогранного понятия «средства массовой информации» приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире проблема роли средств массовой информации становится все более актуальной. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть современного медиа-пространства. Динамика, отражающая развитие и формирование роли и функций СМИ, оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом медиа пространстве. В данной статье предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: средства массовой информации, коммуникации, интерпретация, политическое влияние.

А.Қ. Құрманғали¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

БАҚ РӨЛІН АНЫҚТАУДАҒЫ САЯСИ ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа

Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілері талданып, қарастырылды. Бүгінгі таңда «бұқаралық ақпарат құралдары» күрделі және көпқырлы ұғымын зерттеуге қызығушылық ерекше маңызға ие болды. Қазіргі жаһанданған әлемде бұқаралық ақпарат құралдары рөлінің проблемасы неғұрлым өзекті болып отыр. Бұл өзектілік қазіргі заманғы медиа-кеңістіктің сипаты мен мәнін анықтайтын саяси-экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдени факторлар кешенімен негізделген. БАҚ-тың рөлі мен функцияларының дамуы мен қалыптасуын көрсететін Динамика оның әлемдік саяси медиа кеңістіктегі мәртебесіне елеулі әсер етеді. Берілген мақалада құбылыстар мен санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелген. Мақалада зерттелетін мәселенің негізгі бөлігі ретінде пікірталасты қысқаша баяндауға әрекет жасалды.

Түйін сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, коммуникациялар, интерпретация, саяси ықпал.

A.K. Kurmangali¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan

POLITICAL APPROACHES IN DETERMINING THE ROLE OF MEDIA

Abstract

The relevance of the topic of the article is not in doubt. The main aspects of the topic are analyzed and reviewed. Today, interest in the study of the complex and multifaceted concept of "media" has gained particular importance. In today's globalizing world, the problem of the role of the media is becoming increasingly relevant. This relevance is due to a complex of political, economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of modern media space. Dynamics reflecting the development and formation of the role and functions of the media has a significant impact on the value of e on its status in the global political media space. This article proposes an author's study of the problem under consideration. The article examines the relevance and essence of phenomena and categories. The article attempts to summarize the discussion as the main part of the problem under study.

Keywords: media, communication, interpretation, political influence.

В начале следует проанализировать, что конкретно, означает высказанный призыв «сегодня нет никаких СМИ, есть только медиа и короткие перерывы для отдыха от медиа (то есть, почему СМИ – не столько носитель независимой и надежной информации, средство информирования общества, сколько инструмент формирования общественно-политического сознания)» [1].

В деятельности любого масс-медиа можно выделить сообщение (или послание), интерпретацию (или восприятие) и коммуникацию. Сообщение, как известно, продукт интеллектуальной деятельности человека; интерпретация – это приобретаемое знание; коммуникация – это «всего лишь» операция передачи, трансляции информации. Но в современном нам обществе, именно эта операция трансляции – определяющее, доминирующее звено в триаде сообщение-коммуникация-интерпретация.

Тиражирование интеллектуального продукта, передача сведений о нем посредством печатных изданий, телеграфа, радио, телевидения, лекций и семинаров в рамках системы всеобщего образования, а теперь еще и сети Internet - вот что коренным образом отличает современное общество как информационное. И за словом «информация» понимается именно коммуникация, а не знание. Наблюдая современных политиков, биржевых брокеров, журналистов - и их аудиторию - нетрудно заметить: более информированный человек - это не тот, кто больше знает, а тот, кто участвует в большем числе коммуникаций.

Огромная техническая, экономическая, политическая, культурная роль информации объясняется именно тем, что она не содержательна и не предметна. Информация операциональна. Информация служит обоснованием/оправданием действий. Поэтому она столь необходима современному человеку, ценна для него, воздействует на него. Поэтому в современном обществе информация - это идол.

В традиционном обществе, и даже в обществе модернизирующемся, построенном на идеологических оправданиях деятельности, информация никак не могла претендовать на ту роль, которую она играет в современном информационном обществе. Причем только как коммуникация, а не как знание или предмет, информация способна вызывать новые операции. Люди действуют, используя информацию, а коммуникационные потоки не только не поглощаются как ресурс деятельности, подобно сырьевым или энергетическим ресурсам, а напротив умножаются и ускоряются. Это происходит потому, что информация не столько ресурс, сколько стимул (мотив) деятельности, т.е. в современном мире информация – это коммуникация, операция трансляции символов, побуждающая к действию.

То, что выглядит как «информационный поток, является процессом создания образа» [2]. По четкому определению, который дал М.Маклюэн еще в 60-х гг. прошлого века, «действительным содержанием сообщения является сам сообщающий» [3].

В XXI веке завершенность категорий какой-либо системы понятий о предмете исследования определяется не логическими критериями в сфере «общечеловеческих ценностей», а воплощением идеи в технологии по производству товаров, нужных людям. Этим товаром могут быть и духовные ценности, в том числе и из сферы общечеловеческих интересов. Но это ДОЛЖЕН быть товар, в качестве которого каждый имеет возможность убедиться ещё до того, как он будет употреблён. Мы не успели уяснить для себя мировоззренческих основ понятий "информатика" и "информационная эра", в то время как товары, произведённые по информационным технологиям, потоком обрушились на мировой рынок, дешевеют с каждым днём и захватывают господство над производством. Этот факт и наводит на мысль о том, что истинность теоретических построений не находится в области логического, а решается через производство товаров, нужных людям. Сегодня инфомир нуждается в наполнении категорий содержанием знаний из биологии, сетевых компьютерных технологий, генетики и физики. После того как эта работа будет завершена, реальность создания технологий по производству связи с абсолютной защитой будет более очевидной. Инфомир не утверждает о том, что истинное знание о мире есть его сетевое понимание, а пытается показать преимущества сетевого понимания мира в современную информационную эпоху, что позволяет более эффективно организовать поиск путей к технологиям по производству товаров из будущего, нужных каждому землянину [4].

Как известно, коммуникация представляет собой социальный процесс, имеющий не только интерактивную, но также трансактную (transactional) характеристику, которая заключается в том, что любой субъект коммуникации является отправителем и получателем сообщения не последовательно, а одновременно, и что каждый коммуникативный процесс включает в себя вместе с настоящим (конкретной ситуации общения), непременно и прошлое (пережитый опыт), в связи с чем, проектируется в будущее.

Наиболее важные положения, описывающие процесс социальной коммуникации, можно сформулировать следующим образом [5]:

1. Коммуникация – это основной социальный процесс сотворения, сохранения-поддержания и преобразования социальных реальностей («Communication is a primary social process of co-creating») [6]. Коммуникация, и в более узком смысле, общение, не есть лишь средство достижения определенных целей. Коммуникация есть формирующий процесс. В самом фундаментальном смысле коммуникация есть состояние человеческого бытия (human condition), способ человеческого существования, тот основополагающий, первичный социальный процесс, в котором мы, его неизбежные участники, совместно создаем, воспроизводим и преобразуем наши социальные миры, качества нашего существования.

2. Коммуникация – не просто процесс обмена информацией, это процесс создания некой общности, в котором мы осмысливаем информацию и соотносим наши смыслы со смыслами наших коммуникативных партнеров, создавая, таким образом, определенную степень взаимопонимания. При этом происходит не столько самовыражение и передача-прием уже сформированных смыслов, сколько совместное смыслообразование. Смыслы – постоянно изменяющиеся образования, «values in the running», «always-in-process phenomena». Проблема создания смыслов в процессе коммуникации является ключевой для теоретиков этого направления («Generation of meaning: how social meaning

sarecreated») [7].

3. Коммуникативные процессы протекают и приобретают тот или иной смысл лишь в определенном контексте. Один и тот же разговор может иметь для нас разную значимость, наделяться разными смыслами в зависимости от того, рассматриваем ли мы его в контексте конкретного коммуникативного эпизода (где, когда, с кем, при каких условиях мы вступили в разговор); либо в контексте отношенческом (кто мы друг для друга в этом разговоре, друзья, коллеги, соперники); либо в контексте той или иной культуры и культурных отношений (например, отношений полов, возрастов, отношений социально-экономических, профессиональных, этнических и т.д.).

При этом культура является наиболее общим контекстом коммуникации («The role of context in communication, culture being as the widest context») [7].

4. Коммуникация – процесс, в котором индивидуум конструирует не только свою социальную реальность (или реальности), но и свое собственное «я» («Identity as a social, culturally constructed view of the self»). Причем представители социальных подходов к коммуникации рассматривают восприятие себя не как фиксированное внутреннее образование, а как социально-культурный конструкт, постоянно модифицируемый в зависимости от того, с кем и как индивидуум вступает во взаимоотношения. С разными людьми, в том или ином кругу общения, индивидуум может иметь разные представления о себе, разную самооценку, как отражение мнений окружающих о нем.

5. Коммуникация – процесс создания общих смыслов посредством использования символов, среди которых первоочередная роль принадлежит языку («Symbolic nature of communication») [7].

Итак, деятельность СМИ – это коммуникация, которая есть:

- состояние человеческого бытия, способ человеческого существования;
- совместное смыслообразование, формирующий процесс;
- процесс, в котором индивидуум конструирует не только свою социальную реальность (или реальности), но и свое собственное «я», которое постоянно изменяется в зависимости от того, с кем и как он вступает во взаимоотношения;
- процесс создания общих смыслов посредством использования символов, среди которых первоочередная роль принадлежит языку;
- процесс, который протекает и приобретает тот или иной смысл лишь в определенном контексте; культура является наиболее общим контекстом коммуникации;
- сущностной основой любого процесса коммуникации является онтологическая относительность.

И это та самая коммуникация:

- для которой характерен переход от говорения одного к действиям другого и несовпадению «входа» и «выхода» [8];
- которую можно рассматривать как процесс обмена сигналами низкого уровня энергии (организации), в результате же образуется обмен сигналами высокого уровня энергии (организации), поскольку коммуникация осуществляется в физическом пространстве (система связи между сигналами разного уровня получила название кода);
- в которой обязательно присутствуют процессы столкновения информационных кодов, при которой смысл сообщения полностью или частично меняется;
- которая представляет собой информационные действия в неопределенной информационной среде, которая предполагает: а) отсутствие информации о некоторых объектах (неполнота информации или отсутствие знания о данных объектах вообще), б) наличие неправильной информации о некоторых объектах [8];
- определяется в терминах «смыслообразование», «конструирование социальной реальности и своего собственного «я»», «создание общих смыслов» и т.п.

Причиной столь противоречивого представления о коммуникационном механизме деятельности СМИ является то обстоятельство, что и отдельный индивидуум, и человеческие сообщества различного уровня не могут и не хотят получать в результате коммуникации неискаженную информацию.

Наибольшую опасность для граждан и демократического государственного устройства представляет возможность использования СМИ для политического манипулирования - скрытого управления политическим сознанием и поведением людей с целью принудить их действовать (или бездействовать) вопреки собственным интересам. При этом манипулирование основано на лжи и обмане в корыстных целях.

В процессе проведения политологических исследований выявлен обширный арсенал различных методов манипулирования в СМИ [9]. К ним относятся не только подтасовка фактов, замалчивание неудобной информации, распространение лжи и клеветы, но и более тонкие способы: полуправда (когда освещаются малозначительные детали события, но умалчивается об основном их содержании или дается ложная интерпретация событий); наклеивание ярлыков ("фашист", "красно-коричневый", "националист", "совок", "демагог" и т.д.); лингвистическое, языковое манипулирование (человека, ведущего вооруженную борьбу за национальную независимость в зависимости от политических пристрастий, называют борцом за свободу, сепаратистом, боевиком, террористом); применение "спирали умолчания" (с помощью ссылок на сфабрикованные опросы общественного мнения или другие подтасованные факты убедить людей в поддержке большинством общества удобной манипуляторам политической позиции, ее победе) и др.

Список использованной литературы:

- 1 <http://www.club.kz/index.php?lang=ru&mod=discuss&submod=large&article=235>
- 2 Иванов Д.В. Виртуализация общества. – СПб.: "Петербургское Востоковедение", 2000. – С.9-12.
- 3 McLuhan M. *The medium is the message*. – N.-Y., 1967.
- 4 Основы инфомира. Курс популярных лекций. – Астана: ТОО «Дизайн-бюро Проксима», 2002. – 444 с.
- 5 Матвеев О.И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование // Сборник научных трудов "Теория коммуникации & прикладная коммуникация". Вестник Российской коммуникативной ассоциации, выпуск 2 / Под общей редакцией И.Н. Розиной. – Ростов н/Д: ИУБиП, 2004. – С.103-122.
- 6 Pearce W.B. and Pearce K.A. *Extending the Theory of Coordinated Management of Meaning (CMM) Through a Community Dialogue Process. Communication Theory*, 10, 2000. – P.405-423.
- 7 Cronen V.E. *Practical Theory and the Tasks Ahead for Social Approaches to Communication*. In W.Leeds-Hurwitz (Ed.), *Social approaches to communication*. – NY: Guilford, 1995. – P.217-242.
- 8 Почепцов Г.Г. *Теория коммуникации*. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2001. – С.14.
- 9 Мальцев В.А. *Основы политологии: Учебник для Вузов*. – М.: ИТРКРСПП, 1997. – 480 с.

МРНТИ: 11.25.33

Кагазбаева Э.М.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений
и Мировых Языков имени Абылай хана,
Алматы, Казахстан

МЕДИАТОРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НУРСУЛТАНА НАЗАРБАЕВА НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ

Аннотация

В данной статье рассматривается медиаторская деятельность Н.Назарбаева на международной арене, в частности, в урегулировании кыргызского политического кризиса 2010 года, посредническая роль между Россией, Турцией и Ираном в разрешении сирийского кризиса. Показана активная позиция Н.А. Назарбаева в глобальном процессе ядерного разоружения. Многие из инициатив Лидера Нации на сегодня уже реализованы, другие находятся на стадии реализации.

Автор приходит к выводу, что Казахстан зарекомендовал себя как активный участник крупных международных миротворческих процессов. Молодая, амбициозная страна, не имеющая сложных исторических, территориальных и национальных разногласий с другими странами, пользуется своим преимуществом на благо других народов, выступая посредником в разрешении конфликтов. Первый президент Казахстана внес значительный вклад в формирование новой архитектуры международных отношений, в укрепление региональной и глобальной безопасности, в решение глобальных проблем и налаживание межцивилизационного диалога.

Ключевые слова: политическая медиация, многовекторная внешняя политика, ядерное не-

распространение, российско-турецкий конфликт, сирийский кризис.

Э.М. Кагазбаева¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар
және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АРЕНАДАҒЫ МЕДИАТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Н.Назарбаевтың халықаралық аренадағы медиаторлық қызметі, атап айтқанда, 2010 жылғы қырғыз саяси дағдарысын реттеуде, Сирия дағдарысын шешудегі Ресей, Түркия және Иран арасындағы делдалдық рөлі қарастырылады. Н.Ә. Назарбаевтың ядролық қарусыздану үдерісіндегі белсенді ұстанымы көрсетілді. Ұлт Көшбасшысы бастамаларының көпшілігі бүгінде іске асырылып, басқалары іске асырылу сатысында.

Автор Қазақстан өзін ірі халықаралық бітімгершілік үдерістерінің белсенді қатысушысы ретінде көрсетті деген қорытындыға келеді. Басқа елдермен күрделі тарихи, аумақтық және Ұлттық келіспеушіліктері жоқ жас, өршіл ел жанжалдарды шешуде делдал бола отырып, басқа халықтардың игілігі үшін өзінің артықшылығын пайдаланады. Қазақстанның Тұңғыш Президенті халықаралық қатынастардың жаңа архитектурасын қалыптастыруға, өңірлік және жаһандық қауіпсіздікті нығайтуға, жаһандық мәселелерді шешуге және өркениетаралық диалогты жолға қоюға елеулі үлес қосты.

Түйін сөздер: саяси медиация, көпвекторлы сыртқы саясат, ядролық таратпау, Ресей-Түрік қақтығысы, Сирия дағдарысы.

Kagazbaeva E.M.¹

¹*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

MEDIATION ACTIVITY OF NURSULTAN NAZARBAYEV IN THE INTERNATIONAL ARENA

Abstract

This article examines N.Nazarbayev's mediation activity in the international arena, in particular, in the settlement of the Kyrgyz political crisis of 2010, the mediation role between Russia, Turkey and Iran in the resolution of the Syrian crisis. The active position Of N.A. Nazarbayev in the global process of nuclear disarmament is shown. Many of the initiatives of the Leader of the Nation have already been implemented, others are at the stage of implementation.

The author concludes that Kazakhstan has established itself as an active participant in major international peacekeeping processes. A young, ambitious country that does not have complex historical, territorial and national disagreements with other countries enjoys its advantage for the benefit of other peoples, acting as a mediator in the resolution of conflicts. The first President of Kazakhstan made a significant contribution to the formation of a new architecture of international relations, to the strengthening of regional and global security, to the solution of global problems and the establishment of inter-civilizational dialogue.

Keywords: political mediation, multi-vector foreign policy, nuclear nonproliferation, Russian-Turkish conflict, Syrian crisis.

Введение.

Для XXI века должно быть свойственно разрешение любого спора мирным путём, поэтому продвижение примирительных процедур является одним из приоритетных направлений совершенствования существующих механизмов урегулирования как политических, так и экономических разногласий. Одной из основных технологий урегулирования споров с участием третьей, нейтральной, стороны (медиатора), которая помогает найти взаимовыгодное решение выхода из

сложившейся ситуации, является медиация. Медиация является одним из видов примирительной стратегии и правовой практики, имеет многовековую историю. Примирение и в древние времена, и в настоящее время было самым сложным процессом, требующий чувствительности и мудрости. Поэтому, начиная еще с древних времен, в качестве примиряющих сторон выступали самые уважаемые люди, мудрецы, аксакалы, монахи, священнослужители.

Медиация – особый вид деятельности, выражающий поиск оптимальных путей решения проблем конфликтующих сторон при участии третьей стороны. По мнению российского исследователя А.Шмелева: «Политическая медиация – это альтернативный способ разрешения конфликтов с участием посредника между специальными акторами – субъектами политического процесса; один из видов «отраслевой медиации»... По сфере своего применения политическую медиацию можно разделить на медиацию во внутривнутриполитических конфликтах и на медиацию во внешнеполитических (международных) конфликтах...» [1, с. 26].

Особенностью политической медиации в международных спорах, на наш взгляд, можно считать многообразие форм ее проведения, в том числе при помощи официальных посредников в лице отдельных государств; медиационные процедуры на уровне гражданских обществ спорящих (враждующих) государств. В настоящее время, роль медиатора на себя примеряют различные политические деятели, ведь процесс медиации позволяет сохранить нормальные взаимоотношения между обеими сторонами и тем самым помогает разрешить возникший конфликт. Для того чтобы стать успешным посредником в урегулировании конфликтных ситуаций, нужно обладать определенными коммуникативными способностями: умением вести конструктивный разговор, управлять переговорами, убеждать стороны слушать друг друга, не допускать конфликта в беседе и т.д. Наблюдая за мировыми политическими процессами, можно отметить, что такие черты присущи первому Президенту Республики Казахстан Нурсултану Назарбаеву. Он неоднократно выступал с рядом предложений по решению довольно острых региональных проблем [2].

Основная часть.

В настоящее время Казахстан считается одной из успешно развивающихся республик не только Центральной Азии, но и всего постсоветского пространства. Укреплению авторитета и повышению международного статуса Казахстана на мировой арене способствовало реализация важных инициатив и стратегических задач, таких как продвижение идеи о созыве Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, содействие укреплению потенциала Шанхайской Организации Сотрудничества, взятие на себя ответственности за председательствование в ОБСЕ, организация международной выставки ЭКСПО-2017. Следует отметить также значимые визиты и контакты на высшем уровне, как многократное посещение Н.А. Назарбаевым штаб-квартиры ООН в Нью-Йорке, неоднократное участие президента Казахстана в работе Генеральной Ассамблеи ООН, его визиты в Европейское отделение ООН в Женеве, что позволило казахстанской дипломатии стать активным и уважаемым партнером в различных структурах ООН. Наконец, официальный визит в США президента Н.Назарбаева, состоявшийся по приглашению президента США Д.Трампа 16-18 января 2018 года и закончившийся подписанием целого ряда договоренностей, также является свидетельством укрепления международных позиций Казахстана.

С момента приобретения независимости Казахстан проводит многовекторную политику, направленную на развитие взаимовыгодных отношений со многими странами, тем самым стремление сбалансировать восточное и западное направления своих внешнеполитических и внешнеэкономических курсов является приоритетным. Отсюда и взвешенный подход Н.А. Назарбаева к конфликтным ситуациям в различных регионах мира.

Медиаторскую деятельность Н.А. Назарбаев наиболее результативно применил в период председательствования Казахстана в ОБСЕ. В апреле и июне 2010 года произошёл политический кризис в Кыргызстане, в частности, вооруженное противостояние между властью и населением, а также между различными клановыми и региональными группировками кыргызских политических элит. В результате президент К.Бакиев утратил власть, легитимность и контроль над страной. В самый разгар кризиса Казахстан предпринял, в том числе и в качестве председателя ОБСЕ, усилия по нормализации ситуации в Кыргызстане. Казахстан подключил дипломатические и политические каналы (в первую очередь с использованием ресурса ОБСЕ) и довела до сведения всех участников политической борьбы, что Астана не допустит использование вооруженных методов и повторения кровопролития в Кыргызстане. Необходимо отметить, что при урегулировании обстановки в соседней стране был задействован личный авторитет президента Казахстана, который все дни кризиса работал на прекращение противостояния в Кыргызстане. Данная проблема обсуждалась во

время саммита по ядерной безопасности в Вашингтоне президентами РФ, США и Казахстана. Также по настоянию Астаны из резервного фонда ОБСЕ было выделено 200 тыс. евро для поддержания в Кыргызстане общественного порядка и безопасности, верховенства закона и демократии. Помимо этого, Казахстан из своих фондов выделил необходимую гуманитарную и экономическую помощь. По мнению исследователя М.Лаумулина: «благодаря дипломатическим усилиям Казахстана Генеральный секретарь ООН, руководство ЕС и парламентская ассамблея ОБСЕ направила представителей в Кыргызстан, что в немалой степени способствовало нормализации положения в этой республике» [3, с. 44]. Кроме того, проводилась координация действий казахстанских и международных правоохранительных сил по нейтрализации кыргызского криминалитета и его влияния на политическую жизнь республики.

Н.А. Назарбаев внес огромный вклад в ядерное нераспространение. Казахстан пользуется большим авторитетом в мире как страна, добровольно отказавшаяся от обладания четвертым по размерам ядерным арсеналом в мире. В частности, Казахстан первым из стран СНГ вывез со своей территории все тактическое ядерное оружие. Он первым из стран – участниц Лиссабонского протокола присоединился к Договору о нераспространении ядерного оружия со статусом безъядерного государства, закрыл Семипалатинский ядерный полигон. С международных площадок наш Елбасы неоднократно обращался к лидерам ведущих стран, прежде всего к ядерным державам, чтобы они отказались от ядерного суверенитета. На встрече трех президентов, в частности, США, России и Казахстана в апреле 2010 года Н.А. Назарбаев предложил провести инвентаризацию и экспертный анализ всех имеющихся международных актов в сфере нераспространения и борьбы с ядерным терроризмом и свести их в один программно-стратегический документ – новый универсальный договор о всеобщем горизонтальном и вертикальном нераспространении и ликвидации ядерного оружия. По мнению М.Лаумулина, предложение нашего президента носило революционный характер, так как был призван гарантировать неприменение двойных стандартов и конкретные механизмы санкций к его нарушителям [4, с. 130]. Казахстан внес свой вклад в укрепление режима нераспространения и создания уникального механизма безопасных поставок ядерного топлива предоставив возможность МАГАТЭ разместить на базе Ульбинского металлургического завода Банка низкообогащенного урана, церемония открытия которого состоялось 29 августа 2017 года в Астане [5]. Также Н.А. Назарбаев учредил премию за мир без ядерного оружия и глобальную безопасность. 29 августа 2019 года в Астане премии были вручены Лассина Зербо, Исполнительному секретарю Подготовительной комиссии Организации Договора о всеобъемлющем запрещении ядерных испытаний и посмертно Юкия Аmano, занимавшего пост главы Международного агентства по атомной энергии [6].

Помощник президента по международным делам Н.Онжанов в своей книге «Миротворец: Сирийский узел. Записки дипломата» отмечает, что «Нурсултан Абишевич выстраивает со своими зарубежными коллегами простые человеческие отношения, которые зачастую играют значительную роль в продвижении интересов нашего государства. Умение найти общий язык с любым собеседником, способность вникать в суть вопроса и феноменальная память, выхватывающая в нужный момент технические детали того или иного события, прекрасное чувство юмора и такта – эти и многие другие качества позволили Нурсултану Назарбаеву наладить дружеские доверительные отношения со всеми иностранными партнерами Казахстана, включая глав государств и правительств, руководителей международных организаций, видных политиков, общественных деятелей, инвесторов и глав транснациональных корпораций [7, с. 25].

18 сентября 2015 года в Астане Н.А. Назарбаев провел встречу с членами «Совета мудрецов», в состав которого вошли такие видные зарубежные государственные деятели и лауреаты Нобелевской премии, как экс-президент Израиля Шимон Перес, экс-президент Польши Лех Валенса, экс-президент Колумбии Сесар Гавириа Трухильо, экс-премьер-министр Испании Хосе Луис Родригес Сапатеро, экс-генеральный директор МАГАТЭ Мухаммед Аль-Барадеи, экс-министр иностранных дел Франции Бернар Кушнер [7, с. 34].

В рамках данной статьи рассмотрим роль Н.А. Назарбаева в разрешении сирийского кризиса. Безусловно, Казахстан напрямую не вовлечен в сирийский кризис. Однако, будучи активным членом международного сообщества, Астана не могла оставаться в стороне от кризиса, всколыхнувшего весь регион Ближнего Востока. В частности, вопрос сирийского урегулирования был обязательным пунктом переговоров Президента Казахстана с лидерами мусульманского мира. Так, данный вопрос обсуждался с Королем Иордании Абдаллой II бен Аль-Хусейном в ходе его рабочего визита в Астану

для участия в V Съезде лидеров мировых и традиционных религий (11 июня 2015 года), с Эмиром Катар шейхом Тамимом бен Хамадом Аль Тани (26 октября 2015 года), Президентом Ирана Хасаном Рухани (11 апреля 2016 года), а также с Королем Саудовской Аравии Салманом бен Абдельазизом Аль Саудом (25 октября 2016 года). В ходе визита в Эр-Рияд Глава государства встретился с генеральным секретарем ОИС (представителем Саудовской Аравии) Иядом Мадани, который призвал нашего Президента к совместным усилиям в рамках ОИС по решению различных политических трений и конфликтов в мусульманском мире, в том числе между Саудовской Аравией и Ираном, Турцией и Египтом, Алжиром и Марокко, кризисов в Мали и Сомали, трагедии мусульман в Мьянме и т.д. [7, с. 39]. Также по инициативе нашего первого Президента сирийским беженцам была оказана посильная гуманитарная помощь.

Следует отметить, что Н.А. Назарбаев сыграл роль посредника и миротворца в российско-турецком конфликте после того, как в ноябре 2015 года Военно-воздушные силы Турции сбили российский бомбардировщик Су-24 над территорией Сирии, в результате чего погиб лётчик. Об усугублении противоречий свидетельствовал тот факт, что Владимир Путин отказался встречаться с Реджепом Эрдоганом, который предварительно провёл телефонный разговор с казахстанским лидером [8]. Н.А. Назарбаев предпринимал попытки урегулировать данный вопрос. Ситуация прояснилась в конце июня 2016 года, когда Елбасы провёл телефонный разговор с Президентом Турции Реджепом Тайипом Эрдоганом, в ходе которого последний поблагодарил Назарбаева за бесценный вклад и большую работу, направленную на нормализацию всего комплекса отношений между Анкарой и Москвой. Начало восстановления двустороннего сотрудничества в торгово-экономической и других сферах, выразившегося в том числе в постепенном снятии ограничительных мер относительно посещения Турции российскими туристами, стало возможным после проведения 29 июня того же года телефонного разговора (первого за семь месяцев) между В.Путиным и Р.Эрдоганом. К тому же процесс возобновления совместной работы по развитию всего комплекса российско-турецких отношений начался после получения Москвой послания с извинениями за сбитый над территорией Сирии бомбардировщик Су-24 и гибель лётчика. Усилия медиатора оправдались, поскольку во время пресс-конференции по итогам прошедшего двухдневного саммита лидеров стран «Большой двадцатки» (G20) в китайском Ханчжоу Президент РФ Владимир Путин заявил, что создана база для восстановления полноформатного сотрудничества между двумя государствами. Урегулирование российско-турецкого конфликта отвечало и бизнес-интересам Астаны, которая тесно связана торгово-экономическими соглашениями как с Анкарой, так и с Москвой. С последней у Казахстана установлены партнёрские отношения в рамках интеграционных процессов на евразийском пространстве [9, с. 32].

29 июня 2016 года Президент Турции позвонил Елбасы, чтобы поблагодарить его за вклад в восстановление российско-турецких отношений. Реджеп Эрдоган подчеркнул, что без усилий Елбасы решить данный кризис было бы сложно. Он отметил, что турецкий народ никогда не забудет эту исторически важную миссию Президента Республики Казахстан. Далее последовала серия российско-турецких переговоров и встреч для восстановления взаимоотношений. 16 августа 2016 года в Сочи в ходе двусторонней встречи Президент РФ Владимир Путин поблагодарил Нурсултана Назарбаева за посредничество в восстановлении отношений с Турцией [7, с. 41].

К значительному укреплению международных позиций республики, наращиванию репутационного багажа способствовало избрание Казахстана непостоянным членом Советом безопасности ООН на период 2017-2018 годы, что дало ему право стать на январь 2018 год председателем Совета безопасности ООН, собрать его заседание и сформировать повестку дня (ею стала афганская проблематика). Казахская победа в ходе выборов (28 июня 2016 г.) в Совет Безопасности явилась свидетельством признания высочайшего международного авторитета Главы государства, конструктивной и миролюбивой внешней политики Казахстана, сумевшего выстроить стратегические и доверительные отношения со всеми крупными игроками на мировой арене, а также дружественные отношения со всеми без исключения странами на всех континентах мира.

Казахстану было предложено стать площадкой для межсирийских переговоров и запуска Астанинского процесса, так как наше государство находится в непосредственной близости к эпицентру геополитического напряжения, занимает нейтральную сторону в сирийском конфликте, а также проактивную позицию по отношению к решению региональных и глобальных проблем. Впервые об этом было объявлено Президентом России во время визита в Японию на совместной пресс-конференции с Синдзо Абэ 16 декабря 2016 года (этот день был особым – Казахстан отмечал 25-летний юбилей своей Независимости). Уже на следующий день, 17 декабря, Президент России

Владимир Путин, а позже Президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган по очереди позвонили Главе государства. После поздравлений с 25-летием Независимости и пожеланий дальнейшего процветания казахстанскому народу была выражена совместная просьба оказать содействие в проведении в Астане мирных переговоров конфликтующих сторон в Сирии. Нурсултан Назарбаев всецело поддержал данную инициативу и заявил о принципиальной готовности предоставить площадку для таких переговоров в казахстанской столице. При этом он подчеркнул, что наша страна с самого начала поддерживала международные усилия, направленные на мирное урегулирование данного конфликта. С этого момента началась подготовка к межсирийским переговорам в казахстанской столице [7, с. 45].

Всего за 2 года, с января 2017 по ноябрь 2018 года состоялись 11 раундов переговоров по Сирии в столице Казахстана. В 2017 году состоялось восемь раундов переговорного процесса, в 2018 году – три (два в Астане и один в Сочи). Странами-гарантами астанинского процесса выступили Россия, Турция и Иран. Республика Казахстан не принимала участие в переговорном процессе, а лишь предоставила площадку. Кроме того, как нейтральная сторона казахстанский МИД традиционно зачитывал совместное итоговое заявление стран-гарантов. Астанинская площадка была инициирована как дополнение к Женевскому процессу, и во многом способствовала его активизации.

Астанинский процесс можно сегодня охарактеризовать тремя основными аспектами: во-первых, Астанинский процесс начал свою деятельность именно в тот период, когда переговоры в Женеве зашли в тупик. Во-вторых, в Казахстан приехали лидеры вооруженных группировок, что, собственно говоря, было очень важно с точки зрения обсуждения процесса прекращения огня. Впервые имело место прямые переговоры, когда за одним столом сели конфликтующие, воюющие стороны. В-третьих, уникальность формата переговоров состоял в том, что три страны – Россия, Турция и Иран были гарантами этого переговорного процесса и гарантами тех договоренностей, которые принимались в Астане. Кроме того, к переговорам подключились Иордания, само с собой с первого дня переговоров большую роль играла Организация объединенных наций, подключились в дальнейшем США в качестве наблюдателей. Все вышеперечисленное привело к прекращению кровопролития, созданию и сохранению режима прекращения огня.

Почему именно Астана была выбрана в качестве места проведения прямых переговоров по Сирии? Первая причина заключается в том, что Россия и Казахстан являются важными стратегическими партнерами, именно поэтому Москва предложила использовать посредничество Астаны. Вторая причина – это многовекторность и нейтральность Казахстана, его устойчивые международные связи со всеми значимыми участниками переговорного процесса. Третья – это непостоянное членство Казахстана в Совете Безопасности ООН (2017-2018 гг.).

Заключение.

Таким образом, Астанинский процесс сыграл важную роль в урегулировании сирийского кризиса. Именно «астанинский формат» позволил ввести режим прекращения боевых действий на территории Сирии, создать зоны деэскалации, а затем и успешно закрыть три зоны деэскалации, восстановив там нормальную жизнь. В рамках астанинской переговорной площадки удалось сделать качественный прорыв. В Астане за столом переговоров встретились как представители правительства Сирийской Арабской Республики, так и вооруженной оппозиции, которые до этого не были представлены в Женевском процессе (только Астана-3 прошла без участия сирийской оппозиции). Благодаря такому диалогу удалось создать «зоны деэскалации», которые в значительной степени снизили уровень насилия в сирийском конфликте. Астанинский переговорный процесс также во многом стимулировал и Организацию Объединенных Наций к тому, чтобы возобновить активную работу по процессу политического урегулирования в Сирии. Был создан Конституционный комитет по формированию Конституции Сирийской Арабской Республики. Представители ООН принимали участие во всех раундах переговорного процесса в Астане. На наш взгляд, процесс в Астане скорее дополнил, чем конкурировал с Женевскими переговорами.

Следует отметить, что, когда Казахстан был председателем в Совете Безопасности ООН Н.А. Назарбаев предлагал Казахстан в качестве независимой площадки для переговоров по северокорейской ядерной программе и урегулированию украино-российского конфликта по Донбассу. Для нашей республики миротворческая миссия не является самоцелью. Прежде всего, речь идет о демонстрации своей позиции по тому или иному вопросу в соответствии с национальными интересами и стратегией развития. Сегодня Казахстан состоялся как стабильное государство с развивающейся экономикой и четко расставленными внешнеполитическими приоритетами.

Итак, сегодня Казахстан – государство, зарекомендовавшее себя как активный участник крупных международных миротворческих процессов. Молодая, амбициозная страна, не имеющая сложных исторических, территориальных и национальных разногласий с другими странами, пользуется своим преимуществом на благо других народов, выступая посредником в разрешении конфликтов.

Список использованной литературы:

1 Шмелев А. Политическая медиация как способ разрешения международных и внутригосударственных конфликтов // Вестник восстановительной юстиции. – №10. – 2013. – СС.24-30.

2 Хадимуллин Р.Р. Нурсултан Назарбаев как медиатор на постсоветском пространстве // [Электронный ресурс]. – Режим доступа. URL: <http://berlek-nkp.com/ruslanhadimullin/5542-ruslanhadimullin-nursultannazarbaev-kak-mediator-na-postsovetskomprostranstve.html>. (дата обращения: 10.01.2019).

3 Лаумулин М. К событиям в апреле 2010 года в Кыргызстане: взгляд из Казахстана // Центральная Азия и Кавказ. – Т.13. – Выпуск 2. – 2010. – СС.25-44.

4 Лаумулин М. Некоторые проблемы современной внешней политики Казахстана // Центральная Азия и Кавказ. – Т.14. – Выпуск 1. – 2011. – СС.129-139.

5 Назарбаев Н. Ядерное оружие – это казнь всего человечества // Хабар 24. Новостной портал. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. URL: <https://24.kz/ru/news/top-news/item/193895-nazarbaev-yadernoe-oruzhie-eto-kazn-vsego-chelovechestva> (дата обращения: 09.10.2019).

6 В Казахстане вручили премии за мир без ядерного оружия // Новости ООН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа. URL: <https://news.un.org/ru/story/2019/08/1362071> (дата обращения: 01.11.2019).

7 Онжанов Н. Миротворец: Сирийский узел. Записки дипломата. – Астана, 2017. – 315 с.

8 Половинко В. Назарбаев между тюркским и русским миром // [Электронный ресурс]. – Режим доступа. URL: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2015/11/30/66602-nazarbaev-mezhdu-tyurkskim-i-russkimmirom> (дата обращения: 17.02.2019).

9 Хадимуллин Р.Р., Ахмадуллин М.Л., Хадимуллина Э.Д. Роль личности в урегулировании региональных конфликтов // Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия: Экономика. – №4(22). – 2017. – СС.30-34.

ГРНТИ 11.01.65

К.Б. Назарова¹, Д.Б. Дауен¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

ҚЫТАЙШЫЛДЫҚТЫҢ ШЫҒЫС АЗИЯДАҒЫ ДҮНИЕТАНЫМ ЖҮЙЕСІ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аңдатпа

Мақалада Шығыс Азиядағы қытайшылдықтың аймақтық ерекшеліктері қарастырылған. Шығыс-азиялық тәртіптің негізгі ерекшеліктері ретінде қатысушылардың ресми теңсіздіктері, негізгі қатысушылардың өзара қатынасындағы қақтығыстар айтарлықтай төмен деңгейде болатыны көрсетілген. Дәстүрлі қытайшылдық тәртіптің ерекшелігін түсіну халықаралық қатынас теориясында жаңғырып жатқан қытай мектебі үшін де, Батыстағы тұрақты сақталған парадигмалар үшін де өзекті.

Түйін сөздер: қытайшылдық, Конфуций, қайшылық, дүниетаным, мемлекет, Шығыс Азия, аймақ.

Назарова К.Б.¹, Дауен Д.Б.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ КИТАЕЦЕНТРИЧНОГО РЕГИОНАЛЬНОГО ПОРЯДКА В ВОСТОЧНОЙ АЗИИ

Аннотация

В статье анализируются ключевые особенности китаецентричного регионального порядка в Восточной Азии. В качестве основных особенностей восточноазиатского порядка отмечаются официальное неравенство участников, относительно низкий уровень конфликтности во взаимоотношениях между основными участниками. Понимание особенностей традиционного китаецентричного порядка является актуальным как для зарождающейся китайской школы в теории международных отношений, так и для уже устоявшихся парадигм на Западе.

Ключевые слова: китаецентризм, Конфуций, противоречие, мировоззрение, государство, Восточная Азия, регион.

K.B. Nazarova¹, D.B. Dauyen¹

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan*

**FORMATION OF THE CHINA-CENTRIC
REGIONAL ORDER IN EAST ASIA**

Abstract

The article analyzes the key features of the China-centric regional order in East Asia. The main features of the East Asian order are official inequality of the participants, a relatively low level of conflict in the relations between the main participants. The understanding of the features of traditional China-centric order is relevant both for the nascent Chinese school in the theory of international relations and for the already established paradigms in the West.

Keywords: China-centrism, Confucius, contradiction, worldview, state, East Asia, region.

Ғасырлар бойы Қытайдың сыртқы саясатының негізі қытайшылдық болып табылады, яғни дүние жүзінде тек бір ғана идеалды мемлекет Қытай, Кеңістіктің ортасында орналасқан, ал қалған елдерде варварлар мекендейді, өйткені олардың экономикалық, саяси және мәдени дамуы төмен деңгейде деп есептейді. Сондықтан Қытай билеушілерінің басты мақсаты «варварларды қайта құру», қытай өркениетіне жақындату деп санады. Ұзақ уақыт бойы билеуші топтар қарапайым халық арасында мақсатты түрде осы саясат жүргізілді. Нәтижесінде, қытайлықтар қуаты мен дамуы жағынан өздеріне тең келетін бір мемлекет болатынын елестеткен де жоқ.

Қытайшылдық идеясы қандай негізде, қандай тарихи жағдайда пайда болғанын және қалыптасқанын талдауға тырысайық. Б.э.д. II мың жылдықта қытайлықтар көшпеліліктен отырықшы өмір салтына өтті. Олар Хуанхэ өзенінің орта ағысына қоныстанып, жер шаруашылығымен айналысты. Біртіндеп осы аймақта Шан-Инь атты қытай мемлекеті қалыптасады.

Ежелгі қытайлықтардың түсініктері бойынша Аспанда өмір сүретін жоғарыдағы құдай Шанди болды. Шанди космостың ортасында, оның айналасында көкжиектің төрт жағында Фан құдайлар болды. Төрт фан және Шанди бастаған орталық құдайлар әлемінің құрылымын жасады. Шанди барлық құдайларды басқарды, тапсырма берді, жаңбырдың жаууы, отбасының игілігі, астықтың жақсы шығуы соған байланысты болды. Бірақ Шанди адамдардан алыс болды, сондықтан адамдар оған өтініш жасай алмады, ал олардың арасындағы басты дәнекер қытай мемлекеті – ван болды. Жердегі басқару жүйесі аспаннан көшіріп алды деп есептелді. Аспандағы Шанди құдайлардың құдайы, жердегі ван адамдарға құдай деп есептелді. Осы делдалдық роль билікті қауымдардың алдында легитимді қылды.

Қытайлардың түсінігінше жер квадрат тәрізді, ортасында Қытай, басты қала Шан болды. Орталықтың айналасында жерлер шан билеушісінің билігін мойындады және Инь территориясын құрады. Бұл: бэй-ту – солтүстік жерлер; нань-ту – оңтүстік жерлер; си-ту – батыс жерлер; дун-ту – шығыс жерлер [1]. Жерді айнала фан тайпалары орналасты. Жақын және алыс фандар ойкумендердің бір бөліміне кіреді, демек, ванға бағынышты. Осы схеманың басында қытай ваны тұр, ол бірінші де жоғары абыздың қызметін орындайды. Билеуші өндіріс үдерісіне қатысады, қандай да бір істің жетістігі оның қатысуымен байланысты болды. Ол киелі істі таратушы деп есептелгендіктен, арғы ата-бабаларына ол бата берді. «Егер ван арпа егуге барса, өнім аламыз; егер ван арпа егуге бармаса, егін шықпайды» [2]. Ван қызметіне жаңа мекендер салу, егін егетін далаларды дайындау жатты, ол

халықтың өмірін, болашағын ойлады. Бұл саясат билеушінің мәртебесін көтерді. Тіпті көптеген шандықтардың алдында ван қасиетті адам болды, сол арқылы жоғарыдағы күш адамдарды басқарады. Қытай кеңістіктің орталығы, оның билеушісінің киелі күші бар деген түсінікті нығайтуға оған Қытайдың географиялық жағдайы көмектесті. Басқа әлемнен табиғи тосқауыл (өзендер, таулар) қоршап тұрғандықтан Қытай өзінің орналасу жағынан Орталықтағы мемлекетті білдірді. Орталықта жері шүйгін Қытай: солтүстікте – иен дала, шығыста – теңіз, батыста – тау жүйелері, оңтүстікте – тропикалы джунгли. Осындай жағдайда қытайлықтар өркениет жасады, өздерімен даму дәрежесі тең тұрған басқа халықтардан ештеңе алмады және байланыс жасамады [3, 5-6].

Конфуциашылар елдің орналасу ерекшеліктерін есепке ала отырып, қандай да бір жердегі адамдардың сипаты мен қабілетін анықтайтын географиялық кеңістіктің біркелкі еместігі туралы ілімді жасады. Империяның орталығы болған жер шекара аймағындағы жерлерге қарама-қайшы қойылды. Біріншісі үйлесімдік облысы деп саналды; екіншісі үйлесімсіз болды. Конфуциашылардың пікірінше, климаттық жағдай, жердің өзі сапасына қарай адамдарды жеке топтарға бөлді, ал орталықтағы жер сырттағыдан тыс ішкі жер болып, варварлардың жерінен бөлініп тұрды. Осыған сай қытай билеушісінің сыртқы зонаға деген игілікті ықпалына табиғи тосқауылдар кедергі болды. Бұл теория Қытайдың артықшылығы туралы догманы дәлелдейді. Варварлар Қытай билеушісіне келгенде, өзгереді, бағынады деп санады. Сонда, қытайшылықтың негіздерін табиғаттың өзі қалады, ал ежелгі Қытайдың билеушілері оларды дамытты. Көптеген ғасырлар бойы қытайлықтарды көшпелілер қоршап тұрды, оларға азық-түлік қажет болды, олар қытай дәстүрін алды, сондықтан мемлекеті басқаға қарағанда жоғары, әлемде өркениетті ел деп санады. Вьетнам, Корея сияқты мемлекеттер Қытайдың вассалы болды, ал Жапония Қытайдың өнері мен ғылымын алды. Қытай Үндістан, Парсы, Византиямен сауда қатынасын жасады. Бұл байланыстар қытайлықтардың әлемдегі орны ерекше деген пікірін өзгертпеді. Батыстан келген алғашқы адамдарға варвар ретінде қарады. Қытайға саяхат қиын да қауіпті болды, мысалы Қытайға келген 100 экспедицияның 50 мақсатына жеткен. Қытайлықтармен бірінші араласқан еуропалықтар өз пайдаларын ойлаған авантюристер болды, батыс өркениетінің мәдениетті өкіліне жатпады. Сонымен, Қытай өзін қоршаған мемлекеттерден бай болды, өнері, ғылымы, әдебиеті дамыған еді. Қытайдың билеу жүйесі де қатаң иерархиялы болды. Оның негізі Чжоу дәуірінде қаланған болатын. Әуелі жер үлестері жүйесі құрылды, билеуші өзінің жақын туыстарына және беделді серіктестеріне халқымен бірге жер берді. Тіпті инвеститура деп аталатын арнайы иелікке енгізу дәстүрі жасалды. Инвеститурадан кейін де жер ванға тиесілі болды; оның иесі билеушісіз сата алмады, біреуге сыйға бере алмады, мұраға қалдыра да алмады. Әр иеленуші иеліктің көлемі және беретін салығына қарай гун, хоу, бо, цзы немесе нань деген арнайы титул алды. Иеленушілердің жинақталған атауы чжухоу деген титул болды. Қауіп төнгенде чжухоу жеке әскерін басқарып, «ван ісін» орындады.

Чжухоу билеушінің алдында чэнь (қызметші) болса, ал вассалды князьдардың шенеуніктері нэй-чэнь (екінші қызметші, қызметшінің қызметшісі) болды. Мемлекет ішіндегі қатынас шан-ся, яғни жоғары-төмен түрінде құрылды. Қатынастың бұл түрі шан (жоғары) түріндегі аспандағының көшірмесі деп саналды, ал ся – бағынышты. Жоғарыдағылардың айтқанын төмендегілер сөзсіз орындауы қажет. Мұндай қатынасты қытайлықтардың санасына енгізуге ежелгі қытайлық шығармалар: төрт кітаптар мен бес кітаптар ықпал етті. Екі мың жыл бойы осы кітаптар бойынша халыққа білім беріп, тәрбиеледі. Қытайлықтар арасында орталықтағы мемлекет деген түсінік қалыптасты, олар кіші мен үлкеннің, билеуші мен бағыныштылар арасындағы қатынасты игерді.

Адамдар арасындағы қатынасты реттейтін Шандидің қызметін олар аспанға берді. Аспан реттейтін және бақылайтын Жоғарғы күш деп есептелді. Билеуші әлемді реттеді. Әлемнің құрылысы билеушіден басталады, императордың күші сумен теңестірілді, өркениетті ролін бір нүктеден бастап, бәріне таратты, әуелі жақын туыстарына, содан кейін алыс туыстарына. Билеуші – бағыныштылардың негізі. «Не істеу керек екенін билеуші нақты көрсетеді. Билеуші не істеу керек екенін нақты көрсеткенде, басқару жақсы болады; билеуші тік және шынайы болғанда, бағыныштылар әділ және талпынады; билеуші әділ және дұрыс істесе, бағыныштыларды түзеу жеңіл» [4, 86]. Осылайша «біз - олар», яғни біз Аспан асты елінің жұрты - қытай, ал олар – жер кіндігінің арғы жағында тұратын «варварлар» деген концепция қалыптасты. Осы қытайшылық көзқарас «Ли Цзы» трактатында айқын баяндалған, яғни онда жер игеруші қытайлар Орталық жазықпен шекаралас аудандарда немесе оның арғы шетінде тұратын көшпенділер мен малшыларға үстемдік жүргізу әрекеті баяндалған.

А.М. Решетовтың зерттеулеріне қарағанда, салық жергілікті өндірістің азық-түлігінен тұрды және экономикалық жағынан Қытай үшін ерекше құндылыққа жатпады, негізінен құрбандық шалғанда,

түрлі ритуалдар үшін қолданылды [5]. Қытай билеушілері тарапынан қайтатын сыйлықтардың құны салықтың мөлшерінен асып түсетін. Бұл Қытайдың ұлылығын көрсету үшін істелетін. Билеушінің қабылдауында шенеуніктер дәстүр бойынша «Сань-гуй цзю-коу» рәсімін тізерлеп отырып үш рет жасап және тоғыз рет иілуі керек. Бұл Аспан және билеуші қатынасынан алынған, яғни аспан үшін билеуші үш рет тізерлеп отырады. Бұл рәсім билеуші қатысқанда да, қатыспағанда да жасалатын. Соңғы жағдайда бағыныштылар ванға бос тақтың алдына құлайтын немесе айдахар суретімен сары лента ұстайтын (билік символы). «Провинцияларда шенеуніктер иісті майшам жағатын немесе Пекин бағытына ұрғылайтын. Бағынсын деген богдыханның қорытынды формуласы» [6]. Егер елшілер сыйлық әкелмесе немесе белгіленген рәсімді жасамаса, олар сарайға жіберілмейтін және жазаланатын да; оларды өзгертетін, ағартушылық жолға қоятын.

Хань дәуірінде басқару жүйесі толық қалыптасты, өйткені Қытайдың ресми идеологиясы конфуцияшылық болды. Конфуций билікті ережемен байланыстырып, «жақындарың қуанған кезде, алыстағылар да келеді» деген түсінікті бекемдейді [7, 39]. Конфуцианшылар мемлекет – үлкен отбасы, ал ондағы тәртіптер отбасындағы патерналистік қағидаттармен жасалуы керек. Қайырымды мемлекет басшысы қол астындағылардың әкесі, оларға қамқор болу керек. Әлеуметтік тәртіптің негізі кішісі үлкеніне қатаң түрде бағынуы керек, үлкені кішісі үшін абырой болуы керек, кішілері көзді жұмып тұрып, үлкенге бағыну керек, бұл кішілер үшін мінез-құлық нормасы. «Аспан әлемінің ұлы - халықтың әкесі мен шешесі, сондықтан ол Аспан асты мемлекетінің билеушісі» [8]. Ол жердегі халықтың дана, жомарт билеушісі және олардың қамқор әкесі. Сондықтан алыс, жақын халық императорды тыңдайтын балалар, оның еркіне бағыну керек. Әйтпесе, оларды жаза күтіп тұр.

Осы ілімді сыртқы әлемге жіберіп, қытай билеушілері өздерінің жаулауларын, қатыгездігін ақтап шығуға пайдаланды. Қытайшылдықтың сыртқы саяси қызметі ішкі саясатты нығайтты. Қытай дипломаттары қытайшылдық ілімді дәлелдеу үшін кейде шынайы қатынасты жоққа шығарды. Мысалы, Цин империясының ұстанымы дүние жүзілік аренада әлсіреген кезде, олар наразылық тумасын деп шынайы жағдайды өз халқынан жасырды. Мысалы, 1793 жылы Қытайға лорд Маккартнидің елшілігі келіп, Пекиндегі жолда «Англия елінен салық әкеле жатқан елші келеді» деген иероглифпен жазылған жалаулар ілінеді [9, 48].

Шығыс Азиядағы аймақтық тәртіпте «салық жүйесі» (ағылшынша tributary system) термині қолданылады. Идея деңгейінде бұл қытайшылдық дүниетанымына сүйенеді, яғни, Қытай әлемдегі өркениет пен мәдениеттің бірден-бір орталығы, варварлар қоршаған «орталықтағы мемлекет». Қытайлар дәстүрлі түрде біртұтас «Аспан астын» қабылдады (қытайша тянься), ол мемлекеттік шекарамен бөлінбейді. Дәстүрлі қытай дүниетанымында «халықаралық» деген ұғым бар [10, 322-324]. Қытай өзін қоршаған «варварлармен» байланыс тәжірибесіне қарағанда айналадағы халықпен және мемлекетпен қатынасы қытай провинцияларына деген қатынас сияқты болды, тек төмен деңгейде [11, 422]. Аспан астындағы мемлекет «Ұлы үйлесімділік» (қытайша датун) жағдайында болу керек және Конфуций идеясына сәйкес болуы қажет.

Қытайшылдықты қалыптастыруға Хан дәуірінің тарихшысы Сыма Цянь да үлкен үлес қосты. Дәл Сыма Цянь өмір сүрген кезеңде қытайлар өздерін «ханьзу» деп атады. Ол өзінің «Тарихи жазбалар» деп аталатын үлкен еңбегі арқылы әрбір жаңа дәуір өткен тарихты жазып отыру дәстүрін қалдырып кетті.

Сонымен қытайшылдық Шығыс Азиядағы дүниетаным ғана емес, қоғамды өз мақсаттарына сай жетістікпен басқару үшін жасалған қытай билеушілерінің саясаты. Өзінің тиімділігін дәлелдей отырып, бұл саясат ғасырлар бойы қолданылды. Қоғамның дамуымен қытайшылдық қағидаттары түбегейлі өзгерді. Дегенмен де, оның негізі Шан-Инь, Чжоу дәуірінде қаланды. Ол Қытай жоғары және қытай билеушілері ұлы деп, шегелеп тұрып негіздеген. XIX ғ. ортасына дейін қытайлықтар Батысқа қызығушылық танытпай, ол жақта білім алуға талшынбай, варварлар құндысын бере қоймайды деп, өздерін томаға-тұйық ұстады. XIX ғ. екінші жартысында Қытай батыс державаларының агрессиясына ұшырап, жартылай колонияға айналғанда жағдай өзгерді. Бірақ Қытайдың дүниені қабылдауы өзгерді. Ол тек әлемдегі күштердің жаңа өзара қатынасын есепке алып, жаңарды. Қазіргі кезде қытайшылдық дәстүрлері Қытайдың ұлыдержавалық кеудемсоқтығымен толыққан, ол дүние жүзілік аренада басқаға ықпал етіп және дербес фактор ретінде жаңғыруда.

Бұған дәлел соңғы 5 жылда қытайдағы барлық білім саласы қытай тіліне өтті. Осылайша 5 автономиялық аудандардың ұлттық мектептері де жабылып, қытай мектептерімен біріктірілді және ресми қытай тілінде сабақ беруге көшті. Міне бұл қытайландыру саясатының тағы бір өреге көтерілгені деп айтуға болады. Тіпті осы провинциялардың аудан-аймақтарын оңтүстік қытайдың әр

провинциясында «Сүйемелге беру» деген атпен бірілестіре отырып жұмыс істегенін айтсақ та жеткілікті. Мысалы Гуандун провинциясы Баркөл ауданын, Цзянцзу провинциясы Мұңғұлкүре ауданын сүйемелдеуге алды. Ал олар іс жүзінде жас мамандарын осы райондарға жұмысқа орналастырып қана қоймай, әр ауылға 20-30 отбасына дейін көшіріп әкеліп қоныстандырды, тіпті сол көшіп келген қытай отбасыларын жергілікті әкімшілік үй-жаймен қамдап, отын-суына дейін тасып беріп отыр. Міне, бұл саясат қазір Қазақстанның шекарасына дейін жетті.

ҚХР үкіметі мен қытай халқының алдында шын мәніндегі озық ұлтқа айналу, өркениетті, демократиялы, бай-қуатты елге, құдіретті мемлекетке айналу арманы тұр. Бұл түптеп келгенде, тарихи тамыры тым әріден басталатын ұлттың басты арманы, ұлы мұраты. Бұл арман туралы өткен ғасырдың басындағы Сун Ятсеннен бастап, одан кейінгі Мао Цзэдун, Дэн Сяопин, Цзянь Цзэминь, Ху Цзинтао бәрі де айтты. Бірақ олар «қытай арманы» деп ашып айтпағанымен, тұтас қытай халқын ылғи да «қытайды гүлдендіруге», «қытайды құдіретті елге айналдыруға», «қытайды дамыған мемлекеттердің қатарына қосуға» шақырып отырған болатын. Ал бүгінгі күні әлемдік қауымдастықтағы саяси талқанының тұздығына айналып отырған «Қытай арманы» деген ұғым – ҚХР-ның төрағасы Си Цзиньпиннің есімімен тікелей байланысты [12].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Крюков М.В., Хуан Шу-ин. Древнекитайский язык. – М., 1978.
- 2 Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайского государства. – М., 1983.
- 3 Фицджеральд Ч.П. Взгляды китайцев на их место в мире. Перевод с англ. – М., 1964.
- 4 Рубин В.А. Личность и власть в древнем Китае. – М., 1999.
- 5 Решетов А.М. Этнографические и исторические параллели к объяснению истоков и характера дани у китайцев // XIII научная конференция «Общество и государство в Китае». Ч.2. – М., 1982.
- 6 Рэклю Э. Срединная империя: Китай. – СПб., 1912.
- 7 Конфуций. Я верю в древность. – М., 1995.
- 8 Васильев Л.С. Заповеди Конфуция // Наука и религия. 1971. – №12.
- 9 Международные отношения на Дальнем Востоке. Кн.1. – М., 1973.
- 10 Qing Y. Why there is no Chinese International Relations Theory? // International Relations of the Asia-Pacific. 2007. Vol. 7. №3. – P.313-340.
- 11 Корсун В.А. Внешнеполитический механизм с «китайской спецификой» // Вестник МГИМО-Университета. 2010 №1. – С.221-236.
- 12 Мәсімханұлы Д. Қытай туралы қырық сөз. – Астана, 2014.

МРНТИ 11.15.25

Рахманова Г.Б.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

**ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО КУРСА
КАЗАХСТАНА С АРАБСКИМИ СТРАНАМИ**

Аннотация

Внешняя политика Казахстана с государствами арабского мусульманского мира выстроена на партнерских и взаимовыгодных отношениях, с учетом национальных интересов и интересов национальной безопасности, интеграции в мировое сообщество. Поддержание дружественных отношений с арабским миром, Казахстан рассматривает в качестве одной из важных задач своей внешней политики. В свою очередь, для арабского мира Казахстан представлен, как государство, которое может и должен играть позитивную роль в решении исламских проблем. Принадлежность Казахстана к мусульманскому сообществу является неоспоримым фактом, учитывая такие общепринятые критерии, как расположенность страны на территории традиционного распространения Ислама и исповедование исламской религии коренной нацией и рядом других народов страны.

Ключевые слова: политика Казахстана, арабский мир, партнерские взаимоотношения региональное сотрудничество, безопасность, исламский мир, национальные интересы.

Г.Б. Рахманова¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АРАБ ЕЛДЕРІМЕН СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Араб мұсылман әлемінің мемлекеттерімен Қазақстанның сыртқы саясаты ұлттық мүдделер мен ұлттық қауіпсіздік мүдделерін ескере отырып, әлемдік қоғамдастыққа кірігу негізінде серіктестік және өзара тиімді қатынастарға негізделген. Араб әлемімен достық қарым-қатынасты сақтай отырып, Қазақстан өзінің сыртқы саясатындағы маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Өз кезегінде, араб әлемі үшін Қазақстан ислам проблемаларын шешуде оң рөл атқара алатын және солай бола алатын мемлекет ретінде ұсынылған. Қазақстанның мұсылман қауымдастығына мүше болуы - исламның дәстүрлі таралу аймағында орналасқандығы және ислам дінін жергілікті тұрғындар және бірнеше басқа халықтар қабылдауы сияқты жалпы қабылданған критерийлерді ескере отырып, сөзсіз факт.

Түйін сөздер: Қазақстанның саясаты, араб әлемі, серіктестік қарым-қатынастар, аймақтық ынтымақтастық, қауіпсіздік, ислам әлемі, ұлттық мүдде.

G.B. Rakhmanova¹

¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF FOREIGN POLICY COURSE OF KAZAKHSTAN WITH ARABIC COUNTRIES

Abstract

Kazakhstan's foreign policy with the states of the Arab Muslim world is built on partnership and mutually beneficial relations, taking into account national interests and national security interests, integration into the world community. Maintaining friendly relations with the Arab world, Kazakhstan considers as one of the important tasks of its foreign policy. In turn, for the Arab world, Kazakhstan is presented as a state that can and should play a positive role in solving Islamic problems. Kazakhstan's membership in the Muslim community is an undeniable fact, given such generally accepted criteria as the country's location on the territory of the traditional spread of Islam and the practice of the Islamic religion by the indigenous nation and several other peoples of the country.

Keywords: Kazakhstan's policy, the Arab world, partnerships, regional cooperation, security, the Islamic world, national interests.

Многовекторная внешняя политика Казахстана предполагает сотрудничество, как с Западом, так и с Востоком. Активно взаимодействуя с исламским миром, занимающим огромное пространство на южных и юго-западных рубежах республики, и имея собственное более чем 60% мусульманское население, Казахстан также не может игнорировать значение исламского фактора в своей внешней политике и апелляциям при необходимости к мусульманской аргументации в продвижении внешнеполитических интересов. Внешнеполитический курс развития сотрудничества с арабскими странами, соответствует концептуальным задачам внешней политики РК и имеет важное значение для обеспечения стратегических интересов национальной безопасности республики, является дополнительным фактором укрепления независимости, суверенитета и территориальной целостности нашей страны.

Геополитической уникальностью данного региона, расположенного на стыке трех крупнейших континентов: Европы, Азии и Африки, является то, что здесь сосредоточены значительные людские и экономические ресурсы, включая две трети мировых запасов углеводородного сырья [1]. В основе экономического развития многих стран арабского мира лежит развитие преимущественно нефтяного

сектора, высокая роль исламского религиозного и этнического факторов. Указанные факторы вполне закономерно обеспечивают арабским странам Ближнего Востока все возрастающую роль в современных международных отношениях.

Арабский вектор призван стать важным фактором обеспечения сбалансированности внешней политики республики, укрепления позиций страны на международной арене, а также залогом успешного решения ряда важных задач казахстанской дипломатии на ее ближневосточном, исламском и азиатском направлениях. Активное взаимодействие Казахстана с арабскими странами призвано обеспечить диверсификацию путей и форм дальнейшей политической и экономической интеграции республики в мировое сообщество. При этом Казахстан учитывает, что в мировой политике имеет место некий водораздел между странами региона, проходящий по линии «шииты-суниты», «арабы-израильяне» и др. Влияние ислама также имеет противоречивую суть. Ее позитив заключается в консолидирующей роли, что привело к созданию различных международных политических и финансовых структур по религиозному принципу, например, ОИС, ИБР и др. Вместе с тем, воздействие исламского фактора, зачастую служит источником многочисленных религиозных движений экстремистского и террористического толка, а также серьезных разногласий между шиитским Ираном и суннитским арабским миром. Имеет место внутренняя напряженность в отношениях между суннитскими и шиитскими общинами в Ираке и Бахрейне, гражданской войны в Ливане. Важной составляющей политической ситуацией в регионе являются межэтнические и межконфессиональные противоречия. Во многом именно с ними связан один из самых затяжных, кровопролитных и трудноразрешимых кризисов современности - арабо-израильский конфликт.

Эти особенности влияют на специфику проведения внешней политики страны с государствами арабского мира. Казахстан с первых дней независимости, выстраивая взаимоотношения с арабскими странами вынужден учитывать весь комплекс факторов в этих странах: внутренние, внешние, исторические, культурные и др. Так, дипломатия Казахстана во взаимоотношениях со странами арабского мира, проявляется в вопросах параллельного развития сотрудничества и с государством Израиль.

В настоящее время большинство казахстанских исследователей изучают историю, обычаи и традиции народов исламского мира, как в прошлом, так и в настоящем времени. Основное внимание авторы уделяют современной общественно-политической, экономической и культурной жизни ряда мусульманских стран, таких, как Саудовская Аравия, Египет, ОАЭ, Турция, Иран, Пакистан и др. Так, в недавно вышедшей в свет монографии Расула Жумалы [2] "Арабский пасьянс. Хроники столетия", автором исследованы актуальные проблемы Ближнего Востока в XX и XXI веках. Особое внимание в книге уделено причинам современных тенденций и конфликтов в регионе, включая арабо-израильское противостояние, гражданские войны в Сирии и Ираке, рост религиозного экстремизма и терроризма. Данный вектор внешней политики Казахстана имеет свои особенности и заслуживает дальнейших научных изысканий. Необходимо отметить? Что после обретения независимости процесс установления и развития отношений Казахстана с государствами региона не отличался интенсивностью контактов и обилием совместных проектов в области экономики. Это объяснялось отчасти тем, что установление отношений со многими странами приходилось начинать с нулевой отметки, не имея опыта установления двусторонних контактов с внешним миром. Кроме того, наблюдалась и выжидательная тактика со стороны арабского мира. Дело в том, что внешнеполитическая самодостаточность региона, где отношения с членами правящей династии значили порой гораздо больше, чем отношения с другими государствами, не стимулировала внешние связи. Сотрудничество арабских стран развивались преимущественно с импортерами нефти или с исламским миром. Казахстан же не относился ни к тем, ни к другим. Лишь после вступления Казахстана в ОИК/ОИС (декабрь 1995 г.) ситуация стала меняться в лучшую сторону.

На многосторонней площадке ОИС Казахстан председательствовал в 2011 г. Это было достаточно сложное время. Известно, что мусульманский ареал с начала 2011 года сотрясают народные волнения и антиправительственные митинги. Арабо-израильское противостояние, межгосударственные территориальные претензии между Пакистаном и Индией, Арменией и Азербайджаном, внутривосточное напряжение в Ираке, Афганистане, Сомали, Ливии, Египте, Ливане, Тунисе, Сирии, Алжире, Йемене, Бангладеш – вот далеко не полный перечень труднопреодолимых вызовов. Кроме этого, есть проблемы в социально-экономическом развитии на большей территории зоны ОИС. Несмотря на то что исламский мир имеет богатую историю и культуру, он в научно-технологическом развитии во многом уступает Западу. Несмотря на эти и другие сложности, Казахстан сумел организовать в конце июня 2011 года в Астане 38-ю сессию Совета министров иностранных дел

Организации Исламского Сотрудничества (СМИД ОИС). Данную встречу можно назвать исторической, поскольку на ней было принято решение о переименовании ОИК в «Организацию Исламского Сотрудничества» и учреждена Постоянная комиссия по правам человека. Впервые был принят План действий ОИС по сотрудничеству с Центральной Азией. Были обозначены основные цели и задачи, которыми будет руководствоваться Казахстан на посту председателя в Организации Исламского сотрудничества. В частности, Казахстан намерения содействовать урегулированию конфликтов на Ближнем Востоке, в Северной Африке и активно работать в сфере нераспространения ядерного оружия. Данный форум использовался для продвижения внешнеполитических инициатив РК. В этом плане представляются важными усилия по обеспечению поддержки ОИС по дальнейшей реализации инициативы Президента Казахстана Н.Назарбаева по созыву СВМДА. В целом, участие Казахстана в работе ОИС и положительный имидж республики в мусульманском сообществе является важной предпосылкой для дальнейшего укрепления двусторонних отношений с ведущими странами исламского мира. Турцией, Саудовской Арабией, Ираном, Пакистаном, Малайзией, Индонезией, Египтом, странами Персидского залива. Сегодня очевидно, что членство в ОИС дало возможность выверять позиции РК по таким ключевым вопросам международной жизни, как положение на Ближнем Востоке, ситуация в Ираке, вопросы постконфликтного восстановления Афганистана, терроризма, экстремизма и незаконного оборота наркотиков.

В условиях возросшей актуальности проблем сближения культур и диалога цивилизаций немаловажным представляется трансформация ОИС в сторону демократизации и либерализации, как внутри организации, так и в ее отношениях с внешним миром. В этом процессе, в силу своего геополитического положения, мог бы сыграть позитивную роль и Казахстан, находящийся на стыке Европы и Азии, Юга и Севера, Запада и Востока. В настоящее время Казахстан наладил плодотворные связи с Турцией, Ираном, Пакистаном, Индонезией и другими странами исламского мира. Возникновению и развитию партнерских отношений с деловыми кругами Египта, Саудовской Аравии способствовали визиты казахстанской делегации во главе с Первым Президентом Казахстана. Были подписаны важные соглашения о сотрудничестве в сферах торговли, культуры, туризма и спорта [3].

Целям развития духовного и материального наследия Казахстана служит сотрудничество с Исламской организацией по образованию, науке культуре (ИСНСКО) – исламским аналогом ЮНЕСКО. Показателем тесного сотрудничества Казахстана с региональной организацией является прошедший осенью 2017 г. в Астане, по инициативе Елбасы, первого Саммита ОИС по науке и технологиям с участием глав ряда государств. Саммит определит приоритеты, цели и задачи в сфере развития науки, технологий и инноваций в странах-участниках ОИС до 2026 г.

Реализацией поставленных задач стала прошедшая в начале марта 2019 г. в Абу-Даби 46-я сессия Совета министров иностранных дел Организации Исламского Сотрудничества. В рамках сессии состоялись встречи Казахстана с членами Организации. Стороны провели сверку позиций по наиболее актуальным вопросам политической и экономической жизни в исламском мире. Большое внимание было уделено вопросам, направленным на сохранение глобальной стабильности, активизацию экономических и гуманитарных связей. Так, в 2019 г. в Астане прошла 2-я сессия ГА Исламской организации по продовольственной безопасности. В это объединение вступили 32 государства, которые считают, что Казахстан может стать продовольственным хабом и центром планирования агропромышленной политики для стран ОИС. Поэтому важным пунктом переговоров нового министра Б.Атамкулова с Генсеком ОИС стала тема реформирования Организации. Позиция Казахстана заключается в том, что ОИС, несомненно, нуждается в преобразовании для соответствия требованиям динамично меняющегося мира. Необходимо подчеркнуть, что особое место в деятельности ОИС занимает вопрос реализации инициативы об Исламском примирении. Данная концепция была выдвинута Н.А. Назарбаевым и Эрдоганом в 2016 году. Она предусматривает создание широкой и гибкой платформы для урегулирования различных разногласий между странами ОИС, в чем особо нуждается сегодня исламский мир. В этой связи, стороны согласовали пакет конкретных мер по совместной работе в этом направлении [4].

Ярким примером практического взаимодействия является сотрудничество РК со специализированным институтом ОИС – *Исламским банком развития (ИБР)*. Общий портфель в Казахстане составляет порядка 700 миллионов долларов США. Известно, что одной из отличительных черт ОИС является то, что в своей деятельности организация руководствуется общепризнанными духовными и благородными ценностями Ислама. Исламское искусство финансирования отличает деятельность по

законам шариата. Банковские проценты выведены, согласно шариату, из экономического оборота. Прибыль банка создается в результате операций, создающих реальные товары, из чего следует, что капитал работает исключительно в производственных целях. Доходы исламского банка и его вкладчиков формируются в результате предпринимательской деятельности. Причем доходность заранее не гарантирована, фиксированная величина в виде ссудного процента не используется. Так, глобальный кризис стал следствием неумеренных appetитов банковских структур, международных корпораций. Специализированный орган ОИС – Исламский банк ввиду крайней нестабильности мировых финансовых рынков сейчас набирает популярность. Многие обращают внимание, в том числе и Казахстан, на принципы работы Исламского банкинга. В этом смысле Исламский банк – это один из вариантов гармонизации отношений между финансовыми институтами и производственным сектором. Препятствиями для внедрения исламского банкинга в Казахстане, являются, во-первых, вопрос регулирования и учета исламских транзакций и, во-вторых, вопрос налогообложения, поскольку взимание налогов по шариату не отрегулировано. Тем не менее, в Казахстане продукты по нормам шариата становятся все более конкурентоспособными по сравнению с традиционными банковскими продуктами [5, с. 49].

Эксперты прогнозируют, что сотрудничество между ИБР и Правительством Казахстана, рамках, обновленной Стратегии странового партнерства выведет наше сотрудничество на качественно новый уровень. Уже сегодня заметно увеличены инвестиции со сторон ИБР в казахстанскую экономику. Также реализуется инициатива – «Исламская инфраструктурная интеграция». Сегодня уже совместно с банком разработаны «Транспортно-географическая информационная система», которая дает возможность анализировать текущее состояние и пути стыковок транспортных коридоров между Азией, Ближним Востоком и Африкой. В настоящее время государства-члены ОИС работают над дальнейшим повышением эффективности ОИС.

Ислам, как социально-политическое явление в казахстанском обществе, исламские устои и религиозные настроения в стране, в силу ряда объективных и субъективных факторов, остаются весьма умеренными. Взаимоотношения мусульман Казахстана с представителями других конфессий отличаются терпимостью и даже доброжелательностью, прежде всего, в отношении другой крупной традиционной религии в республике – Православия. Данное обстоятельство является благоприятным условием для избежания радикальных религиозных настроений в казахстанском обществе, а также значительно сужает базу для возникновения экстремистских настроений среди представителей основных конфессий страны.

В связи с этим, Казахстан решительно выступает против форм проявления религиозного экстремизма, угрожающего не только миру и стабильности в мусульманских странах, но и имиджу исламской религии в целом, способствуя усилению нападков на Ислам на международном уровне.

Недопущение эксплуатации чувств верующих для дестабилизации общества, разжигания межнациональной, межконфессиональной розни в стране и нарушения социальной гармонии и единства народов республики – являются осевым компонентом внутренней политики руководства Казахстана.

С учетом исключительно важной роли Ислама в духовной ориентации мусульман всего мира и заметно возрастающего исламского фактора в международных отношениях, руководство страны стремится создать все необходимые условия для использования всего позитивного потенциала Ислама для возрождения исторических духовных ценностей мусульманских народов Казахстана, укрепления нравственных устоев казахстанского социума, обеспечения межнационального согласия в стране.

При этом важно отметить, что Ислам в Казахстане, будучи традиционной религией государствообразующей нации республики – казахов, на протяжении всей истории этого народа никогда не отличался крайностью. Он не служил причиной столкновений с соседними странами и народами, не выступал фактором национальной и культурной изоляции, отчужденности от внешнего мира. Ислам никогда не являлся источником межплеменных или иных распрей внутри самого народа. Другими словами, казахи на протяжении всей истории Ислама были, пожалуй, одной из наиболее веротерпимых наций среди всех мусульманских народов, свободными от любых форм радикализма и экстремизма. Это – данность, требующая особого акцента в рассмотрении любой проблемы, связанной с местом и ролью Ислама в казахстанском обществе. Безусловно, особо следует отметить тот факт, что Ислам и мусульманский фактор сыграли важную роль не только в формировании казахского этноса, но и способствовали сохранению его самобытности, выступая при этом в качестве своеобразного иммунитета против угрозы физической ассимиляции с мощным немусульманским окружением.

Таким образом, Казахстан и Арабский мир заинтересованы в партнерских взаимоотношениях. Страны арабского мира воспринимают Казахстан как надежного партнера и лидера в Центрально-азиатском регионе, рассматривая РК в качестве неотделимой части мусульманского сообщества. Они всячески оказывают всестороннюю поддержку внешнеполитическим инициативам РК по созыву СВМДА, Съезду мировых и традиционных религий, проведению диалога в формате «Мусульманский мир – Запад». Казахстан же в свою очередь, стремится в полной мере раскрыть потенциал торгово-экономического сотрудничества со странами арабского Востока, создавая благоприятный инвестиционный климат для финансирования несырьевого сектора экономики. Духовное единство нации явилось немаловажным фактором мобилизации народа в борьбе за защиту огромной территории от иноземных завоевателей на протяжении всей его истории, этнического выживания нации в условиях многовекового перманентного чужеземного присутствия на территории Казахстана и жесточайшей борьбы за духовную независимость. Мусульманский фактор и ныне является одним из главных элементов национальной идентификации казахов.

С учетом вышеуказанных факторов и в целях реализации сформулированных Елбасы стратегических задач внешней политики, направленных на укрепление позиции республики на международной арене, казахстанская дипломатия настроена и в дальнейшем наращивать политическое, экономическое и культурно-гуманитарное сотрудничество с мусульманскими странами.

Список использованной литературы:

- 1 *Что такое арабский мир?* <https://ru.wikipedia.org/wiki> (дата обращения: 22.09. 2019).
- 2 *Арабский пасьянс. Хроники столетия.* – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2016. – 508 с.
- 3 *Соглашение об основах взаимоотношений и сотрудничестве между Республикой Казахстан и Арабской Республикой Египет.* – 13.02.1993 г. / https://tengrinews.kz/zakon/prezident_respubliki_kazahstan/ (дата обращения: 10.08. 2019).
- 4 *Назарбаев Н.А. «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // Казахстанская правда.* – 2012. – 15 декабря. – С.1.
- 5 *Исламский банк развития: выбор стратегии развития.* – М., 2001. – С.49.

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

МРНТИ 04.21.81

Абдирайымова Г.С.¹, Тулебаев Н.Н.¹

¹*КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан*

**ОБЩЕСТВЕННЫЙ ИМИДЖ И ОБРАЗ ПРОФЕССИИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ
(ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ИССЛЕДОВАНИЯ)**

Аннотация

Статья посвящена анализу общественного имиджа и образа профессии социальной работы, а также определению факторов, влияющих на формирование и поддержание имиджа социальных работников, в том числе факторов профессиональных различий и само-стигматизации.

В статье представлены результаты количественного исследования проведенного Центром социологического исследования и социального инжиниринга КазНУ им. аль-Фараби в октябре 2018 г. среди обучающихся по специальности «социальная работа». Целью исследования является понимание и изучение имиджа социальной работы как одного из новых профессиональных видов деятельности, самооценка социальных работников, а также анализ имеющегося имиджа, утверждений и стереотипов.

Авторы делают вывод о том, что один из основных индикаторов является самооценка респондентами профессионального имиджа социальной работы, принимая во внимание тот факт, что профессия социальной работы в Казахстане, несмотря на интенсивность своего развития, сталкивается с определенными трудностями связанные с процессом статусной профессионализации. Помимо структурных проблем, существующих в силу естественного и исторического развития социальной работы, существуют и внутренние ограничительные барьеры в развитии социальной работы в Казахстане.

Ключевые слова: социальная работа, имидж, восприятие, социальные работники, само-стигматизация.

Г.С. Әбдірайымова¹, Н.Н. Тулебаев¹

¹*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан*

**ҚОҒАМДЫҚ ИМИДЖ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК
ЖҰМЫС МАМАНДЫҒЫНЫҢ БЕЙНЕСІ
(ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША)**

Аңдатпа

Мақала әлеуметтік жұмыс мамандығының қоғамдық имиджі мен бейнесін талдауға және әлеуметтік қызметкерлердің имиджін қалыптастыруға және қолдауға әсер ететін факторларды, оның ішінде кәсіби айырмашылықтар мен өзін-өзі стигматизациялау факторларын анықтауға арналған.

Мақалада әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың әлеуметтік зерттеу және әлеуметтік инжиниринг орталығы "әлеуметтік жұмыс" мамандығы бойынша білім алушылар арасында жүргізген сандық зерттеу нәтижелері берілген. Зерттеудің мақсаты жаңа кәсіби қызмет түрлерінің бірі ретінде әлеуметтік жұмыстың имиджін түсіну және зерделеу, әлеуметтік қызметкерлерді өзін-өзі бағалау, сондай-ақ бар имиджді, тұжырымдар мен стереотиптерді талдау болып табылады.

Авторлар негізгі индикаторлардың бірі респонденттердің әлеуметтік жұмыстың кәсіби имиджін өзін-өзі бағалауы болып табылатыны туралы Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс мамандығы, өзінің даму қарқындылығына қарамастан, статустық кәсіпқойландыру процесімен байланысты белгілі бір қиындықтарға тап болатынын назарға ала отырып қорытынды жасайды. Әлеуметтік

жұмыстың табиғи және тарихи дамуына байланысты бар құрылымдық проблемалардан басқа, Қазақстандағы әлеуметтік жұмысты дамытудағы ішкі шектеу кедергілері де бар.

Түйін сөздер: әлеуметтік жұмыс, имидж, қабылдау, әлеуметтік қызметкерлер, өзін-өзі стигматизациялау.

G.S. Abdiraiymova¹, N.N. Tulebayev¹

*¹al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

PUBLIC IMAGE AND REPRESENTATION OF SOCIAL WORK PROFESSION (BY THE RESULTS OF THE RESEARCH)

Abstract

The article is devoted to the analysis of the public image and representation of the social work profession, as well as factors influencing the maintenance of the image of social workers, including factors of professional differences and self-stigmatization.

The article presents the results of a quantitative study conducted by the Center for Sociological Research and Social Engineering of al-Farabi KazNU in October 2018 among students of the specialty "Social work". The purpose of the study is to understand and study the image of social work as one of the new professional activities, the self-esteem of social workers, as well as the analysis of the existing image, statements and stereotypes.

The authors conclude that one of the main indicators is the respondents' self-esteem of the professional image of social work, taking into account the fact that the social work profession in Kazakhstan, despite the intensity of its development, encounters certain difficulties associated with the status professionalization process. In addition to the structural problems that exist due to the natural and historical development of social work, there are internal restrictive barriers to the development of social work in Kazakhstan.

Keywords: social work, image, perception, social workers, self-stigmatization.

В последние годы в Казахстане, в контексте активного развития социальной работы, актуальным становится исследование общественного представления и понимания людей о социальной работе; самооценки социальных работников своей профессии, а также их ожиданий от общественного восприятия; факторов и механизмов формирования представлений и имиджа социального работника, в целом. Все более важным становится анализ понимания и восприятия общественностью статуса социальной работы, поскольку именно общество является основным потребителем услуг социальных работников.

Результаты многочисленных зарубежных исследований свидетельствуют о том, что несмотря на все изменения происходящие в процессе обучения и профессиональной подготовки социальных работников в последнее время, влияющих факторов глобализации, а также несмотря на возрастающий профессионализм и увеличивающийся спектр предоставляемых услуг, социальные работники по сей день испытывают напряженность и негативное общественное восприятие [1]. Сложившееся негативное восприятие профессии социальной работы обусловлено неверными представлениями о данной профессии, стереотипами, ошибочным и негативным изображением социальной работы в средствах массовой информации, что вносит значительный вклад в подрыв доверия общественности к социальной работе как к сфере социальных услуг [2]. Изобилие медиа-историй (новостных репортажей, документальных фильмов и т.д.) о социальных услугах в последние годы свидетельствует о росте интереса к данной специальности среди СМИ. Усиленное внимание со стороны СМИ способствует повышению осведомленности общественности о деятельности социальной работы, но вместе с тем создает трудности, с которыми социальные работники вынуждены справляться как на личном, так и на профессиональном уровнях.

Несмотря на то, что СМИ обладают достаточным потенциалом для привлечения внимания общественности к тяжелому труду, выполняемых в рамках определенных практик социальной работы, чаще всего в медиа-дискурсе преобладают негативные истории и репортажи, зачастую не отражающих сложности социальной работы и принятия решений [3]. Таким образом, большая часть

медиа-историй в СМИ непосредственно способствуют созданию атмосферы общественного недоверия к данной профессии [4; 5]. Так, средства массовой информации не являются единственным и определяющим фактором, формирующим общественное восприятие, однако они способствуют созданию барьеров, которые усложняют предоставление социальных услуг населению [6].

Важно определить, что существуют некорректные или неточные представления о социальной работе, в частности, ограниченные суждения, которые, не отражают в полной мере сложности и разнообразия деятельности социального работника, что, следовательно, ведет к формированию негативного имиджа социальной работы как о неэффективном подходе к решению проблем социально-уязвимых слоев населения. По результатам глубинных интервью с социальными работниками, проведенных в марте-апреле 2014 года в Великобритании были определены основные факторы, определяющие отношение самих социальных работников к общественному восприятию своей профессии – его понимания, факторов, влияющих на формирование общественного восприятия, механизмов по улучшению профессионального образа социального работника [7].

Стоит отметить два основных элемента в общественном восприятии профессии социальной работы - существующий негативный образ профессии, а также некорректные представления о ее сфере деятельности. Существующий негативный образ заключается в исторически укорененных стереотипах и стигмах, которые создают сомнения среди общественности и тем самым подрывают доверие к социальным работникам и социальным услугам, в целом. В следствии, чего социальные работники вынуждены формировать доверие к своей профессии со стартовой точки, которая находится значительно ниже чем у остальных, более престижных профессий. Негативное восприятие сопровождается ощущением несправедливости и отчужденности в профессиональном сообществе, и приводит к трудностям по набору абитуриентов и квалифицированного персонала в клинической социальной работе. В целом, улучшение общественного восприятия социального работника способствует формированию доверительной основы, которая необходима социальным работникам для практики как отдельными индивидами, так и с сообществами, облегчая как вовлечение индивидов в общественные действия, так и привлечение поддержки для финансирования социальных услуг из негосударственных и сторонних организаций.

Вместе с тем, целесообразное представление специфики профессии социальной работы и функций социального работника позволит увеличить спектр, а также повысить эффективность предоставляемых услуг категориям населения, нуждающихся в этом. Немаловажным является и тот факт, что общественное восприятие социальной работы влияет и формирует профессию и в течение длительного периода времени. Соответственно, формирование позитивного имиджа социального работника будет способствовать набору талантливых социальных работников широкого спектра в будущем.

Важно отметить, что существующие искаженные представления и негативное восприятие социальной работы присутствуют не только среди широкой общественности, но и среди представителей смежных профессий и других профессионалов, сотрудничающих с социальными работниками ежедневно. Как отмечают социальные работники в серии глубинных интервью специалисты отмечают что профессионалы с кем они взаимодействуют на ежедневной основе в обязательном порядке вмешиваются в их деятельность и диктуют им свои условия в сфере социальной работы [7, С. 15].

Междисциплинарный характер социальной работы также способствует негативному восприятию общественности, вследствие невозможности отличить социального работника от других профессионалов. Независимо от их специфики их деятельности социальные работники часто испытывают стигматизацию и дискриминацию со стороны общественности и специалистов смежных профессий, как и со стороны людей, которым они стремятся помочь [8, 9]. Таким образом, имидж профессии подрывается не только некорректными общественными представлениями, но и коллегами в смежном профессиональном сообществе. В следствии, чего мотивация социальных работников значительно снижается в связи с отсутствием понимания и признания ценности их роли общественностью и профессиональным сообществом.

Помимо этого, с практической точки зрения последствием некорректных представлений среди коллег смежных профессий является формирование сепарированных профессиональных сообществ с жесткими границами, барьерами между социальными работниками и ключевыми группами, такими как учителя, полиция и врачи. Несмотря на наличие областей соприкосновения данные ограничения и барьеры затрудняют межпрофессиональное и междисциплинарное взаимодействие, необходимое для улучшения предоставляемых социальных услуг [10].

Важность изучения общественного восприятия как фактора эффективности социальной

работы определяется противоречием между высокой значимостью данной работы для общества и ее низким престижем среди населения. Существующее отрицательное общественное восприятие социальной работы может привести ко многим серьезным последствиям, включая недоверие со стороны населения, негативную стигматизацию, уменьшение количества услуг, оказываемых нуждающимся, снижение количества социальных работников.

Исходя из цели изучения имиджа социальной работы как одного из новых профессиональных видов деятельности, был произведен анализ оценки понимания профессионального имиджа среди обучающихся специальности социальной работы г. Алматы, в котором приняли участие 200 студентов разных уровней обучения (бакалавриат, магистратура, докторантура PhD). Целью данного исследования является анализ личностных и профессиональных компетенций необходимых для социальных работников, а также изучение имиджа, утверждений и стереотипов, имеющих среди будущих специалистов социальной работы.

Социальная работа в казахстанском обществе в силу своей специфики перекликается со смежными профессиями психолога и социального педагога, однако, несмотря на наличие областей соприкосновения, стоит отметить, что это разные сферы деятельности, как в клинической практике, так и в науке. Однако на сегодняшний день в Казахстане четкая дифференциация между данными специальностями отсутствует, ее не видят даже сами будущие социальные работники, так 80,8% респондентов согласились с утверждением, что социальный работник и психолог это тоже самое, из них 44,3% полностью согласны с данным утверждением, 65,7% опрошенных также согласны с утверждением что социальный работник и социальный педагог являются тождественными профессиями.

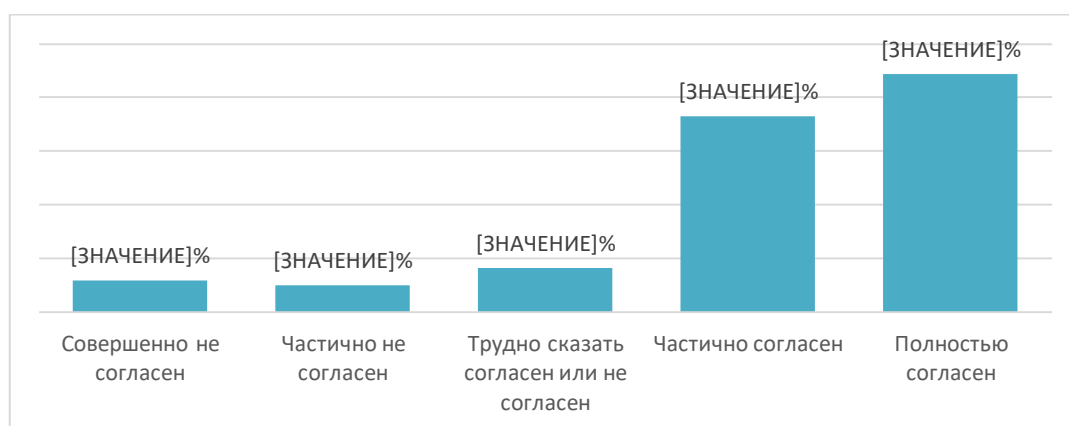

Рисунок-1. Распределение ответов на вопрос «Согласны ли Вы с тем, что социальный работник это тоже самое что и психолог?»

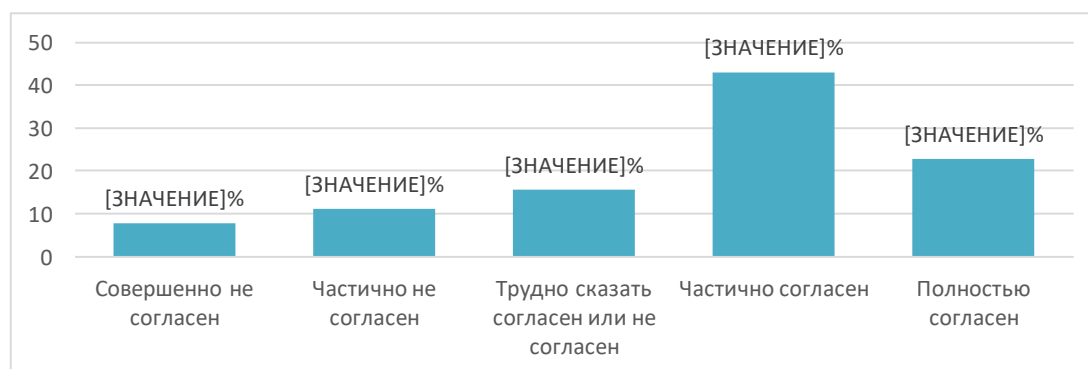

Рисунок-2. Распределение ответов на вопрос «Согласны ли Вы с тем, что социальный работник это тоже самое что и социальный педагог?»

Как правило, публичное восприятие социальной работы формируется под влиянием двух ключевых факторов: внешние факторы, включая СМИ и правительство; и, внутренние, включающие

также личный опыт взаимодействия с социальными работниками. Так, в настоящее время правительство также является ответственным за отношение общественности к социальной работе, учитывая его широкое влияние на формирование общественного мнения и убеждений. Минимальный вклад государства наносит ущерб качеству предоставляемых услуг и придает заниженное значение роли социальной работы по улучшению состояния социально-уязвимых слоев населения.

Существует значительный контраст в степени влияния групп факторов на общественное восприятие социальной работы, следовательно, социальным работникам стоит самим включаться в распространение более корректных и точных представлений о социальной работе и формированию более позитивного имиджа социальной работы. Немаловажно и то, что социальные работники сами находятся под довлеющим мнением о том, что их негативно воспринимают в обществе, что может привести к негативной само-стигматизации студентов-социальных работников, которые получают негативный образ от масс-медиа и других социальных работников, который до конца не отражают нынешнее общественное мнение [11]. Таким образом, включение самих практикующих социальных работников и будущих специалистов в продвижение профессии и снижение уровня негативной само-стигматизации является эффективным, но редко используемым и недооценённым инструментом, таким как академическая сфера и соответствующие структуры социальной работы.

Публичный имидж и образ профессии формируется также и через призму самооценок социальных работников своей профессиональной деятельности - собственной профессиональной значимости. Это достигается на основе самооценки профессиональных знаний и умений и на одобрении ком-петентных действий социального работника со стороны клиентов, коллег и широкой общественности. Низкий престиж профессии социальных работников и низкий уровень оплаты также определяют сложную ситуацию на рынке труда и при выборе профессий. Результаты самооценки социальных работников выявили два фактора, негативно влияющих на формирование имиджа профессии «социальной работы», – ограниченность внимания властных структур к работникам этой профессии (особенно проявляется в недофинансировании учреждений социальной сферы) и недос-таточная профессиональная компетентность [12].

Следовательно, в фокусе внимания оказались интерпретации обучающихся относительно их будущей специальности. Так, по результатам исследования более трети респондентов (33,7%) отметили, что социальная работа у них ассоциируется с благородной и бескорыстной профессией; 23,7% респондентов ответили, что они ассоциируют социальную работу с понятием «профессия будущего», тем самым подчеркивая, что казахстанское общество на данный момент не совсем готово принимать услуги социального работника и воспринимать социальную работу как инструмент помощи. Более половины обучающихся считают, что социальная работа – это чрезмерная за-груженность и недостаточная оплата труда (52,1%). 16,4 % студентов – социальных работников отметили, что социальная работа у них ассоциируется с престижем и высоким социальным статусом. «Бесполезной» профессией считают – 2,7% опрошенных респондентов.

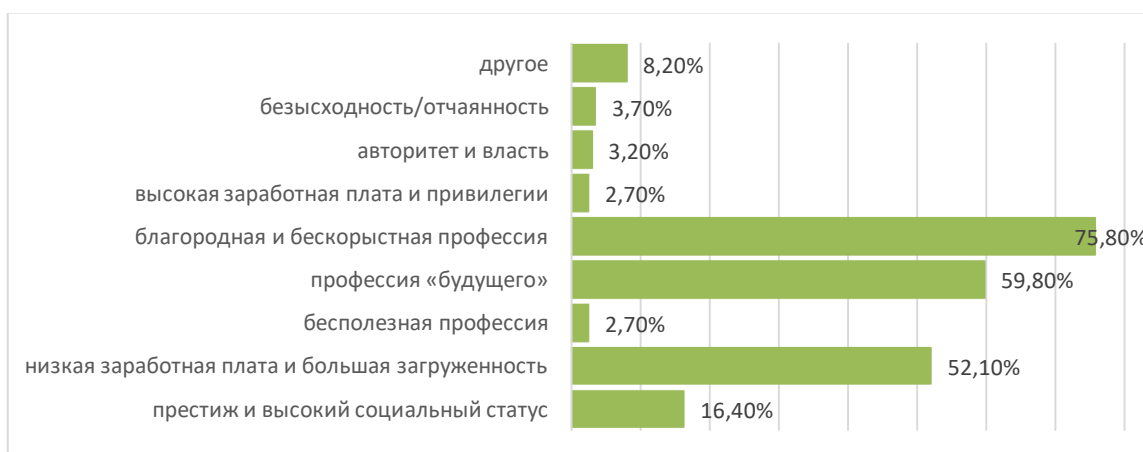

Рисунок-3. Распределение ответов на вопрос «Какие ассоциации у Вас вызывает понятие социальная работа?»

Также в ходе исследования респондентам было предложено оценить профессиональный имидж и престиж социальной работы и ее востребованность в современном Казахстане. Так, более половины опрошенных респондентов (53%) в той или иной степени согласны с утверждением того,

что социальная работа является престижной и необходимой специальностью в казахстанском обществе (16,9% – полностью согласны, 36,1% – частично согласны).

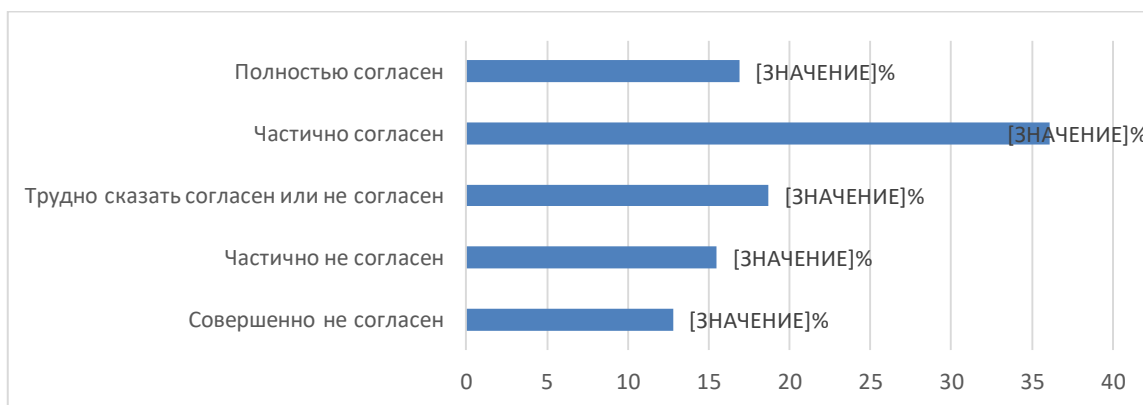

Рисунок-4. Распределение ответов на вопрос «Согласны ли Вы с тем, что профессия социальный работник является престижной и востребованной в современном Казахстане?»

Результаты исследования показывают, неоднозначное распределение мнений у респондентов относительно утверждения о том, что в Казахстане сформировалось негативное отношение к социальным работникам в разрезе уровней обучения, так 37,5% магистрантов не согласны с данным утверждением, тогда как 25% докторантов и магистрантов, и 21,2% студентов бакалавриата напротив частично согласны с данным утверждением, затрудняются оценить свою позицию по данному утверждению большинство опрошенных студентов разного уровня обучения.

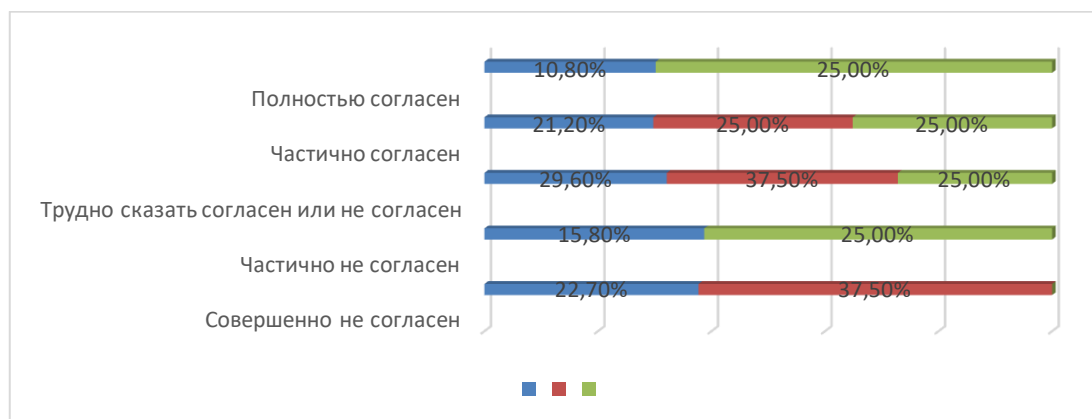

Рисунок-5. Распределение ответов на вопрос «Согласны ли Вы с утверждением «В Казахстане сформировалось негативное отношение к социальным работникам?» в разрезе уровней обучения»

В распределении ответов на вопрос стыдно ли быть социальным работником в разрезе уровней обучения стоит отметить, что магистранты неоднозначны в своей оценке, так 37,5% магистрантов, 25% докторантов и более 10% студентов бакалавриата частично согласны с данным утверждением, что указывает на присутствие негативной само-стигматизации среди будущих специалистов социальной работы.

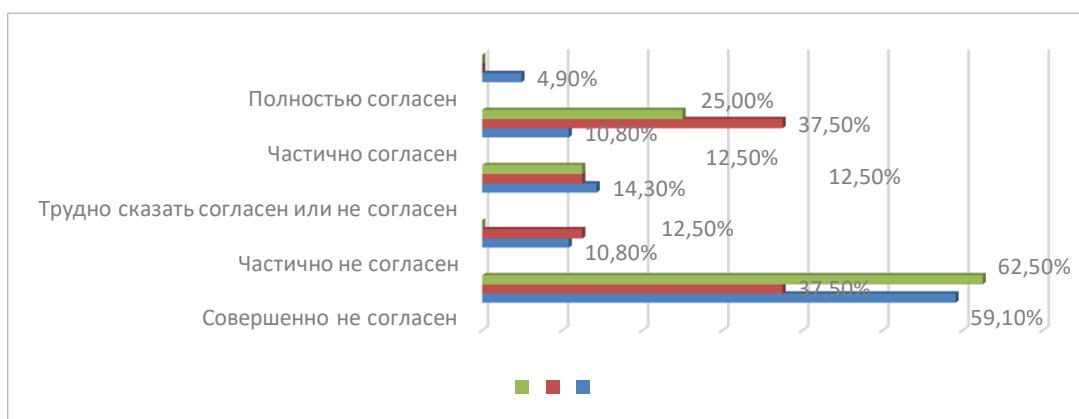

Рисунок-6. Распределение ответов на вопрос «Согласны ли Вы с утверждением «В Казахстане «стыдно» быть социальным работником» в разрезе уровней обучения

Среди мер, отмеченных будущими социальными работниками по улучшению общественного имиджа профессии, на первом месте стоит необходимость увеличения заработной платы, так считают 79,9% респондентов, так как престиж и высокий статус профессии напрямую коррелируется с получаемым доходом и предоставляемыми привилегиями. Сегодня социальные работники часто работают в трудных условиях за низкую заработную плату, вместе с тем им не предоставляются достаточных социальных гарантий и стимулов. На сегодняшний день студенты социальной работы считают, что также важным является проведение политики формирования позитивного имиджа (социальные ролики, фильмы и т.д.) в СМИ и социальных сетях (65,8%), а также фокусирование внимания на распространении социальной работы в сельской местности (32,9%).

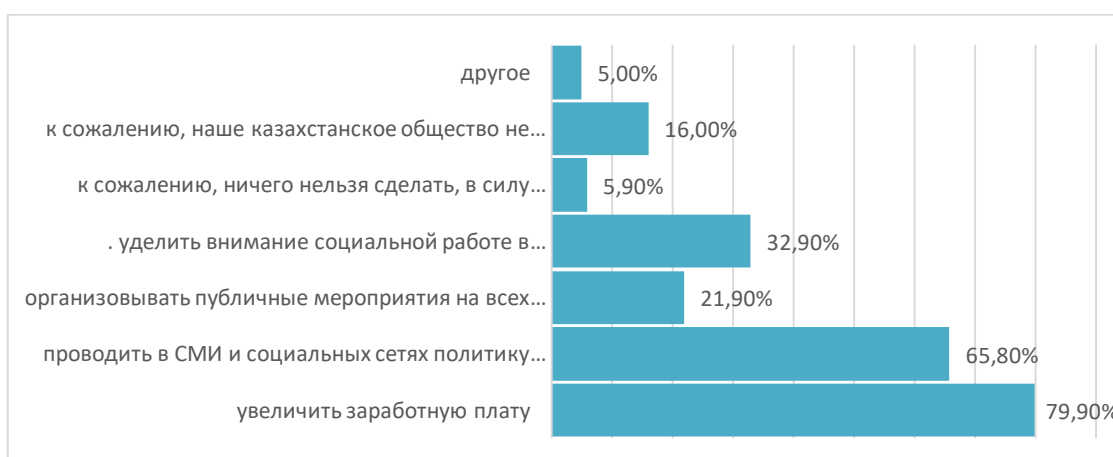

Рисунок-7. Распределение ответов на вопрос «Как Вы думаете, что необходимо сделать для улучшения общественного имиджа профессии социального работника?»

Таким образом, необходимость создания позитивного имиджа социальной работы и социального работника актуализирует вопрос об изучении основных источников влияния на формирование общественного восприятия, так как это восприятие и формирует профессию в течение длительного периода времени, соответственно, может способствовать набору талантливых молодых людей, выбирающих профессию социального работника в будущем.

В свою очередь, понимание сложившегося восприятия социального работника и социальной работы как профессии, а также формирование корректного восприятия данной профессии будет способствовать снижению сопротивления клиентов и позволяя тем самым социальным работникам более эффективно и продуктивно взаимодействовать с клиентами на доверительной основе. Также, формирование благоприятного имиджа данной профессии позволит снизить ментальный барьер населения Казахстана для запроса и получения социальных услуг. Не имея полной информации и понимания о спектре социальных услуг, оказываемых социальными работниками, потенциальные клиенты могут не понимать, что потенциальное решение проблем, с которыми они столкнулись

напрямую связано с обращением и взаимодействием с социальным работником.

Так, обладая достоверной информацией о специфике, о ценностном фундаменте и о ресурсных и финансовых возможностях в рамках данной специальности каждый практикующий социальный работник должен занять проактивную позицию и внести свой индивидуальный вклад в рас-пространении достоверной информации среди общественности и среди своего ближайшего окружения в повседневной жизни, а также среди будущих специалистов с целью снижения негативной само-стигматизации.

В процессе создания интегративной модели с учетом внутренних и внешних факторов различных уровней, формирующих общественное восприятие социальной работы и социальных работников, становится очевидным, что несмотря на присутствие негативной само-стигматизации, социальные работники сами являются ответственными за распространение достоверной информации о своей профессии и услугах, не только в прямой, но и в косвенной практике с сообществами и организациями.

Социальные работники также должны заявить о своей миссии и мандате на государственной политической арене, так как общественность должна быть проинформирована о социальной работе как профессии, которая дает возможность предотвратить насилие, социальную несправедливость и создать адекватную социальную политику, направленную на решение вопросов социально-уязвимых слоев населения. Позитивное понимание и восприятие социальной работы в казахстанском обществе формируют широкую общественную поддержку, которая в свою очередь способствует достижению профессиональных целей данной профессии, развитию социальной работы как профессии и укреплению как академической дисциплины в университетах.

Список использованной литературы:

- 1 Jordan B. *Emancipatory social work? Opportunity or oxymoron* // *The British Journal of Social Work*, №34(1), 2004. – P.5-19.
- 2 Beddoe L. *Continuing education, registration and professional identity in New Zealand social work*. *International Social Work*, №58(1), 2015. – P.165-174.
- 3 Ayre P. *Child Protection and the Media: Lessons from the Last Three Decades* // *he British Journal of Social Work*, №31(6), 2001. – P.887-901.
- 4 Searle R., Patent V. *Recruitment, retention and role slumping in child protection: The evaluation of in-service training organisations* // *British Journal of Social Work*, №43(6), 2013. – P.111-112.
- 5 Ellett A.J., Ellis J.I., Westbrook T.M. *A qualitative study of 369 child welfare professionals' perspectives about factors contributing to employee retention and turnover* // *Children and Youth Services Review*, №29(2), 2007. – P.264-281.
- 6 Chenot D. *The vicious cycle: Recurrent interactions among the media, politicians, the public, and child welfare services organisations* // *Journal of Public Child Welfare*, №5(2-3), 2011. – P.167-184.
- 7 Guterman N.B., Bargal D. *Social Workers' Perceptions of Their Power and Service Outcomes* // *Administration in Social Work*, №20(3), 1996. – P.1-20.
- 8 LeCroy C., Stinson E. *The public's perception of social work: Is it what we think it is?* // *Social Work*. – 2004. – №49(2). – P.164-174.
- 9 Leigh J. *The story of the PPO queen: The development and acceptance of a spoiled identity in child protection social work* // *Child & Family Social Work*, №21(4), 2016. – P.412-420.
- 10 Bach S. *Employment Relations and the Health Service: the Management of Reforms*. – London: Routledge, 2004. – 239 p.
- 11 Staniforth B., Fouché C., Beddoe L. *Public Perception of Social Work and Social Workers in Aotearoa New Zealand* // *Aotearoa New Zealand Social Work*, №26(2-3), 2014. – P.48-60.
- 12 Вишневикий Ю.П. *Профессиональный имидж социальной работы и роль СМИ в повышении ее престижа: информационно-аналитический отчет*. – Екатеринбург: УГТУ-УПИ, 2009. – 100 с.

Каримова Г.К.¹, Сейдуманов С.Т.¹

¹ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЖЕНЩИНА-РЕКРУТ ИГ: ОБРАЗ, ИДЕНТИЧНОСТЬ, СТАТУС И ФУНКЦИИ

Аннотация

Целью данной работы явились исследование идентичности женщины-рекрута ИГ посредством анализа совокупных индикаторов, проявляющихся в ее повседневных практиках и функциях. К подобным индикаторам могут быть отнесены не только групповая символика, специфический групповой жаргон и дресс-код, но и восприятие различных форм насилия, как легитимных и, соответственно, допустимых в отношении идеологических противников и пленных. В данном исследовании был использован метод исследования документов, а также методы индукции и дедукции.

Роль, статус и функции женщины-рекрута ИГ обусловлены идеологическим контентом группировки, в котором обозначено не только ее место в иерархии группы, но и ее принадлежность к привилегированной группе. Восприятие собственного иерархического статуса женщиной-рекрутом ИГ отражается в ее отношении к институту рабства, торговле людьми, захвату людей в плен с целью их последующей продажи, а также участия в сделках подобного рода или содействия насильственному удержанию пленных, как неотъемлемой части повседневных практик.

Ключевые слова: ИГИЛ, женщина-рекрут ИГ, идеология, идентичность, групповые ценности, социальный статус, легитимизация насилия, рабство.

Г.К. Каримова¹, С.Т. Сейдуманов¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

ИМ-ТІҢ РЕКРУТ-ӘЙЕЛІ: БЕЙНЕСІ, СӘЙКЕСТІГІ, МӘРТЕБЕСІ ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТТЕРІ

Аңдатпа

Күнделікті практикалар мен қызметтерде байқаланатын жиынтық индикаторларды талдау арқылы ИМ-тің рекрут-әйелінің сәйкестігін зерттеу – осы жұмыстың мақсаты болып табылады. Осы индикаторлардың құрамына топтық символикасын, топтың арнаулы жаргонын, дресс-кодын және күш көрсетудің әр түрлі түрлерін заңды және оларды идеологиялық қарсыластар мен тұтқындарға қарсы қолдануға рұқсат етілді деген ұғымдарды да жатқызуға болады.

Осы зерттеуде құжаттарды зерттеу әдісі, және индукция мен дедукция әдістері қолданылды. ИМ-тің рекрут-әйелінің рөлі, мәртебесі мен қызметтері топтаманың идеологиялық мармұнында негізделеді, және оның ішінде әйелдің топтық иерархиясындағы орны мен артықшылықты топтың мүшесі ретінде танылғаны анықталған. ИМ-тің рекрут-әйелі өзінің иерархиялық мәртебесін қабылдағаны - құлшылық институты, адамдарды сату, оларды кейін сатып, пайданы алу мақсатымен тұтқынға алу және осындай мәмілелерге қатысу немесе тұтқындарды күштеп ұстау жөніндегі оның пікірлерінде байқаланады және күнделікті практиканың ажырамас бөлігі болып танылады.

Түйін сөздер: ИГИЛ, ИМ-тің рекрут-әйелі, идеология, сәйкестік, топтық құндылықтары, әлеуметтік мәртебе, күш көрсетуді заңдастыру, құлшылық.

G.K. Karimova¹, S.T. Seidumanov¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan

IS FEMALE-RECRUIT: IMAGE, IDENTITY, STATUS AND FUNCTIONS

Abstract

The work aim was the study of IS female recruit identity through the analysis of the indicators manifested in her practices and functions. The indicators include group symbolism, specific group jargon and dress code and the perception of various forms of violence as legitimized and allowed against the ideological opponents and prisoners. Method of documents study, methods of induction and deduction were used in the study.

The role, status and functions of IS female recruit are determined by the ideological content of the group, and it indicates not only her place in the group hierarchy, but also her belonging to a privileged group. The perception of IS female recruit's hierarchical status is reflected in her attitude to slavery institution, human trafficking, kidnapping and capturing for slave tradepurposes, as well as participation in suchdeals or the support the forcible prisoners keeping, as an integral part of everyday practice.

Keywords: ISIS, IS female recruit, ideology, identity, group values, social status, violence legitimization, slavery.

Военная экспансия международной террористической организации с самоназванием ИГ (ИГИЛ, ДАИШ) на исходном региональном уровне (в Сирии и Ираке) практически прекращена. Однако, деятельность группировки не пресечена полностью, а только сместила свой фокус на иные регионы [1]. Идеология группировки была скорректирована для обоснования изменения масштабов идеологической и военной экспансии и методов их ведения. Переключение с открытой вооруженной борьбы на террористические акции подразумевает их осуществление исполнителями-одиночками. Тревога мировой общественности в отношении возвращения иностранных рекрутов ИГ, как мужчин, так и женщин, обусловлена значительным их числом.

Обратная миграция иностранных легионеров ИГ с территорий, оккупированных группировкой, в страны их происхождения или транзитные зоны сопровождается процессом трансформации образа женщины-рекрута ИГ в СМИ и интернет пространстве. Исследование текстов, размещенных на русскоязычных онлайн ресурсах, выявило тенденцию к замещению пассионарного образа женщины - добровольного рекрута ИГ на образ виктимы. Первый образ активно продвигался в интернет пространстве в период активной военной экспансии, которая вела группировка. Второй образ – в период военных поражений и потерь территорий, оккупированных группировкой. По сути, оба образа формировались и эксплуатировались в периоды двух волн активной миграции сторонников группировки: 1) из стран, гражданами которых они являлись, на оккупированные территории и 2) с оккупированных территорий в страны прежнего проживания.

В данной работе представлены результаты исследования идентичности женщины-рекрута ИГ посредством выявления и анализа совокупных индикаторов идентичности женщины - добровольной участницы ИГ, проявляющихся в ее повседневных практиках и функциях.

На конец 2015 года в составе ИГ были зафиксированы 34 группировки [2]. Число иностранных рекрутов ИГ в этот период превышало 20 000 человек и возросло до 30 тысяч [1]. И это число имело отчетливую тенденцию к росту. По одним данным к 2018 году число иностранных рекрутов ИГ на оккупированных территориях превысило 41 000 [3]. Однако, по другим данным еще в сентябре 2014 года их число колебалось в районе 50 000 [4].

Среди иностранных рекрутов ИГ были не только мужчины призывного возраста, но и женщины и девушки фертильного возраста. Об их возможной остаточной численности могут косвенно свидетельствовать данные по лагерю Аль-Хол (Аль-Хауль, Аль-Холь). 94% из 70 000 членов ИГ, содержащихся там, составляют женщины и дети. Соответственно, их число может составлять от 65 до 66 000. 11 000 иностранных рекрутов составляют почти одну шестую часть контингента Аль-Хол [3]. Если предположить, что и среди них женщины и дети составляют те самые 94%, то их число составит 10 340 человек. Допустим, что основная масса женщин ИГ, провела в его составе, как минимум четыре года (с 2015 года) и, учитывая отношение группировки к деторождению, предположим, что среднее соотношение между числом женщин и детей равно 1:3. Таким образом, количество женщин – рекрутов ИГ может составить около 2 600 (2 585) человек. Однако их число значительно больше, так как среди них есть женщины с 1 или 2 детьми, а также бездетные женщины. И не все сторонницы ИГ находятся в Аль-Хол. К примеру, в 2018 году на территории Идлиба было «7 тыс. российских вдов. Среди них с Северного Кавказа – 3-3,5 тыс. женщин. И у каждой до 4-5 детей» [5].

Военные поражения, потери захваченных территорий и ресурсов, ухудшили благосостоянии членов и создали угрозу для их жизней, став причиной обратных миграционных волн рекрутов ИГ. Но оставление рядов ИГ, не означает автоматической демилитаризации и деидеологизации ее членов и

изменения их групповых убеждений. Махмуд Каро, курирующий лагерь на северо-востоке Сирии, характеризует контингент, представленный в них: «хорошо организованы», «Они организовали собственную моральную полицию. Они структурированы» [6]. Действия женщин-рекрутов ИГ в лагерях свидетельствуют о неизменности их личной и групповой идентичности. Отмечается их жесткая позиция по отношению к соблюдению группового дресс-кода «женщина, называющая себя Умм Бакр аль-Ансария, выпустила широко распространенную фетву, исламский указ. Она требует, чтобы мусульманские работники по оказанию помощи носили никаб. И угрожает тем, кто не послушается, «наказанием мечом» [6]. И это не просто декларация групповых ценностей: «одну девочку-подростка задушили за то, что прошла по территории без никаба. Другую, 6 летнюю сирийку, избili, потому что без никаба чистила одежду у своей палатки. В обоих случаях виновных не нашли» [6]. Демонстрация групповой символики также остается частью повседневных практик в местах временного размещения женщин ИГ: «черный флаг ИГИЛ поднимается в сирийской части лагеря» [6]. Женщины-рекруты ИГ не оставляют и попыток к доминированию: «радикально настроенные женщины контролируют и насаждают верность ИГИЛ, наказывая тех, кто колеблется в поддержке экстремистской группировки». Идентичность демонстрируется и посредством использования в речи специфических концептов для деноминации идеологических противников: «Я говорю своим детям, что их отец с неверными», «Если заключенные будут освобождены, возможно, наши сердца и сердца наших детей будут сочувствовать неверным» [6]. Не все женщины-рекруты ИГ считают необходимым скрывать свои убеждения и планы: «если заключенные не будут освобождены, ненависть будет расти вместе с детьми» [6]. Часть из них декларирует готовность к продолжению борьбы: «Если мужчин не освободят, женщины сами станут большой и боеспособной ячейкой» [6]. Содержание рекрутов ИГ в лагерях на территориях прежде оккупированных группировкой не является гарантией их полной изоляции. Угроза инфильтрации данного контингента нелегальным путем все еще сохраняется: «Свободу там можно купить. Таким образом они могут сюда вернуться нелегально. Это очень серьезная ситуация» [7].

Часть игиловского контингента все еще рассредоточена по остаточным зонам боевых действий, другая, смешавшись с потоками жертв ИГ, уже покинула данный регион. И они уже находятся в странах выбытия и в транзитных странах, через которые прежде проникали на оккупируемые ИГ территории.

Организованность данного контингента, наличие связей с родственниками и членами ИГ, оставшимися в странах выбытия, возможность использования налаженных логистических путей - повышают его способность к мобильности. Также, контингент обладает опытом нелегальной конспиративной деятельности в ходе вербовки и подготовки к переезду на оккупированные территории. Переезд был связан с не всегда легальным пересечением границ нескольких государств и пребыванием в транзитных зонах. Во избежание противодействия, рекруты ИГ скрывали свои намерения и действия и от своих близких, и от правоохранительных органов.

Проблема возможного возвращения иностранных рекрутов ИГ с оккупированных группировкой территорий в страны их прежнего проживания отражается в росте числа публикаций по данной теме. Увеличилось число официальных сообщений, материалов, декларирующих позиции правозащитников, а также интервью с рекрутами ИГ. В структуре этого информационного потока отмечается и тенденция к преобразованию общественного мнения в отношении контингента ИГ. Активно формируется и эксплуатируется образ иностранного рекрута ИГ, как пассивной жертвы сверх-эффективных вербовочных стратегий. Также в СМИ и интернет пространстве отмечается значительная трансформация образа возвращающихся женщин – добровольных членов ИГ. Образ обогащается виктимными чертами за счет использования концептов: обманутая, обманувшаяся, заблудшая, пленная, плененная, многодетная, мать, мама и т.п. Активно эксплуатируются темы насильного удержания, физических и моральных страданий самой женщины и ее детей в период военных поражений ИГ. По сути, происходит смещение образа женщины - добровольного рекрута ИГ с образом женщин, захваченных в плен группировкой и обращенных ею в рабство. Подобный прием сопровождается активной эксплуатацией образа мужчины, доминирующего над женщиной (ее мужа, жениха или вербовщика), который обманом, силой или при помощи шантажа принудил женщину к переезду на территорию ИГ.

В периоды присоединения к группировке женщины-рекруты продвигали в социальных сетях образ харизматичной женщины, готовой преодолевать препятствия, бороться за свои убеждения и призывающей единоверцев к вооруженной борьбе. Теперь образ энергичной смелой деятельной мобильной добровольной участницы ИГ постепенно замещается образом покорной, безвольной,

неспособной защитить себя жертвы, нуждающейся в понимании, защите и прощении. Но связано ли изменение образа женщины-рекрута ИГ с реальным изменением ее ценностей и идентичности? Именно этот вопрос составляет основу полемики относительно эффективности планируемых мер по реидеологизации и реабилитации женщин-рекрутов ИГ. Частично ответы могут быть получены из исследования повседневных практик и статуса женщин-рекрутов ИГ в иерархии группировки.

Роль, социальный статус и функции женщин ИГ, добровольно присоединившихся к группировке и разделяющих ее идеологические установки, существенным образом отличают их положение от плененных женщин. Пленные женщины угрозами, пытками и насилием принуждались к исполнению требований членов группировки. Не разделяя идеологию ИГ, они воспринимали военную экспансию, захват пленных и получение финансовой прибыли от них (выкуп заложников родными или продажа пленных в рабство), и репрессии мирного населения, именно, как насилие как противозаконные действия. А женщины-рекруты ИГ добровольно присоединялись к группировке, разделяя ее ценности и убеждения. И захват в плен женщин и детей, принадлежащих к иным идеологическим системам, торговля ими и их сексуальная эксплуатация рассматриваются ими, как легитимные действия и часть повседневных практик. Отмечается осведомленность женщин-рекрутов ИГ относительно цен на живой товар и его характеристик, влияющих его цену: «Много внимания уделяли девушкам: покупали косметику, чтобы их продать за \$15 тыс., девственниц продавали за \$30 тыс. Продавали и девочек. Одну девочку, которой было 10 лет, хотели продать за \$10 тыс» [8]. Также они были осведомлены о специфических средствах, используемых для организации сделок по торговле людьми: «у её мужа даже было приложение в телефоне в котором выставлялись фотографии девушек и их цены» [8]. Групповая идентичность женщин-добровольцев ИГ, характеризуется и их личным или финансовым участием в покупке пленных [9]. Свидетельствуя о насилии над пленными, женщина-рекрут ИГ отрицает свою личную вину за причастность к нему: «И нет, никто никогда не узнает, каково это – смотреть, как муж насилует 14-летнюю девочку» [9], «Я никогда не буду извиняться, что привела этих девочек к себе домой. Я была у них, а они у меня ... Я была им как мать» [9]. Осведомленность о торговле людьми, личное или опосредованное (финансовое) участие в ней, содержание пленных в пределах домохозяйства составляли неотъемлемую часть повседневных практик: «В каждом доме происходило то же самое, но у нее не было той поддержки, какую оказывала я» [9]. В свидетельствах женщин-рекрутов ИГ об институте рабства отмечается убежденность о неравнозначности социальных статусов женщин-рекрутов и плененных женщин: «Мне было жаль ее. Она тоже была женщиной. Но не мусульманкой и ее нельзя было воспринимать как полноправную жену» [10]. Женщины-рекруты ИГ участвовали и в непосредственном контроле и насильственном удержании пленных, как некая Умм Сайяф, которая: «угрожала женщинам убийством заслушание» [11]. Она также «призналась, что отвечала за женщин-невольниц ... По ее признанию, Мюллер «принадлежала» Багдади, когда содержалась в плену, и это «владение» было эквивалентно рабству» [11].

Иностранные женщины-рекруты ИГ не ограничивались контролем пленных в границах своих домовладений. Из их числа было сформировано женское подразделение под названием Ан-Ханса. Изначально Ан-Ханса «была сформирована для проверки женщин на блокпостах ИГ» [12]. Но затем подразделение взяло в свои руки контроль за соблюдением групповых поведенческих установок и осуществление расправ над местными женщинами. Особое внимание уделялось ими соблюдению дресс-кода в общественных местах: «... невольно приподняла никаб, обнажив лицо. Исламистка из "полиции нравов" тут же на нее набросилась с жестокими побоями» [13], «на рынке женщин били палками. Некоторые из них были арестованы, потому что их одежда несоответствовала исламским нормам» [14]. В круг «профессиональных» интересов женщин из Ан-Ханса входил контроль за соблюдением и других идеологически обосновываемых табу. Например, запрет на общение и взаимодействие мужчин и женщин, не состоящих в близком кровном родстве или брачных отношениях: «... я работала в одном магазине одежды для женщин в центре Ракки, но однажды туда ворвалась полиция шариата, арестовала меня и владельца магазина и обвинила нас в распущенности. Нас высекли плетьюми» [14].

Участие женщин-рекрутов ИГ в продвижении политики группировки не ограничивалось контрольно-репрессивной функцией в рядах Ан-Ханса. Женщины принимали участие и в осуществлении терактов. Отношение к исполнительницам подобных акций обычно сочувственное: «Большинство, включая даже родственников погибших, считало ее обычной обманутой боевиками женщиной, которая не смогла даже привести в действие взрывное устройство» [15]. Только участие

женщин в теракте не обязательно подразумевает роль смертницы. Женщины-рекруты могут выступать инициаторами и организаторами терактов, логистами и курьерами, доставляющими оружие или боеприпасы в район совершения теракта, а также кураторами исполнителей: «Они вызывают меньше подозрений на пограничных пунктах и в аэропортах. По сложившейся традиции они не подвергаются такому тщательному досмотру, как мужчины. Саджида беспрепятственно провезла взрывное устройство в Амман» [15]. Также они могут отвечать за налаживание связи между структурными подразделениями, хранение и распределение финансов: «Расторжение брака с лидером ИГИЛ не помешало Садже продолжить террористическую деятельность. Она выполняла роль связистки между подразделениями ИГИЛ в Сирии и Ираке и боевиками, сосредоточившимися на ливано-сирийской границе. Кроме того, она контролировала большие суммы денег, которые оценивали в сотни тысяч долларов» [15]. Преступные действия Саджи и Саджиды не являются чем-то экстраординарным для женщин ИГ или других радикальных религиозных группировок. Спектр деятельности женщин-рекрутов гораздо шире тех функций, которые озвучиваются в интервью, которые дают они и их близкие. Женщины в ИГ не ограничивали свою деятельность исключительно романтическими и матримониально-сексуальными отношениями со своими избранниками-боевиками. Как минимум, в круг их деятельности могут быть включены:

- обеспечение материально-бытовых условий для боевиков ИГ, членов их семей, и новобраченных, перемещавшихся на оккупированные территории;
- консультирование в периоды перемещения в зону, оккупированную ИГ, выхода из нее, пребывания там или же в транзитных зонах;
- организация финансирования, проезда, питания, проживания рекрутов ИГ и их обеспечение предметами первой необходимости, билетами, маршрутами, поддельными документами и т.п.);
- оказание боевикам ИГ и членам их семей профессиональных (врачебных, переводческих, консультационных и т.п.) услуг;
- участие в пропаганде ИГ и распространение в интернет пространстве материалов и сообщений в поддержку идеологии и противоправной деятельности группировки, в том числе, и насильственных действий в адрес инакомыслящих;
- вербовка новых рекрутов среди числа своих родственников, дружеских и профессиональных связей, в интернете, и через мессенджеры;
- инструктаж и подготовка завербованных к их перемещению из стран их проживания на территории, захваченные ИГ;
- организация логистических путей и операций ИГ для переправки пассажиров и грузов, включая, их транспортирование, проживание/ хранение и сопровождение;
- участие в финансовых операциях ИГ (организация акций по сбору денег и их осуществление, включая, открытие счетов, их пополнение, снятие средств с них и отправление, а также хранение наличных сумм, их перевозка и передача). Сбор финансов мог осуществляться не только среди сторонников ИГ и других сходных с ними группировок – с озвучиванием изначальных целей, но и среди лиц, не разделяющих идеологию группировки, т.е. обманным путем, якобы на благотворительные цели (лечение, обучение и т.п.);
- контроль над пленными, их удержание в пределах домохозяйств и (или) определенных территорий, и их принуждение к подчинению противоправным требованиям и насильственным действиям;
- использование рабского труда;
- личное и (или) косвенное (финансовое) участие в операциях по купле-продаже пленных женщин и детей;
- укрывательство преступлений членов группировки с дачей ложных показаний;
- осуществление репрессивных действий в отношении лиц, не разделяющих идеологию и политику группировки, как мирного населения оккупированных территорий, так и пленных.

Идеологическое обоснование функций женщины-рекрута ИГ является неотъемлемой частью групповых убеждений об иерархии группы, собственной принадлежности к привилегированной группе и своего социального статуса, как внутри групповой иерархии, так и по отношению к представителям иных идеологических систем, в том числе, к пленным и обращенным в рабство людям. Соответственно, разделение женщинами-рекрутами групповых убеждений ИГ может проявляться в отношении к институту рабства, торговле людьми, захвату людей в плен с целью их последующей продажи, а также участия в сделках подобного рода или содействии насильственному удержанию пленных, как неотъемлемой части повседневных практик. Групповая символика,

специфический групповой жаргон и дресс-код, а также восприятие насилия, как легитимного и, соответственно, допустимого в отношении идеологических противников и пленных могут служить индикаторами групповой идентичности женщины-рекрута ИГ. В работе с данным контингентом следует иметь в виду, что непризнание ответственности за противоправные деяния, идеологически обусловленное их оправдание и признание их легитимными позволяет делать выводы о неизменности идентичности рекрутов ИГ. Перемещение данного контингента может привести к реализации потенциальных угроз, обусловленных наличием специфического опыта и связей в структуре ИГ и иных радикальных религиозных группировок. Как минимум, подобный контингент способен к организации пропагандистской и вербовочной деятельности, направленных на организацию гражданских волнений и (или) террористических акций.

Список использованной литературы:

- 1 Женщины в главном городе ИГ, жизнь которой больше нет [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <https://inosmi.ru/social/20160410/236075458.html> (дата обращения: 26.10.19).
- 2 ООН уточнила количество террористических группировок в составе ИГ [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <https://planet-today.ru/novosti/v-mire/item/34367-oon-utochnila-kolichestvo-terroristicheskikh-gruppirovok-v-sostave-ig> (дата обращения: 05.08.2019).
- 3 Иностранцы из ИГ Почему Европа не хочет их возвращения домой [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.bbc.com/russian/features-49999900> (дата обращения: 10.09.2019).
- 4 Куда делась тысяча боевиков ИГИЛ и их семьи [Электронный ресурс]. – 2014. – URL: <https://inosmi.ru/military/20171012/240506654.html> (дата обращения: 05.08.2019).
- 5 В Россию просят семь тысяч вдов [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3798924> (дата обращения: 27.08.2019).
- 6 Европейские добровольцы джихада [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <https://www.dw.com/ru/европейские-добровольцы-джихада/a-18980730> (дата обращения: 06.08.2019).
- 7 Сирийские пленники: что происходит в лагерях для иностранцев, которые уехали воевать за ИГИЛ [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://rtvi.com/stories/chto-proiskhodit-v-lageryakh-dlya-inostrantsev-kotorye-uekhali-voevat-za-igil/> (дата обращения: 07.08.2019).
- 8 «Когда мужа убивают, просто выходишь за другого» жёны боевиков о порядках в ИГИЛ [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: <https://rusnext.ru/news/1500107914> (дата обращения: 12.10.2019).
- 9 Пытки, избиение, сексуальное насилие: Американка, вдова боевика ИГИЛ, пытается вернуться домой [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.forumdaily.com/pytki-izbienie-seksualnoe-nasilie-amerikanka-vdova-boevika-igil-pytaetsya-vernutsya-domoj/> (дата обращения: 13.09.2019).
- 10 Выжили, питаясь травой [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://www.zakon.kz/4981093-vuzhili-pitayas-travou-new-york-times.html> (дата обращения: 20.09.2019).
- 11 США обвинили вдову «министра нефти» ИГ в гибели пленницы-американки [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: <http://crimea-24.com/smi/129098-ssha-obvinili-vdovu-ministra-nefti-ig-v-gibeli-plennici-amerikanki.html> (дата обращения: 21.09.2019).
- 12 Как женщины воюют за ИГ с оружием в руках [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: https://m.lenta.ru/articles/2016/03/16/women_batallions/ (дата обращения: 12.09.2019).
- 13 Islamic State Promotes Female Jihadi to Lead Terror Battalion. Available at: <https://www.breitbart.com/national-security/2016/02/29/islamic-state-appoints-female-to-lead-syrian-battalion/> (accessed: 27.08.2019).
- 14 Женщины ИГИЛ без никаба [Электронный ресурс]. – 2015. – URL: <https://inosmi.ru/asia/20150206/226104751.html> (дата обращения: 27.10.2019).
- 15 Забытый лагерь беженцев в Сирии стал местом возрождения ИГИЛ [Электронный ресурс]. – 2019. – URL: <https://365info.kz/2019/09/zabytyj-lager-bezhentsev-v-sirii-stal-mestom-vozhzheniya-igil> (дата обращения: 03.11.2019).

Абишев М.А.¹, Файзулин Р.К.¹

¹АФ СПбГУП, f_ravil@mail.ru

МОЛОДЁЖЬ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Казахстанское общество находится на пороге очередного этапа своего развития. Авторы раскрывают своё видение факторов развития социума в Республике Казахстан в связи с состоянием молодёжи, как фактора устойчивости государства. Анализируются вопросы истории, политики и образования, как социальный фон проходящего в Казахстане Года молодёжи. Рассматривается отражение процесса становления демократии европейскими и американскими авторами. Приводятся сравнительные факты опыта проведения Года молодёжи в Российской Федерации на фоне запланированных мероприятий проведения Года в Республике Казахстан. Раскрыто состояние перспектив казахстанской молодёжи на основе социальных опросов молодёжи. Раскрывается роль Движения «Невада-Семипалатинск» в воспитании патриотизма у молодого поколения казахстанцев. Анализируется фактор роли образовательного сегмента в построении устойчивого общества.

Ключевые слова: социология, демократия, молодёжная политика, патриотическое воспитание, партиципаторная демократия.

М.А. Абишев¹, Р.К. Файзулин¹

¹SPbGUP AF, f_ravil@mail.ru

ЖАСТАР ҚАЗАҚСТАН ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазақстанның қоғамы өзінің дамуының келесі сатысында тұр. Қазақстан Республикасының авторлары жастардың жағдайына байланысты өздерінің көзқарастарын қоғам дамуының, мемлекеттік тұрақтылығының факторлары ретінде ашып көрсетеді. Қазақстандағы Жастар жылының әлеуметтік аясы ретінде тарих, саясат және білім мәселелері талданады. Еуропалық және американдық авторлардың демократияны қалыптастыру процесінің көрінісі қарастырылады. Ресей Федерациясында Жастар жылын Қазақстан Республикасының өткізу жоспарланған іс-шараларының аясында салыстырмалы фактілер келтірілген, Қазақстан жастарының болашақ жағдайы жастардың әлеуметтік сауалнамалары негізінде анықталды. Қазақстан жас ұрпақтарын «Невада-Семей» қозғалысының патриотизмде тәрбиелеудегі рөлі айқындалды. Тұрақты қоғам кұрудағы білім беру сегментінің рөлінің факторы талданады.

Түйін сөздер: әлеуметтану, демократия, жастар саясаты, патриоттық тәрбие, қатысушы демократия.

Abishev M.A.¹, Fayzulin R.K.¹

¹AF SPbGUP, f_ravil@mail.ru

YOUTH AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

Kazakhstani society is on the verge of the next stage of its development. The authors disclose their vision of the factors of development of society in the Republic of Kazakhstan in connection with the state of youth, as a factor in the stability of the state. The questions of history, politics and education are analyzed as the social background of the Year of Youth passing in Kazakhstan. The reflection of the process of the formation of democracy by European and American authors is considered. Comparative facts of the experience of holding the Year of Youth in the Russian Federation against the background of the planned events of the

Year in the Republic of Kazakhstan are given. The state of prospects of Kazakhstani youth is revealed on the basis of social surveys of youth. The role of the Nevada-Semipalatinsk Movement in the upbringing of patriotism among the young generation of Kazakhstanis is revealed. The factor of the role of the educational segment in building a sustainable society is analyzed.

Keywords: sociology, democracy, youth policy, patriotic education, participatory democracy.

Развитие Республики Казахстан на современном этапе требует особого внимания к правовому статусу молодёжи, как важного перспективного звена в стратегии развития страны. Целью государственной молодёжной политики является создание и укрепление правовых, экономических и организационных условий для социального становления и самореализации молодёжи. Молодёжь, как наиболее восприимчивая группа общества, претерпевает свои динамичные внутренние изменения и постоянное усложнение отношений и взаимосвязей со всеми элементами социальной, политической, экономической и других структур общества [1, с.17]. Проявляя различную степень зависимости в общественно-политической, культурной, семейной и трудовой деятельности, эта часть социума имеет определённую активность в решении проблем своих потребностей – приобретая навыки и знания исходя из своих интересов и личных ценностных ориентаций. Как и куда будет развиваться молодёжная активность нашего государства вопрос далеко не праздный, история мира показывает разные пути развития. Пример 1968 года, когда во Франции произошли молодежные манифестации, ставшие причиной проблем для Шарля Де Голля, тогдашнего лидера Пятой Республики, показательны для тех людей, которые считают сегодняшнее состояние молодёжи стабильно инертным и пассивным. Казалось бы, в благополучной европейской стране, уже отходившей от потрясений Второй мировой войны вдруг начинаются серьёзные протесты пассионарной молодёжи. Поэтому грань между кажущимся благополучием и непредсказуемой активностью очень хрупкая. Учитывая подобный опыт других стран, казахстанская социология формирует определённую научную потребность понять явные и скрытые причины в состоянии молодёжи, что может привести кажущуюся стабильность общества в критическое состояние. Социальная реакция в таких случаях чревата самыми разнообразными последствиями.

Для свободы и демократии в государстве нужна определённая в виде соответствующих институтов, политических партий и движений, и, конечно, лидера, который в состоянии артикулировать интересы населения. Молодых людей в английской философии сравнивали с «tabularasa» (с лат. – «чистая доска»), что предполагало возможность программирования их той или иной информацией, поэтому дальнейшая социальная роль этих людей зависела от того, кто первым нанесёт свои «письмена» на чистую доску. Молодёжь состоит из разных по характеру, мировосприятию и ментальности людей. Не каждый из них имеет достаточные навыки и умения, необходимые для правильного осмысления и понимания ситуационной ситуации в жизни общества. Этим легко воспользоваться тем людям, кто заинтересован в изменениях социального вектора в развитии общества. Без сомнения, знание причин и умение применять механизм влияния на отношение человека к тому или иному жизненному вопросу позволит в итоге управлять всеми. Грамотное социально-политическое программирование социума, построенное на основе принципа патриотического воспитания, сможет стать фундаментом устойчивости в государстве. «За кем молодёжь, за тем и будущее» – эта мысль не имеет конкретного автора, т.к. всем понятен главный посыл идеи: сила любого общества строится на потенциале молодых людей. Насколько нити потребностей страны будут увязаны с молодёжью – настолько будет крепок и неизменен каркас её политико-экономической устойчивости. Поэтому социология, как формат научного подхода для объективного анализа проблем молодёжи позволит понять явные и скрытые причины особенностей в процессе социализации и воспитания, а также при формировании ценностных ориентаций молодого человека. Оформление социологии молодёжи как отдельного сегмента социологического познания происходит в мировой науке в то время, когда назревшие проблемы в обществе начинают вскрываться путём революционного отношения молодёжи к ним. Потребность понять причинную суть молодёжных протестов 60-ых годов в Европе оформилась ростом научных исследований. Подобное происходит всякий раз, когда относительное игнорирование анализа ситуации в рамках возможных последствий социальных реформ специалистами общественной сферы знаний часто приводит к запоздалой потребности проводить изучение болезненных точек молодёжного поведения, как реакцию недовольства на изменения в укладе их жизни. Поэтому одной из задач социологии является аналитическое обоснование возможного вектора общественного процесса.

Мировое сообщество озадачилось вопросами устойчивости своего развития в социальном аспекте ещё в 1985 году, когда было объявлено проведение Международного года молодежи под эгидой ООН. Главным лозунгом того Года стала известная в мире формула: «участие, развитие, мир» – так называемая «молодежная» формула ООН, где заключены важнейшие задачи национальной государственной молодежной политики. Участие здесь означает, что каждый молодой человек должен иметь возможность активного участия в жизни общества, иметь доступ к средствам, которые позволят ему быть деятельным гражданином. Развитие предусматривает, что процессу формирования индивидуальности каждого молодого человека будут уделяться внимание и создаваться условия для его самореализации, раскрытия потенциальных возможностей молодого гражданина в целях достижения прогресса всего общества. Мир является необходимым условием для самой жизни молодых людей; во многом на них лежит ответственность за его обеспечение и устранение причин конфликтов между народами, в связи с чем требуется, чтобы именно молодежь активно выступала против войн и добивалась использования ресурсов для социально-экономического и культурного развития своих стран [2, с.11].

В истории Российской Федерации 2008 год был объявлен Указом президента Годом молодёжи. План основных мероприятий содержал 60 мероприятий, объединенных в семь разделов. Через 10 лет Республика Казахстан запланировала подобный вариант событий в своей политической истории. Казахстанский политолог Э. Полетаев в связи с этим отметил, что «...объявление 2019 года Годом молодёжи в Казахстане свидетельствует о месте молодёжной политики не на периферии интересов, а в приоритетной зоне государственного внимания. Комплексная поддержка молодёжи должна привести к реальным изменениям в её положении. Главное, чтобы государственная молодёжная политика не была исключительно декларативной. Результатом должно стать не только улучшение качества жизни молодёжи, но и формирование у неё системы ценностных ориентаций... Казахстанская молодёжь является одной из наиболее крупных социальных групп в социально-демографической структуре общества. Её общая численность (в возрасте от 14 до 29 лет) составляет порядка 4 млн. человек, с такой силой нельзя не считаться» [3]. Небольшие отличия казахстанского варианта проведения Года молодёжи от российского состоят из большего количества мероприятий и приоритета образования в планах проведения. Каковы итоги России и на какой результат можно реально рассчитывать в Казахстане? Учитывая вероятность связей со спецификой социально-экономического развития РФ после глобального кризиса 2008 года и политические последствия войны с Грузией, можно оправдать относительно слабый результат проведения российского Года молодёжи. Знакомство с основными пунктами российского плана, где наблюдается небольшой процент конкретики, и слабое наполнение в отношении отдельного взятого человека в какой-то мере объясняет политические и социальные итоги и последствия в дальнейшем развития страны. Какими будут возможные результаты по итогам завершения Года в Казахстане? В дорожной карте по проведению Года молодёжи в республике предусмотрено 74 финансово затратных мероприятия по четырём ключевым блокам:

1. Доступное образование и поддержка талантов.
2. Трудоустройство и занятость.
3. Социальная поддержка.
4. Укрепление патриотизма, межэтнического согласия и гражданственности.

В соответствии с планом в каждой области Казахстана один передовой вуз и десять подобных колледжей должны будут обновить материально-техническую базу, учебную программу и преподавательский состав, включив в него иностранных преподавателей. При затратах порядка 60 млрд. тенге программа должна охватить 20 вузов и около 180 колледжей с целью подготовить специалистов по 100 наиболее востребованным специальностям на основе 200 модернизированных учебных заведений. В рамках реформирования национальной системы высшего образования, на основе концепции непрерывно развивающегося процесса, который детерминирован в большей степени внутренними потребностями соответствовать уровню Болонской системы образования, Казахстан стал первым в Центральной Азии, кто признан полноправным членом европейского образовательного пространства. Целями Болонского процесса является решение вопросов расширения доступа к высшему образованию, дальнейшее повышение качества и привлекательности европейского высшего образования, расширение мобильности студентов и преподавателей, а также обеспечение успешного трудоустройства выпускников вузов за счёт того, что все академические степени и другие квалификации должны быть ориентированы на рынок труда [4].

Источники СМИ сообщают, что около 300 тыс. человек из числа казахстанской молодёжи

находятся в так называемом «статусе НЕЕТ» (человек не работающий, не учащийся и не пытающийся найти работу), это, по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК, равно 9,3% населения возраста до 29 лет, т.е. количество молодёжи в РК увеличивается, а рынок труда – нет [5]. Ситуация проблемы с молодыми людьми категории НЕЕТ уже выходит за пределы сферы образования, занятости и обучения, что в итоге становится возможной причиной маргинализации и отчуждения молодёжи. В итоге эта не востребованность создаёт условия для роста напряжённости и криминальных проявлений в социуме, т.к. потеря человеком понимания значимости труда как главной ценности мирной жизни усугубляет негативные тенденции в любой стране. Социологическое исследование, проведённое в республике силами BRIF Research Group в 2017 году, показало, что у «70-80% респондентов успех в жизни зависит от связей и хороших стартовых возможностей. При этом структурные причины бедности (такие, как дискриминация, несправедливая экономическая система) оказались важны лишь для половины респондентов, что, по мнению учёных, означает, что в целом молодые казахстанцы воспринимают сложившуюся социально-экономическую систему со всеми её пороками как данность и скорее готовы к ней приспособливаться, чем пытаться её исправить» [5]. «Хотя мир в целом движется вперед, молодёжи приходится всякий раз начинать сначала», слова Иоганна В.Гёте важны и в наше время. Нерешённость проблем молодёжной повестки, естественным образом накапливаясь, порой выливается волнами возмущений. Экономическое понятие «упущенной выгоды» в данной ситуации применимо для понимания последствий для государства, когда невнимание власти к молодёжной составляющей в политике общества приводит к возможным, порой далеко идущим, неблагоприятным последствиям.

А.М. Канагатов считает, что современная молодёжь Казахстана является субъектом истории, а потому имеет социальную ценность особого рода. «Нынешняя молодёжь исключительный и важный фактор перемен, носитель новых идей. В связи с этим и необходима современная государственная молодёжная политика, отвечающая запросам XXI века. Новая философия формирования молодёжной государственной политики Казахстана исходит из современных реалий. Приоритетными для молодёжной государственной политики Казахстана должны стать: раскрытие индивидуальных способностей молодёжи к выполнению общественно значимых социальных ролей; выработка позитивного отношения молодёжи к браку, подготовке молодёжи к семейной жизни, материнству; развитие новых досуговых практик, влияющих на интеллектуальное, нравственное самочувствие современной молодёжи» [6, с.122]. Важным фоном для понимания перспектив в развитии социума может послужить китайская поговорка о времени: «Планируешь на год – посади зерно, есть планы на десятилетие – посади дерево, планы на 100 лет потребуют обучения народа» [7, с. 94]. Потребности в развитии Казахстана определили необходимость изменений в обучении, например, программа «Болашақ», которая за 25 лет реализации присудила 12 898 стипендий. В результате целенаправленного совершенствования её механизмов в 2014 году на VIII Международной конференции Going Global в г. Майами (США) казахстанская программа признана лучшей коллегами из Британского совета и Германской службы академических обменов. За основу российской программы «Глобальное образование на 2014-2016 годы» был также взят казахстанский опыт. Эти факты позволяют понять суть наполнения казахстанского плана Года молодёжи, где имеется чёткость в расшифровке действий всех обозначенных трендов, большинство из которых направлено в сторону развития образованной личности и всё это в целом очень обнадеживает. Государству необходима система такого процесса развития, который позволит при наличии проблемы грамотно и правильно реагировать на возможное препятствие той или иной природы. Такое возможно лишь в одном случае – если в стране есть профессионалы своего дела. Это очень сложно, а потому требует долгого времени подготовки. В этом одна из возможных причин метаний в системе школьного образования постсоветского Казахстана, когда надуманная потребность в обновлении программ обучения предлагала «сырые» учебники, учеников «натаскивали» для сдачи ЕНТ и т.п. факты.

Вопросы генетической памяти и ментальности общества редко поднимаются в анализах оценки состояния общества. «Кого воспитали – того и получили» – пример рассуждения российских специалистов системы образования и экспертов спецслужб о том, что поколение, которое сегодня приходит работать или служить, изначально имеет серьёзные психологические деформации, учитывая, в каких условиях они росли (конец 1990-х – начало 2000-х годов). Это период, когда ключевым моментом благополучия были финансы человека. Гораздо важнее было в то время внимательно смотреть вокруг, чтобы успеть заметить беды маленького человека, которого система

социума не защитила [8]. Важность данного момента для молодёжи нашей страны состоит в том, чтобы процесс получения конкурентных знаний и навыков профессии за рубежом не заблокировал молодому человеку его ответственность в роли потомка своей земли. В образовательном пространстве Запада нет цели воспитать патриота, в их рыночных условиях всем управляет капитал. Устойчивость любой системы определяется её скрытыми механизмами. На чём построена основа крепости нашего общества? Наверное, не на том, чему обучают университеты Болонской системы образования в Европе. Устойчивому обществу нужно иметь правильное воспитание молодёжи, что предполагает значимость роли патриотизма.

Одним из примеров возможного решения проблемы с воспитанием подрастающего поколения в духе патриотизма, причём задолго до объявления Года молодёжи в РК, была инициатива Международного Антиядерного Движения (МАЯД) «Невада-Семипалатинск», которое в преддверии своего 20-летия предложило провести глобальную акцию «Волна Мира». Движение обратилось в МОН РК с предложением в рамках данной акции провести 28 февраля 2009 г. – в день создания организации – «Уроки мира» во всех образовательных учреждениях республики. Почётная миссия открытия акции стартовала в профессиональном лицее №7 г. Алматы. На новом этапе развития Движение считает основной своей целью привлечение молодёжи Казахстана к борьбе за мир и счастливую жизнь, свободную от насилия и угроз. На международной юбилейной конференции «XXI – безъядерный век» активисты Движения выступили с инициативой о сборе подписей под обращением «Молодёжь Казахстана – против ядерного оружия» [9, с.51]. Предотвращение ядерной угрозы должно эстафетой перейти к молодому поколению казахстанцев, которое, как наши преемники, должно знать ту часть прошлого, что пережило старшее поколение и получить уроки нравственности и патриотизма, высокой гражданственности, гуманизма и ответственности за судьбу своего народа. В ноябре 2016 года при КазНУ им. Аль-Фараби создаётся молодёжная организация МАЯД «Невада-Семипалатинск» в рамках которой проходят встречи ветеранов Движения со студентами. Авторы статьи успешно проводили подобные встречи в 2017-18 годах со студентами АФ СПБГУП, что убедило коллег в правильности выбранной модели воспитания молодёжи. Необходимо также отметить успешный опыт патриотического воспитания студентов алматинского филиала Санкт-Петербургского университета в рамках ежегодного проведения Малой Ассамблеи народов Казахстана начиная с 2008 года, когда в РФ проводился Год молодёжи. В 2017 году в Алматы состоялась I Республиканская молодёжная конференция МАЯД «Невада-Семипалатинск» на тему «Задачи молодёжи по возрождению и сохранению природы Казахстана». Выступивший на открытии О.О. Сулейменов отметил, что «очень важно, чтобы молодёжь нашего Движения уяснила – настал момент самого серьёзного отношения к природе, ко всему, что вокруг нас. Если мы не начнём восстанавливать экологию, всему живому грозит гибель и без войны».

Историческим примером развития социальной политики может быть сила влияния идей Ж.-Ж. Руссо на формирование партиципаторной теории демократии. Её основоположник К.Пейтман определяет необходимость участия широких слоев населения не только в выборах, но и непосредственно в политическом действе – в подготовке, принятии и осуществлении решений при реализации общественно-политических планов. В случае полной реализации принципов партиципаторной демократии необходимо иметь в ряду предпосылок факты наличия источников распространения транспарентной информации среди молодёжи и преобладание людей с активной гражданской позицией для непосредственного участия в политическом процессе. Американский политолог Б.Барбер в связи с этим отмечает: «Демократия участия, таким образом, понимается как прямое правление образованных граждан. Демократия – это не столько правление народа или правление масс, сколько правление образованных граждан» [10, с.7]. Программа проведения Года молодёжи в Казахстане обнадёживает нас в этом вопросе.

В заключении необходимо отметить тот факт, что в мире в последние годы наблюдается расширение структуры и областей применения молодёжной политики государств. В европейских странах существует сегмент молодёжного законодательства, сформированный в виде трёх-ступенчатой структуры: центр – муниципалитет – молодёжная организация. В Казахстане подобное направление развивается в рамках действия закона «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан», 20 статей которого дают надежду на реальное изменение социально-политической ситуации. В свою очередь добавление 27 новых пунктов к программе «Казахстан 2020: путь в будущее» направлено на содействие обеспечению всем необходимым в рамках этих законов. Предполагается, что со временем, решение многих вопросов в процессе воспитания и привлечения молодых граждан своей страны к знаниям, науке и искусству могут стать отправной точкой для

диалога между молодёжью и государством с целью понять и решить важнейшие проблемы государственного развития. Мнение и потребности молодёжи необходимо сделать первостепенными для государства, т.к. это будущее нашей нации.

Список использованной литературы:

- 1 Абдирайымова Г.С. Социология молодёжи: Уч. пособие. – Алматы: ИД «Жибек жолы», 2008. – 280 с.
- 2 Кочетков А.В. Год молодежи как «стартовая площадка» новой молодежной политики государства // Закон и право, 2009. – №6. – С.9-12.
- 3 URL: <https://informburo.kz/novosti/god-molodyozhi-v-kazahstane-socialnye-lifty-imeyut-bolshoe-znachenie.html> (дата обращения 12.08.2019).
- 4 URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения 12.08.2019).
- 5 URL: <https://www.ritmearasia.org/news--2019-05-21--vremja-molodoe-vremja-zolotoe-kak-v-kazahstane-prohodit-god-molodezhi-42751> (дата обращения 12.08.2019).
- 6 Канагатова А.М. О современной молодежи Казахстана // Вестник КазНУ, 2011. – №2(37). – С.121-124.
- 7 Файзулин Р.К. К вопросу о перспективах молодёжи // Молодёжь Казахстана, 2015: материалы круглого стола 11.09.2015 г. – Алматы: КазНУ, 2015. – С.92-96.
- 8 Чужие среди своих // "Аргументы и Факты" №32 07.08.2019.
- 9 Абишев М.А. Мы были первыми. – Астана: Мирас, 2(42), 2017.
- 10 Баранов Н.А. Современная демократия: эволюционный подход. – СПб.: Балтийский гос.тех. университет Военмех им. Д.Ф. Устинова, 2007. – 208 с.

МРНТИ 04.41.41

Кабаева Ж.А.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ДИАСПОР

Аннотация

Проблема диаспор мало рассматривалась в отечественной социально-политической науке в силу разных причин. В советском обществе эта тема относилась к болезненной, как все то, что касалось национального вопроса. Грань между понятиями «национальное» и «националистическое» не была четко определена, что вызывала определенные трудности при рассмотрении таких тем. Исследователи имели мало архивных данных, а собирать материалы в зарубежных архивах – об этом почти не было и речи из-за известного «железного занавеса». Эта проблема всегда относится к животрепещущим вопросам как самого народа, проживающего на своей исторической территории, так и ее части, находящейся вне ее. Казахи, живущие в Казахстане, интересуются и переживают за казахские диаспоры за рубежом. В статье изложены социально-психологические аспекты проблемы диаспор, в том числе и казахской.

Ключевые слова: диаспора, миграция, экономическое развитие, благодарность, политическое, социальное.

Ж.А. Кабаева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ДИАСПОРАЛАР МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Диаспора тақырыбы отандық әлеуметтік-саяси ғылымда әртүрлі себептерге байланысты аз қарастырылған. Кеңес қоғамында бұл тақырып ұлттық мәселеге қатысты болғаннан соң қиын мәселе деп саналды. «Ұлттық» және «ұлтшылдық» ұғымдарының арасындағы шектер осындай тақырыптарды қарау кезінде анық айқындалмаған, сондықтан қиындықтарды тудыратын. Зерттеушілер үшін мұрағат деректері аз болды, ал шетел мұрағаттарында материалдар жинау туралы сөз болған жоқ. Белгілі «темір шымылдығы» себебінде. Бұл мәселе өзінің тарихи аумағында тұратын халықтың да, оның сыртында орналасқан бөлігінің әрдайым да өзекті мәселелесі болатын. Қазақстанда тұратын қазақтар шетелдегі қазақ диаспораларына қызығушылық танытып, алаңдатады. Мақалада диаспоралар, соның ішінде қазақ диаспораларының, мәселелерінің әлеуметтік-психологиялық аспектілері баяндалған.

Түйін сөздер: диаспора, көші-қон, экономикалық даму, алғыс, саяси, әлеуметтік.

Kabayeva Zh.A.¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PROBLEMS OF DIASPORAS

Abstract

This topic has been little studied in domestic socio-political science for various reasons. In Soviet society, this topic was painful, like all that concerned the national issues. The line between the concepts of “national” and “nationalist” was not clearly defined, which caused certain difficulties when considering such topics. There was little archival data for researchers, and collecting materials in foreign archives was almost out of the question. because of the famous "iron curtain". This problem always refers to the burning issues of both the people living in their historical territory, and its part, which is outside of it. Kazakhs living in Kazakhstan are interested and worried about Kazakh diasporas abroad. The article sets out the social and psychological aspects of the problem of diasporas, including the Kazakh one.

Keywords: diaspora, migration, economic development.

Введение.

Проблема диаспоры связана с такими проблемами, как миграция, иммиграция, депортация, госбезопасность, национальные интересы и т.д. Данная проблема в большей степени находится в плоскости эмпирического уровня исследования, чем в плоскости теоретического. Казахи, живущие в Казахстане, интересуются и переживают за казахские диаспоры за рубежом. По аналогии можно сказать то же самое и про диаспоры в Казахстане. В Республике Казахстан проживают представители более 130 национальностей и народностей. За них тоже переживают на их исторических Родинах: за немцев – в Германии, за поляков – в Польше, за корейцев – в их стране и т.д. Социально-психологическое положение диаспор влияет не только на внутреннюю политику государства, но имеет влияние на состояние межгосударственных отношений.

Основная часть.

Когда речь идет о диаспоре, то это уже означает, что говорится о внешней миграции для рассматриваемой страны. Внешние мигранты составляют диаспоры. В стране происходят и внутренние миграции. Внутренние мигранты не образуют диаспор.

В литературе встречается много определений диаспоры, из которых выделим два. Короткое определение, в которое включено ключевое выражение, определяющее диаспору: «часть народа, проживающая вне исторической родины». И другое определение, более углубленное, в котором дано как само определение диаспоры, так и выделены ее характерные черты и признаки. «В широком понимании диаспора – этническая группа, проживающая вне исторической родины или основного ареала расселения; в узкой трактовке в дополнение к этим признакам выдвигается определенная институциональная структура, помогающая этносу сохранять свою идентичность, язык и культуру. Типичными чертами диаспоры являются рассеяние по отношению к родине, коллективная память и мифологизация утраченной родины, возвратная миграция (репатриация), чувство солидарности с этническими собратьями и пр.

В качестве основных признаков диаспоры также считают пребывание этноса за пределами страны

происхождения, отрыв от исторической родины, сохранение национальной самобытности и содействие ее развитию, устойчивость к ассимиляции, наличие организационных форм своего существования, осуществление социальной защиты своих членов» [1, 88].

Самую эффективную помощь диаспоры могут получить на государственном уровне. Установлены дружественные отношения между странами, как Казахстан – Германия, Казахстан – Польша и т.д. В РК проблемы диаспор успешно разрешаются Ассамблеей народа Казахстана, которая была создана Указом Президента Н.Назарбаева от 1 марта 1995 г. Данному институту более 20 лет. Эта организация включает в себя более 470 национально-культурных центров. Ассамблея народа Казахстана – этот уникальный институт способен решать проблемы диаспор в нашей стране. Роль Ассамблеи народа Казахстана в казахстанском обществе значима. Можно привести один пример, когда по ее инициативе были проведены внеочередные президентские выборы 24 апреля 2015 г. Как известно, явка населения на выборы была очень высокой, а кандидат в президенты Назарбаев Н.А. получил более 97% голосов. Это показатель того, что РК идет курсом, который приветствуют почти все его граждане, будь – то члены диаспор, а или нет.

Многие люди по разным жизненным обстоятельствам оказываются вне своей Отчизны, вне территории компактного проживания своего народа и поэтому приобретают статус члена диаспоры. Этот процесс можно назвать «детерриторизацией». Этот термин был применен в философской литературе при рассмотрении такого феномена, как распространение знания на другие территории. Аналогично, здесь имеем дело с «распространением людей» по другим территориям. Такая идея применения в теоретической и физической областях одних и тех же принципов, понятий было сделано известным ученым Леви-Стросс. Он перенес закономерности, определяющие отношения в теоретической системе, к закономерностям в социальной системе. Тем самым смог объяснить многое, относящееся к социальной жизни. Тогда можно было бы ввести такое понятие как «детерриторизация» в ареал применения понятий диаспор, национального вопроса. Значение слова «детерриторизация» означало бы смену места проживания.

Детерриторизация происходит во время миграции населения. Проблемы миграции в современном обществе актуальны. Миграции осуществляются в первую очередь, если имеется угроза безопасности жизни и здоровью самого человека и его родственников, когда нужно спасти свои жизни. Из мест, где существуют военные конфликты, где не имеются в наличии продукты первой необходимости, где происходят природные катаклизмы, люди бегут туда, где более безопасно. Это естественно.

При благоприятных условиях одни возвращаются вновь в свои родные края. Другие не возвращаются, а оседают в новых местах. Они закладывают основу диаспоры при компактном проживании на одной местности.

Другого рода мигранты – это те, кто ищет более благоприятные условия для реализации самого себя, как личности, как специалиста. Из стран СНГ в последние 20 и более лет на ПМЖ (постоянное место жительства) уехало и уезжает много людей, особенно из сфер искусства и науки. Этот социальный процесс определяется как «утечка мозгов».

Третьего рода мигранты – это те, кто ищет работу. Отъезд таких людей связан с экономическими проблемами. Это трудовые мигранты. Они в основном не образуют диаспору, но их можно считать временными членами существующих диаспор. Члены диаспоры помогают своим временным членам. У этих людей основная проблема связана с их статусом: легальный или нелегальный мигрант. Особенно их много стало после распада СССР и в некоторых постсоветских республиках. Все эти страны постсоветского пространства имели одну и ту же точку бифуркации (1991 г.), от которой зависело их будущее развитие, т.е. такую точку отсчета, когда все в одно время стали независимыми республиками. В одно и то же время был дан старт экономическому, политическому, социальному развитию этих стран в новых условиях, что является первоначальной точкой отсчета становления независимых постсоветских республик. Прошло более четверти века и сейчас эти страны находятся на разных уровнях развития. В контексте нашей темы можно отметить, что в одних республиках появились мигранты (Россия, Казахстан, Азербайджан), а в других пошел отток трудоспособного населения (Таджикистан, Узбекистан, Киргизия). Причины такого явления в определенной степени понятны: а) в своей стране людям трудно найти работу; б) если и есть работа, то она низкооплачиваемая.

Ирредентами для Казахстана выступают люди, живущие на окраине наших границ. Казахстан граничит с Китаем, Россией, Узбекистаном, Киргизстаном, Туркменистаном. Большими соседями являются Россия и Китай. Поэтому ирредентами для нашей страны являются китайцы, русские,

узбеки, киргизы и туркмены, проживающие на окраинах нашей страны. Казахи, живущие на окраинах этих стран, по ту сторону нашей границы являются ирредентами для этих соседних стран.

Они для РК будут квалифицироваться как диаспоры. Если казахи в КНР для РК будут казахской диаспорой, то для КНР будут ирредентами.

В силу того, что вопросы диаспоры и ирреденты мало разработаны, здесь на практике важен очень тонкий подход, важно считывание всех нюансов. Важно на практике не делать акцентов на вопросы, задевающих национальные чувства.

В контексте того, каково состояние людей, их перспективы, в контексте обеспечения государственной безопасности важен свой специфический подход к таким проблемам в разных странах.

Спецификой РК является то, что казахи в своей стране составляли малый процент от всего населения. Поэтому в первую очередь в первые годы независимости в РК важной проблемой стало разрешение проблем казахского народа. Наверное, в этом плане другой страны в мире, как РК не имеется. Здесь были объективные причины (голод 30-х гг., Великая Отечественная война, поднятие целины и др.). Де-юре было одно, а де-факто немного по-другому. Эта ситуация постепенно стала меняться. Поэтому особенно в нашей стране при исследовании вопросов, связанных с диаспорой, должен быть свой специфический подход.

В РК в повседневной жизни акцент на диаспорах не ставится: все мы казахстанцы, у нас одна Родина, мы строим свое государство и каждый свою жизнь. Все казахстанцы имеют одинаковые права. Социально-психологическая обстановка в казахстанском обществе нормальная, межэтнические отношения находятся на должном уровне.

Самыми крупными казахскими диаспорами являются диаспоры в Китае, Российской Федерации, Узбекистане.

Очень хорошие условия жизни и самочувствие у казахов, проживающих в Турции. Это продемонстрировано при проведении социологических опросов среди казахов, проживающих в Турции. Одним из важнейших вопросов для исследования диаспор являются социально – психологический аспект. Мы очень благодарны турецкому правительству за то, что оно в трудную минуту помогло нашим соотечественникам, бежавшим из Китая. Турция предоставила казахским беженцам гражданство, что до нее не было сделано другими странами. Статус в стране реципиента.

На коллективно бессознательном уровне в душе казахского народа живет чувство благодарности к Турции. Это есть нечто, относящееся к коллективному бессознательному. Беженцы устремляются туда, где единая вера, близкие язык и культура в целом, т.е. к родственным народам. Члены казахской диаспоры в Турции хорошо адаптированы в турецкое общество.

«Этнические казахи являются в нашем понимании диаспорой, а в понимании их окружения они являются рядовыми гражданами своей страны, но неся в свою очередь также и дополнительную нагрузку как представители другой страны. Мнение о стране и о казахах в основном формируется из информации о диаспоре. И чаще всего она имеет положительный имидж: представители казахской диаспоры находятся на хорошем счету, являются законопослушными гражданами, и этот потенциал также необходимо поддерживать и использовать в полной мере [2, 111].

Полат Джамалов, председатель Казахской региональной автономии г. Москвы, Президент Московского фонда «Казахская диаспора» в статье «Казахская община в Москве» от 17.03.2006 г. применяет такие слоганы, как «этнокультурное развитие для московских казахов», что важно в контексте проводимой московскими властями политики межнационального согласия; П.Джамалов ставит акцент на том, что вопросы ставят не «о национально – территориальном, а о национально-культурном самоопределении». И в нашем обществе важно делать акцент на этом. Акцент перемещен с понятия «национально-территориальное» на «национально-культурное». Возможно, в теоретическом плане эти акценты предстают как некоторые нюансы, а в практическом плане таковыми не являются. П.Джамалов отмечает то, что важно для московских казахов и что соответствует линии межнациональной политики, проводимой властями: «сохранение национальной самобытности, развитие национального (родного) языка и национальной культуры». В Москве имеется центр этнокультурного образования «Этносфера». Когда лучше узнаешь о своей казахской диаспоре, которая, конечно же, близка и более понятна нам, то лучше начинаешь понимать и проблемы диаспор, живущих в нашей стране. Тогда по аналогии можно сказать, что и для диаспор, проживающих в РК, будут важными: «сохранение национальной самобытности, развитие национального (родного) языка и национальной культуры» [3].

Политическая воля, государственная политика – силы, способные решать проблемы диаспор. Они являются внешними силами, действующими напрямую на диаспоры. Направленность их действий

обусловлена государственными интересами, включающими в себя государственную и национальную безопасность. Поэтому важно членам самих диаспор лучше понимать политические и социальные проблемы государства, в котором они живут, чтобы в гармонии жить с социумом. Об этом, в частности, отмечено П.Джамаловым: «Характерной чертой казахской диаспоры является успешное функционирование в странах с полиэтнической, мультикультурной и мультирелигиозной структурой, благодаря превосходной способности к адаптации, генетически заложенной кочевым образом жизни и повлиявшим на их социально-психологические, физиологические и мировоззренческие способности» [3, 1].

Можно предположить, по аналогии, как мы относимся к казахской диаспоре, так же относятся корейцы к своим корейским диаспорам, живущим в других странах, в частности и в РК. Между Южной Кореей и РК на государственном уровне налаживаются связи. Все теснее становятся связи культурного, научного, образовательного характера между нашими странами. В процессе таких взаимодействий люди лучше узнают друг друга. Все чаще слышим положительные отзывы о корейском гостеприимстве, об их доброжелательности, об их намерении делать конкретные добрые дела для казахстанских магистрантов, докторантов, и не только для них. Все это отражается и на отношении к самой корейской диаспоре. Сегодня в Казахстане проживает более ста тысяч корейцев, именующие себя «коре сарам». Корейская община является наиболее образованной диаспорой среди всех диаспор РК.

Теоретические обоснования, рассуждения часто не совпадают с практической стороной вопроса. Теоретический уровень исследования означает выявление определенных закономерностей. По данному вопросу к ним можно будет отнести причины и некоторые общие закономерности. Важен конкретный подход для изучения проблем каждой диаспоры в конкретной стране. Живя в РК нам знакомы менталитеты разных народов, т.к. в РК проживают представители более 130 национальностей и народностей, представлены две расы. На практике деление на расы у нас отсутствует напрочь, чего не скажешь о некоторых странах. Как заметила кореянка, живущая в США, что в РК отношения между людьми разных национальностей, вся социальная обстановка намного лучше, чем в других странах. РК является унитарным государством. Государственные и этнические границы не совпадают. Известный этнополитолог В. Тишков отмечает в «Что есть самоопределение?»: «Процесс формирования большинства этносов Европы, стран СНГ завершается в основном в 15 в. Этническая принадлежность, преемственность населения сопредельных районов в письменных источниках не освещена. ...» [4, 91]. Тем самым нужно понимать, что самоопределение многих этносов завершилась в 15 в., а с другой стороны, мало самих источников для исследования.

Заключение.

Социально-психологические аспекты проблемы диаспор оказывают большое влияние как на внутригосударственные, так и на межгосударственные ситуации. Динамичное развитие государства зависит от многих причин, одной из которых является благополучное проживание диаспор.

Список использованной литературы:

- 1 Демографический понятийный словарь / Под ред. Л.Л. Рыбаковского; Центр социального прогнозирования. – М. 2003.
- 2 Ракишева Б.И. Проблемы социально-экономического положения соотечественников, проживающих за рубежом: Великобритания, Франция, Германия, Норвегия, Швеция, Дания (результаты социологического исследования). – Астана, 2007.
- 3 Джамалов П. Казахская диаспора в России. Динамичное развитие. Часть 1-я. 20.03.2006. <https://centrasia.org/newsA.php?st=1142838900>
- 4 Тишков В.А. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии. – М.: Наука, 2003.

А.Т. Омарова¹, А.С. Сайлаубек¹

*¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АНА МЕН БАЛАНЫ ҚОРҒАУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Отбасы қоғамның ұяшығы, адамдық құндылықтарды, мәдениетті және ұрпақтардың тарихи сабақтастығын сақтаушы, мемлекеттің тұрақтылығы мен дамуының факторы болып табылады. Осыған орай, қоғамдағы ана мен баланы әлеуметтік қорғау мемлекет тарапынан ерекше назар аударылатын мәселелердің бірі, себебі, әйел адамдар мен балалардың денсаулығы мен әл-ауқатына қамқорлық жасау елдегі дені сау халықтың өсуінің кепілі болады. Қазіргі уақытта қиын жағдайларға тап болған отбасылардың саны өсуде, әсіресе, көп балалы, толық емес, мүгедек балалары бар, сәтсіз отбасыларда көптеген әлеуметтік мәселелер туындауы тақырыптың өзектілігін көрсетеді. Зерттеу мақсаты Қазақстан Республикасындағы өзгермелі әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы ана мен баланы қорғау жүйесін әлеуметтанулық талдау. Мақалада еліміздегі отбасылардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы, ана мен баланы қорғаудың нормативтік-құқықтық базасы, әлеуметтік қорғау жүйесінің әлеуметтік аспектілері, еліміздегі әлеуметтік кепілдемелер мен көмектер жүйесі қарастырылады. Ана мен баланы қорғау мәселелерін шешу жолдарын іздеу мен талдау жасалды, яғни, өзекті мәселелерді шешуге әлеуметтік саясаттың бағыттарын жетілдіру, ресурстарды тиімді пайдалану механизмдерін өңдеу, оларды қаржыландыруда мемлекеттің шынайы мүмкіндіктерімен сәйкес келуін бағыттау қажеттіліктері қарастырылды. Зерттеудің негізгі әдістері болып жіктеу, типология, салыстыру, статистикалық мәлеметтерді талдау табылады.

Түйін сөздер: ана мен бала, отбасы, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік көмек, кепілдемелер, жәрдемақы.

Омарова А.Т.¹, Сайлаубек А.С.¹

*¹КазНУ им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан*

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ МАТЕРИНСТВА И ДЕТСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Семья является ячейкой общества, хранительницей человеческих ценностей, культуры и исторической преемственности поколений, фактором стабильности и развития государства. В связи с этим социальная защита материнства и детей в обществе является одной из важных проблем, которому уделяет государство особое внимание, так как здоровые дети и матери являются гарантом роста здорового населения в стране. В настоящее время актуальность данной проблемы обусловлено тем, что растёт число многодетных, неполных семей, увеличивается количество детей-инвалидов. Целью исследования является социологический анализ системы защиты материнства и детей в изменяющихся социально-экономических условиях Республики Казахстан. В статье рассматриваются социально-экономическое положение семей в стране, нормативно-правовая база защита материнства и детей, социальные аспекты системы социальной защиты, система социальных гарантий и помощи в стране. Проведен анализ и поиск путей решения проблем защиты материнства и детей, то есть необходимость направления социальной политики на решение приоритетных проблем, выработку механизмов эффективного использования ресурсов, согласование обязательств государства с реальными возможностями их финансирования. Основными методами исследования являются классификация, типология, сравнение, анализ статистических данных.

Ключевые слова: материнство и детство, семья, социальная защита, социальная помощь, гарантии, пособия.

Omarova A.T.¹, Sailaubek A.S.¹

¹KazNU named after al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan

SOCIAL ASPECTS OF MOTHERHOOD AND CHILDHOOD PROTECTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The family is considered to be the cell of society, the keeper of human values, culture and historical continuity of generations, and a factor of stability and development of the state. Due to this, social protection of motherhood and children in the society is one of the important problems that the state pays special attention to, since healthy children and mothers are the guarantor of the growth of a healthy population in the country. Currently, the relevance of this problem is due to the fact that the number of large and single families is increasing and the number of disabled children is increasing. The aim of the study is to make a sociological analysis of the system of protection of motherhood and children in the changing socio-economic conditions of the Republic of Kazakhstan. The article discusses the socio-economic situation of families in the country, the legal framework for the protection of motherhood and children, social aspects of the social protection system, the system of social guarantees and assistance in the country.

The analysis and the search for ways to solve the problems of protecting mothers and children, that is, the need to direct social policies to address priority problems, to develop mechanisms for the efficient use of resources and to confirm the obligations of the state with the real possibilities of state's financing process. The main research methods are classification, typology, comparison and analysis of the statistical data.

Keywords: motherhood and childhood, family, social protection, social assistance, guarantees, benefits.

Кіріспе.

Терең әлеуметтік-экономикалық трансформацияны басынан өткізіп жатқан қазіргі Қазақстан қайта құрылымдаудың маңызды бағыттарын теориялық негіздеуді қажет етеді. Солардың бірі ана мен бала әлеуметтік институттарын реформалау, олардың мемлекеттік билікпен және басқа да әлеуметтік салалармен өзара қатынасын реттеу болып табылады. Зерттеудің өзектілігіне ана мен балаға қатынасындағы мемлекеттік саясатты тану және әлеуметтік тиімділігі бағалау, сонымен бірге осының негізінде оның бұдан ары даму концепциясын қарастыру жатады.

Қазіргі нарықтық экономика жағдайында қоғамның әлеуметтік қабаттарға жіктелуі мен рухани-адамгершілік принциптердің ауысуы орын алуда. Қоғамдағы мұндай құрылымдаулар күнделікті өмірге тікелей әсер етуде, соның салдарынан, отбасы, отбасы саясат саласында, сонымен қатар, ана және баланы әлеуметтік қорғаудағы әлеуметтік қатынастардың өзгеріске ұшырады. Өйткені, қазіргі қиын әлеуметтік-экономикалық жағдайда отбасы институты ең әлсіз болып саналады. Отбасының әлеуметтік потенциалы мен отбасы құндылықтары беделінің төмендеуі, ажырасудың санының артуы және туылудың азаюы, өлімнің көбеюі, отбасылық-некелік қатынастардағы зорлық-зомбылық пен қылмыстың өсуі, ауытқуы бар балалар санының көбеюі мәселелері қазіргі қоғам үшін маңызды мәселелер болып отыр. Сондықтан да, ана мен баланы әлеуметтік қорғау қазіргі кезеңде ғылыми зерттеулер мен пікір-таластардың пәні болып табылады. Аталған зерттеулер қарастырылатын мәселелердің теориялық-әдістемелік және концептуалды негіздерінің жоқтығымен күрделенеді, бұл осы бағыттағы өңдемелер мен ғылыми зерттеулер бағыттарын дамытуды қажет етеді.

Әлеуметтік қорғауды әлеуметтік феномен ретінде әлеуметтанулық талдау отбасы дағдарысымен байланысты негативті процестердің белен алып келе жатқандығымен тікелей байланысты. Сәтсіз немесе деструктивті отбасылар кез-келген қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайының айнасы. Сондықтан да, отбасын, ана мен баланың әлеуметтік қорғалуын әлеуметтанулық зерттеу, қоғамның жалпы жағдайының шынайы бейнесін көрсетеді.

Ана мен баланы әлеуметтік қорғаудың қазіргі нормативтік базасы.

Мемлекеттің әлеуметтік саясаты және оның бағыттары құқықтық реттелген жағдайда ғана тиімді жүзеге асырылады, сондықтан да, отбасын, ана мен баланы әлеуметтік қорғау салаларының заңдық базасын талдау маңызды. Кең мағынада, адам құқығы тұлғаның қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін шарттар, принциптер, нормалар, құндылықты бағыттар жиынтығы. Тар мағынада, адам

құқығы индивидтің шынайы мүмкіндіктерін көрсететін, мемлекеттің конституция және заңдар арқылы бекітілген субъективті құқығы ретінде түсініледі. XIX ғасырдың басы мен XX ғасырда әлеуметтік-экономикалық құқық адамдар құқығының әлеуметтік топтар бойынша дифференциациясы мен классификациялануы жүрді. Қазіргі уақытта әйелдер құқығын (Әйелдердің саяси құқығы туралы Конвенция, Әйелдерді кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы Конвенция, Ерлер мен әйелдерге тең мүмкіндік беру туралы Конвенция), балалар құқығын (бала құқығы туралы Конвенция); мүгедектер құқығын, қарт адамдар құқығын, жастар құқығын т.б. бөліп көрсетеді. Аталған құқықтарды жүзеге асыру мен қорғау қазіргі уақытта БҰҰ қабылданған халықаралық нормативті-құқықтық актілермен қамтамасыз етіледі. Бұл мақсаттарға жету БҰҰ құрамына кіретін халықаралық ұйымдар белсенді іс-әрекет етуіне әсер етеді. Бұл ең алдымен, 1919 жылы құрылған Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ), 1945 жылы - Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ), 1946 жылы - БҰҰ Балалар қоры (ЮНИСЕФ), 1946 жылы - Білім беру, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша БҰҰ (ЮНЕСКО), Қашқындар ісі бойынша БҰҰ Жоғарғы комиссар басқармасы.

Қазіргі уақытта халықаралық заңдар Қазақстандағы ана мен баланы әлеуметтік-құқықтық қорғаудың негізі болып саналады. Адам құқығын сыйлау мен сақтаудағы халықаралық әріптестіктің пайда болуы, соның ішінде, ана мен баланы қорғау БҰҰ іс-әрекетімен байланысты. БҰҰ Бас ассамблеясы балаларды қорғау саласындағы халықаралық стандарттар қабылдады, олардың негізгісі болып бала құқығы Декларациясы (1959 ж.) және «Бала құқығы туралы» БҰҰ Конвенциясы (1989 ж.) табылады. Бұл құжаттар балаларды қоғамда лайықты өмірмен қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен бірге, БҰҰ 1948 жылы Бас Ассамблеясы адам құқығының жалпыға бірдей Декларациясын қабылдады, онда отбасын қоғам және мемлекет тарапынан қорғау құқығын қоғамның негізгі ұяшығы ретінде қарастырады [1].

1966 жылы азаматтық және саяси құқықтар бойынша Халықаралық пакт қабылданды, онда да қоғамдағы отбасы құқықтарын қорғау жағдайы қарастырылды. Балалар құқығына тікелей арналған алғашқы стандарт 1959 жылы Бала құқығы Декларациясы болды. Декларация бала құқығының моральдық құрылымын ұсынды және қазіргі көптеген елдердегі кәмелетке толмаған балаларға арналған отбасылық кодекстердің негізі болып табылады. 1989 жылы «Бала құқығы туралы» БҰҰ Конвенциясы қабылданды, онда бала құқығы Декларациясы ережесі нақтыланып, тереңдетілді. 1990 жылы оны 20 ел ратификацияласа, ал 2002 жылы олардың саны 191 елге жетті. Қазақстан конвенцияны 1994 жылы ратификациялады. Бұл тек балалардың құқығы тізімі ғана емес, бұл мемлекеттің балаларға қатысты міндеттері болып табылады.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі 2012 жылғы 14 ақпанда Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) ананы қорғау туралы конвенциясын ратификациялады. Мемлекет ХЕҰ-ның барлық стандарттарын, атап айтқанда, жүктілігі мен босануы байланысты демалыс ұзақтығы және сақтандырылған табыстың мөлшеріне қарай ана болуы бойынша ақшалай төлемдер тағайындайды.

Отбасы әлеуметтануын зерттеушілер отбасындағы қазіргі процестерді дағдарыс теориясы мен модернизация теориясы негізінде талдауға болады. Бүгінгі күні отбасын дағдарыс теориясына сүйене отырып зерттеу өзекті. П.Сорокин ажырасу санының көбеюі, туудың азаюы, әйелдердің ерлер қамқорлығынан алыстауы, некенің діни негізінің жоғалуы сияқты отбасылық қатынастардың шиеленісу тенденцияларын айқындаған, сонымен қатар, мемлекет тарапынан некені қорғаудың азайғаны мен неке санының төмендегені байқалады. Ол бұл құбылысты отбасы дағдарысы ретінде анықтады. Қазіргі қазақстандық отбасыларда да жоғарыда аталған мәселелердің орын алып отырғандығын соңғы жылдардағы статистикалық мәліметтерден-ақ көруге болады. Екінші модернизация теориясы отбасына жағымды және жағымсыз өзгерістер әкелуімен сипатталады. Отбасы модернизациясының жалпы және жағымды процесінің көрініс табуы отбасының «дәстүрлі» түрінен «қазіргі заманғы» түріне ауысуымен жүреді. Модернизация қоғамда болып жатқан прогрессивті әлеуметтік өзгерістер негізінде алға қарай жылжуды білдіреді. Бұл тұрғыда отбасын, аналар мен балаларды мемлекеттік қолдау жүйесі балалардың тиімді әлеуметтенуі, әйелдердің ана болуы мен кәсіби іс-әрекетін сәйкестендіру, әйелдердің кәсіпкерлік іс-әрекетін дамытуды отбасындағы өзгерістерді есепке ала отырып, адрестік көмек принципі негізінде жүргізуге бағытталады.

Қазақстандағы ана мен баланы әлеуметтік қорғау жүйесі.

Елбасының Қазақстан халқына «Қазақстан-2050» стратегиясы» жолдауында бекем қоғам қалыптастыруда ана мен баланы қорғау әлеуметтік саясаттың маңызды бөлігі ретінде қарастырылды. Сонымен бірге, туу мен көп балалы болуды ынталандыруды – жеңілдетілген салық, медициналық және әлеуметтік көмек, жұмыспен қамту, материалдық және материалдық емес ынталандыру

шараларын жетілдіру жолдары да нақтыланып көрсетілді [2].

Қазақстанда отбасы ең маңызды заңмен қорғалған әлеуметтік топ. ҚР Конституциясының 27-бабында: неке және отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болады. Қазіргі таңда еліміздің балалары бар отбасылардың жағдайын дағдарыс ретінде сипаттауға болады. Халықтың әлжуаз, материалдық жағдайы төмен тобына: көп балалы отбасылар, жалғыз басты аналар, мүгедек балалары бар отбасылар, студенттік отбасыларды жатқызамыз. Отбасылардың негізгі табыс көзі жалақы болып табылады. Сонымен қатар, соңғы жылдары нақты сатып алу қабілеті бірнеше есе төмендеп, ұлттық валютада сақталған отбасылардың ақшалай жинақтары айтарлықтай құнсызданды. Көп балалы отбасыларға әлеуметтік жәрдемақы берудің мәні мен мақсатын негізге ала отырып, осы отбасылардың кірістерінде елеулі үлес алуы тиіс. Алайда көп жағдайда балалары бар аз қамтылған отбасылардың тұрмыс деңгейі сапалы оң өзгерістерге ұшырамайды, өйткені көп балалы отбасыларға берілетін жәрдемақы өте шектеулі мөлшерде. Мысалы, арнайы мемлекеттік жәрдемақы, көп балалы отбасыларға, төрт және одан да көп бірге тұратын кәмелетке толмаған балалар, соның ішінде балалардың, білім алушылардың оқытудың күндізгі нысаны бойынша жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарында, жоғары оқу орындарында, кейін олар кәмелеттік жасқа толғанға дейін, ұзақтығы қысқартылған жұмыс уақыты белгіленеді.

Материалдық жағдайы жақсы, табысы тұрақты отбасыларға келетін болсақ, бұл жәрдемақылар мен заңнамадағы көп балалы отбасылар үшін жеңілдіктер олардың өмір сүру деңгейін анықтауда ешқандай рөл атқармайды. Жәрдемақы, жеңілдіктер мен өтемдік төлемдер жүйесін талдау отбасының материалдық әл-ауқаты, әлеуметтік және экономикалық деңгейіне талдау жасауға мүмкіндік береді [3].

Елбасының «100 нақты қадам» Ұлт жоспары аясында белгіленген тапсырмаларына сәйкес 2018 жылдың 1-қаңтарынан бастап, жаңа форматтағы атаулы әлеуметтік көмек жүйесі енгізілмек. Министрдің айтуынша, көп балалы және тұрмысы төмен отбасыларға берілетін үш түрлі жәрдемақы біріктіріледі. Олар: азаматтардың табысына қарамастан республикалық бюджеттен тағайындалатын арнаулы жәрдемақы, отбасының табысына қарай анықталатын және жергілікті бюджеттен төленетін балалар жәрдемақысының атаулы әлеуметтік көмегі. Алдағы уақытта көп балалы аналар мен тұрмысы төмен отбасыларға берілетін әлеуметтік жәрдемақылардың мөлшері көбейеді. Нәтижесінде 2018 жылдан бастап берілетін жәрдемақының мөлшері орташа есеппен қазіргі беріліп жүрген 8ш жәрдемақыдан орташа есеппен 25%-ға жоғырылайды [4]. Әлеуметтік қорғау саласындағы азаматтардың конституциялық құқықтарының кепілдігі-мемлекеттің әлеуметтік саясатының басым бағыты. Әлеуметтік қорғау жүйесі, өз кезегінде, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік көмек сияқты негізгі екі нысаннан құралады. Олардың арасындағы айырмашылықтар мемлекеттің реттеуші рөлін және қаржыландыру көздерін айқындайды. Әлеуметтік сақтандыру нысандары әлеуметтік тәуекелдер құрылымының өзгеруіне қарай өзгереді. Көптеген елдерде оның негізгі үш түрі зейнетақылық, медициналық (ауруханалық), жазатайым оқиғалардан сақтандыру жүзеге асырылады. Әлеуметтік сектор әртүрлі қызмет атқарады. Ең алдымен, әлеуметтік сектор денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қызметтер, қолдау табыстары және т.б. мәселелерді шешуге бағытталған ұйымдарды қамтиды. Олар лайықты өмір деңгейінің қамтамасыз ететін барлық салаларындағы (мәдениет, спорт, көлік, байланыс, демалыс және т.б.) ұйымдарды енгізеді. Мемлекет осы салалардағы әлеуметтік қорғауға қатысуындағы қаржыландыру көзі болып табылады [5].

Еліміздің Парламентінде 1996 жылы 18 шілде ҚР Заңына сәйкес "Қазақстан Республикасында әлеуметтік сақтандыру туралы", заңға сәйкес әлеуметтік қорғау әл-ауқаты төмен және көп балалы отбасыларға міндетті түрде әлеуметтік сақтандыру қамтамасыз етілуі тиіс. Кепілдік түрлеріне:

- асыраушысынан айырылуына байланысты жәрдемақы;
- көп балалы отбасыларға жәрдемақы;
- зейнетақымен қамсыздандыру;
- уақытша еңбекке жарамсыздық бойынша жәрдемақы;
- жүктілігіне байланысты;
- сауықтыру сипатындағы қызметтер;
- жұмыссыздық жағдайына әлеуметтік қолдау көрсету;
- міндетті медициналық сақтандыру;
- бала тууға арналған жәрдемақы [6].

Сонымен қатар, Қазақстанда отбасының жан басына шаққандағы орташа табысы азық-түлік себетінің құнынан төмен болған жағдайда балаларға арнайы жәрдемақының атаулы нысаны көзделеді. Яғни, әлеуметтік көмектің бұл түрі отбасы жағдайы нашар, күнкөріс деңгейі 60% және

одан да төмен (ең төмен күнкөріс деңгейі азық-түлік құнының және басқа да тауарлар мен қызметтерге арналған шығыстардың тіркелген үлесінің сомасынан тұрады, соңғы 15 жыл ішіндегі соңғы мәні ең төмен тұтыну себеті құнының 40% мөлшерінде анықталады, өз кезегінде ең төмен күнкөріс деңгейіне тең). Көп балалы отбасыларға әлеуметтік қолдау көрсетудің талдауы бойынша Қазақстандық кедейліктің көрінісі – бала тұлғасының пайдасына дәлелдеуге мүмкіндік береді. Көп балалы отбасылар, әдетте, "кедей" отбасылардың өкілдері болып табылады. Алайда кедейшіліктің арасында "жаңа кедей" отбасылар да үлкен үлес салмағын құрайды, олардың өмір сүру деңгейі төмен жалақы деңгейіне, отбасының еңбекке жарамды мүшелерінің жұмыссыздығына байланысты болып келеді.

Бұл жағдайда жұмыс істейтін ата-аналардың табысына қол жетімділікті алдын ала анықтайтын еңбек нарығы маңызды рөл атқарады. Яғни еңбек қатынастарын реттеу саласындағы саясат бірінші кезекте жұмысты көп балалы ата-аналарға, жұмыс істейтін аналарға икемді еңбек режим практикасын кеңейтуге бағытталуы ескерілмеген.

Сонымен қатар, 2019 жылы Елбасының тапсырмасымен 1 шілдеден бастап кәмелетке толған, бала кезінен бірінші топтағы мүгедектерді бағып отырған ата-аналар үшін қосымша мемлекеттік жәрдемақы енгізілді. Қосымша жәрдемақыны шамамен 14 мың отбасы ай сайын алатын болады. Жәрдемақы көлемі биыл ең төменгі күнкөріс деңгейінің 1,05 мөлшерін немесе 29 699 теңгені құрайды. Отбасы саясатын нығайту және сақтап қалу, көп балалы аналардың мәртебесі мен беделін арттыру мақсатында әлеуметтік қолдау шарасы ретінде көп балалы аналарға мемлекеттік жәрдемақы қарастырылған. "Алтын алқа", "Күміс алқа" белгілерімен марапатталған немесе бұрын "Батыр ана" атағын алған, I және II дәрежелі "Ана даңқы" ордендерімен марапатталған көп балалы аналарға 6,4 АЕК немесе 2018 жылы 15 392 теңге төленеді [7].

Қазақстанда туған, асырап алған, сондай-ақ қорғаншылыққа (қамқоршылыққа) алған балалары бар отбасыларға берілетін жәрдемақылар келесідей:

- 1) бала туғанда берілетін жәрдемақы;
- 2) көп балалы анаға берілетін жәрдемақы;
- 3) мүгедек баланы тәрбиелеушіге берілетін жәрдемақы;
- 4) бала кезінен бірінші топтағы мүгедектің күтіміне байланысты жәрдемақы [8].

Қазіргі аналар мен балаларды әлеуметтік қорғаудың жағдайын талдау елді мекендердегі әйелдердің балалы болу үдерістерінің төмендеуіне, онымен байланысты (некеге отыру, қалаға кету, денсаулық жағдайы, жоғары білім алуға ұмтылуы т.б.) мәселелер ұлттық мәселеге әкелуі мүмкін. Сондықтан да, ана мен баланы қорғауда сауатты қабылданған мемлекеттік деңгейдегі шешімдер мен тиімді әлеуметтік саясат елдегі демографиялық жағдайды жақсартуға, еңбек ресурстарымен қамтамасыз етуде экономикалық дамудың динамикалық қарқындылығына әсер етеді.

Қорытынды.

Ана мен бала – ең алдымен әлеуметтік категория болып саналады. Отбасының әл-ауқаты – бұл кез-келген елдің дамуы мен ілгерілеуінің өлшемі. Қазіргі кезде мемлекеттің көптеген саясаты отбасы мәселесіне алаңдаушылығымен байланысты және ол жұртшылық назарын қазіргі отбасының жағдайына аудару, қоғамның бір институты ретінде отбасы мәнін арттыруға бағытталған шара болып есептеледі. Отбасы барлық кезде адами құндылықтар, ұрпақтардың мәдени және тарихи мұрасы сақталатын асыл ұя, халық әл-ауқатының көрсеткіші ретіндегі мемлекеттің факторы болып қала бермек. Олардың жағдайы мен әлеуметтік қорғалуынан қоғамның рухани, экономикалық және интеллектуалды-технологиялық дамуына әсері зор. Ана мен баланың әлеуметтік қорғалуы әйелдер мен балалардың мәселелер кешенді шешумен байланысты. Сонымен бірге, оларды қорғау мемлекеттік саясаттағы тиімді қаржыландыру жүйесіне негізделеді. Бақытты ана мен бала тиімді ортасы ретінде сәтті отбасын айтуға болады. Соған орай, ана мен баланы әлеуметтік қорғау жүйесін өңдеудің барлық шаралары мен бағдарламалары белсенді және ғылыми негізделген отбасы саясатына негізделуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы АҚЖБД 1948*
https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/kaz.pdf

2 *«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012.*

3 *Хамзина Ж.А. Вопросы реализации конституционных социальных гарантий семьи и ребенка //*

Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая, серия «Юриспруденция», 2015. – №2(40). – С.67-72.

4 Қазақстан Республикасының 2015 жылдың мамыр айында ұсынған «100 нақты қадам» бағдарламасы.

5 Vorobyeva I.P. *Public Social Welfare System // The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences, 2017. – Vol. 19.*

6 Закон РК «Об обязательном социальном страховании». – Алматы: Жеті Жарғы, 1996.

7 Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 1 қаңтар «Бала тууына берілетін жәрдемақы» // sputniknews.kz/economy/zhardemaqu-zhorgekrul-bala.

8 Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 маусымдағы «Балалары бар отбасыларға берілетін мемлекетті жәрдемақылар туралы» №63 заңы.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ 11.25.91

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

²*Академия ведущих кадров Бундесфера
г. Гамбург, Германия*

**СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО МЕЖДУ КИТАЙСКОЙ
НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ И ГЕРМАНИЕЙ**

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы стратегического партнерства между Китаем и Германией, которые еще недостаточно изучены в политической науке. В статье подробно рассматриваются вопросы: самовосприятие Китая и Германии в мировом порядке, обоюдная заинтересованность в сотрудничестве и кооперации; некоторые измерения политического партнерства между Германией и КНР; партнерские отношения в экономике; общественное мнение Германии о Китае и взаимоотношениях с ним; отношение ЕС и ее отдельных членов к Германско-Китайской политике. Вместе с тем, в статье уделяется внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, Германия, Китай, стратегическое партнерство, договор, соглашение, национальные интересы, взаимовыгодное сотрудничество, экономика, наука, культура, стабильность, национальная безопасность, международная безопасность, политика.

Р.Б. Абсаттаров¹, И.А. Рау²

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

²*Бундесфердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы,
Гамбург қ., Германия*

**ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ГЕРМАНИЯ
АРАСЫНДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ӘРІПТЕСТІК**

Аңдатпа

Мақалада саяси ғылымда әлі жете зерттелмеген Қытай мен Германия арасындағы стратегиялық серіктестік мәселелері қарастырылады. Мақалада Қытай мен Германияның әлемдік тәртіпшен өзін-өзі қабылдауы, ынтымақтастық пен кооперацияға екі жақты мүдделілік; Германия мен Қытай арасындағы саяси әріптестіктің кейбір өлшемдері; экономикадағы әріптестік қатынастар; Германияның Қытай мен онымен өзара қарым-қатынас туралы қоғамдық пікірі; ЕО мен оның жекелеген мүшелерінің Германия-Қытай саясатына қатынасы мәселелері егжей-тегжейлі қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: мемлекет, Германия, Қытай, стратегиялық серіктестік, шарт, келісім, ұлттық мүдделер, өзара тиімді ынтымақтастық, экономика, ғылым, мәдениет, тұрақтылық, ұлттық қауіпсіздік, халықаралық қауіпсіздік, саясат.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

²*Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany*

STRATEGIC PARTNERSHIP BETWEEN CHINESE PEOPLE'S REPUBLIC AND GERMANY

Abstract

The article deals the actual problems of strategic partnership between China and Germany, which have not yet been sufficiently studied in political science. The article discusses in detail the issues: self-perception of China and Germany in a global order, mutual interest in cooperation and collaboration; some measurements of political partnership between Germany and China; partnerships in the economy; German public opinion about China and their relations; EU attitude and its individual members to German-Chinese politics. At the same time, the article focuses on the discussion issues.

Keywords: state, Germany, China, strategic partnerships, contract, agreement, national interests and mutually beneficial cooperation, economy, science, culture, stability, national security, international security, policy.

В 2004 г. немецко-китайские отношения обозначены министерством внешних дел Германии как «Стратегическое сотрудничество в глобальной ответственности» [1]. Ныне Китай и Германия находятся в отношениях кооперации с 2010 г. в рамках Соглашения о Стратегическом Партнерстве, которое в 2014 г. было поднято до Большого всестороннего Стратегического Сотрудничества. Последнее было дополнено соглашением о консультациях по вопросам политических аспектов безопасности. Оба государства имеют многие десятки подобных соглашений о сотрудничестве. Так Германия имеет их в Восточной Азии, например, с Японией и Южной Кореей, а Китай – с 21 странами Европы. При этом относительно качества и интенсивности подобных соглашений наблюдаются варианты, порою несоизмеримые. Так что словосочетание «Стратегическое партнерство» вовсе не всегда обозначает реально существующее тесное сотрудничество. Дипломаты прикрываются высокими словами из самых благих пожеланий хотя порою таким словам пожелания вовсе не соответствуют [2].

Но для отношений Германия-Китай вполне соответствует. Китай оценивает свои отношения с Германией как по важности третьим после отношений с США и Россией. А для Германии Китай стал важнейшим политическим и экономическим партнером по кооперации во всей Азии. И возможно становится на фоне нынешней политики США, таковым и глобально. Рассмотрение немецко-китайского сотрудничества лучше понять через возможные кризисы в этих отношениях, вероятных в будущем: Китай усиливается – Германия слабеет по своим глобальным влияниям. Ныне Китай и Германия – ведущие державы по экспорту и определяют во многом, в рамках формата Двдцатки (G20 – Format), международные торговые отношения. Оба государства выступают за дальнейшее развитие традиционных международных отношений, невозможное без сохранения и усиления роли ООН в них. Но недопустимо не учитывать и принципиальное отличие этих двух государств и обществ: в Германии – либеральная многопартийная демократия, в Китае – государство и общество, контролируемые одной партией. Такие системы правления не просто противоположны, но и полностью исключают друг друга, полагают политологи и, в особенности, многие идеологи Германии. Как известно, идеологические и политические аспекты правления затрудняют сотрудничество, а торговые и экономические интересы почти всегда ориентированы на такое сотрудничество, соединяют государства. А в политике государства главное – интерес страны, а не идеологические или морально – нравственные соображения. Этот интерес, правильно или неправильно понятый, направляет деятельность правителей и правительств. А если не направляет – то не место им у власти.

Условием взаимовыгодного сотрудничества и кооперации является глобальный стабильный порядок на основе международного права под эгидой ООН. Обе страны, и Германия, и Китай

заинтересованы в таком порядке, при котором идеологические расхождения не мешают взаимовыгодным сотрудничеству и торговле. Нынешние германо-китайские отношения, кооперации и сотрудничества протекают на фоне структурных изменений в системе международных отношений. В этой системе заметно уменьшается влияние США (Unipolarität) и нарастает влияние других центров сил (Multipolarität) таких как Китай, Индия, ЕС, Россия. В это же время наблюдается дефицит глобальной международной кооперации при наличии многих успешных форм ее на региональных уровнях [3].

В соотношении сил (экономических, финансовых, военных, интеллектуальных и др.) идет заметное смещение их с Запада на Восток. В особенности на Восточную и Южную Азию. Из которых и будет в ближайшие десятилетия определяться, главным образом, мировая политика. Если, конечно, не случится ядерной катастрофы. Заметна и другая тенденция, настраивающая оптимистически: все большее влияние на мировой процесс оказывают не военные, а экономические державы или союзы. Военная мощь государства или союза государств продолжает оставаться глобальным регулирующим фактором, но он слабеет по сравнению с фактором экономическим.

Увеличивающаяся взаимозависимость (Interdependenz) государств и их блоков настоятельно указывает на необходимости сотрудничества, кооперации в самых разных областях деятельности. И это независимо от различий культурных, религиозных, идеологических и политических между ними. Иначе своевременное решение нарастающих по численности и «тяжеловесности» глобальных проблем невозможно.

Самовосприятие Китая и Германии в мировом порядке, обоюдная заинтересованность в сотрудничестве и кооперации

Внешнеполитическое самовосприятие Китая и Германии трудно определить одной ролью или подвести под одну глобальную функцию. Оба государства принимают на себя множество функций как на региональном, так и на глобальном уровнях. Действиями государства руководят как представления о внешнем окружении (alter – part), так и представлениями о самом себе (ego – part). Первое представление включает ожидаемые реакции на ваше действие с стороны в наличной системе условий и расстановке сил. Второе представление опирается на массовое в данном государстве понимание духовных ценностей и норм поведения. Их представители власти придерживаются, распространяют через систему воспитания, образования и социализации в целом [4].

Определение внешнеполитических ролей государства нацелено на значительные перспективы и известное (положительное или отрицательное) отношение иных государств к инициативе организатора собственной роли по отношению к ним. Так, Германия действует в рамках ЕС как государство глобального экономического и интеллектуального значения, несопоставимое в этом отношении с другими членами ЕС [5]. На глобальном уровне поведение Германии можно определить как поведение торгового государства и подчеркнуто гражданского общества (Zivilmacht). Почти незаметно, на разных уровнях идут дискуссии об изменении роли Германии в европейской и мировой политике: ее подлинная роль пока официально не определена и не признана. Это приводит к нелепым ситуациям, когда органы ЕС отменяют суверенные решения министерств Германии по сугубо внутренним вопросам (дорожной пошлины, например). Это рассматривается населением Германии как попытка Брюсселя управлять Берлином. Это же касается и решений НАТО (фактически США) об увеличении финансовых средств на оборону до 2% Бруттосоциального продукта (Bruttosozial produkt) к 2024 году. При таком объеме расходов на оборону Германия из мирного, торгового общества (Zivilmacht) превращается в самую сильную, после США, военную державу западного сообщества. Немцы этого не хотят, а внешняя сила через НАТО на это толкает [6].

И по роли Германии в отношениях к Китаю в стране идут дискуссии между прагматически настроенными и про – американскими (про – натовскими) политическими силами. Китай все более понимает себя как ответственного глобального игрока первостепенной значимости в мировой экономике и мировой политике. С точки зрения Пекина мировой порядок находится под угрозой развала вследствие волюнтаристских действий, не исключающих применение военной силы со стороны США и их союзников. Признавая первенствующую роль в мировой политике Америки, Китай стремится быть признанным равноправным актером на глобальном уровне. Стремительное экономическое и политическое развитие Китая с 1978 г. шло в рамках существующего мирового порядка, который в годы Президента Д.Трампа систематически подтачивается. Китай же стремится этот порядок укрепить и усилить [7].

В рамках предложений Пекина должно происходить постепенное, мирное смещение глобальных

воздействий на политику в сторону новых восходящих государств. Это касается, например реформ Всемирного Банка (Weltbank) или интернационального Валютного Фонда (Internationale Währungs-fond). Эти желаемые изменения встречают массивное сопротивление со стороны США и их союзников. Поэтому КНР поддерживает создание новых международных финансовых учреждений: Нового Банка Развития (New Development Bank /NDB/) государств объединения БРИКС или Азиатский Банк Инвестиций в Инфраструктуру (Asian Infrastructure Investment Bank /АИИВ/). Китай рассматривает себя как ответственного хранителя сложившегося мирового порядка (responsible stakeholder). Он видит свое дальнейшее развитие не только как торговая держава, но и как инициатор создания глобальных норм и правил поведения субъектов международного права. С начала введения реформ 1978 г. центральной целью властей КНР является экономическое развитие и увеличение благосостояния нации в условиях социального мира, мирного окружения и мира во всем мире. Стратегическим ориентиром при этом служит лозунг Две сотни (Zwei Hundert): до 2021 г., столетнего юбилея основания Коммунистической партии должно возникнуть китайское общество со средним благополучием (bescheidene Wohlstand) для каждого его члена. К 2049 г. – столетнему юбилею создания КНР – должен быть завершен всесторонний восход Китая на уровень глобальной сверхдержавы, которая будет характеризоваться экономической, технологической и военной мощью, внутренней стабильностью, устойчивой и инновативной торговлей со всем миром, культурной привлекательностью. Лозунг «Две сотни» является ключевым элементом «Китайской мечты» («Chinese Dream»), которая была провозглашена Президентом Си в 2012 г. как ведущий мотив деятельности пятого поколения коммунистического руководства страны. «Китайская мечта» включает в себя концепцию собственного пути развития и социализма с китайскими особенностями. На эту стратегическую перспективу направлена вся активность руководства внутри и вне страны. «Китайская мечта» включает в себя и более активную роль во внешней политике, в расширении и углублении кооперации со странами – партнерами и приобретению новых партнеров [8]. Китай постоянно поддерживал планы экономического, политического и иного сотрудничества с Европой. С такой поддержкой были связаны и надежды и на эмансипацию ЕС, как самостоятельного полюса мировой политики наряду с США. Эту надежду Китай в последнее десятилетие не откинул полностью, но исполнение ожиданий отложено, с китайской мудрой терпеливостью на будущее. Ввиду проблем интеграционных процессов в ЕС и растущих экономических противоречий между этим союзом и КНР, понимание ЕС стало в Пекине более критичным. Союз высоко оценивается как экономическое сообщество, но весьма скептически как субъект самостоятельного внешнеполитического действия. И Китай все более предпочитает сотрудничать с отдельными, важными для странами ЕС. Такое поведение соответствует концепции «**Ключевые государства**» («Schlüsselstaaten»), в соответствии с которой внешняя политика должна фокусировать свое внимание прежде всего на главные государства в определенном регионе и через них оказывать влияние на остальные здешние государства. И для Пекина именно Германия является в ЕС таким ключевым государством.

Немецкое понимание внешней политики и политики безопасности исходит из стремления к кооперации с возможно большим количеством наиболее экономически важных государств («двадцатки», например) и ориентации на длительность такой кооперации (**«kooperativ und prozessorientiert»**). Международная политика понимается как постоянный процесс диалога между государствами или иными участниками внешней политики, стремления к сочетанию самых различных интересов и улаживанию конфликтов без военного вмешательства. Китай понимает Германию как государство, придающее большое значение переговорам, дискуссиям, дебатам (**как «Diskursmacht»**). Внешняя политика Германии и ее политика безопасности опирается на следующие обстоятельства:

- национальные интересы **державы средней мощи** вписаны в функционирующую на основе общепризнанных законов глобальную систему порядка;
- ориентация на консенсус (согласие всех сторон переговорного процесса); эта ориентация в немалой степени вырастает из внутривнутриполитической практики переговоров между 16-ю федеральными землями Германии, имеющими такую автономию, что без консенсуса при решении спорных вопросов зачастую не обойтись;
- на конституцию ФРГ, которой определены рамки возможных компромиссов для достижения консенсуса, границ сотрудничества и интеграции.

В своей мировой политике ФРГ преследует свои интересы на основе самопонимания **как державы средней мощи**, которая не только в ЕС, но и глобально может в некоторых экономических

и других секторах некоторое время доминировать. По экономической мощи Германия занимает четвертое место в мире после США, Китая, и Японии и самоопределение ФРГ себя как «средней» отдает преувеличенной скромностью [9]. Но верно и то, что в глобализованном и многополярном мире Германии не хватает ресурсов для того чтобы в одиночестве оказывать решающее воздействие или конкурировать с такими центрами мощи и власти как США, Китай и (возможно уже) Индией. Как экономически самый сильный член ЕС Германия имеет глобально и регионально много большие возможности влияния на мировые процессы, проведения и своих собственных интересов.

Специфическое геополитическое положение Германии (в центре Европы и окруженная только партнерами) позволяют ей вести достаточно многовекторную творческую внешнюю политику. Единственный серьезный сдерживающий фактор для этой политики – конфликт Украины с Россией [10].

В силу ослабления международного права поведение государств стало более спонтанным и менее предсказуемым. Германия стремится восстановить поправленные законы международного права или принять совместно с большинством государств новые общеобязательные законы. Берлин полагает, что без нарастающих усилий ведущих держав в этом направлении мировому порядку грозит анархия и катастрофа для всего человечества. Речь идет в Германии о **«кооперативном мировом порядке»** (**«kooperative Weltordnung»**), который может возникнуть на основе нормативного полицентризма (normativen Multilateralismus). Правительство Германии и большинство здешних специалистов рассматривают нынешний объективный порядок, сложившийся и крепнущий в международном сообществе как **«нарастающее многополярное»** (**«zunehmend multipolar»**). В этом усложняющемся мире с нарастанием кризисных ситуаций правительство ФРГ стремится возможно более способствовать упорядочению процесса глобализации через усиление и увеличения партнерских отношений между государствами и раздел ответственности за решение глобальных проблем и возникших кризисов [11].

С точки зрения правительства Германии Китай – важнейшее государство, выступающее за упорядочение процесса глобализации на принципах мира, добрососедства и сотрудничества. Берлин видит новых глобальных игроков (Китай, Индию, Россию и, отчасти, Бразилию) как обязательных в решении всех глобальных проблем. С ними надо вступать, вместе с западными союзниками (США, ЕС и др.) в альянсы для разрешения таких проблем, в том числе и кризисов, «беременных» третьей мировой войной. Таких глобальных игроков надо не изолировать, не тормозить, а включать в решение мировых проблем: без их участия они мирным путем не разрешимы [12]. Естественно, что Германия стремится склонить этих игроков на понимание и принятие своих ценностей и интересов. При этом ФРГ стремится в своих действиях учитывать интегративный интерес ЕС и членов НАТО, что удастся далеко не всегда (примером тому являются попытки трех Балтийских стран, из уважения к этим державам не будем их называть поименно). Как известно, Дания и Польша препятствуют реализации проекта газопровода «Северный поток» и «Северный поток 2», хотя этот газопровод выгоден не только ФРГ, но и большинству стран ЕС.

Китай и Германия понимают себя и друг друга как глобальные опоры сохранения и обновления мирового порядка (**«globale Gestaltungsmächte»**) в отличие от тех, кто пытается этот порядок разрушить. Это понимание упрочается двусторонней кооперацией. У ФРГ стоят при этом, в первую очередь, следующие интересы:

- рост экономического сотрудничества при равноправных доступах к внутреннему рынку обеих стран;
- развертывание всестороннего политического партнерства как вклад в разрешение кризисов в многополярном мире (**«Global Governance»**);
- дальнейшее способствование участия Китая в сохранение и совершенствование международного права, сохранение мирового законного порядка;
- мирное развитие азиатско – тихоокеанского региона посредством способствования совместных проектов хозяйственной и культурной кооперации и снижения напряженности между отдельными странами региона;
- общий лейтмотив двух стран – сохранять хорошие отношения прежде всего с центральными субъектами международной политики в многополярном мире.

Китайские интересы, совпадая отчасти с немецкими, дополняются своими, особенными:

- в первую очередь расширение экономических отношений как вклад в дальнейшую модернизацию КНР и для более свободного доступа на рынок ЕС;
- усиление политического сотрудничества с Германией как ведущей силы ЕС;

- кооперация с ФРГ при решении глобальных проблем;
- предпочтение Германии как партнеру без тайных намерений «hidden agenda» (Блажен, кто верует, добавим мы: нет состоявшихся государств без скрытых намерений, без разведки и контрразведки, без государственных тайн даже от ближайших союзников).

С точки зрения Пекина Германия является в силу особенностей сменяющихся ее правительств, экономики, научного уровня, многочисленных благотворительных фондов и общественных организаций очень надежным партнером для долговременной разносторонней кооперации.

Некоторые измерения политического Партнерства между Германией и КНР

Дипломатические отношения с социалистическим Китаем были приняты ФРГ в 1972 году одновременно с проведением «политики одного Китая» («Ein – China – Politik»). В последующие годы отношения между двумя государствами определялись, главным образом, экономическим возрождением Китая и отсутствием на геополитической арене больших внешнеполитических конфликтов. Все правительства ФРГ с канцлерами Гельмут Шмидт (1974-1982), Гельмут Коль (1982-1998) и Герхард Шредер (1998-2005) рассматривали реформирующийся и открытый для иностранных инвестиций Китай как громадный с еще большими перспективами рынок сбыта немецких продуктов. И подавление демократического движения 1989 г. в Китае, повлияло на это позитивное восприятие страны лишь кратковременно. Позднее, в течении десятилетий восприятие Китая как огромного рынка сбыта дополнилось пониманием того, что на глазах современников зреет новая мирового значения экономическая держава, интересы которой могут не только не совпадать с интересами Германии и ЕС, но порою и принципиально расходиться (Отношение к России, например, после 2014 г.). Связано это было и с тем, что, оставаясь громадным рынком Китай все более становился соперником Германии и ЕС в производстве современных и более конкурентоспособных товаров. И такой качественный и количественный экономический рост, при одновременном росте благосостоянии населения страны и при однопартийном режиме правления, вызывали озабоченность и тревогу в либерально-демократических государствах Запада, привыкших Китай, как и все другие страны, не придерживающихся либерально – демократических ценностей, поучать как детей малых и неразумных.

После мирового финансового кризиса 2007-2009 г.г., который КНР пережила, в отличие от большинства западных стран, без трагических потерь, Республика стала активно вращаться во все поля мировой политики. И поучать ее для благоразумных, идеологически на зашоренных людей становилось все более неприличным. Благоразумными были и остаются деловые люди, создающие производства, рабочие места, ищущие рынки сбыта своего производства или перемещения своих производств. И они то постоянно за сотрудничестве с Китаем. Против – идеологи (мы сказали бы «идеолухи») различных партий, для которых чистота идей и собственное имя, как защитника этих идей, дороже всякого меркантильного интереса. Они требуют, как условие сотрудничества, отмены системы правления в КНР! Мы можем только напомнить бравую собачку Ивана Крылова: «Ай, моська, знать она сильна, что лает на слона!».

Во времена канцлерства Герхарда Шредера (1998-2005) двусторонние и экономические, и политические взаимосвязи Германии и Китая заметно усилились. Впервые канцлер Шредер ежегодно посещал КНР. При его канцлерстве была создана площадка периодических встреч «Диалог о правовом государстве и правах человека» («Dialog über Rechtsstaat und Menschenrechte»). Безрезультатно окончилась инициатива Шредера, французского президента Ширака и английского премьер – министра Блэйра, позже отказавшегося от этой инициативы, прекратить оружейное эмбарго против Китая (было принято в 1989 г.), так как там проведены решающие реформы. Эта инициатива закончилась ничем главным образом из-за сопротивления администрации Джорджа Г.У. Буша.

При канцлерше (Kanzlerin с 2005 г.) Ангеле Меркель сначала наблюдалось ухудшение отношений между Китаем и Германией [13]. Меркель была первым канцлером (канцлершей) Германии, принявшей (2007 г.) в канцлерских апартаментах Далай-Ламу. Это усилило напряженность между ФРГ и Китаем, у которого есть «свой» Далай-Лама. К дополнительным осложнениям привели требования коалиции партий Христианско-Демократический – Союз (CDU) и Христианско-Социальный – Союз (CSU) усилить отношения с Индией как демократического геополитического противовеса Китаю. Китай реагировал весьма остро, ограничила отношения с Германией и

потребовал от Берлина, в свете проблем Кашмира и Тайваня, официального подтверждения политики «одного Китая» («Ein – China – Politik»). Такое подтверждение и невероятные дипломатические усилия тогдашнего министра иностранных дел Франка-Вальтера Штейнмайера привели к нормализации отношений (2008 г.), которые далее развивались вполне динамически. Канцлерша Меркель так и не объяснила, по своему обыкновению, перемену своего мнения относительно Китая к лучшему. Многие соображения указывают на то, что встреча с Далай-Ламой не была следствием какой-либо стратегической концепции, а скорее, жест в сторону либерально-демократической и некомпетентной общественности и отражение собственного настроения. Эта же ее экспансивность проявилась и в 2015 г., когда она без согласования с политическими союзниками внутри и вне страны приняла вдруг в страну без всякой проверки документов более 200 000 иностранцев. С юридической точки зрения это было преступление.

Далай-Ламу канцлерше более не принимала, дебаты об отношении Германии к Китаю и Индии поутихли. Структурные потрясения глобального порядка вследствие мирового финансового кризиса заставили Германию на основе общих интересов теснее сотрудничать с Китаем. Теперь канцлерша Меркель действовала весьма прагматично. Впервые 12 лет своего канцлерства она десять раз посетила Китай, чаще, чем визиты в США и более часто, чем любой другой западный политик высшего ранга. В 2010 г. страны сделали соглашения по множеству сфер сотрудничества: от охраны природы до вопросов обороны, от общего образования до научных исследований. Эти соглашения интегрированы в общее соглашение «Стратегическое партнерство» («Strategische Partnerschaft») [14]. Основами этого партнерства являются последовательное проведение Германией принципа «Политика одного Китая» («Ein – China – Politik»); уважение суверенитета и территориальной целостности Китая. В рамках тесной кооперации происходят ежегодные встречи глав правительств, а каждые два года – межправительственные консультации. Если Германия проводит такие меж-правительственные консультации со многими странами (наиболее часто – с Францией), то Китай это делает только с Германией. Первая консультация правительств двух стран состоялась в Берлине (июнь 2011 г.) под руководством канцлерши Меркель и тогдашним Премьер-министром Китая Вен Яйбао (Wen Jiabao), которого сопровождали 14 министров. Эти консультации повторялись в подобном формате в Пекине (август 2012), Берлине (октябрь 2014), Пекине (июнь 2016 г.) и т. д. В 2014 году правительства подписали «Рамочный план действий для немецко-французской кооперации: совместно работать над инновациями!» («Aktionsrahmen für die deutsch – chinesische Zusammenarbeit: Innovation gemeinsam gestalten!»). Реализацию плана возложено на министерства иностранных дел. По случаю государственного визита Президента Си в Берлин (март 2014 г.) формат сотрудничества между двумя странами был снова расширен и получил название «Большое, всеобъемлющее стратегическое партнерство» («Große Umfassende Strategische Partnerschaft»), которое предусматривало регулярные консультации по политическим и оборонным вопросам как на региональных, так и на глобальном уровнях [15].

Министерство внешних дел и администрация канцлерши отвечают за реализацию важнейших тем партнерства. Между правительствами Китая и Германии к 2018 году было определено 70 форм диалога на уровне правительств. Передвступление в председательство двадцатки (G20) Китаем (2016 г.) и Германией (2017 г.) обе страны согласовали совместное проведение и провели эти саммиты в тесном взаимодействии. Целями взаимодействия были: глобальная свободная торговля; глобализация, выгодная всем странам, уменьшение бедности в мире, защита климата (Klimaschutz), партнерство по развитию стран Африки и т.д. В силу выпадения США под президентством Трампа из роли хранителя мирового порядка по существовавшим правилам и общепринятым ценностям («responsible stakeholder der Global Governance»), кооперативные отношения между КНР и ФРГ еще необходимее чем прежде.

К одной из спорных тем в отношениях между Китаем и Германией является соблюдение всеобщих прав человека и прав на личную свободу в интимной сфере. «Случаи нарушения прав человека последовательно и открыто затрагиваются при встречах с китайским руководством. Так, например. На ежегодно проводимом немецко-китайском диалоге по правам человека обсуждаются не только вопросы прав человека... но положение этнических меньшинств, права заключенных, свобода средств массовой информации, ситуация с неправительственными организациями, свобода совести (религиозных верований), свобода слова, собраний и митингов, отмены смертной казни» [16]. В рамках двухсторонней дипломатии, при отстаивании гуманитарных ценностей, затрагиваются и индивидуальные судьбы. Так федеральное правительство ФРГ интенсивно заботилось о освобождении арестованного на несколько месяцев в 2011 г. и затем наказанного запрещением на зарубежные

поездки живописца Ай Вэй Вэй (Ai Weiwei), который с 2015 г. живет в Берлине и занимается не только искусством, но постоянной критикой разных сторон жизни КНР.

И на уровне дипломатии, и разных формах научно и культурной кооперации немцы агитируют за **создание правового государства в Китае**. Такие призывы и агитация звучат более чем странно: в Китае есть правовое государство и юриспруденция, есть законы, которым подчиняются все граждане КНР и т.д. Китай – правовое государство (в нем царит бесправие), но оно отличается от правового государства Германии. В то же время Китай не поучает ФРГ какие бы правовые порядки были лучше для нее: это внутреннее дело каждого независимого государства. Но и Германия, и большинство стран западно-европейской ориентации никак не могут избавиться от зуда поучительства по отношению к странам иной правовой и политической культуры. А такая культура существовала в Китае еще тогда, когда предки немцев бегали в шкурах, с дубинками в руках по тогдашним лесам.

Меж тем сферы немецко-китайской кооперации постоянно расширяются. Так оба государства предпринимают меры по более тесному сотрудничеству в Африке. В июне 2016 г. обе страны договорились о создании китайско-немецкого центра для устойчивого развития в Африке (создан в 2017 г.). Центр разрабатывает проекты со странами Африки и Азии по развитию инвестиций и торговых устойчивых связей. В центре создана Комиссия совместной деятельности по всестороннему развитию ряда стран Африки и Азии. Для стабилизации ситуации в Буркина Фасо, Мали, Мавритании, Нигера, Чада принимают военные (малые контингенты военнослужащих – инструкторов, техника, применимая и в военных, и гражданских целях) и финансовое участие КНР и ФРГ в рамках Миссии ООН MINUSMA, которая особенно активна в Мали.

И политика безопасности (Sicherheitspolitik) стала постоянной составной частью сотрудничества как на уровне глав правительств, так в диалоге министерств иностранных дел. Это касается как конфликтов в Сирии и на Украине, так и трансформации международной безопасности в таких регионах как Восточная Азия и Южная Азия. Ситуация с международной безопасностью в Европе и Восточной Азии различаются фундаментально:

- в Восточной Азии отсутствует всеобъемлющая, достаточно институализированная архитектура кооперации между здешними государствами. В то же время переплетение экономических интересов и активностей все более усиливается. Безопасности недостает относительно уже сложившихся экономических кооперативных структур;

- в регионе зреют неразрешенные межгосударственные конфликты с большим запасом эскалации, например, территориальные взаимные претензии, Северокорейское ядерное самовооружение, будущий политический статус Тайваня и др;

- недостаточная ясность и признанность фактов прошлого в отношении государств региона между собой. История ближайшего прошлого (последние 100 лет) изучена много менее, чем истории отношений европейских государств за этот период. Этот фактор препятствует порою сотрудничеству и способен инструментализировать межгосударственные конфликты.

В восточной Азии сталкиваются непосредственно интересы Китая и США. В 2011 году Вашингтон объявил, стремясь показать, что он будет отстаивать свою глобальную и тихоокеанскую гегемонию, новую тихоокеанскую стратегию («Neue Pazifik – Strategie», «Pivot to Asia; Rebalancing»). В ответ на это Пекин последовательно и постепенно ослабляет позиции США в регионе в экономическом, информационном и военном отношениях. Страны региона не имеют всеобъемлющей односторонней ориентации на США или Китай. Отношения между здешними государствами состоят из смешения кооперации, экономического противостояния, конфронтации и неуклонного стремления к лучшему вооружению [17].

В этой ситуации Германия предлагает ряд решений по созданию кооперативной безопасности в регионе. Центральная цель Германии в Восточной Азии относительно политики безопасности состоит в создании Сообщества безопасности («Sicherheitsgemeinschaft»), включающего Китай как экономически доминирующую силу в регионе. Германия не является союзником США в тихоокеанском ареале. Провозглашенная в 2011 г. новая стратегия в акватории Тихого океана является национальным проектом США. По нему Вашингтон не консультировался ни с НАТО, ни с ЕС. И нет совместной США с ЕС политики относительно Восточной Азии или Китая. В то же время Германия и ЕС осознают особые интересы США в этом регионе и стремятся их не нарушать. НАТО, согласно договора составивших его стран, может действовать в североатлантическом регионе, севернее 230/27 экватора [18]. Акции НАТО вне этого пространства требуют единогласного решения членов этой организации и легитимации ООН. Совместно с Францией и некоторыми другими партнерами

Германия выступила против принятия в НАТО некоторых восточно-азиатских стран, Японии в том числе, после того, как администрация Д.Буша предложило такой шаг в 2004 г. Германия не заинтересована принимать чью-либо сторону в многочисленных территориальных спорах в регионе, сохранять нейтралитет. Она имеет добрые отношения со всеми странами региона. К тому же специалисты Германии сомневаются в том, что НАТО может играть значительную роль в этом отделенном регионе: потребовались ресурсы совершенно иного масштаба по сравнению с теми, которыми располагает организация. Германия заинтересована в мирном разрешении межгосударственных конфликтов в регионе на основе международного права. Для торгового государства ФРГ сохранения мира в ближнем и дальнем окружении способствует его экономическому процветанию. В Восточной и Южной Азии Германия особо заинтересована в соблюдении морского права и безопасности морских торговых трасс. И Китай, ФРГ члены Соглашения по Международному морскому праву (Internationales Seerechtsabkommen /UNGLOS/). К попыткам решения местных межгосударственных споров Германия выступает против стремлений их одностороннего решения, угроз или применения силы, поддерживает двух или многосторонние переговоры, соглашения, соблюдения интересов сторон с помощью третейского суда и другие мирные средства.

В совместном заявлении относительно четвертых немецко-китайских правительственных консультаций (13 июня 2016 г.) были подтверждены следующие позиции: «Китай и Германия выступают за сохранение порядка на морях и побережьях («maritime Ordnung») на основе международного права, включая Соглашение ООН о морском праве и закрепленной в нем свободе судоходства и воздушных перелетов. Сохранение этого порядка и стабильность в регионе в интересе обеих стран. Обе стороны выступают за мирное разрешение спорных территориальных вопросов, вопросов морского права и интересов соответственно международному праву, региональных соглашений и двусторонних договоров, и приветствуют наращивание мер доверия, ведущих к ослаблению напряженностей» [19]. В заключительном заявлении встречи «Семерки в верхах» («G7 – Gipfeltreffen») от 27 мая 2017 г. правительство ФРГ согласилось со следующими строками: »Мы обеспокоены ситуацией в Южно-Китайском и Восточно-Китайском морях и отклоняем решительно, как и прежде, односторонние действия, могущие усилить напряженность. Мы требуем всех участников конфликтов, демилитаризовать спорные регионы» [20].

Различные события 2016 г. показали, что региональные конфликты о территориях в Южно-Китайском море в связи с противоборством Китая и США в регионе могут эскалировать до большого международного военного конфликта. Решение Третейского Международного Суда в Гааге (Permanent Court of Arbitration) от 12 июля 2016 г. не привело к уменьшению конфликтности: Китай со ссылкой на параграф 298 Соглашения по Международному морскому праву (Internationales Seerechtsabkommen /UNGLOS/) это решение не принял. После этого специалисты по международному праву посоветовали Суду рекомендовать, Филиппинам, которые жаловались на Китай, в силу сложности вопроса, снова вступить в переговоры с КНР [21]. Во внутренних дебатах ЕС правительство Германии выступало за признание решений Суда. Однако многие члены ЕС (Греция, Хорватия, Венгрия, Словения) призывали не признавать автоматически решений этого суда. Германия выступала за признание и реализацию решений Суда с тем, чтобы сигнализировать КНР, что Германия не согласно с ее политикой совершившихся фактов («Politik vollendeter Tatsachen»), с созданием, укреплением и вооружением малых островов (Eilanden) на международных морских водах [22]. Германия стремилась такой поддержкой решения Суда способствовать снижению состояния конфликтности в регионе. Но правительство ФРГ не учло одного принципиального момента. По многолетней практике третейских судов давно стало ясным, что процесс Суда и его решения приведут к успеху, если спорящие стороны заранее согласились признать этот Суд по данному конкретному вопросу. Китай, как известно, этого, в отличие от Филиппин, не признавал.

Китай поддерживает непосредственные переговоры между Северной Кореей и США. Спор между Пхеньяном и Вашингтоном может быть разрешен только мирным путем через переговоры. В этом отношении позиции Пекина и Берлина совпадают полностью [23]. Нынешнее правительство Германии исключает участие в возможном нападении США на Северную Корею. Относительно мирного решения вопроса канцлерше А.Меркель заявляла, что она готова участвовать в любых переговорах о мирном разрешении ситуации в Северной Корее: «Если пожелают наше участие в переговорах, я немедленно соглашусь» [24]. После установления дипломатических отношений между Германией и Северной Кореей (2000 г.) между ними развились разнообразные контакты, которыми как средством коммуникации могли пользоваться в дипломатических целях и союзные для Германии страны. Обострение кризисов в Южно-Китайском море, в Ливии, Сирии, Сев. Корее и др. приводит к

более интенсивному обмену взглядов между Берлином и Пекином и сотрудничеству по мирному разрешению конфликта. Германское правительство показывает постоянную заинтересованность в участии Китая в таком разрешении и глобальных конфликтов.

Партнерские отношения в экономике

Среди больших экономик мира Китай и Германия наиболее зависят от внешней торговли. Немецкая модель экономики базируется на специалистах высокого уровня во всех областях деятельности, при большом значении прикладных исследований и развитии на их основе промышленности, постоянно нацелена на международную конкуренцию товаров и услуг. Успех на международном рынке зависит и от уровня конкуренции производителей внутри страны, которая весьма высока очем свидетельствуют тысячи разоряющихся и возникающих новых фирм. **Квота внешней торговли** Германии составляла в 2016 г. 84,4% [25]. В 1991 г., после включения ГДР в ФРГ квота внешней торговли Германии составляла 48%, в 2000 г. 61,4%, а в 2004 г. – 70,4%. Эти данные показывают, что экономика Германии в большой степени выиграла от глобализации. 45% бруттопродукта ФРГ обеспечивается внешней торговлей, которой создается каждое четвертое рабочее место и даже каждое второе место в индустрии. Квота внешней торговли в Китае (2015 г.) 40,7%, а в США (2015 г.) – 28% [26]. Из этих сопоставлений становится ясным, почему Китай и Германия экономическую глобализацию оценивают много позитивней чем другие страны: они имеют от этой глобализации громадные выгоды. В 2016 году Китай впервые стал самым большим торговым партнером Германии, которая обогнала в этом плане США и Францию. Объем торговли между двумя странами охватывает 30% торговли Китая с ЕС, а экспорт Германии в Китай в 1,6 раза больше чем немецкий экспорт в Индию, Японию и Южную Корею вместе взятых. В КНР работают более 5000 немецких фирм, в которых занято более миллиона работников [27]. Для этих фирм и предприятий Китай уж десятилетие является выгодным местом производства и сбыта продукции. Китаю выгодно освоении немецких технических и технологических достижений. Выгодна и надежность немецких партнеров в выполнении договоров [28].

Объемы торговли Германия-Китай, 1980-2016 г. (в миллиардах евро): 1980, 1990 – 0 (условно); 2000 – 20; 2005 – 40; 2007 – 80; 2009 – 100; 2010 – 120; 2011 – 140; 2014 – 160; 2016 – 180.

Показательны и данные по соотношению импорта и экспорта. В годах 2000, 2006, 2010, 2011 импорт из Китая превышал экспорт Германии в Китай. В остальные годы за указанный период эти две страны имели, несмотря на некоторые погодичные колебания уравнищенность импорта и экспорта.

Многое внесли в эту взаимовыгодную устойчивость ежегодные правительственные консультации двух стран [29]. Важные общие позиции у Китая и Германии имеются и в валютной политике. Оба государства желают стабилизации и укрепления валюты ЕС – евро, признают его одной из ведущих валют мира. Во времена кризисных ситуаций Китай всегда поддерживал валюту ЕС например через приобретение частей государственных займов ряда стран ЕС. Политика Пекина направлена на ослабление доллара США как доминирующей мировой валюты. При этом Китай не стремится заменить доллар своей валютной единицей «Ренминби» («Renminbi»), но пытается организовать создание смеси (Mix) международных валют, в рамках которой Ренминби занял бы достойное место международной резервной валюты [30]. В 2016 г., на китайско – немецком финансовом диалоге страны договорились и кооперации в этой области.

Новые формы кооперации, хотя и всегда бесспорные, открыли провозглашенный в 2013 г. Президентом Си проект «Один пояс – Один путь» (One Belt – One Road /OBOR/), обозначаемый в Германии как «Инициатива шелкового пути» («Seidenstraßen – Initiative»). Этим проектом Китай намеревается соединить Восточную Азию, Центральную Азию, Южную Азию, Европу и части Африки экономически, культурно и политически. Для соединения должна быть прежде всего создана инфраструктура, и, в особенности, надежные транспортные сухопутные и морские пути. OBOR рассчитан на долгий срок, понимается в Пекине как проект столетней длительности, в который должно быть инвестировано не менее 900 миллиардов долларов. Это новый вид государственного планирования на длительные сроки, указывающий на уверенность Китая в своей социальной и политической стабильности, в свой неуклонный экономический рост. Западные либеральные демократии в принципе не могут представить себе такое долгосрочное планирование: у руля государства стоят здесь различные, борющиеся друг с другом политические партии, меняющиеся через 5, 10 или 15 лет. Соответственно строятся приоритетные для правящей партии планы и

проекты, которые по необходимости краткосрочны на время нахождения у руля государства. Поэтому «китайское планирование» здесь воспринимается как политическая пропаганда или как фантастические мечтания. Но в планах Китая никакой фантастики нет, а есть практический расчет и мечта, которую поддерживают подавляющее большинство китайцев: осваивать новые рынки сбыта или расширить уже имеющиеся, диверсифицировать экспорт и импорт, создать кооперативные связи с новыми государствами, расширить свое влияние мирным, взаимовыгодным с другими государствами путем и др. [31].

Участие в OBOR всех заинтересованных государств, но в особенности Германии и ЕС в целом приветствуется Пекином. В первой встрече по поводу этого грандиозного проекта на верхах («Gipfeltreffen von OBOR») 14-15 мая 2017 г. в Пекине приняло участие 130 государств. Из них 30 были представлены или руководителями государств, или премьер-министрами. Канцлерша А.Меркель не приняла участия в этой встрече, но прислала на встречу министра экономики Циприес (Zypries), которая была принята Президентом Си и премьер-министром Ли Кеянг (Li Keqiang). Во время государственного визита Президента Си в Берлин (5 июля 2017 г.) канцлерша Меркель подчеркнуто поддержала Проект, но высказалась и в том плане, что он нуждается в разъяснениях относительно условий участия в нем отдельных государств и их сообществ (организаций), гарантий справедливой конкуренции между ними [32].

В интересах Китая такое определение условий участия в Проекте, которые были бы привлекательны для возможно большего количества государств с сильными экономиками. Примером привлекательности стал созданный по инициативе Китая в 2013 году Азиатский инфраструктурный инвестиционный банк (Asian Infrastructure Investment Bank /АИВ/). На его основе в 2015 г. был создан Международный банк развития (Multilaterale Entwicklungsbank) с 57 государствами-основателями. До конца 2017 года прибыло еще 23 государства-кандидата на участие в банке. Резиденция банка находится в Пекине, участие Китая в банке составляет 26%, остальные государства определяют структуру банка и кредитную политику с правом вето. Германия имеет 4,5% участия и представлена одним из вице-президентов Банка. В банке принимают участие большинство государств ЕС. США и Япония критикуют банк, но по сей день не имеют возможностей препятствовать его развитию. Немецкое и европейское положительное отношение к банку определилось готовностью Китаю к разумным, взаимовыгодным компромиссам. Создание банка и его успешное развитие – несомненный дипломатический успех КНР [33].

С точки зрения Пекина Китай и Германия являются партнерами в высокой степени дополняемости: «Один из партнеров – развивающееся государство с привлекательным рынком, другой – индустриальная держава с высокими технологиями и громадным опытом в менеджменте». Развитие Германии с нарастающей дегитализацией индустрии и цель Китая стать глобальной технологической державой – хорошая основа дальнейшей кооперации [34]. Следующая фаза глобализации будет характеризоваться еще большей автоматизацией и дегитализацией, роботизацией, рабочими местами дома («Tele – Arbeitsplätze) и др. В итоге еще более ослабится привязанность трудовой деятельности к пространственно зафиксированному рабочему месту, предполагает Пекин. Автоматизация замещает работу руками и становится большой проблемой не только для всех развивающихся стран, но и стран высоко индустриализированных, которые замещают рабочую силу и на огромных расстояниях автоматами. Наверняка потребность в живой рабочей силе будет неуклонно уменьшаться, ставя развивающиеся страны во все более сложное положение. Это ведет к нарастающей критике глобализации, усилению правого и левого экстремизма. Для Пекина несомненно, что Китай и Германия от глобализации выиграли и в их интересах ее усилить, но с одновременным честным распределением между всеми странами ее выгод (от свободной торговли в частности) [35].

Можно предположить, что в ближайшие годы отношения между Китаем и Германией будут, несмотря на весь объем совместных интересов и действий осложнены темами, на которые нет совместного взгляда.

1. Китайская экономика быстро модернизируется, выводит на мировой рынок все больше конкурентоспособных продуктов. Тем самым увеличивается конкуренция между Китаем и Германией, Китаем и ЕС, Китаем и всеми индустриально развитыми высокотехнологичными странами.

2. Хотя Китай и Германия придерживаются определенных ограничений во взаимной открытости, Германия более открыта китайцам, чем Китай – немцам.

3. Поэтому немецкое правительство настаивает на более свободное вхождение в рынки сторон, сравнительно равные условия действий предприятий в каждой из сторон, в особенности в точном правовом гарантировании целевого использовании инвестиций [36].

В рамках стратегической политики модернизации, которая обозначается «Made in China 2025» Пекин поддерживает государственные предприятия или предприятия с долей государства в их инвестиционной деятельности в Европе. Объем таких китайских инвестиций в Германии заметно возрос, но существенно отстает от немецких инвестиций в Китае: в 2015 г. китайцы инвестировали в предприятия Германии (Direktinvestitionen) 2,2 миллиардов евро, а Германия 70 миллиардов евро [37].

Пекинские инвестиции нацелены на доступ к ключевым технологиям, и тем самым на реализацию «Made in China 2025». Эта вполне понятная и естественная для КНР нацеленность инвестиций наталкивается в Германии и ЕС на критику: не хватает, мол, взаимности (Reziprozität). Из Германии в Китай идет во многом неконтролируемый отток технических и технологических новшеств. В июле 2017 г. правительство ФРГ ввело обязанность получать отдельное разрешение для инвестиций в определенные стратегически важные сферы экономики: фирмы программного обеспечения компьютеров и их систем (Software – Unternehmen, Hardware – Unternehmen), программы обеспечения безопасности электрических сетей, производителей электроэнергии, систем водоснабжения, аэропортов и вокзалов, всей системы телекоммуникаций и др. Эти же правила ФРГ при поддержке Франции и Италии пытается сделать обязательными для всех членов ЕС, что вряд ли возможно: Китай предпочитает иметь дело ни с ЕС, а с каждой «державой», население и финансовые ресурсы которых много меньше чем даже в средних городах КНР, по-отдельности. Дело осложняется и тем, что во многих отраслях современных технологий Китай давно уже обогнал и Германию, и ЕС в целом (солнечные батареи, аккумуляторы, электромобили и др.) и из учеников стали учителями. С 2018 г. все фирмы, производящие автомобили обязаны производить определенный процент электроавтомобилей. Германия в этом направлении движется медленно, многотрудно, преодолевая многоречивые споры политических партий и защитников старой бензино-дизельной индустрии [38].

Общественное мнение Германии о Китае и взаимоотношениях с ним

Отношение немецкого общества к Китаю определяется большим влиянием стереотипов, нехваткой информации о Китае, различным пониманием демократии, прав человека, соотношения ценностей личной жизни и ценностей сохранения своего государства и общества и отсутствием интереса к государственной политике по отношению к Китаю [39]. Знания об Азии в целом и о Китае в частности у населения ФРГ явно недостаточно несмотря на возрастающее экономическое и политическое значение и Азии, и Китая для ФРГ. Опираясь на скудные сведения об истории Китая, большинство немецкого населения относится к КНР настороженно и подозрительно. Уже со времен «боксерского восстания» возник предрассудок о «желтой опасности» для цивилизованного мира. А с возрастанием экономической, военной и политической мощи Китая этот предрассудок у простого населения в Германии усилился как и мнение о том, что заключение фундаментальных союзов и договоров с ним в любой сфере деятельности опасно для Германии. Система государственного правления в Китае отождествляется с таковой в бывшем СССР и ГДР. При этом у большинства населения нет представления о сложности, противоречивости политической системы Китая: внутри в общем авторитарной системы имеется многообразный плюрализм, базирующийся на многих мелких партиях и больших общественных организациях; с идеологией коммунизма соперничает конфуцианство, с однопартийной системой «соперничает» дух реформ, предпринимательства и умного менеджмента; большой общей удовлетворенности населения Китая противостоят многие мелкие протестующий группы.

Социологические исследования 2016 г. показали, что только каждый четвертый гражданин Германии имеет положительное представление о Китае. Для сравнения: во Франции это 71%, в США 42% и даже в Японии 52%. В Китае же 71% опрошенных относятся к Германии положительно. 57% опрошенных немцев озабочены нарастающей экономической и военной мощи КНР. Наряду с этим отрицательным восприятием Китая имеется и положительное: 67% немцев считают китайский народ «миролюбивым», 57% «гибким и прагматичным», 88% могут себе представить иметь китайского друга (подругу). Особенно интересны сравнения с США по исследованиям фирмы **Huawei**: 58% всего населения Германии, 46% политиков и 55% руководителей крупнейших фирм полагают, что отношения Германии с Китаем не менее важны, чем отношения Германии с США. Каждый четвертый опрошенный немец полагает, что экономическое сотрудничество с Китаем имеет для страны большее значение, чем таковое с США. Отрицательно относятся большинство опрошенных немцев к событиям в Пекине 1989 г. на площади Небесного мира (Tiananmen – Platz), к обращению

правительства с критически настроенными группами, объединениями и отдельными личностями, к зонам особого управления (Гонконг), с цензурой средств массовой информации, к угрозам Тайваню, к жесткой политике китаизации в Тибете и Синьзяне (Xinjiang). С помощью средств массовой информации Германии подавляющая масса населения Германии (87%) полагают, что в Китае грубо нарушаются права человека [40]. Глубоко внедрилось в массе населения Германии, что страны, обозначаемые СМИ как демократические, «свои», неагрессивные, хорошие, стабильные по отношению к ценностям Европы и Германии. С ними можно иметь дела. И, напротив, страны, обозначаемые в немецких СМИ как авторитарные, заведомо опасны и иметь с ними дела нежелательно [41].

Отношения между Китаем и Германией характеризуются и следующими факторами, сдерживающими или влияющими отрицательно на положительное развитие этих отношений:

1. Туризм между странами не транзитивен, односторонен, можно сказать – китайцы-туристы активно посещают Германию, немцы Китай крайне редко.

2. Заметная и влиятельная группа поддержки в Германии (China – Lobby) имеется только у представителей экономики.

3. Явно недостаточна научно-исследовательская деятельность по Китаю и Восточной Азии в немецких университетах и иных научно-исследовательских учреждениях.

4. Немецко-китайской политике уделяют должное внимание лишь немногие политики из Правительства, Бундестага, Бундесрата и в центрах политических партий ФРГ.

5. С тем, чтобы немецкая внешняя политика соответствовала растущей многополярности мира она могла бы уделять большее внимание этому миру, а не ограничиваться, главным образом на ЕС и НАТО и США.

6. Надо перестать выступать ментором Китаю в отношении прав человека и господствующей в стране идеологии. Ни Германия, ни ЕС, ни США не могут поучительством изменить позиции Китая в этих вопросах. К тому же КНР, в отличие от СССР, не ориентирована на экспорт своей модели управления и политической власти и никому в этом плане не угрожает.

Отношение ЕС и ее отдельных членов к Германско-Китайской политике

Китай рассматривает Германию как ведущую силу ЕС и как фактор стабильности этого союза. Явно ведущая и стабилизирующая роль ФРГ провоцирует у ряда государств Союза неудовольствие, что подрывает единство ЕС.

С 1973 г. значительная часть компетенций по внешней для Союза торговле перенята Комиссией ЕС, которая может противостоять Германии без поддержки большинства голосов членов ЕС. Это вызывает постоянные трения между ЕС и Германией – мощнейшей торговой державой не только ЕС, но в мире. Такие противостояния возникали по поводу производства в Китае и продаже в ЕС солнечных батарей, стали и др.

Немецкие интересы не являются автоматически интересами ЕС. В особенности это утверждение относится к немецкой политике в отношении Китая.

По отношению к Китаю у членов ЕС существенно различные представления о правильном общении с ним. Едины большинство этих государств в том, что необходимо не допускать доминирования Германии в политике ЕС к Китаю, дабы интересы других членов Союза от этого не пострадали. Китай в рамках программы по региональной кооперации (экономической и культурной) Китая со странами Средней и Восточной Европы (16+1) связан с такими государства – членами ЕС как Болгария, Эстония, Греция, Хорватия, Латвия, Литва, Польша, Румыния, Словения, Чехия, и кандидатами в ЕС Албания, Босния, Герцеговина, Македония, Монтенегро и Сербия. Китай рассматривает эти государства, главным образом как части логистического коридора во внутренний рынок ЕС и как средство влияния на политику Союза.

Критика «привилегированных» связей Германии с Китаем со стороны других членов ЕС разнообразна. *Первая группа*: Англия, Франция и большинство восточноевропейских стран. Они полагают, что этой привилегированностью ущемляются их собственные экономические интересы. *Вторая группа* членов ЕС (Скандинавские страны и республики Балтики) требуют от Германии более острой критики Китая за недостатки в реализации прав человека. *Третья группа* (часть государств формата кооперации 16+1) ставят на первое месте национальные, а не общеевропейские интересы и критикуют Германию, что она в этом вопросе официально их не поддерживает, хотя сама именно так по их мнению и действует. По поводу ущемления прав человека в Китае или политики КНР в Южно-

Китайском море эти страны помалкивают. Четвертая группа, прежде всего Англия и Франция, готовы участвовать в противостоянии Китаю в его территориальных притязаниях в Южно-Китайском море, принимать участие в военных маневрах или даже военных операциях США в этом регионе [42].

Заключение

Некоторые исследователи отрицают сам факт, что кооперационные отношения между Китаем и Германией естественны в нынешних международных условиях, разумны, взаимовыгодны. Имеют долгосрочные перспективы, если только Германии снова не изменит политический разум и мудрость [43].

Сегодня непредвзятому аналитику вполне ясно, что сотрудничество между этими двумя экономическими и торговыми державами не только взаимовыгодно, но являются и глобально одним из важных факторов стабильности. Не случайно обе державы последовательно и неуклонно борются за мирное разрешение всех спорных межгосударственных вопросов.

Германия является фактически привилегированным партнером среди стран Запада не только в ЕС, но и в совместных поисках решения глобальных проблем в Двадцатке (G20) например.

Растущее значение Китая в мире и Германии в ЕС отражается с некоторым запозданием и недостаточно в институциональных структурах правительства ФРГ и его мировой политике. В 2017 г. была создана отдельная структура «Отделение по Азии» («Asien – Abteilung») в министерстве иностранных дел ФРГ. Это шаг в правильном направлении, но он далеко недостаточен: Азия велика и многообразна (Российская Азия, Средняя Азия, Восточная Азия, Южная Азия и др.). Отдельные ее регионы различаются существенно.

Экономический рост и усиление политического влияния Китая и Азии требуют фундаментальной переориентации Европы. В то время как Китай в своей экономической значимости для Европы быстро растет, возможности Европы влиять на Китай уменьшаются [44].

Партнерство между Китаем и Германией не безоблачно, обременено возможными конфликтами, которые могут вырасти из экономической конкуренции, из соперничества США и Китая, из внешней политики КНР, менее, чем доселе учитывающей интересы и планы Германии, из изменений в политике Европейской комиссии.

История и опыт показывают, что конфликты в экономической области могут быть решаемы на основе взаимовыгодных компромиссов. При политических и идеологических конфликтах достижение компромиссов много сложнее, если вообще возможно. Но и с ними можно жить при уважении суверенитета друг друга в выборе своего пути мирного развития [45].

Опасность раскола ЕС под влиянием КНР связана, главным образом с программой 16+1. Об этом предупреждал министр иностранных дел Габриель на конференции послов 30 августа 2017 г. [46].

США пытаются, и часто весьма успешно, при решении весьма важных внутренних проблем ЕС, помешать единому решению или действию членов ЕС. Последний рассматривается в Вашингтоне не только как союзник по НАТО, но и как экономический и, особенно, в годы правления Д. Трампа и как политический конкурент. И в случаях такого вмешательства Германия оказывается наиболее важным фактором сохранения единства ЕС.

В обозримом будущем (одно, два десятилетия) Китай станет первой экономической державой мира. С учетом этой перспективы наиболее разумные политики Германии и действуют.

Список использованной литературы и примечания:

- 1 *Auswärtiges Amt: Beziehungen zu Deutschland*, <https://www.auswaertigesamt.de/de/aussenpolitik/laender/china-node/-/200472> (Zugriff am 13.7.2017).
- 2 *Strüver Georg. International Alignment between Interests and Ideologie: The Case of China's Partnership Diplomacy. In: GIGA Working Papers, Nr. 283.*
- 3 *См.: Staack Michael. Multipolarity and Multilateralism. Structures and Emerging World Order. Opladen/Berlin/Toronto 2013.*
- 4 *Kirste Knut / Maull Hanns W. Zivilmacht und Rollentheorie. In: Zeitschrift für Internationale Beziehungen. 1996, Jg. 3, Nr. 2. – S.289.*
- 5 *См.: Kundnani Hans. The Paradox of German Power. London 2014.*
- 6 *См. так же: Staack Michael. Deutschland als Wirtschaftsmacht. In: Schmidt, Siegmund/Hellmann Günter/ Wolf Reinhard (Hrsg.). Handbuch der deutschen Außenpolitik. Wiesbaden 2007, S. 85 – 97; Maull Hanns W. Deutschland als Zivilmacht. In: Schmidt, Siegmund/Hellmann Günter/ Wolf Reinhard (Hrsg.).*

- Handbuch der deutschen Außenpolitik. Wiesbaden 2007. – S.73-84.*
- 7 *См.: Noesselt Nele. Alternative Weltordnungsmodelle. IB – Diskurse in China. Wiesbaden 2010.*
- 8 *Noesselt Nele. Chinesische Politik, Nationale und globale Dimensionen. Baden, 2016. – S.48-51.*
- 9 *Michael Staack. Strategische Partnerschaft zwischen China und Deutschland: Kriesenfest und zukunftstauglich?, S. 34. In: China und Indien im regionalen und globalen Umfeld. Opladen. Berlin. Toronto 2018.*
- 10 *См.: Staack Michael. Der Ukraine – Konflikt, Russland und die europäische Sicherheitsordnung. Opladen 2017.*
- 11 *Bundesregierung. Globalisierung gestalten – Partnerschaften ausbauen – Verantwortung teilen. Konzept der Bundesregierung. Berlin 2012. – S.5.*
- 12 *Там же. – S.6.*
- 13 *См.: Herberer Thomas /Senz Anja. Die deutsche Chinapolitik. In: Jäger Thomas /Höse Alexander/ Oppermann Kai (Hrsg.): Deutsche Außenpolitik. Wiesbaden 2011. – S.678.*
- 14 *См.: Deutsch – Chinesisches Gemeinsames Kommuniqué zur umfassenden Förderung der Strategischen Partnerschaft. – Berlin, 2010.*
- 15 *Bundeskanzlerin. Gemeinsame Erklärung zum Besuch von Staatspräsident Xi: Schaffung einer umfassenden strategischen Partnerschaft zwischen Deutschland und China. Berlin 28.3.2014, <https://www.bundeskanzlerin.de/Cj-ntent/DE/Pressemitteilungen/DPA/2014.03/2014.03.28.gemeinsame-erklarung.html>.*
- 16 *Auswärtiges Amt. Die Chinapolitik Deutschlands, <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Außenpolitik/RegionaleSchwerpunkte/asien/china/-217260>.*
- 17 *См.: Bisley Nick – China`s Rise and the Making of East Asia`s Security Architecture. In: Journal of Contemporary China, Jg. 21, Januar 2012. – S.19-34; Wacker Gudrun. Sicherheitskooperation in Ostasien. Strukturen, Trends und Leistungsgrenzen, SWP – Studie. Berlin 2015, Januar.*
- 18 *См.: Das Zeit Lexikon in 20 bänden, Band 16, Hamburg 2005. – S.200, «Wendekreis».*
- 19 *Bundesregierung, Presse und Informationsamt. Gemeinsame Erklärung anlässlich der 4. Deutsch – Chinesischen Regierungskonsultationen. Berlin 13.6.2016.*
- 20 *G 7. Kommuniqué der Staats – und Regierungschefs der G7 von Taormina, 27.5.2017, <http://www.bundeskanzlerin.de>.*
- 21 *См. также: Talmon Stefan. The South China Sea Arbitration: Is There a Case to Answer? In: Bonn Research Papers on Public International Law. Bonn 2014, Nr. 2.*
- 22 *Stanzel Angela. Hard Times for Soft Power: Germany`s China Challenge. In: European Union Foreign Affairs Journal, 2017 Nr. 2. – S.6-18.*
- 23 *Bundesministerium der Verteidigung. 2017. China vertraut deutscher Diplomatie im Nordkorea – Konflikt, <https://www.bmvg.de/aktuelles/china-vertraut-deutscher-diplomat-im-nordkorea-konflikt-18584>.*
- 24 *Der Tagesspiegel. Merkel bietet Hilfe im Fall Nordkorea an, 11.9.2017. – S.5.*
- 25 *Квота состоит из соотношения торговли (экспорта и импорта) товарами и услугами к Бруттопродукту страны. Statistisches Bundesamt.*
- 26 *OECD Data: <https://data.oecd.org/trade-in-goods-and-services.htm> 4-7-2017.*
- 27 *См.: German Chamber of Commerce in China. Business Confidence Survey 2015, http://china.ahk.de/fileadmin/ahk_china/Marktinfo/Studies/2015_BCS_China_Report_EN.pdf*
- 28 *См.: Shi Shiwei. Studie zu den chinesisch – deutschen Wirtschafts – und Handelsbeziehungen. – Peking, 2013.*
- 29 *Statistisches Bundesamt 2017.*
- 30 *См.: Prasad Eswar. China`s Efforts to Expand the International Use of the Renminbi. Brookings Institution. Washington D. – C.2016.*
- 31 *См.: Chiasy Richard / Zhou Jiayi. The Silk Road Economic Belt. Considering security implications and EU – China cooperation prospects. Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm 2017; Godehardt Nadine. No End of History. A Chinese Alternative Concept of International Order. SWP Research Paper. Berlin 2016.*
- 32 *См.: Pressestatement von Bundeskanzlerin Merkel und dem chinesischen Staatspräsidenten Xi Jinping, 5.7.2017, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonf>*
- 33 *Chin Gordon T. Asia Infrastructure Investment Bank: Governance Innovation and Prospects. In: Global Governance, 2016, Nr.1. – S.11-26; Gorski Jędrzej. An update on AIIB`s procurement regulations, Procurement Policy and cooperation with other multilateral development banks. In: Ctrnhe for Financial*

Regulation and Economic Development Working Paper. 2016, Nr. 17. – S.1-24; Sun Yun. *Hjow the International Community Changed China`s Infrastructure and Investment Bank*. In: *The Diplomat*, 31.7.2015.

34 *China Rundschau*. *China und Deutschland sind wichtig Handelspartner*. 2017. Juni 2017. – S.4.

35 Burkert Uwe / Zimmermann Guido. *Durchblick schaffen. Droht das Ende der Globalisierung?* Landesbank Baden – Württemberg Research. Stuttgart 2017.

36 См.: Shi Shiwei. *Studie zu den deutsch – chinesischen Wirtschafts – und Handelsbeziehungen*. Peking 2013.

37 Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Berlin 2017.

38 Stenzel Angela. *Hard Times for Soft Power: Cermany`s Challenge*. In: *European Union Foreign Affairs Journal*, 2017, Nr. 2. – S.6-18.

39 Leutner Mechthild / Yu – Dembski Dagmar – *China`s Shifting Images: Their Significance end Function in German – Chinese Relation*. In: *Berliner Chinf Hefte*. 2017, Nr. 49. – S.99-104.

40 Huawei (in Zusammenarbeit mit GIGA German Institute of Global and Area Studies der Universität Duisburg – Essen und TNS Emnid. 2017; *Die Huawei Studie*. Berlin 2016. – S.14, 39, 45, 48, 58, 65, 159, 184.

41 Krell Gert. *Weltbilder und Weltordnung*. Baden – Baden 2009 – S.188ff, 197 ff.

42 Leonard Mark. *Europas Galapogos – Moment*. *Persönliche Gedanken zur Zukunft der EU*. In: *Internationale Politik*, 2017, Nr. 3. – S.68-77.

43 Lian Yu – ru. *Eine “natürliche Partnerschaftsbeziehung“ zwischen China und Deutschland*. In: Staack Michael (Hrsg.): *Asiens Aufstieg in der Weltpolitik*. Opladen 2013. – S.89-106.

44 См.: Kreft Heinrich. *Chinas Aufstieg – eine Herausforderung für den Wes-ten*. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2010, B 39. – S.40.

45 Stanzel Angela. *Hard Times for Soft Power: Germany`s China Challenge*. In: *European Union Foreign Affairs Journal*, 2017, Nr. 2. – S.8-9.

46 *Auswärtiges Amt*. *Rede von Außenminister Sigmar Gabriel auf der franzöi-schen Botschafter konferenz*. 30.8.2017. – S.3; <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Info/service/Presse/Reden/2017>.

Слова благодарности

Авторы благодарят Научный Форум по Международной Безопасности (WIFIS) за возможность пользоваться его малодоступными изданиями.

МРНТИ 04.21.61

Ожукеева Т.О.¹, Сейсен Н.Б.²

¹Академия государственного управления
при Президенте Кыргызской Республики

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан

КОНФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ НА ПЕРЕКРЕСТКЕ ИСТОРИИ ВОСТОКА

Аннотация

В статье на основе опубликованных материалов рассматриваются вопросы конфессиональной политики Кыргызской Республики, которые еще недостаточно изучены в политической науке. В настоящее время Кыргызстан считается многоконфессиональной страной. Конфессиональное многообразие в республике сформировалось за счет, во-первых, легализации и возобновления деятельности ряда религиозных направлений, ранее не получавших официального признания и преследовавшихся государством, во-вторых, в результате интеграционных процессов и проникновения новых для Кыргызстана религий. Законодательство Кыргызстана, открыло большие возможности свободно исповедать религии и совершать религиозные обряды и культы. Получили свое развитие, не только ранее действующие религиозные организации, но и новые религиозные

течения. Вместе с тем, в статье уделяется внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: конфессиональная политика, религиозные организации, религиозные обряды и культы, государственно-религиозные отношения, религиозный экстремизм, межконфессиональные отношения.

Т.О. Ожукеева¹, Н.Б. Сейсен²

*¹Қырғыз Республикасының Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару Академиясы*

*²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

ШЫҒЫС ТАРИХЫНЫҢ ҚИЫЛЫСЫНДАҒЫ ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНФЕССИЯЛЫҚ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Мақалада жарияланған материалдар негізінде саяси ғылымда әлі толық зерттелмеген Қырғыз Республикасының конфессиялық саясаты қарастырылады. Қазіргі уақытта Қырғызстан көпконфессиялы ел болып саналады. Республикада конфессиялық алуан түрлілік, біріншіден, бұрын ресми танылмаған және мемлекет ізіне түскен бірқатар діни бағыттардың қызметін заңдастыру және қайта жаңғырту есебінен қалыптасты, екіншіден, интеграциялық үдерістер және Қырғызстан үшін жаңа діндердің енуі нәтижесінде. Қырғызстан заңнамасы дінді еркін уағыздауға және діни салт-дәстүрлер мен табынушылықтарды жасауға үлкен мүмкіндіктер ашты. Бұрын жұмыс істеп тұрған діни ұйымдар ғана емес, сонымен қатар жаңа діни ағымдар да өз дамуын алды. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: конфессиялық саясат, діни ұйымдар, діни жоралар мен табынулар, мемлекеттік-діни қатынастар, діни экстремизм, конфессияаралық қатынастар.

Ojukееva T.O.¹, Seisen N.B.²

¹Academy of public administration under the President of the Kyrgyz Republic

*²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

CONFESSIONAL POLICY OF THE KYRGYZ REPUBLIC AT THE CROSSROADS OF THE HISTORY OF THE EAST

Abstract

On the basis of the published materials, the article deals with the issues of confessional policy of the Kyrgyz Republic, which have not yet been sufficiently studied in political science. Currently, Kyrgyzstan is considered a multi-confessional country. Confessional diversity in the Republic was formed due, firstly, to the legalization and resumption of activities of a number of religious trends that had not previously received official recognition and were persecuted by the state, and secondly, as a result of integration processes and the penetration of new religions for Kyrgyzstan. The legislation of Kyrgyzstan has opened up great opportunities to freely practice religions and perform religious rites and cults. Not only previously operating religious organizations, but also new religious movements have been developed. At the same time, the article pays attention to debatable issues.

Keywords: confessional politics, religious organizations, religious rites and cults, state-religious relations, religious extremism, interfaith relations.

К началу 90-х гг. XX в века Кыргызстане были представлены в основном две конфессии: суннитский ислам и православное христианство, а на территории бывшего СССР действовали общины: баптистов, адвентистов, пятидесятников, католиков и Свидетелей Иеговы. Процесс демократизации государственной и общественной системы в Кыргызстане способствовал

естественному развитию религий, вставших на путь саморазвития, что привело к возникновению в Кыргызской республике новой религиозной ситуации. На смену политике государственного атеизма пришло демократическое решение религиозного вопроса, открывшее возможность свободного мировоззренческого и вероисповедного самоопределения, распространения своей веры [1].

В результате чего число религиозных организаций сильно увеличилось, поэтому следует заметить:

- До 1991 г. в Кыргызской Республике официальное признание получили 25 храмов и приходов Русской Православной Церкви и 39 соборных мечетей (около 1000 мечетей действовали без получения официального статуса).

- Не было религиозных учебных заведений, религиозных периодических изданий и литературы.

- Очень ограниченное количество людей могли совершать паломничество в Мекку – Хадж (Умра).

- В зарубежных религиозных учебных заведениях обучались только единицы.

- Посещение республики иностранными гражданами по вопросам религии фактически было невозможно.

- Завоз религиозной литературы из-за рубежа был запрещен, поскольку атеизм в СССР был поставлен в ранг государственной политики.

- Были некоторые ограничения на проведение религиозных праздников и обрядов.

- Из-за ограниченного доступа к религиозному образованию, многие верующие обучались в нелегальных исламских школах (худжира) на территории Средней Азии [2].

Обеспечение реальных условий на создание прочной основы прав человека, свободу совести и власти закона в период независимости и демократизации в Кыргызстане способствовало полноценному развитию религии и религиозных организаций. Практически в течение одного десятилетия существенно изменилась структура конфессионального пространства Кыргызстана. В настоящее время Кыргызстан считается многоконфессиональной страной, в которой насчитывается более 23 религиозных направлений [3]. Такое конфессиональное многообразие сформировалось за счет, во-первых, легализации и возобновления деятельности ряда религиозных направлений, ранее не получавших официального признания и преследовавшихся государством, во-вторых, в результате интеграционных процессов и проникновения новых для Кыргызстана религий. Законодательство Кыргызстана, отвечающее общепризнанным мировым нормам, открыло большие возможности свободно исповедать религии и совершать религиозные обряды и культы. Получили свое развитие, используя предоставленные права и свободу, не только ранее действующие религиозные организации, но и новые религиозные течения [4].

Как было отмечено выше, наряду с существующими религиозными конфессиями на сегодняшний день в Кыргызстане насчитываются более 45 храма и приходов Русской православной церкви, из них 1 женский монастырь, 2 религиозные организации православного направления (не относящиеся к РПЦ) (0 – до 1991 г.), 3 общины католиков (0 – до 1991 г.), 2 иудейские общины (0 – до 1991 г.), 1 буддийская община (0 – до 1991 г.), 216 религиозных объектов протестантского направления (0 – до 1991 г.), в том числе, 20 миссий зарубежных конфессий, 11 учебных заведений, 7 центров, фондов и объединений, кроме того, действуют 12 общин Бахаи (0 – до 1991 г.). Более 1000 иностранных миссионеров (0 – 1991 г.).

На территории Кыргызской Республики действуют Духовное управление мусульман Кыргызстана (ДУМК), 9 казыятов (территориальные структуры ДУМК), а также 1600 мечетей, из них 1042 прошли учетную регистрацию (около 400 на стадии учетной регистрации), 25 центров, фондов и объединений ислама, 3 миссии зарубежных конфессий ислама. На данный момент проводят обучение 7 исламских институтов и 41 медресе и классов по изучению Корана, некоторые из них были преобразованы в исламские институты из худжира [5].

Веротерпимость, присущая народам Кыргызстана, религиозные обряды и культы ислама, христианства перешли не только в быт кыргызов, русских и других народов Кыргызстана, став важной составной частью не только характера, культуры, но и получили признание на государственном уровне как религиозные праздники: всеми народами Кыргызстана совместно отмечают мусульманские праздники «Орозо айт», «Курман айт» и Христианский «Рождество Христово» [6].

Ситуация по религиозным организациям в виде краткого табличного формата и пояснительного варианта выглядит следующим образом:

Информация по религиозным объектам в Кыргызской Республике

№	Христианство	Количество объектов	До 1991 года
1	Православие (Русская Православная Церковь), в том числе женский монастырь	44 1	25 0
2	Религиозные организации православного направления (не относящиеся к РПЦ)	2	0
3	Христианские религиозные организации, в том числе:	219	0
3.1	Общины католиков	3	0
3.2	Баптисты	36	0
3.3	Христиане Адвентисты Седьмого дня	18	0
3.4	Пятидесятники	36	0
3.5	Свидетели Иеговы	40	0
3.6	Лютеране	19	0
3.7	Неденомированные религиозные организации протестантского направления	16	0
3.8	Пресвитериане	13	0
3.9	Христианские организации харизматического направления	7	0
3.10	Миссии зарубежных конфессий	20	0
3.11	Религиозные учебные заведения В том числе высшие:	11 2	0

Примечание: 7 центров, фондов, объединений входящих в число крупных религиозных организаций.

№	Иудаизм	1	0
---	---------	---	---

№	Буддизм	1	0
---	---------	---	---

1	Религиозные объекты других направлений в религии (общины бахаи-12, универсальная церковь-1, сайентологическая церковь-1, лютеранская церковь «Конкордия»-1, мессианская еврейская община «Бейт Иешуа»-1).	16	0
---	---	----	---

Примечание: с 15 июля 2003 года решением Госкомиссии по делам религий, по представлению Генеральной Прокуратуры Кыргызской Республики, религиозная деятельность «Универсальной Церкви» приостановлена.

1	Иностранные граждане-миссионеры, прошедшие учетную регистрацию в Госкомиссии по делам религии с 1996 года	976	0
2	Иностранные граждане-миссионеры, проводящие религиозную деятельность на территории Кыргызской Республики на первую половину 2003 года в том числе: исламские	138 52	

христианские	86	
--------------	----	--

№	Ислам	Количество объектов	Прошедшие учетную регистрацию	До 1991 года
1	Исламские религиозные объекты в том числе:	1685	1073	39
1.1	Духовное управление мусульман Кыргызстана	1	1	0
1.2	Казыяты	9	6	0
1.3	Миссии зарубежных конфессий	3	3	0
1.4	Центры, фонды и объединения	24	24	0
1.5	Высшие учебные заведения в том числе:	7	7	0
1.6	Исламский университет Кыргызстана	1	1	0
1.7	Институты	6	6	0
1.8	Медресе	41	27	0
1.9	Мечети В том числе:	1600	1042	39
-	Ошская область	588	433	
-	Жалал-Абадская область	448	300	
-	Баткенская область	218	157	
-	Талаская область	79	52	
-	Иссык-Кульская область	48	21	
-	Нарынская область	52	5	
-	Чуйская область	147	67	
-	г. Бишкек	20	7	

Примечание: До 1991 года на территории Кыргызстана проводили свою работу около 1000 мечетей, не получивших официального статуса.

В числе миссий зарубежных конфессий ислама:

1.	Национальная миссия всемирной ахмадийской мусульманской общины в Кыргызской Республике (прошедшая учетную регистрацию в 2000 году)
2.	Представительство «Аль Ваф Аль Ислами»
3.	Общественное объединение Кыргызское отделение «Международной исламской организации-«Спасения»

На территории Кыргызской Республики эпизодически действуют без учетной регистрации, нелегально и подпольно следующие религиозные группы:

- Церковь «Сан Мен Муна» незаконно действует под прикрытием некоторых общественных объединений, зарегистрированных в Кыргызской Республике;
- Общество «Белое братство», периодически незаконно проводит свою работу на территории Кыргызской Республики;

- Наблюдается деятельность религиозной группы «Фалуныгун»;
- Религиозно-экстремистская партия «Хизб-ут Тахрир» (Партия освобождения) проводит свою антигосударственную и реакционную деятельность на территории большинства Центральноазиатских государств;
- Исламское государство и Ливанте.

Религиозно-экстремистская партия «Хизб-ут Тахрир» в основном свою работу проводит среди беднейших слоев населения, необразованной части молодежи, граждан склонных к нарушению законности, и находит поддержку радикально настроенных верующих и неверующих людей.

В период 1999-2015 годов в Ошской, Джалал-Абадской, Баткенской областях сотрудниками местной милиции и подразделениями национальной безопасности задержаны более 1000 человек, которые занимались распространением литературы и листовок религиозно-экстремистской партии «Хизб-ут-Тахрир аль Ислами». Подсудимые обвинены по ст. 299 ч. 1. УК КР «возбуждение национальной, расовой, религиозной вражды» и по ст. 147. УК КР «посягательство на личность и права граждан под видом исполнения религиозных обрядов». В последнее время заметно усилилась религиозно-экстремистская деятельность этой партии, все больше свою работу она переносит на север республики. Об этом свидетельствуют многочисленные задержания членов партии, занимающихся противоправной деятельностью в г. Бишкек и Иссык-Кульской области.

Активизация деятельности экстремистских партий, побудило и инициировало Правительство КР направить в ЖК КР проект Закона КР «О внесении дополнения в УК КР», в ст. 299 УК КР, предусматривающий меры наказания за изготовление, хранение, распространение, перевозку и пересылку видео-аудио кассет, литературы, содержание которых направлено на возбуждение национальной, расовой или религиозной вражды и унижение национального достоинства. Принимая во внимание усложнившуюся религиозную обстановку в южных регионах республики, для ведения более действенной пропаганды и работы среди населения страны, были усилены разъяснительные работы.

За время существования молодого демократического государства – Кыргызстан, не было случаев необоснованного приостановления деятельности религиозной организации, а по имеющимся, были веские на то основания, иногда независимые от государства [7].

Деятельность Русской Православной Церкви Заграницей способствовала разжиганию конфликтов на религиозной основе и угрожала межконфессиональному согласию, а также в связи с тем, что руководитель Православной общины при Храме Покрова Пресвятой Богородицы с. Чалдовар, Чуйской области Настоятель В.Я. Клипенштейн, в течение нескольких лет не предоставлял необходимые документы для прохождения учетной регистрации. На основании приказа Минюста Кыргызской Республики от 22.07.99 г. за №2156 «О регистрации прекращения деятельности Православной Общины при Храме Покрова Пресвятой Богородицы с. Чалдовар Чуйской области Русской Православной Церкви Заграницей». Госкомиссия по делам религий от 26 июля 1999 г. приняла решение «Считать деятельность Православной общины при Храме Покрова Пресвятой Богородицы с. Чалдовар Чуйской области, Русской Православной Церкви Заграницей прекращенной в связи с ее ликвидацией».

Деятельность Кыргызско-Иранского исламского университета им. «Расул Акрам» приостановлена в результате конфликта учредителей, расторгнут соответствующий договор и прекращена совместная деятельность. Однако учредители с кыргызской стороны осуществляют учебный процесс, пройдя процесс регистрации Госкомиссии по делам религии [8].

Религиозная деятельность Евангельско-Христанской пресвитерианской Церкви «Мир», была приостановлена 23.04.1999 года, в связи с нарушением законодательства Кыргызской Республики, а пастор гражданин Южной Кореи был депортирован из страны за подделку документов.

Буддийское общество «Бодхи» в г.Бишкек самоликвидировалась в связи с неимением руководителя и прихожан.

За годы независимости в Кыргызской Республике религиозная деятельность была либерализована, были сняты все неоправданные ограничения на культурную, социальную, производственно-хозяйственную и иную некультурную деятельность религиозных организаций. Заложена основа цивилизованных государственно-религиозных отношений, налаживается конструктивное взаимоотношение государства и религиозных организаций, особенно по вопросам общенациональных социальных программ. Опыт Кыргызстана изучается многими странами, в том числе и европейскими, многие эксперты считают первые шаги Кыргызской Республики в проведении политики в сфере религий наиболее удачными [9].

Для совершенствования государственно-религиозных отношений, государство должно иметь научно-обоснованную, целостную модель государственно-религиозного взаимодействия применительно к переходному периоду в современном Кыргызстане [10].

Государственно-религиозные отношения – важнейший элемент внутренней и внешней политики страны. На протяжении всей истории Кыргызской Республики эти отношения оказывали и позитивное, и отрицательное воздействие на общество. История дает тому не мало примеров, но они всегда были значимы для народа, выделяясь четко обозначенными аспектами политического, государственного и религиозно-догматического характера [11].

При решении вопросов этого порядка, совершенно очевидно, необходимо определение по принципиальным вопросам, установить единый подход к государственно-религиозным отношениям, только затем закрепить их законодательно. По мере углубления демократических преобразований актуальность государственной политики в сфере отношений с религиозными организациями будет возрастать, ибо свобода совести, свобода убеждений и верований, свобода мировоззренческого выбора являются неотъемлемыми правами человека и фундаментальными основами правового, демократического общества [12].

Сложность в определении государственно-религиозных взаимоотношений показывает принятие нового варианта Закона Кыргызской Республики «О свободе вероисповедания и религиозных организациях» в Жогорку Кенеше Кыргызской Республики, где депутатами высказывались совершенно полярные, взаимоисключающие суждения, от требований полного запрета всех религий, кроме ислама и православия, до требования абсолютного невмешательства [13].

В последнее время особую озабоченность вызывает такое явление как прозелитизм. Активная деятельность некоторых религиозных организаций и миссионеров, которые не учитывают местные условия, обычаи и традиции народов Кыргызстана, приводят к конфликтным ситуациям в местных сообществах [14]. Существует реальность усиления проникновения идей религиозно-экстремистских течений и влияния запрещенной религиозно-экстремистской партии «Хизб ут-Тахрир» [15]. И здесь необходимо совершенствование правовых мер эффективного воздействия государства для решения этих проблем.

Важной государственной задачей является политологическое осмысление и уточнение статуса и места религиозных организаций в гражданском обществе. Современным государством религия поставлена вне политики, но не вне общества. Отсюда должна получить свое дальнейшее развитие идея социального партнерства между государством и религиозной организацией. Конечно, функции государства и религиозной организации различны, но у них есть точки соприкосновения и общие задачи [16]. Более того, государству важно закрепить правовой статус традиционных конфессий. Так как, во-первых, традиционные конфессии прошли большой исторический путь с государством, и у них есть опыт социального партнерства. Во-вторых, традиционные конфессии не деструктивны по отношению к государству. В-третьих, они государствообразующие и культуuroобразующие для государства [17]. Наконец, само государство знает, как общаться с традиционными религиями. Поэтому, конечно, должна быть продолжена законодательная деятельность в области государственно-религиозных отношений. Это вовсе не означает, что не должно быть осмысленной работы с нетрадиционными религиями, что их права должны быть ущемлены.

В основе новой Концепции государственно-религиозных отношений лежат нормы и принципы, соответствующие международным обязательствам Кыргызстана. Однако необходимо учитывать мировой и кыргызский позитивный и негативный опыт построения отношений государства и религий, с тем, чтобы был соблюден баланс интересов религиозной и нерелигиозной части общества. Необходимо осознание того, что эти отношения – общественно-значимая сфера политики, от которой во многом зависят состояние межнациональных отношений, психологический климат и общественно-политическая ситуация в стране в целом.

Концепция отражает совокупность официальных взглядов на состояние, цели, принципы и основные задачи в сфере отношений органов государственной власти с религиозными объединениями, действующими в Кыргызской Республике [18].

Концепция состоит из необходимости обеспечения единства культурного пространства, суверенитета Кыргызской Республики, прав и свобод человека и гражданина, в том числе свободы вероисповедания, а также обеспечения баланса интересов граждан, общества и государства. Концепция призвана служить методологической основой для совершенствования нормативного правового регулирования отношений органов государственной власти с религиозными объе-

динениями, а также при планировании и реализации деятельности органов государственной власти в указанной сфере. Учитывать светскость государственной системы образования, равенство граждан независимо от их отношения к религии, равенство религий и религиозных организаций перед законом.

А также в ней отражены запрещение принятия законов или иных нормативно-правовых актов, ограничивающих свободу вероисповедания, свободу убеждений и мировоззренческого выбора, при этом необходимо утверждение взаимной терпимости и уважения между последователями различных вероисповеданий, между верующими и неверующими.

При этом, государственный орган, занимающейся вопросами религий, должен быть как орган, координирующий усилия ведомств и государственных учреждений в вопросах относящихся к деятельности религиозных организаций, как экспертно-консультативный и информационно-обеспечивающий Правительство Кыргызской Республики. Учитывая сложность и неоднозначность религиозной ситуации в стране, соответствующий государственный орган призван отстаивать интересы государства во взаимоотношениях с религиозными организациями, постоянно отслеживать процессы в этой деликатной сфере общественных отношений, представлять Правительству и органам государственного управления информацию о религиозной обстановке, выступать с соответствующей экспертизой и оказывать содействие религиозным организациям по взаимодействию с государственными органами власти.

Концепция государственной политики в сфере отношений с религиозными организациями отражает конституционное право каждого на свободу вероисповедания, равенство граждан независимо от их отношения к религии, равенство религий и религиозных организаций перед законом, недопущения межконфессиональной розни и распространения религиозного экстремизма, достижения межрелигиозной толерантности и укрепления гражданского согласия и мира в обществе. Также отражает взаимодействие государственных структур, местных сообществ с религиозными организациями.

Концепция должна способствовать укреплению межрелигиозного диалога, усилению взаимоотношения государства и религий в области духовного и нравственного воспитания общества, формирования в нем установок толерантного сознания и противодействию крайним течениям религии.

Концепция государственной политики в религиозной сфере с религиозными организациями в Кыргызской Республике тесно увязана с принятием закона «О свободе вероисповедания и религиозных организациях» Жогорку Кенешем Кыргызской Республики, так как отраженные законодательные нормы должны лечь в основу определения взаимоотношений государства и религиозных организаций.

Реализация закона «О свободе вероисповедания и религиозных организаций», политики государства в области религии, требует координации и согласованности действий органов государственной власти всех уровней. Важно обеспечить единые подходы и согласованность в работе по применению этого закона и других законодательных актов таких структур государственной власти как органы прокуратуры, юстиции, правоохранительных органов и органов местного самоуправления.

В Концепции были поставлены ряд задач по регулированию взаимоотношений государственных органов, органов местного самоуправления и религиозных организаций.

В этом плане поставлены задачи проведения ряда работ с религиозными организациями:

1) поддержания в обществе обстановки взаимоуважения и диалога в отношениях между верующими различных конфессий, а также между верующими и неверующими;

2) возрождения и сохранения традиционных духовно-нравственных ценностей общества;

3) создания эффективных правовых и организационных механизмов запрещения и пресечения деятельности религиозных объединений, наносящих ущерб или угрожающих здоровью, нравственности, правам и законным интересам граждан, основам конституционного строя, обеспечению безопасности республики;

4) предупреждения и пресечения проявлений религиозного экстремизма;

5) совершенствование механизмов государственного контроля за соблюдением религиозными объединениями законодательства, обеспечение правовой защиты прав и законных интересов верующих в сфере образования, здравоохранения, трудоустройстве и других сферах общественной жизни;

6) поддержка и укрепление института семьи, материнства и детства;

7) проведение мероприятий по улучшению демографической ситуации, духовно-нравственное, патриотическое и правовое воспитание детей и молодежи;

8) сохранение и восстановление объектов культурного наследия (памятников истории и культуры) народа Кыргызстана, а также сохранение зданий, сооружений и иных объектов религиозного назначения, не являющихся памятниками истории, но имеющих культурную ценность;

9) сотрудничество в области профилактики правонарушений, здравоохранение и социальное обслуживание;

10) благотворительная деятельность.

11) государственные органы, органы местного самоуправления для создания условий плодотворного сотрудничества с религиозными конфессиями, сохранения в обществе атмосферы взаимного уважения и диалога в вопросах свободы вероисповедания, должны взаимодействовать с религиозными объединениями.

Для реализации государственной политики в религиозной сфере и проведения превентивных мер с целью недопущения возникновения конфликтов на религиозной почве на местах, необходимо, чтобы госслужащие и работники органов местного самоуправления находили взаимопонимание с верующими, что происходит не всегда.

Одним из моментов, влияющих на взаимодействие госорганов с религиозными организациями на местах, является:

– отсутствие кадров госслужащих и работников органов местного самоуправления, умеющих на должном уровне работать с верующими различных конфессий;

– у работников госорганов и органов местного самоуправления низкий правовой уровень и слабые знания о религиозной ситуации по республике;

– они слабо ориентируются в традиционном исламе и его различных течениях, особенно по деятельности религиозно-экстремистской партии «Хизб ут-Тахрир аль-Ислами», ИГИЛ;

– недостаточно проводятся мероприятия превентивного характера массового значения для дальнейшего сохранения и стабилизации религиозной ситуации на местах и т.д.

– прежние методы работы госслужащего и работника органов местного самоуправления с религиозными организациями уже не эффективны;

– недостаточный информационно-справочный материал по религиозным организациям, течениям, миссионерам.

Со стороны мечетей, в особенности г. Ош много жалоб на территориальные квартальные комитеты, что те вмешиваются в их финансовую деятельность. При этом территориальные комитеты оправдывают свои действия тем, что при строительстве этих мечетей основной вклад был сделан с их стороны (спонсорство, организационная работа, оформление документов и др.).

Областные, районные городские госадминистрации не всегда в вопросах, относящихся к компетенции государственных органов курирующих религию, обращаются в данные ведомства.

Например, в вопросах строительства мечетей и медресе, предоставлении разрешения религиозным организациям зданий культурно-массового назначения на проведение в них служения.

В местных госадминистрациях нет штатных единиц по работе с религиозными конфессиями, обычно этими вопросами занимаются работники, у которых есть и много других направлений в работе.

Местными органами власти эпизодически проводится анализ религиозной ситуации, и иногда обсуждаются на заседаниях коллегии госадминистрации, сессиях местных кенешей с целью принятия адекватных мер воздействия и предотвращения всевозможных конфликтов и эксцессов. В последнее время местные государственные органы активизировали работу по содействию религиозным организациям в реализации прав на свободу совести, вероисповедания и выражения убеждений:

1. Разъяснительная работа по вопросам религии, об истинных целях крайних течений ислама и профилактические мероприятия по недопущению конфликтов на религиозной почве зачастую проводятся эпизодически, а иногда в авральном порядке.

2. Среди местных сообществ и госорганов еще в недостаточной мере присутствует система мероприятий по осуществлению государственной политики в религиозной сфере.

3. Такие службы, как противопожарная охрана, санэпидемстанция, архитектура не проводят работу по улучшению качественного состояния культовых объектов, а также обеспечения и соблюдения при строительстве этих объектов требуемых норм и правил.

4. Не везде принимают меры по содействию учетной регистрации религиозных объектов и

организаций.

5. Бывает и так, что во многих районах не знают количества мечетей, религиозных объектов на вверенных им территориях.

Одна из важных причин такого положения - отсутствие кадров госслужащих, умеющих работать с верующими. Вопрос не только в квалификации кадров, поскольку как показали события последних лет, одних только религиозоведческих знаний для успешной работы в сфере религиозно-государственных отношений мало. Стоит помнить, что прежние методы работы с религиозными организациями уже не столь эффективны.

Вовлечение работников органов местного самоуправления в реализацию государственной политики в области религии - есть поиск общих интересов государства и религиозной организации по стабилизации религиозной и этнической обстановки на местах. Актуальным стало создание на местах общественных координационных советов по делам религии, в состав которых необходимо включать авторитетных и уважаемых лидеров местных сообществ.

Одним из аспектов реализации государственной политики в религиозной сфере является проведение регулярного мониторинга и анализа религиозной ситуации в республике, оценка промежуточных и конечных результатов. Эта система служит важным инструментом повышения эффективности работы Госкомиссии по делам религии, позволяет определить достигнутые успехи и недостатки, оценивать результаты предпринятых мер и мероприятий, прогнозировать дальнейший этап деятельности, разработать механизмы урегулирования различных конфликтов и споров в религиозной сфере [19].

Мониторинг и анализ обеспечивает основу для своевременного предупреждения негативных последствий от принятия неадекватных решений, позволяет своевременно вносить коррективы в текущую работу и повысить эффективность реализации задач, стоящих перед органом по делам религии. Эта работа призвана оценивать религиозную ситуацию, выявлять проблемы, отслеживать тенденцию их развития, служит ориентиром для решения тех или иных проблем, а также для установления дальнейших приоритетов работы.

Мониторинг и анализ религиозной ситуации на данный момент осуществляется на основе регулярного отслеживания события, выездом в регионы республики.

Госкомиссия систематически проводит работу по анализу деятельности религиозных организаций, иностранных граждан, прибывающих в Кыргызскую Республику для религиозной деятельности. Проводит анализ действия законодательных норм в области религии, что позволяет определять эффективность правоприменительной практики, вносить предложения по дополнению тех законодательных норм и положений, которые не отвечают изменившейся общественно-политической ситуации в стране. Посещение религиозных организаций позволяет определить инструменты по улучшению взаимодействия государственных органов с религиозными организациями, выявлять слабые места, улучшать эффективность этого взаимодействия [19].

Например, анализ культовых объектов ислама выявил несогласованность местных органов власти, других государственных служб в вопросах архитектурно-планировочного проектирования, соблюдения установленных норм строительных работ, санитарно-гигиенического обеспечения оправления культовых обрядов и церемоний, несогласованность в строительстве мечетей с ДУМК, определились проблемы социальной защищенности духовных служителей, развитие процесса функционирования мечетей по национальному признаку и др.

Руководством и сотрудниками Госкомиссии, регулярно проводятся встречи по регионам республики с молодежью, профессорско-преподавательским составом, студентами, высших учебных заведений, исламских ВУЗов, медресе представителями НПО, лекции, семинары по вопросам демократических преобразований в республике и о роли религии в обществе, по разъяснению идеологии и истинных целей крайних течений и религиозных партий типа «Хизб ут-Тахрир», достижения межконфессионального согласия и межэтнической стабильности. Состоялись встречи Председателя и сотрудников Госкомиссии г. Токмок с представителями Союза Церквей Христиан Веры Евангельской, со студентами Токмоцкого Исламского института им. «Лукман-аль-Хаким»; посетили Ошскую и Джалал-Абадскую области, в Узгенском районе ознакомились учебными процессами в медресе «Имам Азам», с. Кумуш, Сузакского района и медресе «Амир Хамза» г. Таш-Кумыр. В ходе поездки состоялись встречи с казы Джалал-Абадской области, представителями Таш-Кумырской госадминистрации; Председатель Госкомиссии по приглашению пресс-службы Министерства обороны выступил перед командирами частей и батальонов Кыргызской армии, базирующихся в с. Кой-Таш по проблемам религиозного экстремизма; сотрудники и руководство

Госкомиссии участвовали в работе совещания, посвященного борьбе с религиозным экстремизмом, с представителями духовенства, проведенного по инициативе губернатора Ошской области. На совещании присутствовали более 100 имамов, руководство ДУМК, руководители облрайгосадминистратий, представители заинтересованных органов; состоялась встреча со студентами теологического факультета ОшГУ; проведена встреча со студентами Исламского института «Абдыжапар» (Кара-Сууйский район); состоялись встречи с духовенством Араванского района, представителями райадминистрации. В ходе встречи была обсуждена религиозная ситуация в республике, затронуты вопросы религиозного экстремизма, религиозного образования; состоялись встречи с представителями Ошского офиса ОБСЕ по программе проведения региональной конференции в г. Джалал-Абад «По свободе вероисповедания и выражения убеждений», НПО и общественностью; состоялась встреча Председателя Госкомиссии жителями с. Кен-Булун, Иссык-Атинского района, по поводу конфликтной ситуации в мечети «Абу-Ханифа». В данной встрече также участвовали представители Ассоциации дунган, райгосадминистратий, депутаты местных Кенешей [19]; проведена рабочая поездка Председателя и сотрудников Госкомиссии в Ошскую, Баткенскую и Джалал-Абадскую области, где состоялись встречи с представителями НПО, кыргызско-американского лица «Freedomscool», лица «Ноокат билимканасы» Ноокатского района, райгосадминистрации Кадамжайского, Лейлекского районов, г. Сулукта, духовенством и общественностью области, а также руководством и сотрудниками Баткенской облгосадминистрации были обсуждены религиозная ситуация в республике, деятельность партии «Хизб ут-Тахрир» и ИГИЛ. В Центральной мечети г. Баткен совместно с казы области и прихожанами на жума-намазе состоялась беседа о недопущении религиозного экстремизма. Посетили медресе «Мавлона Фахриддин» с. Пахтачы Араванского района, храм Покрова Божией Матери (г. Сулукта); состоялась встреча с представителями райгосадминистрации Ноокатского, Алайского, Кара-Сууйского, Узгенского районов, г. Ош и духовенством области, где обсуждались вопросы религиозной ситуации, учетной регистрации религиозных организаций области, профилактика религиозного экстремизма. Проведена встреча с ответственными работниками Джалал-Абадской облгосадминистрации, казыата области, посетили Центральную мечеть Сузакского района. Во время встреч Председатель Госкомиссии кратко рассказал о деятельности Госкомиссии по делам религии, о свободе совести и веро-исповедания, о стратегии создания тесного взаимного сотрудничества с религиозными деятелями и организациями с целью совместного предотвращения нежелательных явлений в религиозной сфере, особенно на юге [19]. Состоялся семинар-совещание с участием работников облрайгосадминистратий, государственных органов, руководителей религиозных организаций, молодежью Таласской области, инициированный Госкомиссией по делам религии, где были рассмотрены религиозная ситуация в республике, роль религиозных организаций в достижении мира, согласия и стабильности в обществе, участие религиозных организаций в общенациональных программах, противодействие и профилактика религиозного экстремизма. В этот же день состоялась встреча со студентами, профессорско-преподавательским составом Таласского Государственного Университета; состоялась встреча сотрудников и Председателя Госкомиссии с прихожанами Евангельско-Христианской церкви «Сокулук» в с. Сокулук, Сокулукского района и филиала церкви в с. Маловодное. Состоялась рабочая поездка Председателя и сотрудников Госкомиссии по делам религии в г. Кара-Балта Чуйской области, где проведены встречи с прихожанами мечети г. Кара-Балта, со студентами медресе «Хазрети Осман», Евангельско-христианской церкви «Соман-Надежда»; Председатель Госкомиссии присутствовал при открытии южного Представительства ДУМК, работа которого внесет определенный вклад в сохранение стабильности, межконфессионального согласия, единства народа Кыргызстана на юге. На открытии Представительства присутствовали более 300 человек, в том числе руководители областных, городских, районных госадминистрации, предприятий, общественных организации, СМИ, а также представители духовенства. Также состоялась встреча Председателя Госкомиссии, Муфтия мусульман Кыргызстана со студентами, профессорско-преподавательским составом Ошского Государственного Университета. На этих встречах также проводилась работа по профилактике проявлений религиозного экстремизма. В январе месяце сотрудниками Госкомиссии проведены рабочие встречи со студентами и преподавателями высших исламских институтов, медресе, имам-хатибами г. Бишкек, Кара-Балта, Токмок, Кеминского, Жайылского, Панфиловского районов; Председатель Госкомиссии совместно с Муфтием мусульман Кыргызстана и представителем ДУМК в южном регионе республики провели встречу со студентами и профессорско-преподавательским

составом Ошского Государственного и Кыргызско-Узбекского университетов. Была организована встреча с верующими и учащимися медресе. Во встрече приняли участие более 2000 верующих [19]. Верующим подробно рассказали о результатах демократических преобразований в республике, о свободе вероисповедания и о религиозной ситуации, взаимоотношениях государственных органов власти с религиозными организациями, раскрыли истинные цели сторонников крайних течений ислама и религиозной партии, призывали к укреплению стабильности, единства народа Кыргызстана и поддержки демократических преобразований, реформ и т.д; были проведены встречи в медресе с. Кара-Добо Кадамжайского района и лицее «Ноокат билимканасы» Ноокатского района; Председатель Госкомиссии провел рабочие встречи совместно с Муфтием Мусульман Кыргызстана в Ошской и Джалал Абадской областях: с представителем ДУМК в южном регионе и главным имамом г. Ош, учащимися и преподавателями медресе, в школе-гимназии в с. Кара-Кульджа, Кара-Кульджинского района, в данных мероприятиях принимали участие работники облрайгосадминистраций. Состоялись встречи в мечети с. Мырза-Аке Узгенского района, с учащимися и преподавателями медресе данного района; состоялись встречи со студентами, профессорско-преподавательским составом Джалал-Абадского госуниверситета и Джалал-Абадского коммерческого института. По ходу рабочих поездок в регионах республики проводится мониторинг религиозной ситуации с целью оказания практической помощи и разъяснительной работы проводят встречи с работниками облгосадминистраций областей, студентами, профессорско-преподавательским составом университетов, принимают участие в семинарах. Состоялось совещание по вопросам противодействия и профилактики религиозного экстремизма и фундаментализма, недопущению политизации ислама; состоялось совещание по вопросам религиозного экстремизма с участием Первого вице-премьер-министра Кыргызской Республики, в данном совещании приняли участие и выступили Председатель Госкомиссии по делам религий и Муфтий мусульман Кыргызстана; проведена встреча с районными активами, аксакалами, духовными служителями и жителями района, где обсуждались вопросы религиозного экстремизма и даавата. В данной встрече участвовали руководители района, районных силовых структур, облакзаята, депутаты. Проводятся встречи с руководством, духовенством и верующими районов, где обсуждаются социально-экономическая и религиозная ситуация на местах. Сотрудники Госкомиссии с целью разъяснительной работы по усилению борьбы с религиозно-экстремистскими течениями, а также осуществления мониторинга религиозной ситуации в Чуйской области встретились с учащимися и преподавателями Токмакского исламского института, медресе в с. Кен-Булун Кеминского района, посетили религиозную организацию «Токмакская церковь», провели встречу с духовными служителями города и района [19].

Политологический анализ и мониторинг-важная составляющая, особенно в религиозной сфере, однако его проведение требует все большего привлечения человеческих ресурсов, отсутствие достаточного потенциала и слабая поддержка в этих вопросах на местах делает проведение работы достаточно проблематичным. Для серьезных объемных аналитических материалов нужно и привлечение определенных финансовых ресурсов. Госкомиссия Кыргызстана пытается решить эти вопросы имеющимися ресурсами, но и активно ищет партнеров в лице международных организаций, неправительственного сектора для подключения их к исследовательским мероприятиям, проводимым Госкомиссией.

В заключение следует отметить, что в Кыргызстане одной из важнейших задач является поиск путей мирного и конструктивного сосуществования различных конфессий. Для достижения взаимопонимания между разными социальными группами в условиях, когда имеется большинство и меньшинство, нужны усилия гражданского общества в защите всеобщих прав человека и, одновременно конкретными правами верующих и религиозных организаций. Поэтому проблема межконфессиональных отношений в Кыргызстане, требует дальнейшего политологического исследования.

Список использованной литературы:

- 1 Насритдинов Э., Эсенаманова Н. Религиозная безопасность в Кыргызской Республике. – Бишкек, 2014.*
- 2 Концепция государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на 2014-020 годы.*
- 3 Обзор соблюдения свободы вероисповедания в Кыргызской Республике / под ред. А.Алишевой. – Бишкек, 2013. – 54 с.*

- 4 Маликов К.К. Светское государство и исламский политический процесс в Кыргызстане: Мусульманский ресурс как фактор государственного строительства. URL: <http://www.islamrf.ru/news/culture/islam-world/2218/>
- 5 Государственная комиссия по делам религий при Президенте Кыргызской Республики URL: http://religion.gov.kg/ru/category/analyz_rel_sit/
- 6 Маликов К.К. Краткое пособие по Исламу. – Бишкек, 2013.
- 7 Карыбаева М.А., Кочорбаева З.И. Учебное пособие для преподавания курса «Особенности правоохранительной работы в многоэтническом сообществе». – Бишкек, 2010. – 166 с.
- 8 Актуальные проблемы Центрально-азиатского региона в условиях глобализации / Авт. кол.: М.Ф. Пухова, А.Б. Элебаева, Б.Турсункулова, Ч.Д. Чотаева, Н.С. Эсенаманова. Под ред. д-ра философ. наук, проф. А.Б. Элебаевой. МУК. Институт этнологии. – Бишкек, 2005. – 102 с.
- 9 Концепция этнической политики и консолидации общества Кыргызской Республики. – Бишкек, 2011.
- 10 Чотаева Ч.Д. Факторы формирования этнической идентичности в Кыргызстане // Сборник статей третьей ежегодной Центрально-Азиатской антропологической конференции. – Бишкек, 2010.
- 11 Развитие межэтнических отношений в новых независимых государствах Центральной Азии / Учеб. пособ. для высших учебных заведений / под ред. проф. А.Б. Элебаевой. – Бишкек, 1995. – 230 с.
- 12 Управление этническим многообразием и межэтническими отношениями / Учеб. пособ. под ред. проф. А.А. Акматалиева. – Бишкек, 2012. – 134 с.
- 13 Комментарии БДИПЧ ОБСЕ к Концепции государственной политики в религиозной сфере Кыргызской Республики, 2014.
- 14 Осмоналиев К. Религиозный экстремизм в молодежной среде Кыргызстана. URL: <http://www.rus.kg/newsektremizm>
- 15 Чотаева Ч. Д. Ислам и этническая идентичность кыргызов. Социально-гуманитарные науки. – Бишкек, 2009.
- 16 Усубалиев Э. Джихадизм в Казахстане и Кыргызстане в контексте геополитических сценариев в Центральной Азии // Аналитический центр Разумные Решения, 25 ноября 2011 г. <http://analitika.org/international-affairs/security/1-20111125011819912.html>.
- 17 Шайбекова Ж. Религия в Кыргызстане: путь к духовности или угроза экстремизма? <http://kg.akipress.org/news:146831>
- 18 Концепция государственной политики Кыргызской Республики в религиозной сфере на 2014-2020 гг.
- 19 Государственная комиссия по делам религий при Президенте Кыргызской Республики URL: http://religion.gov.kg/ru/category/analyz_rel_sit/

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

IRSTI 11.25.91

Birimkulova G.U.¹

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
E-mail: gulnarabirimkulova2014@yandex.ru*

**THE EUROPEAN UNION POLICY TOWARDS
CHINA IN THE MODERN WORLD**

Abstract

Xi Jinping's visit to Europe was triumphant and resulted in the conclusion of a number of bilateral agreements. The resounding victories of China are the agreements with Italy and France. In 2018, The EU and China celebrated the 15-th anniversary of the Declaration of a comprehensive strategic partnership, when it was decided to improve the level of relations, they did not aspire to a global role. China has put forward a policy of not joining any alliances and has not raised the issue of its world leadership. The EU was satisfied with its economic giant role and did not discuss the creation of its own armed forces with a straight face. Today the EU and China occupy the first and second place accordingly in terms of trade globally, and the rate of trade between them is second only to the volume of trade between the EU and the USA. Today in Europe they more and more often speak about "the European army", by comparison to the Chinese thinking of "the great Chinese dream". The provided article does not give an unambiguous answer to the question of the feasibility of these plans, but it is to specify the framework of their implementation processes.

Keywords: China, "One Belt and One Road", European Union, Port of Trieste, Italy, WTO.

Г.У. Биримкулова¹

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕГІ ҚЫТАЙҒА ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ

Аңдатпа

Си Цзиньпиннің 2019 жылғы Еуропаға сапары өте жемісті, жеңісті болып, бірқатар екі жақты келісімдерге қол қойылды. Осы жылғы Қытайдың ең үлкен жеңістері – Италия мен Франциямен келісім. 2018 жылы ЕО мен Қытай жан-жақты стратегиялық әріптестіктің 15 жылдығын атап өтіп, қарым-қатынас деңгейін арттыру туралы шешім қабылданған кезде, олар жаһандық рөлге талпынған жоқ. Қытай қандай да бір одақтарға кіруден бас тарту саясатын жүргізеді және әлемдегі өзінің жетекші рөлі туралы мәселені көп көтермейді. Бүгінгі күні ЕО мен Қытай сауда көлемі бойынша, тиісінше, әлемде бірінші және екінші орын алады, ал олардың арасындағы сауда көлемі ЕО мен АҚШ арасындағы сауда көлеміне ғана жол береді. Бүгінгі таңда Еуропада "Еуропа армиясы" туралы жиі айтады, ал қытайлықтар "Ұлы Қытай арманы" туралы ойлайды. Ұсынылып отырған мақала осы жоспарлардың шынайылығы туралы сұрақты көтере отырып, оларды іске асыру жүйесінің шеңберін белгілейді.

Түйін сөздер: Қытай, "Бір белдеу-бір жол", Еуропалық Одақ, Триест порты, Италия, ДСҰ.

Биримкулова Г.У.¹

¹*Евразийский Национальный Университет,
Нур-Султан, Казахстан*

**ПОЛИТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА
В ОТНОШЕНИИ КИТАЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ**

Аннотация

Визит Си Цзиньпина в 2019 году в Европу был победоносным и привел к заключению ряда двусторонних соглашений. Самые громкие победы Китая – это договоренности с Италией и Францией. В 2018 г. ЕС и Китай отметили 15-летие провозглашения всеобъемлющего стратегического партнёрства, когда было принято решение о повышении уровня отношений, они не претендовали на глобальную роль. Китай проводил политику отказа от вступления в какие-либо союзы и не поднимал вопроса о своей ведущей роли в мире. ЕС довольствовался ролью экономического гиганта и всерьёз не обсуждал вопрос о создании собственных вооружённых сил. Сегодня по объёмам торговли ЕС и Китай занимают, соответственно, первое и второе место в мире, а объём торговли между ними уступает лишь объёму торговли между ЕС и США. В настоящее время в Европе всё чаще говорят о “Европейской армии”, а китайцы думают о “Великой китайской мечте”. Предлагаемая статья обозначает рамки процессов их реализации, поднимая вопрос о реальности этих планов.

Ключевые слова: Китай, «Один пояс-один путь», Европейский Союз, порт Триест, Италия, ВТО.

Introduction. "The Eurasian Union is a mega-project commensurate with the complex challenges of the present and the future. It has all chances to become an organic part of the new world architecture, the formation of which began under the influence of the most powerful in the history of the global financial and economic crisis" [1] as the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev, there are many large-scale tasks to be solved in order to create an economically powerful, stable and profitable Eurasian Union. This is the common strategic goal of the EU and China.

Goals. The goals of this article is to analyze the prospects of economic development integration in the Eurasian space together with the EU and China.

In accordance with the set goal the priority directions of the development of integration cooperation in the context of the formation of the European Union taking into account the changes in the nature of modern global and regional processes creates qualitatively a new level of economic partnership, has not been sufficiently analysed. Economic cooperation between the EU and China basically have a bilateral cooperation format that makes do not contribute to the tripartite integration (integration between the three associations).

Methods. This article uses a complex analysis based on a combination of system analysis, empirical research, institutional and structural analysis. These General methods made it possible to comprehensively consider the problem of economic policy in the changing system of international relations. The study also used the method of comparative analysis and prognostic method to determine the prospects for the development of trilateral energy cooperation. The use of systematic and structural-functional analysis allowed drawing conclusions about the priority areas of cooperation and interests of regional entities.

Results/discussion. At the establishment level, relations between the European Union and People's Republic of China (PRC) were forged in 1975. The Agreement on trade and cooperation entered into force in 1985, which still serves as a legal authority for the development of bilateral arrangements. “The Eurasian Union is a mega-project commensurate with the complex challenges of the present and the future. It has every chance to become an organic part of the new world architecture, the formation of which began under the influence of the most powerful in the history of the global financial and economic crisis” said. China's economic growth acceleration following the country's accession to the WTO in 2001 provided assurance to the Brussels authorities of the need to build sustained mutually advantageous links with the new world center of power. It's not fortuitous that that European Commissioner Benita Ferrero Waldner noted in 2005: "there is no bigger challenge for Europe than to realize the dramatic growth of China and forge strong connections with it in a gradual manner" [2, 38]. France was the first to enter into relations of a strategic partnership with PRC. Its example was followed by Germany, Denmark, Italy, and many other EU countries. China has joined the fundamentally important for EU Galileo project (creation of a global positioning system) and invested EUR 230 million in it. Beijing did not reduce the purchase of airbuses in 2009-2010, which supported the economy of the European Union during the global financial crisis. The so-called "sectoral conversations" between the EU and the PRC were conducted on power production, farming industry, information, healthcare, regional policy, environmental protection, education, and culture, etc. (a total of 24 sectoral conversations). The Strategic 2020 Agenda for China - EU partnership has been approved and successfully implemented. Alongside this, the European Parliament consistently supports the preservation of the EU embargo on the supply of weapons and military equipment to China, regularly adopts resolutions critical of Beijing's policy towards Taiwan and Tibet; regarding human rights issues as well. Washington and Tokyo

also generate pressure on Brussels to keep an arms embargo. Anticipating the growing economic and military power of China, in 2013, the EU leadership actively joined in negotiations with Washington on the creation of a Transatlantic trade and investment partnership; and on the formation of a Japan - EU free trade zone (FTA) - with Tokyo. Beijing unequivocally assessed such Brussels actions as aimed at deterring PRC and began to look for ways of their compensating actions. From this perspective, we should certainly consider the visit of PRC President Xi Jinping to Europe in March-April 2014. The Chinese side was very seriously preparing for this visit. Chinese ministers came to Europe with Xi Jinping, as well as 200 leaders of major Chinese corporations. The President of PRC promised to attract more Chinese investments to the stagnating European economy; in return, he asked for a FTA between China and the EU. Even though this Chinese suggestion went against the objectives of the negotiations between Brussels, Washington, and Tokyo, the EU high command could not openly push back against it. Apart from geopolitical motivation, Europe really needs Chinese investment and it is really concerned about being able to operate in China without encumbrance. Trade turnover between PRC and the EU has reached almost USD 600 billion. China's GDP in 2013 amounted to USD 8.6 trillion, and the total GDP of 28 EU member States is almost two times as much [2,98]. Moreover, Xi Jinping's proposal to create the FTA came at a time when relations between Brussels and Moscow dramatically deteriorated because of Ukraine situation, and the EU administration would not wish a strong Beijing-Moscow axis to emerge in Eurasia. It is general practice, when the leaders of China, visiting Europe, paid official and unofficial visits to the permanent members of the UN Security Council: France and Britain. Xi Jinping chose Germany as the target country for his visit. In the course of negotiations in Berlin, it was decided to add the creation of a Sino-German agricultural center to the 60 existing mechanisms of Sino-German partnership. Bilateral documents on cooperation in the areas of automobile manufacturing, transport, informatization, taxation, finance, science and technology, power production, medicine, education, environmental protection, and agricultural industry were signed. Xi Jinping put forward the motion to form the FTA with the EU at the earliest possible moment. The German side expressed its appreciation for the support of the Euro in difficult times for the Eurozone. A mutual declaration on the establishment of a Sino-German comprehensive strategic partnership was approved (previously, it was simply a strategic partnership). Chancellor Angela Merkel assured the Chinese visiting dignitary: "Germany would like to serve as an engine room for the development of European-Chinese relations", and Xi Jinping noted: "developing Sino-German relations is like driving a car. Once you fuel it and control the steering wheel, the Sino-German partnership car will quickly and confidently fly forward into a better tomorrow" [2, 98].

Thinking over the results of the PRC President's visit to Berlin, heavyweight Japanese observers Katsui Nakazawa and Masokuni Oshirabe concluded: "China has been long restrained its activities abroad, focusing its activity on supporting the economic growth in the country as an alternative. The Beijing administration, headed by Xi Jinping, has abandoned this passive strategy and seeks to place greater emphasis on gaining influence in the international stage". They noted that in the course of the visit, Xi Jinping "called on the USA for a new type of relationship between the powerhouses", and China's attempts to strengthen multilevel interactions with Europe are targeted at opposing American influence" [3].

For the first time since the initiation of official relations between PRC and the EU, the paramount leader of China visited the EU headquarters in Brussels, where he conducted negotiations and gave a speech in which he outlined four important points. First, China and the European Union must be partners in ensuring international peace and security as well as in maintaining economic growth in the world. Second, "both sides should join the largest Intercontinental cooperative initiatives, including China-Europe cooperation and the Silk Road Economic Belt, in order to create a huge Eurasian market". From this perspective, China and the EU should conclude an Investment Security Treaty and form the FTA as soon as feasible. Thirdly, PRC and the EU should become partners in making reforms by learning from each other. Fourthly, China and the EU should become partners in civilization, developing exchanges in the areas of culture, media, tourism, science, and innovation. Summarizing the results of the negotiations, the EU headquarters approved a mutual declaration on exacerbation of the Sino-EU comprehensive strategic partnership for the shared benefit and win-win results. In this declaration, which consists of 20 paragraphs, both sides called on for cooperation in confronting regional and global challenges, as well as for multilateralism and the linchpin of the UN in global affairs. The commitment to further significant GHG emission reduction was outlined. In the eleventh paragraph, it was recorded that after the conclusion of the investment agreement between the PRC and the EU, the parties would begin to move "to a deep and comprehensive FTA as a long-term perspective" [4]. Therefore, Xi Jinping was able to snatch a promise from the EU leadership to consider the possibility of concluding the FTA agreement with China. The European Union agreed to begin negotiations on it when the negotiations on the agreement of the Sino-EU investment agreement will end in success. It is characteristic

that the idea of the FTA with China received support from British Prime Minister David Cameron, who visited Beijing in December 2013, while France, Italy, and Spain still doubt the feasibility of such a step. Since the 1970s, the linchpin in the foreign policy of the PRC were the relationships with the USA. Xi Jinping's visit to Europe and the suggestion to create the FTA with the European Union suggest that today Beijing is ready to pay much more attention to relations with Europe. The Director of the EU-Asia Brussels Research Center Frazer Cameron supposes that "previously the Chinese were not sure that the EU would continue to exist, this was the general discourse in 2009 and 2010, but now they understand that the EU is on the stage seriously and for a long time and that it is very stable. They would like to increase their investments in Europe. They also realize the importance and the growing role of the EU in world affairs" [5, 157]. This conception of the EU role in the world by the Chinese side is supported by the desire of many European companies to sharpen the business in China. All in the same breath, European businessmen do not like that they are forced to share sensitive technological and commercial information in order to get access to financing from Chinese sources and access to the procurement system at the local level in PRC. We should expect quite a strong lobbying in favour of creating the desired Beijing FTA with the European Union on the part of these European companies, under which, as they project, equal conditions for the business activity will be established. At this point, the EU's foreign policy is to prevail a line of China's containment, actively encouraged by Washington and Tokyo [6, 57]. Notwithstanding growing economic interdependence and mutual interest in developing business partnerships contribute to strengthening the line for the non-confrontational involvement.

In Italy and France, XI Jinping was given a very different reception. The benefits received by its host parties are also different – but here the picture is very unexpected. What conclusions can be drawn from these very different visits? The author of the Japanese edition understood the visit of the Chinese leader to these two countries and even tried to understand what strategy of interaction with China is most justified.

According to numerous media reports, Italy in March 2019 agreed to participate in the Chinese initiative "One belt, one road", becoming the first country of the "Big seven", which gave such consent. During the visit of Chinese President XI Jinping to Italy on March 21, the parties signed a Memorandum of understanding, a package of agreements totaling €2.5 billion and a partnership agreement covering banking, investment, transport, aerospace, foreign trade and other areas. In Rome, they said that the amount of potential Chinese investment could reach €20 billion [6, 77]. Within the framework of the Sea silk road, Italy is a strategically important point for Beijing in Europe. The country is one of the first in the world in terms of Maritime trade. The Chinese side has developed a separate inclusive project "Five ports" for the Apennines, which will link Trieste, Venice, Ravenna (Italy), Fiume (Croatia) and Capodistria (Slovenia) into a single transport and logistics chain.

The corresponding Protocol of intent was signed during the visit of Chinese leader XI Jinping to Rome. Chinese and Italian companies signed agreements for a total amount of 2.5 billion euros [7]. Among other things, the Italian investment Bank "Cassa Depositi e Prestiti" to cooperate with the Chinese silk road Fund in attracting international investment and in the construction of Italian Railways and airports, as well as to increase the flow of tourists from China through the online travel Agency Ctrip. Directly related to the belt and road initiative, China Communications Construction Company has signed agreements with the ports of Trieste and Genoa.

But all these transactions do not make a big impression. Their total cost was lower than expected, as previously reported that the volume of proposals was seven billion euros.

The agreements signed in 2019 can reach a volume of 20 billion euros, but to expand cooperation it will be necessary to sign separate transactions in each direction. And today Rome got the figure of 2.5 billion – as well as an acute debate about joining the Chinese initiative [8]. Such results are unlikely to reassure the various factions in the Italian government, which doubt the feasibility of flirting with China to the detriment of relations with the US and the EU [8]. Immediately after Italy, XI Jinping went to France on a visit that was very different from his Italian tour. French President Emmanuel macron was invited for talks with.

XI Jinping German Chancellor Angela Merkel and European Commission President Jean-Claude Juncker. They pointed out that they count on greater openness of Chinese markets, and only after that they will think about participating in the initiative "One belt, one road". "We as Europeans want to play an active role in the project, One belt, one road" [8], Merkel said. This should lead to a certain reciprocity, but here we do not yet have full agreement." Later, Macron at a meeting with the President of the PRC added that China and the EU should accelerate the work on the modernization of the WTO, so that it can more effectively resolve issues related to transparency, excess production capacity, state subsidies, as well as settle disputes. He also

criticized China for human rights violations and promised that France would continue to "raise issues related to the observance of fundamental rights in China".

Although France took a confrontational stance, it received much more from this visit than Italy, which happily decided to support "One belt, one road". During this visit, France and China signed agreements worth 40 billion euros, which is twice the hypothetical figures of Di Mayo for the future. The bulk of this amount is accounted for by a single agreement under which China will buy Airbus aircraft. But even if we exclude this contract from the French catch, there will still be agreements for 10 billion euros, which is four times the amount of Italian transactions.

It must be said that China began to invest its investments in Italy, including in ports and other infrastructure, even before the signing of the Protocol of intent, and after its conclusion they are unlikely to increase significantly.

On the other hand, none of the largest recipients of Chinese investments in Europe joined the project "One belt, one road". According to the Center for strategic and international studies, in 2017, the largest part of Chinese funds in Europe received Germany (1.6 billion dollars), the Netherlands (1.6 billion dollars), Britain (1.5 billion dollars) and France (1.4 billion dollars) [8]. At the same time, Germany and France harshly criticized China for its behavior in trade and for human rights violations. It turns out that if you refrain from criticizing the PRC, it is unlikely to be a guarantee of obtaining large and winning deals. If your market is attractive enough, you'll still get them. That's the problem. Italy, which attracted \$500 million in Chinese investment in 2017, clearly hopes that by joining the one belt, one road initiative, it will be in a winning position and will be able to receive more investment directed to Europe. But there is one dirty secret in China's business practice. Although the Chinese state has enormous influence in economic decision-making, all Chinese companies eventually pursue profits. The one belt, one road agreement is not a panacea that will suddenly make Italy's investment climate irresistible to Chinese firms. During XI Jinping's visit to Italy, the ports of Trieste, Savona and Genoa signed a cooperation agreement with Chinese partners. For Trieste alone, the amount of investment promised by China is €200 million. It is planned to connect Trieste with the city of Chengdu (the largest financial and industrial center of China, where aerospace, automotive, computer, pharmaceutical production is concentrated), and Venice-with the Greek port of Piraeus, the controlling stake of which was bought by the Chinese company Cosco for €350 million in 2016 [9]. Through Trieste, Chinese goods by rail will be delivered to Germany, the Balkans and Eastern Europe. Port Director of Trieste Zeno D'agostino concludes that Trieste in the future will be both Singapore and Hong Kong. Chinese investments should come to Sicily: €5 billion for the port of Palermo and an unnamed amount for the commune of Centuripe, where Chinese capital can be involved in the construction of a new international airport. Sicily is located in the center of the Mediterranean, here is the sixth largest airport in Italy Fontanarossa [9]. The Italian press calls the island a "neuralgic link" on the way of trade flows from Asia to Europe. Chinese investors intend to upgrade the port infrastructure of Palermo, to modernize the mooring facilities for receiving deep-sea Chinese container ships and to increase the number of cargo containers passing through the port of Palermo to 16 million per year. For China, it is important that Sicily is close to Africa. Last September, XI Jinping, speaking at the opening of the China-Africa cooperation Forum (FOCAC-2018), promised Africans \$60 billion of investment. The volume of China's trade turnover with North Africa – \$ 30,26 billion, the share of Chinese goods in the export structure of countries in sub-Saharan Africa – 21% [9]. Within the framework of the "One belt, one road" project, Beijing intends to increase these indicators many times. Sino-Italian cooperation is growing. Since 2000, Italy has attracted more than \$20 billion of Chinese investment, which was a good help for the Italian economy. In 2018, the volume of trade between China and Italy reached a record \$54.23 billion. Rome hopes that cooperation with Beijing will allow Italy to reduce the gap from the rest of the G7 members. After all, if in 2018 Germany supplied goods to China for €93.8 billion, France – for €20.8 billion, then Italy – for only €13.2 billion Even remote Ireland supplies China with more food than Italy. Rome intends to remedy this situation. The following fact speaks about the problems of the Italian economy: in 2018, Italy attracted €18.2 billion of foreign investments, which is less than half compared to 2007, when they were €48.1 billion [9]. In February 2019, the European Parliament voted for the introduction of a mechanism to control foreign (Chinese) investments with the possibility of blocking them. Rome abstained from voting. The ambiguous internal political situation in Europe itself contributes to the intensification of Italian-Chinese cooperation. France and Germany, by signing the Aachen comprehensive partnership agreement on 22 January 2019, shifted the focus of European policy to the Central European region. Loomed geopolitical axis Paris-Berlin. Rome is left behind because of its disagreement with the liberal migration and financial policies of the European Union. The Mediterranean region, which is key to Italy's economy and security, would face marginalization if it were not for China,

which is ready to invest billions of euros in the region. Chinese leader Xi Jinping is completing his first foreign visit in 2019, and he can congratulate himself on at least one achievement. He managed to take advantage of the quarrel between Brussels and Washington on the issue of policy towards China. The Trump administration continues its trade wars, but it failed to convince European countries to abandon the installation of Huawei's equipment in its 5G infrastructure, as well as to resist the Chinese strategy for the development of international infrastructure, in which the one belt, one road initiative plays a major role. It is designed to build trade routes, but as critics say, this strategy will also lead to the expansion of Chinese influence and to the involvement of countries in the trap of debt to Beijing. During his European tour, the Chinese President visited Italy, Monaco and France. The clever route allowed him to make the most of the potential of cooperation. He presented China as a voluntary partner of the EU in the field of economy and global governance, as well as reassured its own citizens who are afraid that the West will ostracize them. The Italian part of the visit was devoted mainly to the initiative "One belt, one road". Italy, a founding member of the European Union, became the first member of the Group of seven (G7) to officially agree to participate in the Grand Chinese infrastructure project. It turns out that Rome has breathed new life into this repeatedly moaning of the initiative. Over the past year, Malaysia, Myanmar, Pakistan, Bangladesh and some other countries have abandoned (or reduced their participation in) One belt, one road projects. The capture of the Sri Lankan port of Hambantota and the fear of the "diplomacy of the debt trap" further weakened the credibility of the project, and many countries began to doubt the promises of Beijing on a mutually beneficial and win-win cooperation. But Italy has become the richest country among the participants of the Chinese initiative, the project is still highly valued in the international arena. Many EU countries, in particular Germany and France, are extremely skeptical about this Chinese initiative. But part of the populist coalition government of Italy "Movement of five stars" indicates the successful operation of the Greek port in Piraeus, the controlling stake of which belongs to the Chinese state company (COSCO). Prime Minister Giuseppe Conte hopes that Italian ports such as Trieste and Genoa will become the same points of import of Chinese goods to Europe. Another group from the ruling coalition, the far-right "League of the North", looks negatively at cooperation with China, but during the visit of the Chinese President, Rome signed 29 contracts with him worth 2.8 billion dollars, betting on Chinese investments in the hope that they will help him get out of the painful recession [10, 99]. Among other things, these deals reminded that the EU itself is not in a position to offer its members attractive alternatives to Chinese investment.

Conclusion. Xi Jinping's visit to Monaco was primarily due to the fact that the country supported the telecommunications company "Huawei", which the United States accused of aiding the Chinese state surveillance. On 27 February, Monaco Telecom and Huawei signed a Protocol of intent providing for the development and implementation of smart city technologies for the Principality. Thus, the EU rejected the calls of the Trump administration to ban "Huawei" to participate in the creation of infrastructure for the European 5G. New Zealand and Australia followed the example of the United States, but Europe lagged far behind China and the United States in the development and creation of this network. The decision taken by Brussels says that it cannot afford to remove "Huawei" from the work on the construction of European networks. France, which today presides over the G-7 and is a strong ally of the United States. The world community will certainly continue to be suspicious of China and its intentions. But the meaning of these visits for China was to demonstrate its willingness and willingness to cooperate with the EU, as well as to conclude with the member States specifically tailored to their interests bilateral deals. Speaking last Friday in Brussels at the end of the meeting of 27 EU member States, Macron said the end of the "era of European naivety" and "uncoordinated approaches" to Beijing. But although Macron and the EU really want to believe that Europe has an effective and common strategy for the European Union against China, it is nothing more than wishful thinking. The Brussels strategy for EU-Asia relations could be an alternative to the belt and road initiative, but many EU countries are abandoning it for Chinese investment. 13 countries of Eastern Europe expressed their readiness to participate in the Chinese initiative, not counting Portugal and now Italy. In addition, the 16+1 group, through which China interacts with the countries of Central and Eastern Europe without resorting to EU diplomatic mechanisms, remains important [11]. This further prevents the development of coordinated policy of the European Union in relation to Beijing. Although China says it has no desire to split the EU, its intentions are secondary. Beijing invites the countries of the deals that they like. Undoubtedly, China will have difficulties with both the EU and the US along the way. In this connection, China vigorously cooperates with all participants of the project "One belt – one road" and the EU countries.

What learnings can be drawn from these multiple visits? First, the embrace with China does not give the dividends that could be hoped for. While also, a strong (albeit a diplomatic) position on issues of concern is

cheaper than it might look like. Alongside this, it becomes clear that "One Belt and One Road" initiative is more nominal than meaningful, and does not give any guarantees for an increase of Chinese investments. This was not a very pleasant experience of Poland which was one of the first countries in Europe to support the Chinese project, and then it did not receive any anticipated investments.

References:

- 1 Назарбаев Н.А. Евразийский союз: от идеи к истории будущего. Известия, 25 Октябрь, 2011. [Электрон. ресурс.], 2011. – URL:<https://iz.ru> (дата обращения: 23.03.2019).
- 2 Crossik S., Reuter E. China-EU: A Common Future. – Singapore: World Scientific Publishing Co, 2007. – 210 p.
- 3 Katsuji Nakazawa and Masakuni Oshirabe. China moves briskly toward closer relationship with Europe // Nikkei Asian Review, April [Electronic resource]. – 2006. – URL:<http://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations> (accessed: 28.03.2019).
- 4 Joint Statement Deepening the EU-China Comprehensive Strategic Partnership for Mutual Benefit. EU External Action, Brussels, 31 March 2014. [Electronic resource]. – 2014. – URL: http://europa.eu/rapid/press-release_1489_en.htm (accessed: 31.03.2019).
- 5 Борко Ю.А., Буторина О.В. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. – Москва: УРСС, 2001. – 472 с.
- 6 Байчоров А.М. Китаизация-последствия роста мощи Китая для мира в XXI веке. – Москва: Международные отношения, 2013. – 192 с.
- 7 Csaba Nemeth The Europe Idea and the European Civilian Crisis management // European and Regional Studies, 2014. Volume 6. 23-136 [Electronic resource]. – 2014. – URL: <http://www.acta.sapientia.ro/acta-euro/C6/euro6-2> (accessed: 03.04.2019).
- 8 Cameron F. China is going to run up against the EU [Electronic resource]. – 2014. – URL: <http://www.dw.de/chinaisgoing-to-run-up-against-the-eu/a-17533165>. (accessed: 01.04.2019).
- 9 Us hegemony no longer works. Italy chose China (Guanche) [Electronic resource]. – 2019. – URL: <https://inosmi.ru/politic/20190326/244820229.html> (accessed: 05.04.2019).
- 10 Бажанов Е.П. Китай: от средней империи к современной сверхдержаве XXI века. – Москва: Известия, 2007. – 352 с.
- 11 雪通 Y.从保持低调到争取成就//《中国国际政治杂志》-2014。 -T.2. 7号 – P.153-184 (中文)

МРНТИ 10.01.39

М.О. Жұмағұлов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАНЫ ДЕРЕККӨЗДЕР НЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Құқықтық сана-әлеуметтік-мәдени феномен және эмпирикалық зерттеу пәні ретінде тек құқықтанушы ғалымдар арасында ғана емес, сонымен қатар адам тұлғасының дамуын зерттеумен айналысатын басқа да бірқатар мамандар арасында да танымал. Бұл оң құқықтық сананы дамыту проблемасының түп тамырына көз жеткізуге және кейіннен жалпыға ортақ ортаға енгізу үшін дұрыс теориялық тұжырымдамаларды әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл зерттеулердің негізгі міндеті құқықтың институционалдық билігін сақтай отырып, оның үстемдігі мәселелерін шешу болып табылады.

Мақалада автор құқықтық санаға анықтама бере тұра, құқықтық коллизияларды шешуге бағытталған батыс, ресейлік және қазақстандық жетекші мамандардың еңбектері арқылы заң жинақтарында сипатталған заңдардың әрекеттегі заңдармен үлкен алшақтығы туралы зерттеулермен танысу. Өйткені, осының салдарынан әлеуметтің басым бөлігінің құқықтық санасы зардап шегуде.

Мақаланың негізгі мақсаты – деректанулық әдебиетті жан-жақты зерттеп, теориялық құқықтық сана, тәжірибелік құқықтық сана, жергілікті құқықтық сана, құқықтық сана элементтері, мәдени құндылықтар және т.б. ұғымдарға анықтама беру.

Түйін сөздер: құқықтық сана, мәдени құндылық, заң, құқықтық тәртіп, билік органдары, құқықтық идеология.

Жумагулов М.О.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ НА ОСНОВЕ ИСТОЧНИКОВ

Аннотация

Правосознание как социокультурный феномен и предмет эмпирического исследования пользуется большой популярностью не только среди ученых-правоведов, но и ряда других специалистов занимающихся исследованием развития человеческой личности. Это позволяет заглянуть в корень проблемы развития положительного правосознания и разрабатывать верные теоретические концепции для последующего внедрения в общественную среду. Основная задача этих исследований сводится к тому, что решить вопросы верховенства права, сохраняя ее институциональную власть.

Автор в статье дает определение правовому сознанию, через труды ведущих западных, российских и казахстанских специалистов, исследования которых направлено на решение правовых коллизии, где законы описанные в книгах, имеют большой разрыв между законами в действии. Вследствие чего страдает правосознание у большей части социума.

Основная исследовательская цель статьи разносторонне изучить источниковедческую литературу и дать определение таким понятиям как теоретическое правосознание, практическое правосознание, местное правосознание, элементы правосознания, культурные ценности и т.д. Правосознание как концепция поддается изучению и изменению при наборе определенных политико, социально, экономических условий, а значит изучения трудов специалистов этой области является важнейшей задачей стоящей перед любым ученым.

Ключевые слова: правосознание, культурная ценность, закон, правопорядок, органы власти, правовая идеология.

M.O. Zhumagulov¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

RESEARCH OF LEGAL CONSCIOUSNESS ON THE BASIS OF SOURCES

Abstract

Legal consciousness as a socio-cultural phenomenon and the subject of empirical research is very popular not only among legal scholars, but also a number of other specialists engaged in the study of human personality development. This allows us to look at the root of the problem of the development of positive legal consciousness and develop the correct theoretical concepts for subsequent implementation in the General environment. The main objective of these studies is to address issues of the rule of law while maintaining its institutional power.

The author in the article defines the legal consciousness through the works of leading Western, Russian and Kazakh experts, whose research is aimed at solving legal conflicts, where the laws described in the books have a large gap between the laws in action. As a result, the legal consciousness of the majority of society suffers.

The main research goal of the article is to study the source literature in a variety of ways and to define such concepts as theoretical legal consciousness, practical legal consciousness, local legal consciousness, elements of legal consciousness, cultural values, etc. legal Consciousness as a concept can be studied and changed with a set of certain political, social and economic conditions, and therefore the study of the works of specialists in this field is the most important task facing any scientist.

Keywords: legal consciousness, cultural value, law, law and order, authorities, legal ideology.

Құқықтық сана адамның құқықтық құбылыстарға, жалпы құқыққа деген бағалаушы-психологиялық қатынасы. Ол идеялар, теориялар, сезімдер және т.б. компоненттер жиынтығы. Негізінен сана қоғамда, әлеуметтік топта және адамда бар. Оның ішінде микро (2 адам жұбынан тұратын) және макротоптарды бөліп қарастыруға болады. Соңғысы қоғамның анықтамасына сәйкес келуі мүмкін.

Сана – қоғамның, топтың немесе жеке тұлғаның мінез-құлқын жетілдіруші. Санның мәні мен табиғатын философтар, заңгерлер, әлеуметтанушылар, саясаттанушылар, психологтар, педагогтар мен мәдениеттанушылар қарастырады. Қоғамдық сананың әртүрлі формалары (саяси, құқықтық, адамгершілік, этикалық, эстетикалық діни және т.б.) бар. Олар арқылы адам қоршаған ортаны әлемді сезінеді. Қоғамдық сананың барлық түрлері әлеуметтік ортамен анықталады және бұл нысандар қоғамда болып жатқан үдерістерге әсер етеді.

Тарихы мен ғылымы бірқатар уақыт қатар дамығандықтан, құқықтық сана мәселесі тақырыбындағы дерек көздер қатарында әрине ресей ғалымдарының еңбектері бірінші орында тұр. Құқықтық сана мәселесімен айналысатын классик ғалымдар қатарына И.А. Ильин, П.И. Новгородцев, Б.А. Кистяковский және Ресейдің басқа да заңгерлері мен философтарды жатқызуға болады. Орыстың танымал заңгері, философы Иван Александрович Ильин өз еңбектерінде құқықтық сананы былайша сипаттайды: «құқықтық сана дамыған, жетілдірілген және тереңдеген сайын, құқық та соғырлым шүбәсіз болады» [1; 21].

Құқықтық сана – бұл адамдардың қоғамдағы құқықтық мәселелерге көзқарасын көрсететін идеялар, көзқарастар, сезімдер мен дәстүрлердің жиынтығы. Қоғамда заңдарды әзірлеу және іске асыру құқықтық сана арқылы жүзеге асырылады. Өйткені әзірленетін немесе іске асырылатын кез-келген нақты заң, оны құрастыруша мен орындаушының заң тиімділігі мен негізділігі қағидаттарына сәйкес келуге тиіс.

Д.Чуйков құқықтық сананы – адамның құқықтық шындыққа субъективті қатынасын қамтитын және өзін адамның әлеуметтік маңызы бар іс-әрекеттері мен амалдарының түрінде анықтайтын қоғамдық сананың түрі деп санайды. Ал, теоретик-ғалым В.Н. Корнев құқықтық сана – нақты қоғамда үстем болатын қазіргі құқық пен әділ сот туралы идеяларды теориялық және эмоционалды-құндылықтық түсіну екенін айтады [2].

Құқықтық сана мінез-құлықтың императивті моделін әзірлеуде маңызды рөл атқарады. Бұл адамдардың бірқатар экономикалық, саяси, этикалық, діни және басқа да қарым-қатынастарға көзқарастарын қоғам, жалпы әлеуметтік топтар мен жеке тұлға деңгейінде, жан-жақты зерделеу арқылы жүзеге асырылады. Құқықтық сана қолданыстағы заңды бағалайды, сондай-ақ қалаған немесе мінсіз заңның бейнесін ойда ұстайды.

И.Ю. Лимаренконың пікірі бойынша құқықтық сана белгілеріне мыналар жатады:

- құқықтық сана - қоғамдық сана саласы;
- құқықтық сана құқықтық шындықты көрсетеді;
- құқықтық сана теориялар, білім, идеялар, көзқарастар, нанымдар, құндылық бағдарлар, бағамдар, сезім, эмоциялар жиынтығын қамтиды;
- құқықтық сана субъектінің құқыққа қатынасын белгілейді.

Құқықтық сананың құрылымын зерделеу кезінде оның элементтерін қоғамның даму дәрежесіне, қоғамдағы осы элементтердің рөлі мен мәніне, құқықтық қатынастар түрлері мен құқық субъектілеріне тәуелділігін ескеру қажет.

Құқықтық сананың құрылымын қарастыру кезінде оның объективті және субъективті факторларға негізделген серпінін ескерген жөн. Құқықтық сананың аумалылығы әртүрлі қалыпта байқалады. Оларға мыналар жатады:

1) құқықтық сананың әртүрлі элементтері ұғымдарының жалпы құқықтық сана ұғымынан ауытқуы;

2) құқықтық нормалар мен құқықтық сана қақтығысы сияқты элементтер арасындағы келіспеушіліктер;

3) әлеуметтік-саяси өзгерістерге байланысты құқықтық сананың өзгеруі. Мұндай ішкі өзгерістерді зерделеу құқықтық сананың дамуын түсінуге ықпал етеді.

Құқықтық сананы көптеген өлшемдер бойынша жіктеуге болады. Қылымыстануда құқықтық сана төмендегідей жіктеледі:

1) әлеуметтік ортаның көрінісін беру дәрежесі мен тереңдігіне байланысты теориялық және тәжірибелік құқықтық сана;

2) құқықтық сананың әлеуметтік функцияларын ескеретін құқықтық идеология мен заң психологиясы;

3) қоғамдық қатынастардың келбетін бейнелу дәрежесіне байланысты жаппай, мамандырылған және жергілікті құқықтық сана;

4) жеке тұлғаның құқықтық санасына негізделген әлеуметтік, топтық және жеке тұлғалық құқықтық сана.

Тәжірибелік және теориялық құқықтық сана әлеуметтік қатынастардың екі деңгейінде айқын байқалады. Оның біріншісі оқиғаларды қабылдау болса, екіншісі құқықтың әлеуметтік табиғатын түсіну. Тәжірибелік құқықтық сана адамдардың жеке тәжірибесі негізінде әлеуметтік болмыс пен құқықтық мәселелерді тікелей көрсетеді. Тәжірибелік құқықтық көзқарастар адамдардың күнделікті өмірінің шеңберімен шектеледі. Әдетте, бұл көзқарастар эмпирикалық деңгейде қоғамның адам құқықтары мен міндеттерін, заңдылық пен құқықтық тәртіпті түсінуіне қол жеткізуі арқылы көрінеді. Сонымен қатар, мұндай құқықтық сана қоғамның құқықтық өмірінің ең сыртқы байланыстары мен қарым-қатынасарын мәнін ашпай бейнелейді. Ол сондай-ақ, құқықтың тарихи даму үдерісінде қол жеткізілген құқық бұзушылармен күрес және сот төрелігіне қатысу сияқты бұқара халықтың құқықтық тәжірибесі туралы түрлі эмпирикалық білімді қамтиды.

Теориялық құқықтық сана-қоғамның құқықтық өмірінің мәні мен ережелерін ашуға бағытталған құқықтық білімнің тұрақты жүйесі. Күнделікті өмірде қоғам мүшелері өздеріне мол әсері бар әлеуметтік-құқықтық ортамен байланысқа түседі. Әлеуметтік-құқықтық психология әлеуметтік орта мен әлеуметтік топтардың мінез-құлқын бағыттайтын ойлар, идеялар, сезімдер мен ұмтылыстар негізінде қалыптасады. Әлеуметтік-құқықтық психологияның дамуындағы ең ықпалды фактор – қоғамның өзі және оның қоғамдағы адамдарға қалай әсер ететіндігі.

Құқықтық идеология – бұл қандай да бір әлеуметтік топтың мүдделерін көрсететін, қандай да бір әлеуметтік топтың құқықтық идеяларына, теориялары мен көзқарастарына негізделген қағидаттар жүйесі. Құқықтық идеологияның негізгі сипаттамалары:

- 1) әлеуметтік топтың қоғамдастықта мүдделерін жүйелі түрде білдіру;
- 2) оны белгілі бір топ идеологтардың әзірлеуі;
- 3) жаппай құқықтық сана арқылы өз мүмкіндіктерін іске асыруға ұмтылу;
- 4) оны нақты бір топтың тәжірибедегі заң қызметінде пайдалану.

Егер жаппай құқықтық сана үлкен әлеуметтік топтардың, сыныптар мен халықтардың құқығына деген көзқарасты көрсетсе, онда мамандырылған құқықтық сана – бұл адамдардың аз тобының, бірінші кезекте заң мамандығы өкілдерінің құқықтық санасы. Әдетте, заңгерлерге әділдік сезімі, заңға құрмет және белгіленген құқықтық нормаларға абсолютті бағыну тән.

Жергілікті құқықтық сана аймақтық сипатқа ие және жұмыспен қамту мен демалудың аймақтық мүмкіндіктері, әлеуметтік-экономикалық және географиялық жағдайлар және т.б. сияқты жергілікті ерекшеліктерге негізделген. Адамдардың әлеуметтік белсенділігіне негізделген қоғамдағы құқықтық сананың ролін түсіну үшін әлеуметтік, топтық немесе жеке құқықтық сананың деңгейін қарастыру қажет.

И.Н. Улитин мен Э.К. Арютиннің «Правосознание и правовая культура личности в России. Монография» атты еңбектерінде құқықтық сананың ғылым саласындағы кеңінен зерттеліп жатқан: жеке, қоғамдық және топтық үш түрін сипаттай отырып, әдеттегі құқықтық санаға мынадай анықтама келтіреді: «Қарапайым құқықтық сана – заңды білімі жоқ адамдардың құқықтық санасының түрі. Оның негізгі белгілеріне: бұқаралық, эмпирикалық сипат және әрдайым жеткіліксіз құзыреттілік жатқызылады» [3; 12].

Қоғамның құқықтық санасын қамтитын барлық нәрсе жеке тұлғаның құқықтық санасында орын алады. Бірақ бұл индивидтердің санасының жалпы көрінісі емес, индивидтердің құқықтық санасын қоғамдық құқықтық сананың қарапайым бөлігі ретінде қарастыруға болмайды. Бұл жерде қоғамның құқықтық санасына қатысты адамдардың белгілі бір тобы үшін ортақ болып табылатын құқықтық идеялар мен қағидалар ғана қарастырылады. Осы топ бүкіл қоғамның немесе белгілі бір әлеуметтік топтың өкілі бола алады. Осыған орай, зерттеудің әртүрлі әдістерін пайдалана отырып, құқықтық сананың түрлі деңгейлеріне эмпирикалық зерттеулер жүргізу қажет. Мүмкін, ең қолайлы әдістер ретінде әңгімелесу, бақылау, жеке тұлғаның құқықтық санасын анықтау үшін нақты тест, топтық құқықтық сананы зерттеу үшін сауалнама ең қолайлы әдіс болуы мүмкін. Әлеуметті статистика, мүмкін, құқықтық сана мен қылмыстың аса маңызды сипаттамасын береді.

Жеке құқықтық сана – бұл адамның қазіргі және кез-келген заңға қатысты сезімдері, қатынасы мен әсерлері. Индивидтердің құқықтық санасы арқылы дамитын қоғамның құқықтық санасы соңғысына қарағанда өте ауқымды, өйткені ол бүкіл қоғамның құқықтық өмірін бейнелейді. Жеке құқықтық сана

эртүрлі кезеңдерде құқықтық мәселелердің барлық алуан түрлілігін қамти алмайды, ол тек кейбір, неғұрлым маңызды сипаттамаларды ғана көреді. Нақты индивидтің құқықтық санасы кез-келген сәтте оның өмір сүру немесе еңбек жағдайларының ықпалында болады. Барлық адамдар жағдайлары бірдей емес, бұл құқықтық санаға тікелей әсер етеді. Өмірдің эртүрлі жағдайлары нақты адамның құқықтық санасының деңгейін анықтайтын және сол немесе өзге адамды құқықтық тәрбиелеу кезінде ескерілуі қажет басты фактор болып табылады.

Алдында, атап өткеніміздей, индивид пен топтың құқықтық санасы келесі үш негізгі элементтен тұрады:

- 1) заң жайында білім;
- 2) әлеуметтік-құқықтық қатынастар;
- 3) мінез-құлық әдеттері.

Бұл классификация Кеңес Одағында кең тарағанымен, Америка Құрама Штаттарында 1960-шы жылдардың өзінде-ақ белгілі болды.

Жеке құқықтық сананың құрылымында үш негізгі элементті бөліп көрсетуге болады. Олар:

- 1) заң жайында білім;
- 2) эмоциялар мен қарым-қатынастар;
- 3) заңды мінез-құлыққа (нақты мінез-құлыққа) дайындық.

Бір жағынан, жоғарыда келтірілген тізбедегі құқықтық білімді бірінші орынға қоя отырып, олар индивидтің заңды мінез-құлқын қамтамасыз етуде басым рөл атқарады, ал екінші жағынан олар басқа екі элементке әсер ететін маңызды факторлар ретінде қарастырылады. Құқық бұзушылардың заңға бағынушыларға қарағанда заңды жақсы білетіндігі баршаға мәлім. Жастардың құқықтық санасын зерттеу де осыны дәлелдейді. Құқық бұзушылар құқық қорғау органдарымен жиі байланыста болады және нақты өмірден білім алады. Олар сондай-ақ жазадан құтылу үшін, заңды зерделейді. Дегенмен, құқық бұзушылардың анағұрлым дамыған құқықтық санаға ие екендігі және бұл дамыған құқықтық сананың құқық бұзушылықты туындатаны туралы асығыс тұжырым жасауға болмайды. Құқықтық сана тек құқықтық біліммен ғана реттелмейді. Бір қоғамда қатар өмір сүру нормаларын құрметтеу мен этикалық және моральдық нормаларды жоғары бағалау, мінез-құлық бағытын таңдау үдерісінде, құқықтық білімдерге қарағанда аса маңызды болып табылады. Адамның заңды мінез-құлқына құқықтық нормалармен ынталандырылатын және қорғалатын, субъективті құндылықтар ретінде индивидпен қабылданған, әлеуметтік құндылықтар мен мінез-құлық принциптерін көрсететін ішкі бақылау тетіктері әсер етеді.

Қазақстанда болған саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қоғамның құқықтық санасындағы, топтық және жеке құқықтық санадағы өзгерістерді тудырды. Кеңес қоғамының салыстырмалы түрде үлкен бөлігі түбегейлі жаңа құқықтық тәртіпке айтарлықтай сәтті бейімделді. Мүмкін, бұл құқықтық сананың тек білімді ғана емес, сонымен қатар ұстанымдарды және мінез-құлық әдеттерін де қамтитындығымен байланысты, оның соңғы екеуі мінез-құлықты тікелей өзгертеді. Құқықтық білімнің негізгі функциясы қоршаған үдерістерді тани білуде және оны оқып үйрену салыстырмалы түрде оңай болуы мүмкін. Жаңадан алынған білім, жаңа қоғамға бет алған халықтың қалың бұқарасына, жаңа әлеуметтік-саяси жағдайларға бейімделуге көмектесті, сондықтан олардың бұрынғы ұстанымдары мен мінез-құлық әдеттері, жаңа құқықтық тәртіп жағдайында табысқа кепілдік берді. Өкінішке орай, Қазақстан Республикасы осы әлеуметтік құбылысты зерттеуге талпынбады.

Қазақстандықтардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасының мазмұны негізінен құқық пен саясатты білуіне байланысты, одан басқа олар ерекше саяси-құқықтық айқындылықпен қамтамасыз етілуі мүмкін. Алайда, құқық пен саясатты білу заңды мінез-құлықтың шешуші факторы болып табылмайды. Бұл факторлар қазақстандықтардың әлеуметтік-нақты жағдайларындағы құқықтық ұстанымдарын қалыптастыруға ықпал ететін санкциялар, заңгерлік білім беру сияқты теріс әдістерді ғана емес, сонымен қатар ұлттық мемлекеттік-құқықтық идеологияны да қамтуы тиіс [4].

Қазіргі уақытта студент жастардың құқықтық санасына арналған бірнеше жалпылама зерттеулер ғана бар. И.М. Хиль құқықтану тұрғысынан студенттік жастарды құқықтық қатынастардың субъектісі ретінде зерттейді, құқықтық сананы қалыптастыруда ең бастысы құқықтық тәрбие, оның формалары мен әдістері деп қарастырады [5].

Мақалада құқықтық сананың негізгі категорияларына ғылыми әдебиеттерге сүйене отырып, кең көлемді анықтама берілді. Бұл зерттеу жұмысы барысындағы құнды мәлімет. Зерттеу объектісі болып табылатын кез-келген тақырып аясында дереккөздер және теориялық білім жинақтау атқарылуы тиіс ең маңызды шара. Құқықтық сананың қалыптасуы мен мемлекеттің ондағы рөлін анықтау болашақ

зерттеулердің тақырыбына айналмақ. Себебі, бұл тақырыптағы мемлекеттік саяси ұстаным ел болашағының негізі. Ғылыми жұмыста ұсынылған құқықтық сана анықтамалары, бізге ол құқық категориясы жайлы толыққанды ақпарат бермегенімен, құқықтық сана мен құқықтық мәдениет арасындағы тығыз байланысты анықтап берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Ильин И.А. О сущности правосознания / Подготовка текста и вступительная статья И.Н. Смирнова. – М.: «Рарогъ», 1993. – 235 с.

2 Корнев В.Н. Проблемы теории правосознания в современной отечественной юриспруденции // История государства и права, 2009. – №20.

3 Арутюнов Э.К. Правосознание и правовая культура личности в России: Монография. – «Издательские решения», 2018.

4 Абсаттаров Г.Р. Правовая культура общества: новые подходы, оценки и решения // ҚР ҰҒА Хабаршысы = Вестник НАН РК. – 2014. – №2. – С.162-168.

5 Хиль И.М. Особенности формирования правового сознания студенческой молодежи: дис. ... канд. юрид. наук / Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2005. – 250 с.

МРНТИ 04.41.21

Г.Б. Мадярбеков¹

¹*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ОРТА ТАП: ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада заманауи қоғамдағы өзекті әлеуметтік құрылым трансформациясы, Қазақстандағы орта таптың қалыптасуы, оның қазіргі мүмкіндіктері мен перспективалары, таптық қарым-қатынас үрдістері талқыланған. Қазақстанның нарықтық реформаларына тән мемлекеттік экономикалық саясатының орта таптың қалыптасуына ықпалы анықталды және сипатталды. Талдаудың негізінде Қазақстан Республикасында орта таптың негізінен ірі қалаларда тұратынындығы қорытындыланды. Объективті көзқарасқа негізделген халықты жекелеген тапқа жіктеудің нақты өлшемдері жоқ болғандықтан, қазақстандық экономиканың орта таптың артуын толық қамти алмайтындығын айтуға болады. Қазақстан – толыққанды нарықтық қатынастардың пайда болу кезеңін бастан өткеріп, экономикасы қалыптасып кележатқан жас мемлекет. Орта тапты қалыптастыру үшін оның сапалы және сандық жаңаруы озық индустриалды экономика, білім беру, қызмет көрсету секторын құру, ғылымды дамыту, құқықтық жүйені жетілдіру және т.б. қажет.

Түйін сөздер: орта тап, әлеуметтік құрылым, мобильдік, стратификация, теңсіздік, критерий, кіріс, білім, тарих, экономика.

Мадярбеков Г.Б.¹

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева*

СРЕДНИЙ КЛАСС В КАЗАХСТАНЕ: ФОРМИРОВАНИЕ И ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Аннотация

Статья посвящена актуальным для современного общества вопросам трансформации социальной структуры, формированию среднего класса в Казахстане, тенденциям в классовых отношениях, его потенциальным возможностям и перспективам. Выделяются и описываются характерные особенности влияния государственной экономической политики Казахстана по рыночному реформированию на особенности формирования среднего класса. В статье также истолкованы концепции

среднего класса зарубежных и отечественных авторов. На основании анализа, можно сделать вывод, что средний класс в Республике Казахстан живет преимущественно в крупных городах. Однако, в связи с тем, что отсутствуют четкие критерии отнесения населения к определенному классу, на основании объективного подхода, можно утверждать, что казахстанская экономика не в полной мере способна продуцировать средний класс. Казахстан является молодым государством, который строит экономику, переживая период зарождения полноценных рыночных отношений. Для образования дееспособного среднего класса, его качественное и количественное обновление будет формироваться с созданием передовой индустриальной экономики, образования, сферы услуг, развитием науки, совершенствованием правовой системы и т.д.

Ключевые слова: средний класс, социальная структура, мобильность, стратификация, неравенство, критерий, доход, образование, история, экономика.

Madyarbekov G.B.¹

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University*

MIDDLE CLASS IN KAZAKHSTAN: FORMATION AND MAIN TRENDS

Abstract

The article is devoted to issues of social structure transformation, formation of a middle class in Kazakhstan, trends in class relations, its potential opportunities and prospects that are relevant for modern society. The characteristic features of the influence of the state economic policy of Kazakhstan on market reform on the characteristics of the formation of the middle class are identified and described. Based on the analysis, it can be concluded that the middle class in the Republic of Kazakhstan lives mainly in large cities. However, due to the fact that there are no clear criteria for classifying the population to a certain class, based on an objective approach, it can be argued that the Kazakh economy is not fully capable of producing the middle class. Kazakhstan is a young state that builds the economy, experiencing the period of origin of full-fledged market relations. For the formation of a viable middle class, its qualitative and quantitative update will be formed with the creation of an advanced industrial economy, education, the service sector, the development of science, the improvement of the legal system, etc.

Keywords: middle class, social structure, mobility, stratification, inequality, criterion, income, education, history, economy.

Актуальность темы формирования и развития среднего класса в Казахстане имеет ряд особенностей, важно обратить внимание на то, что в любом обществе во все времена средний класс достигал стабильности в обществе и хотел достатка. В случае если общественный порядок отвечал его интересам, он защищал его приумножая богатство страны, если же нет, то он выступал против, отстаивая свои права [2]. Средний класс представляет собой социальную группу, которая имеет устойчивые доходы, необходимые для удовлетворения широкого круга социальных и материальных потребностей. К среднему классу относят людей, которые имеют высокий уровень образования, занимают промежуточное положение в обществе [1]. Функциями среднего класса являются привнесение инноваций, воспроизводство квалификационных кадров, поддержание стабильности в обществе.

Формирование среднего класса в Казахстане приобретает страновые, региональные особенности в соответствии с этим, в каждом обществе средний класс занимает различную позицию, играя различную роль в общественной системе. Определение региональных и страновых особенностей формирования среднего класса в Казахстане требует использования исторического подхода, в связи с чем, для выявления особенностей его формирования необходимо немного осветить исторический аспект формирования казахского общества, его среднего класса.

Средний класс в конце XIX-XX веке стали влиятельной силой в обществе, проникшись идеями европейского и российского просвещения. Русская система образования давала новые имена представителям казахской интеллигенции, среди которых Ч.Валиханов, И.Атынсарин, А.Кунанбаев. Даже после экономических и политических изменений в государственном управлении СССР, формирование среднего класса в Казахстане не прекратилось, так как Казахстан находился в составе СССР. С распадом Советского Союза социальная структура постсоветских государств менялась [3]. Переход к рыночной экономике, после преобразования независимости, позволил предприимчивой

части населения зарабатывать деньги, удовлетворяя свои потребности на максимальном уровне. Данный процесс носил динамический характер на общем фоне обнищания подавляющей части населения. Жизнь казахстанцев изменилась, адаптация людей к новым рыночным условиям жизнедеятельности проходила неоднозначно, так как для большей части населения новые условия порождали неуверенность в завтрашнем дне, другие же находили способы обогатиться. Постепенно люди адаптировались к рыночным условиям, по-новому взглянули на свои потребности, способности. Данный процесс позволил некоторой части низшего класса казахского общества подняться до уровня среднего, и даже выше. Обогащающиеся под воздействием конкуренции пополняли ряды низшего класса, победив конкуренцию, наоборот, пополняли часть высшего класса. В Казахстане данный процесс имел свои особенности, это обусловлено тем, что рыночные отношения формировались взамен разрушенных социалистических, а не наоборот. Социалистически преобразованные отношения складывались в результате революционных преобразований частной собственности, на средства производства, после Октябрьской революции, частная собственность меняла свои формы, искоренялась, и после распада Советского Союза сложилась в современные капиталистические производственные отношения. Формирование среднего класса в Казахстане, после распада СССР, основано на базе скоротечного разрушения общественной собственности, в связи с чем, классовая структура казахского общества формировала новые закономерности, предпосылки. Особенности формирования среднего класса в Казахстане заключаются в том, что они связаны с приватизацией общественной собственности на средства производства. Новые хозяйства частной собственности состояли и власти имущих, ряды которых пополняли простые трудящиеся, обладающие способностью заниматься предпринимательской деятельностью. Значительная часть населения оказалась неспособной к таким преобразованиям, она была лишена доступа к средствам производства. Главными признаками углубления дифференциации в казахском обществе являются власть и доход [2]. Культура, образование, профессия не играли роли при стратификационном процессе. В формировании среднего класса в Казахстане власть и доход являлись одними из главных признаков.

В виду особенностей государственной экономической политики Казахстана по рыночному реформированию можно показать ее влияние на особенности формирования среднего класса. В Казахстане экономическая политика рыночного преобразования формировалась в условиях глубокого экономического кризиса. Период распада СССР определяет начало поиска оптимальной экономической модели развития страны, в целях обеспечения выхода из кризисной ситуации, устойчивости роста. Переломным моментом в формировании среднего класса Казахстана, можно назвать 1994 года, когда начались коренные реформы денежно-кредитной, банковской системы. Так, была введена Национальная валюта – тенге [1]. Данные реформы способствовали развитию финансовой стабильности, обузданию гиперинфляции. Намечались иностранные инвестиции в основные отрасли экономики Казахстана, определена независимость Национального банка. Для оптимизации расходной и доходной части государственного бюджета, количество областей республики сокращено с 19 до 14, районов с 230 до 169, количество министерств, управленческого аппарата также было сокращено. Сэкономленные бюджетные средства направлены на выплаты заработной платы, пенсий, рыночный механизм заработал именно после приватизации государственной собственности, конкуренция процветала. Лишившись поддержки государства, убыточные предприятия, признавали себя несостоятельными (банкротами). Начали функционировать предпринимчивые собственники, рынки ценных бумаг, инфраструктура. Приватизация государственной собственности в Казахстане дала начало формированию среднего класса [4]. Именно данный аспект позволил существенно отличаться Казахстану от ряда других стран, имея свои особенности.

Политика приватизации собственности в Казахстане проводилось в четыре этапа, каждый из которых имел свою специфику, процесс приватизации совершенствовался из этапа в этап, учитывая недостатки предыдущего этапа. Каждый этап являлся логическим продолжением, более совершенствованным, эффективным для формирования среднего класса. Рыночное реформирование экономики Казахстана позволило определить рамки долгосрочной стратегии, определенных задач, одной из которых являлось достижение социальной стабильности, развития бизнеса, чего невозможно было достичь без формирования массового среднего класса.

Средний класс Казахстана является активным в развитии инноваций, продвижения интересных предпринимательских идей. Данное государство, в процессе формирования среднего класса, воодушевляет его на идеи, так как государство не может брать на себя все роли в развитии экономики

страны из-за ограниченности бюджетных средств. Составляя подавляющее большинство населения Казахстана, средний класс обеспечивает развитие предпринимательства в стране, реализацию инновационно-индустриального развития.

По имеющимся данным, в Казахстане, на сегодняшний день около 87% населения относит себя к числу среднего класса. Основным критерием для населения, которое относит себя к среднему классу, является наличие постоянного дохода, образования, данная категория людей позволяет себе качественные продукты питания, одежду, продукты длительного пользования [5].

К среднему классу Казахстана относятся следующие социальные группы, которые выделяются по роду деятельности [1]:

- управляющие среднего звена крупных финансовых, промышленных, сельскохозяйственных предприятий, это работники банковской, строительной сферы – наиболее развивающие отрасли экономики страны,

- представители научной интеллигенции, деятели культуры.

Процесс развития и формирования среднего класса в Казахстане относится к числу базовых социальных процессов в трансформационных экономиках. В начале экономических реформ предполагалось, что средний класс приведет к рождению экономически самостоятельного социального субъекта, способного эффективно выполнять традиционные функции – инвестировать экономику страны, играть роль основного налогоплательщика, выступать в качестве критерия эффективности реформ, свидетельствующего о прочности всей системы социальных, экономических, политических институтов [1].

На сегодняшний день, говоря о среднем классе Казахстана, можно выделить два лагеря, одни утверждают, что средний класс никак не может сформироваться, усматривая при этом трагедию реформируемого Казахстана, другие же утверждают, что средний класс в Казахстане уже сформирован и активно функционирует [4]. Однако и та и другая группа мнений схожа в одном, что средний класс это важно. Это сходство обусловлено тем, что ему начинают приписывать сверхъестественные взаимоисключающие свойства. Средний класс является проводником подлинных реформ, прямым результатом, он является мощным двигателем социальных и экономических преобразований, гарантом стабильности, устойчивости в обществе.

Особенность социальной стабильности заключается в том, что каждый человека должен убедиться на собственном опыте в том, что именно он в своем государстве может получить по заслугам [4]. Ощущение собственной устроенности является залогом веры в успех любой реформы.

Численный показатель среднего класса в Казахстане является наглядным примером преуспевания в стране, соответственно, это является и показателем социальной стабильности, справедливости. Предпосылкой экономической устойчивости является то, что каждый казахстанец будет поддерживать то, что он может потерять. Средний класс во все времена знал, чего хотел - стабильности и достатка. Историческая амплитуда среднего класса определяет его решающую роль, как в истории насилия, так и в истории прогресса [2].

В Казахстане, средний класс ни в чем не уступает западному, это обусловлено двумя параметрами: квалификацией и образованием [1]. По отношению к доходу, собственности, статуса, потребления, средний класс Казахстана не отвечает классическому западному понятию среднего класса.

В классическом понимании появление среднего класса начинается с того момента, когда его представители воспринимают личную судьбу, преуспевают как единое целое свою судьбу с судьбой страны. Средний класс – это больше цивилизованное понятие, нежели социологическое. Средний класс – это осуществление конституционного правления над экономикой [4].

До кризиса на долю среднего класса в Казахстане, по различным оценкам, приходилось от 8,9 до 25% населения страны [5]. Проведенный Ассоциацией социологов и политологов республики социологический опрос показал, то в отдельных регионах Казахстана (Павлодарская и Костанайская область) около 70% опрошенных отнесли себя к среднему классу, в остальных областях таковыми считают себя 30% респондентов [5].

Основанный на самозачислении жителей Казахстана в состав среднего класса, при отсутствии четких критериев определения принадлежности, субъективный подход, стал причиной значительной расхождения значений исследуемых показателей. В сложившейся ситуации целесообразным представляется объективный подход, позволяющий выявить представителей среднего класса в Казахстане [2]. Объективный подход основан на показателях уровня материального обеспечения казахского населения.

Западный средний класс формировался на основе цивилизационного качества, путем сокращения

удельного веса традиционной составляющей, увеличения армии наемного труда за счет пополнения высших категорий специалистов, менеджеров [4]. Данный путь формирования среднего класса в Казахстане отвечает его специфике.

В современном звучании, западный средний класс представляет собой наличие высокооплачиваемых сотрудников. С началом реформ появились среднеобеспеченные люди, однако их количество незначительно, они неоднородны по своему составу. По казахстанским меркам, среднеобеспеченных людей в республике не мало, однако они не образуют определенного класса, их появление и соотнесение к какому-либо классу будет зависеть от оптимизации со стороны государства «правил игры» [4].

В связи с тем, что казахское население, не имеет четких представлений о критериях, относящихся к среднему классу, из-за сравнительно низких доходов средний класс в Казахстане в настоящее время отсутствует. Подтверждением этому обстоятельству является структура населения Казахстана в зависимости от размера среднедушевого дохода, который используется на потребление (рис. 1). Казахстан не очень социальное государство – пособия и пенсии очень маленькие. Также у казахстанцев маловато инвестиционных доходов. Не исключено, что это связано с отсутствием доступных и понятных инвестиционных инструментов. По расходам примерно такая же картина: потребительские расходы составляют от 92,3 до 93,8% от общих. Ситуация меняется слабо – всё уходит на потребление, на накопление и инвестирование остается очень мало.

Важно отметить, что по статистическим данным, на потребительские расходы приходится свыше 90% всех доходов населения Казахстана [5].

На рисунке 1 отражена структура населения республика Казахстан в зависимости от размера среднедушевого дохода, которые используются для потребления.

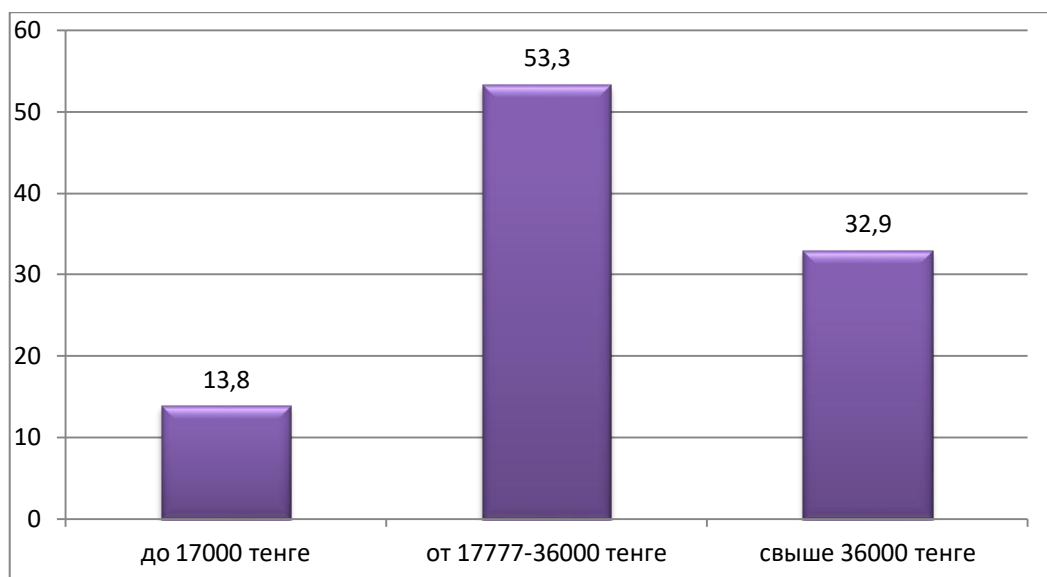

Рисунок-1. Структура населения Республики Казахстан в зависимости от размера среднедушевого дохода, используемого на потребление, 2017 г. , %

В Казахстане, безусловно, имеется группа лиц со среднемесячным душевым доходом от 3500 дол. США и более, но данная группа мала, и составляет не более 7% т общей численности населения, поэтому не может называться классом, так как класс – это большая часть людей, массовый социальный субъект, который способен обеспечить социальную стабильность общества, противостоять социальным катаклизмам [5]. Качественный состав данной немногочисленной группы казахского населения не соответствует и традиционным представлениям о среднем классе, который включает в себя чиновников, представителей руководящего звена учреждений финансовой и банковской сферы, научных организаций, предпринимателей, которые занимаются перепродажей товаров, производимых в странах дальнего и ближнего зарубежья и т.д. [4]. Данная группа массово не представлена высококвалифицированными работниками, представителями малого и среднего бизнеса, способными развить экономику республики Казахстан, обеспечить достойный уровень образования, здравоохранения.

По статистическим данным портала, республике Казахстан к среднему классу можно отнести не

более 40% населения, при этом, к данному классу относят представителей протосреднего класса, состоящего на границе между малоимущими и средним классом [5]. Для исследования можно взять два уровня материального положения семей среднего класса: верхний-средний и средний.

К верхне-среднему классу относят сотрудников, имеющих высшее образование, научную степень, профессиональное звание, занимающие хорошо оплачиваемые должности, нечувствительные к экономическим спадам и иным неблагоприятным экономическим факторам, которые могут угрожать статистическому среднему классу.

К среднему классу относят офисных сотрудников, имеющие престижные должности, однако, они не имеют необходимой для высшего среднего класса автономности. Представители среднего класса часто нуждаются в источниках дохода. Ядро среднего класса в республике формируют семьи, чьи годовые доходы находятся в диапазоне от 8280 до 9900 дол. США, таких семей, например, в городе Алматы более 55 тыс. [5]. К среднему классу также можно отнести руководителей среднего звена предприятий, умеренно преуспевающих специалистов, рядовых служащих, получающих хорошую заработную плату.

Верхнюю подгруппу в среднем классе формируют семьи, имеющие совокупный годовой доход от 15 тыс. дол. США и выше, таких семей в республике более 43 тыс. В данной категории высока доля руководителей, их заместителей, специалистов разных профессий, представителей малого и среднего бизнеса [3]. В данной группе представители проявляют высокую степень ориентации, которая направлена на достижение успеха, стремления к повышению социального статуса.

Проблемы формирования среднего класса в казахстанском обществе заключается в том, что еще очень размыты границы социальной структуры, средний класс неоднороден по своей структуре, в определении принадлежности к среднему классу значительная роль отводится экономическому критерию.

Перспективы формирования среднего класса в постсоветских обществах весьма неоднозначны, так как существуют определенные трудности при процессе самоидентификации представителей среднего класса, так и определенные трудности экономического характера.

На основании изложенного, можно сделать вывод, что в республике Казахстан средний класс живет преимущественно в крупных городах. К среднему классу можно отнести офисных сотрудников, получающих стабильно доход. Однако, в связи с тем, что отсутствуют четкие критерии отнесения населения к определенному классу, на основании объективного подхода, можно утверждать, что казахстанская экономика не способна породить средний класс. Казахстан является молодым государством, которые строит экономику, переживая период зарождения полноценных цивилизованных рыночных отношений. Для формирования дееспособного среднего класса, его качественное и количественное обновление будет формироваться с созданием современной индустриальной экономики, образования, сферы услуг, развитием науки, совершенствованием правовой системы и т.д. И только тогда, когда многочисленную часть населения Казахстана можно будет отнести к среднему классу, только тогда общество по праву можно будет назвать само-достаточным.

Список использованной литературы:

- 1 Горшкова М.К. *Средний класс в современной России. Опыт многолетних исследований.* – М.: *Весь мир*, 2016.
- 2 Фролов С.С. *Общая социология.* – М.: *Проспект*, 2016.
- 3 Горелов А.А. *Социология.* – М.: *КноРус*, 2016.
- 4 *Уровень жизни населения в Казахстане: Статистический сборник.* – Астана, 2016. – 167 с.
- 5 *Комитет по статистке Казахстана. Официальный сайт:*
http://stat.gov.kz/faces/homePage?_afzLoop=3099762691700591#%40%3F_afzLoop%3D3099762691700591%26_adf.ctrl-state%3D14416s2zdg_25

Қ.С. Муслимова¹

¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан

СӘЙКЕСТІЛІК ЖӘНЕ СӘЙКЕСТІЛІК МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ: ТЕОРЕТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада сәйкестілік және сәйкестілік мінез-құлықтың сипаты қарастырылып, белгілі әлеуметтанушылардың сәйкестілікке байланысты көзқарастары қарастырылған. XX ғасыр әлеуметтік катаклизмдермен және өмір сүру дағдарысының өзгеруімен сипатталады. Осындай дағдарысты кезеңдерде индивидтің сәйкестендіру проблемасы басты мәселе болып табылғандықтан, мақалада классикалық әлеуметтанушылардың, XX ғасырдың II жартысындағы әлеуметтану ғылымының дамуына үлес қосқан Т.Парсонс, Р.Мертон, Дж.Мид және Ч.Кулидің көзқарастары сарапталған. Әрбір сәйкестілік мәселесін қарастыруда нақты тұжырымдар келтірілген.

Түйін сөздер: сәйкестілік, ұқсастық, идентификация, сәйкестілік мінез-құлық, әлеуметтік рөл, әлеуметтік топ.

Муслимова К.С.¹

¹КазНУ им аль-Фараби, Алматы, Қазақстан

ИДЕНТИЧНОСТЬ И ИДЕНТИФИКАЦИОННОЕ ПОВЕДЕНИЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В статье рассматривается проблема идентичности и идентификационного поведения. Общие характеристики идентификационного поведения нашли отражение в социологических концепциях. От понимания сущности идентификационного поведения зависит разработка его показателей, факторов и закономерностей их проявления. XX векнаполнен социальными катаклизмами и сменами уклада жизни. Такие кризисные периоды проблема идентичности индивида является главной проблемой общества. В статье рассматриваются теории Т.Парсонса, Р.Мертонна, Дж.Миды, Ч.Кули, а также современных исследователей С.Хантингтона и Р.Брубейкера.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, идентификационное поведение, социальная роль, социальная группа.

Muslimova K.S.¹

¹al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

IDENTITY AND IDENTIFICATION BEHAVIOR: THEORETICAL ASPECTS

Abstract

The article deals with the problem of identity and identification behavior. General characteristics of identification behavior are reflected in sociological concepts. The development of its indicators, factors and patterns of their manifestation depends on the understanding of the essence of identification behavior. The twentieth century is filled with social cataclysms and changes in the way of life. Such crisis periods the problem of identity of the individual is the main problem of society. The article deals with the theories of T.Parsons, R.Merton, J.Mead, Charles Cooley.

Keywords: identity, identification, identifying behavior, social role, social group.

Идентификациялық мінез-құлықтың мәнін түсіну үшін оның көрсеткіштерін, факторларын және олардың пайда болу заңдылықтарын қарастыру қажет. Сәйкестілік мінез-құлығының жалпы сипаттамасы әлеуметтік сәйкестіліктің әлеуметтік тұжырымдамаларында көрініс табады. Пәнаралық

ғылыми айналымға «сәйкестілік» ұғымын енгізу Э.Эриксонның атымен тығыз байланысты. Ең алғашқы сәйкестілік мәселесін топпен, ұжыммен байланыстыра отырып зерттеген теоретик ретінде Э.Эриксон алынады. Ол өзінің еңбегінде «әлеуметтік сәйкестіліктің қалыптасуы адамның топтық тәжірибеге қосылу фактісінен басталатынын айтады» [1, б. 11].

Әлеуметтік-антропологиялық зерттеулердің материалдарын пайдалана отырып, Э.Эриксон баланы үйрету белгілі бір әлеуметтік жүйеге ену арқылы және оған нақты жүйенің үлгілерін үйрету арқылы жүзеге асады, дейді [1, б. 22].

Э.Эриксон екі фундаментальды жағдайға сүйенеді. Біріншіден, әлеуметтік шындықты тарихи трансформациялау процесіне, екіншіден, эго-сәйкестілікті қабылдау жеке құрастыру (конструкт) процесі болып табылады. Э.Эриксон, өркениеттің кеңеюі мен дамуы, стратификация мен специализация процесері, балаларды өздерінің эго-модельдерін құруға итермелейді, дейді [1, б. 34].

Әлеуметтік катаклизмалармен және өмір сүру дағдарысының өзгерістерімен сипатталатын XX ғасыр сәйкестендіру мінез-құлық көрсеткіштерін түсіндірудің екі бағытын атап өтті: біріншісі – үлкен топтар, әлеуметтік институттар мен қауымдастықтар деңгейінде сәйкестендіруді зерттеу, оның нәтижесі қабылданған идеалдар мен стандарттармен топшілік ынтымақтастық болып табылады; екіншісі-жеке тұлғаның «Маңызды басқа» сияқты белгілі бір топқа индивидтің жататындығын таңдау механизмін қалыптастыру болып табылады.

Бірінші бағыт сәйкестендіруді зерттеуде құрылымдық-функционалдық бағытта көрініс тапты. Құрылымдық-функционалдық талдау индивидтердің әлеуметтік құрылымындағы ұстанымымен сәйкестендірілуіне негізделеді. Бұл бағыттың негізін қалаушы Э.Дюркгейм индивидтің ортамен қарым-қатынасын социумның өзгермелі талаптарына бейімделу нәтижесі ретінде қарастырды. Э.Дюркгеймнің пікірінше, топтық деңгейде әлеуметтік бейімделу ең алдымен кәсіби қоғамдастықтарда жүзеге асырылады: олар «қоғамдағы органикалық ынтымақтастықты қамтамасыз етеді, мінез-құлықтың оң үлгілерін жасайды және қолдайды», сондай-ақ жеке тұлғалар мен мемлекет арасында делдал болады [2, б. 67].

Американдық әлеуметтанушы Т.Парсонс өзінің «Қазіргі қоғамдардың жүйесі» атты еңбегінде «әлеуметтік сәйкестілік» ұғымын қандайда бір кодтардың жиынтығы ретінде анықтады, сол арқылы жеке мәндер тіл мен құндылықтар арқылы бейнеленеді, одан кейін субъектінің әлеуметтік әрекеттерін детерминациялайды дейді [3, б. 123]. Т.Парсонс өз еңбегінде кез келген қоғамда идентификациялық кеңістік сол кезеңнің әлеуметтік-мәдени жағдайымен анықталады, ал аморфтық жағдайдағы сәйкестілік «құндылықты-нормативтік компоненттің тұрақсыздығымен сипатталады», дейді [3, б. 125].

Р.Мертонның «Референттік топ және әлеуметтік құрылым атты еңбегінде референттік топтардың маңыздылығының идеясы көрініс тапты: «индивидтің сәйкестілігі ол үшін маңызды болып табылатын ұжымға өзін жатқызу арқылы қалыптасады» [4, б. 48]. Р.Мертонның референттік топтарының теориясы индивидтердің өзін нақты топтармен неге сәйкестендіретінін түсіндіреді. Референт ретінде әртүрлі топтар бола алады: шынайы және идеалды, үлкен және кіші топтар алынады. Өзінің зерттеуінде Р.Мертон маңызды қорытынды жасады, яғни әрбір индивидтің бірнеше референттік топтары болады, ол сол топтарға бағытталып, өзін әртүрлі проблемалар бойынша және өмірдің әртүрлі кезеңдерінде салыстырады.

Р.Мертон маңызды байланыс механизмін тұжырымдады: «Топтың нақты немесе болашақ мүшелері өздерін осы топпен байланыстыруға бағытталған, олар осы топтағы авторитарлық және беделді страталарға тән құндылықтарға деген сезімдерді бойына сіңіруге ұмтылады. Осы «Маңызды басқалардың» құндылықтары «айна» ретінде көрініс таба отырып, индивид өзі туралы және өзін-өзі бағалау туралы түсінікті қалыптастырады» [4, б. 49].

Сәйкестілікті әлеуметтанулық зерттеудің екінші бағыты – символдық интеракционизм теориясы. Сәйкестілікті түсіндірудегі Дж.Мид пен Ч.Кулидің «өзіндік» (самость) теориясында басты теориялардың бірі болып табылады. Олардың пікірінше, сәйкестілік – бұл рөлдік мінез-құлық қалыптасатын ұқсас коммуникациялардың нәтижесі; әлеуметтік орта индивидтің «өзін-өзі» дамыту факторы ретінде қарастырылады. Дж. Мид бала туған кезде сәйкестілік сезімі болмайды, ол басқа адамдармен өзара іс-қимылдың әлеуметтік тәжірибесінің нәтижесінде пайда болады. Дж.Мид бойынша, «әлеуметтік өзара әрекет – бір жақты бейімделу процесі емес, «екі автономды жүйенің, яғни жеке тұлға мен қоғамның өзара іс-әрекеті, ал өзіндік (сәйкестілік) – осындай өзара іс-әрекеттің барысында пайда болған қасиеттердің нәтижесі» [5, б. 246].

«Сәйкестілік», Дж.Мид бойынша, адамның өз мінез-құлқы мен өмірін біртұтас ретінде қабылдау қабілеті арқылы көрінеді. Ол сәйкестіліктің екі типін ажыратты: сезінетін – ол автономды емес, өзінің

мінез-құлқы туралы өзі ойлайды, бірақ мінез-құлқтың мақсаты мен тактикасы туралы ойы еркін; сезінбейтін – адам топтың мінез-құлқы нормаларын, әдеттерін, салт-дәстүрлерін рефлексізсіз қабылдайды [5, б. 98]. Танылмайтын ұқсастықтан танылатын ұқсастыққа көшу когнитивті процестермен және рефлексия көріністерімен байланысты. Дж.Мид қағидатты тұжырым жасады, «Бұл жердегі парадокс индивид өзінің жеке ұқсастығын басқа көзқараспен қараған жағдайда ғана түсінеді».

Символдық интеракционизм теориясының тағы бір өкілі - Ч.Кули. Ол сәйкестілік көрінісі теориясын қалыптастырды. Осы контексте кәсіби бірегейліктің «үш негізгі элементі бар:

- біздің бейнеміздің басқа адамның көрінісіндегі бейнесі;
- біздің бейнеміздің бейнесі;

- қандай да бір өзін-өзі сезіну, мысалы мақтаныш немесе кемсіту [6, б. 172]. Автордың сәйкестілік құрылымындағы көрінетін эмоциялары мен сезімдері Басқаның санасының әсерінен пайда болды.

Өз тұжырымдамаларында символдық интеракционизм өкілдері тілдің, ойын мен ұжымдық ойынның үш түріне ерекше мән берді. «Интерсубъективті» белсенділіктің барлық осы нысандары кәсіби қызметте ұсынылған: кәсіби тіл-өзін өзгелер арқылы сезіну және өзін-өзі көрсету құралы болып табылады; «ойын» рөлдік үйренуге арналған бірнеше рөлдерді бір мезгілде орындаумен байланысты; «ұжымдық ойын» нормативтік ынтымақтастық болған кезде кәсіби ұжымдардың үйлесімді іс-әрекетінде көрінеді» [6, б. 247].

И.Гоффман интеракционизмнің теориялық арнасын ұстана отырып, іс-әрекеттің мазмұнына емес, әлеуметтік жүйеде әрекет атқаратын рөлге емес, өзін-өзі көрсету және өзі туралы әсер қалдырудың техникасына назар аударды.

Гоффман, басқалардың және қоғамның алдында күнделікті өмірде өз тұлғасын сақтау үшін адамның қоғаммен, басқа адамдармен өзара байланысына жүгінеді және адамдардың қалай әрекет ететінін зерттейді.

Феноменологиялық әлеуметтанудың басты назарында адамның жеке таңдауының нәтижесі емес, индивидтің мінез-құлқы әлеуметтік тәртіптен туынды ретінде көрсетіледі. Алайда, әлеуметтік сәйкестілікке индивидтің құрылымдық сапасы да, сондай-ақ жеке қасиеттері де кіреді. И.Гоффман сәйкестіліктің үш түрін бөліп көрсетті:

1) әлеуметтік сәйкестілік – өзі тиесілі әлеуметтік топтың атрибуттары негізінде жеке тұлғаны басқалардың типизациялауы;

2) жеке сәйкестілік – адамның жеке қасиеттері мен белгілері;

3) Мен-сәйкестілік - индивидтің өзінің өмірлік жағдайын, өзіндік ерекшелігін субъективті сезінуі Адамның әлеуметтік ортаға берілетін өзі туралы ақпаратқа әсерін И.Гоффман ұқсастықтың саясаты деп атайды [7, б. 25].

Американдық әлеуметтанушы Г.Беккер сәйкестілікті сәтті «ойнайтын» әлеуметтік рөлмен салыстырды. Бұл жағдайда рөлдерді ауыстыру «қайта сәйкестендіру» деп түсіндіріледі. Г.Беккер бойынша, егер индивидтің әлеуметтік тәжірибесі бірнеше рөлді қамтыса, онда ол бір бірнеше ұқсастықтарды қамтиды. Ол сәйкестілікте басты орын екі салаға тиесілі – отбасы мен мамандық, дейді. Американдық социолог Г.Беккер «девианттардың іс-әрекеттері олардың жеке қасиеттерін ғана емес, олардың, басқа да девианттар мен әлеуметтік бақылау агенттерінің арасындағы кәсіби қарым-қатынасты анықтайды», деп тұжырымдады [8, б. 14]. Бұл тұжырым біздің зерттеулеріміз үшін әдіснамалық мәнге ие: біз ЖОО оқытушысының кәсіби бірегейлігі жеке психологияға, құндылықтарға байланысты, бірақ байланыс топтарымен қарым-қатынаста және әлеуметтік институт талаптарымен өзгеріп отыруы мүмкін деп ойлаймыз.

Символдық интеракционизм басқа топтар мен қауымдастықтардың позицияларына қарама-қарсы қою арқылы оларды басқалармен қабылдау әлеуметтік және кәсіби ұқсастықтарды сезіну принципін атап көрсетеді. Сонымен қатар, бұл бағыттың шеңберінде топтық мінез-құлқы әлеуметтік әлемнің интерсубъективтілігінің жалпы ережелерімен ғана түсіндіріледі.

Әлеуметтік институттардың трансформациялануы индивидтердің сәйкестілігіне әсер етуі туралы неміс әлеуметтанушысы, коммуникативті іс-әрекет теориясының негізін қалаған Ю.Хабермас өзінің «сәйкестілік балансы» деген концепциясын қалыптастырды. Ол сәйкестіліктің тік өлшемі, яғни «нақты индивидтің өмір тарихының байланыстылығы», сондай-ақ көлденең – «индивидке жататын барлық рөлдік жүйелердің талаптарын орындауды» ұсынды. «индивидтің тарихи өмірінің байланыстылығын» және көлденең – индивидке қатынасты ұсынды. Тек осы өлшемдердің қиылысында ғана жеке және әлеуметтік сәйкестіліктердің жиынтығы ретінде сәйкестендіру мінез-құлқының

балансы немесе «Мен-сәйкестіліктің» болуы мүмкін [9, б. 59]. Бұл тепе-теңдікті орнату өзара іс-қимыл техникаларының көмегімен жүзеге асырылады: жеке сала әлеуметтік институттармен диалогтық қатынастарға кірісе отырып, қоғамдық пікірді «артикуляциялайды». Осы тұжырымдаманы сәйкестілікті зерттеуге қолдануда, Ю.Хабермастың пікірінше, егер индивидтер трансформацияланатын институттардың рөлдік жүйесіне ене отырып, өз қызметінің байланыстылығы мен үздіксіздігін сезінуі тиіс. Олай болмаған жағдайда ұқсастық дағдарысқа ұшырайды [9, б. 59].

Американдық ғалым С.Хантингтон өзінің «Біз кім? Американдық ұлттық сәйкестілікке қарсылық» деген еңбегінде қазіргі жаһандану процесі екі жақты сәйкестілікті тудырып отырғандығын айтады, Мысалы, жапондықтар өзінің географиялық орналасуы, тарих және мәдениетіне сәйкес азия халықтарының қатарына жатса, ал дамуы жағынан атап айтсақ, экономикалық өркендеу, демократия және қазіргі техникалық дамуына орай батыс өркениетіне жататыны туралы пікірлер бар. Ирандықтар «ұқсастықты іздеу үстіндегі халық» ретінде сипатталса, ал Қытай мемлекеті «ұлттық сәйкестілік үшін күрес» жүргізуде. Сарапшылардың пікірінше, Сирия мен Бразилияда «сәйкестілік дағдарысы» орын алса, Алжир сәйкестіліктің «жойқын дағдарысын бастан кешуде». Ресейде «сәйкестіліктің терең дағдарысы» ХІХ-шы ғасырдағы батысшылдар мен славянофилдер арасындағы қақтығысын қайтадан оятты – қарсыластар Ресей елі еуропалық ел ме немесе еуразиялық ел ме, деген сұраққа әлі де болса келісе алмауда. Сол сияқты Германияда бүгінгі күні демократиялық батыс-еуропалық және коммунистік шығысеуропалық екі әртүрлі кеңістікте тұратын адамдар ортақ-«жалпы герман сәйкестілігін» табуға тырысуда. Ал, Британдық аралдардың халқы Британдық бірегейлікке бұрынғы сенімділікті жоғалтты және ол континентальды еуропалықтарға немесе «Солтүстік Атлант» халықтарға көбірек тартылатынын анықтауға тырысады. Басқаша айтқанда, ұлттық сәйкестілік дағдарысы барлық елдер мен халықтар да байқалады, яғни жаһандық сипат алуда, дейді С.Хантингтон [10, б. 16].

Соңғы кезде ғылымда Роджерс Брубейкердің «Топсыз этнос» деген еңбегіндегі сәйкестілік ұғымына үлкен мән беруде. Оның пікірінше, бұл термин қазіргі саясаттағы негізгі басты ұғым болып табылады. Американдық социолог Роджерс Брубейкердің «Сәйкестіліктен тыс» («За пределами идентичности») атты маңызды мақаласы бар (ол «Топсыз этнос» атты жинағына кірді). Брубейкер «сәйкестілік» терминінің өзі 1960 жылдары АҚШ-та әлеуметтік теория тілінде белсенді түрде қолданыла бастады және сол жерден саясатқа келеді деп тұжырымдайды [11, б. 63].

Брубейкер «ұқсастық» трактовкасының екі тобы бар деп есептейді. Біріншіден, қатты немесе эссенциалистік деп атауға болады (ағылш. «мән», (essence – «мән»), яғни әр адамның сәйкестілігі ол бастапқыда оны түсінбесе де белгілі бір топтың өкілі ретінде алдын-ала анықталған, дейді. Ал бұл ұғымның екінші тобы жұмсақ немесе конструктивистік деп аталады – бұл 1990 жылға қарай қалыптасты. Бұл бағыт бойынша, адам жаңа әлеуметтік және ақпараттық кеңістікте өмір сүре отырып, көптеген әлеуметтік әлемдерге тиесілі және контекстке байланысты оның өзі туралы түсінігі әркез өзгеріп отырады. Сондықтан сәйкестілік дегеніміз, Брубейкердің пікірінше, өте икемді, өзгермелі келетін, ұстатпайтын бірақ адамда бар болғанымен оны көрсетпейтін перформативті образ болып табылады. Адам бастапқыда өзінің ұқсастығы бар деп ойламайды, бірақ кейбір тілді қабылдай отырып, өзін белгілі бір жолмен ұқсастығын сезіне бастайды.

Брубейкердің ойынша, бұл ұғымды жұмсақ трактовка арқылы түсіндіргенмен «сәйкестілік» трактовкасы түсініксіз ұғым дей отырып, ол басқа теориялық ұғымды табуды ұсынады. Ол психологиядағы және басқа әлеуметтік ғылымдарда қолданылған «идентификация» түсінігін қолдануды ұсынады [11, б. 67].

Мемлекет халықты ұлттық, нәсілдік және гендерлік белгілері бойынша категорияларға бөлуді ұнатады. Брубейкер бұл процесті және азаматтардың мұндай бөлінушілікке деген реакциясын талдауды ұсынды. Бұл категориялар әрқашан бейтарап па? Қандай жағдайларда олар теріс мәнге ие болады? Адамдар қай кезде мемлекет ұсынатын категорияға еруге келіспейді? Зерттеуші басымдықтың орнына категориялаудың басқа жүйесін ұсынатын топтар әрдайым табылады деп санай отырып, АҚШ-та «blacks» ұғымы анық себептермен теріс коннотациялар алып келген кезде, 1960-шы жылдары оны «Black is beautiful» қозғалысын ойлап тапты дей отырып, бұл саяси процестің мәні, дейді [11, б. 78].

Сонымен, «Мен кім?» деген сұраққа жауап, соғыс пен тұрақтылықты туындатады, мемлекеттердің ыдырауына және олардың пайда болуына әкеледі. Бұл сұраққа жауапты қайта құру жолында тұрған халықтар ғана емес, тарихы ғасырлар бойы дамып келген, шекарасы тұрақты, салт-дәстүрлері өзгермейтін халықтар да жауап іздейді. Сәйкестендіру (идентификация) – мәңгілік қозғалтқыш, тұрақты түрлендіру және қайта ойлау. Сәйкестілік (идентичность) – бұл «мен кім?» деген ең

қарапайым және ең қиын сұраққа жауапты Егер идентификация – бұл қайталау болса, ал «сәйкестілік» өзінің ұқсастықтығын табу ол өткенді еске түсіріп, оны әрі қарай жүзеге асыру. Мұндай түсінік этникалық, ұлттық, мемлекеттік сияқты «ұжымдық» сәйкестіліктер үшін әсіресе әділ ұсыныс болып табылады.

Сәйкестілік проблемасын зерттеу әдіснамасына Э.Дюркгеймнің материалдық-кеңістіктік ортаның әсері, рөлдік жүйенің әсері туралы теориялық ережелері; Р.Мертон референттік топтардың рөлі және ұжымда өзін-өзі жүзеге асыру туралы теориясы; Дж.Мидтің кәсіби тіл арқылы бірегейліктің пайда болуы туралы идеялары, әлеуметтік рөлдердің үйлесімі; Ю.Хабермастың бірегейлікті тік және көлденең өлшеулердің тепе-теңдігі туралы тұжырымдамасы қарастырылды. Әр теорияның сәйкестілік немесе ұқсастық ұғымдарын түсіндіруде өзіндік пәкәрлер қалыптасқан. Бұл теориялар сәйкестілік проблемасы зерттеуде үлкен мәнге ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Эриксон Э. *Идентичность: юность и кризис.* – Пер. с англ. – М.: Флинта, 2006. – 342 с.
- 2 Дюркгейм Э. *О разделении общественного труда. Метод социологии.* – М.: Наука, 1996. – 494 с.
- 3 Парсонс Т. *Система современных обществ.* – М., 1998. – 270 с.
- 4 Мертон Р.К. *Референтная группа и социальная структура.* – М.: Институт молодежи. Высшие социологические курсы, 1991. – 258 с.
- 5 Мид Дж.Г. *Избранное: Сб. переводов.* – РАН. Центр социал. научн.-информ. исследований. – М., 2009. – 290 с.
- 6 Кули Ч.Х. *Социальная самость // Американская социологическая мысль.* – М.: МГУ, 1994. – 496 с.
- 7 Гоффман Э. *Стигма: заметки об управлении испорченной идентичностью [Электронный ресурс]. / Режим доступа: <http://fb2lib.net.ru/book/145155>.* – 52 с.
- 8 Беккер Г. *Девиянтность как следствие «наклеивания ярлыков» // Контексты современности – II: Хрестоматия. 2-е изд.* – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – С.145-149.
- 9 Хабермас Ю. *Демократия. Разум. Нравственность.* – М.: Academia, 1995. – 244 с.
- 10 Хантингтон С. *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности.* – «АСТ», 2004.
- 11 Брубейкер Р. *Этничность без групп / пер. с англ. И.Борисовой; Нац. Исслед. ун-т ВШЭ, 2012.* – 408 с.

МРНТИ 11.25.41

Nussipova A.U.¹

¹Abay Kazakh National Pedagogical University

THE ROLE OF CYBERSECURITY IN WORLD POLITICS

Abstract

As enterprises and government agencies increasingly adopt cloud, mobile, and social computing, information technology (IT) environments are becoming more difficult to defend. Increasingly, organizations need to accept that security breaches are inevitable. Security strategies need to go beyond defense to include detection, response, and recovery. All this gives rise to a need for new skills and approaches and specialized tools and services, including continuous monitoring and threat forensics powered by analytics.

Keywords: information security, cyber-attack, computer attack, propaganda, criminal.

A.U. Nussipova¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘЛЕМДІК САЯСАТТАҒЫ КИБЕРҚАУІПСІЗДІКТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Қазіргі таңда кәсіпорындар да, мемлекеттік органдар да бұлтты, мобильді және әлеуметтік

желілерді жиі енгізіп жатыр, сондықтан оларды қорғау қиынға соғуда. Осы арада қауіпсіздік мәселесін сөзсіз мойындауымыз керек. Қауіпсіздік стратегиялары қорғаныстың шегінен шығып табу, жауап қайтару және қалпына келтіруді қамтуы керек. Мұның бәрі жаңа тәсілдерді, сондай-ақ мамандандырылған құралдар мен қызметтерді, соның ішінде аналитика негізінде қауіп-қатерлерді үнемі бақылау және талдауды қажет етеді.

Түйін сөздер: ақпараттық қауіпсіздік, кибершабуыл, компьютерлік шабуыл, насихат, қылмыс.

Нусипова А.У.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

РОЛЬ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Аннотация

В наше время, как предприятия, так и правительственные учреждения все чаще внедряют облачные, мобильные и социальные сети, в связи с этим, защищать их становится все труднее. Все чаще организации должны признать, что нарушения безопасности неизбежны. Стратегии безопасности должны выходить за рамки защиты и включать обнаружение, реагирование и восстановление. Все это порождает потребность в новых навыках и подходах, а также в специализированных инструментах и услугах, включая непрерывный мониторинг и анализ угроз на основе аналитики.

Ключевые слова: информационная безопасность, кибератака, компьютерная атака, пропаганда, криминал.

Scientific and technological progress has turned information into a product that can be bought, sold and exchanged. Often, the cost of data is several times higher than the price of the entire technical system that stores and processes information.

The quality of commercial information provides the necessary economic effect for the company, therefore it is important to protect critical data from illegal actions. This will allow the company to successfully compete in the market.

Information security is the state of an information system in which it is the least susceptible to interference and damage from third parties. Data security also means managing risks associated with the disclosure of information or the impact on hardware and software protection modules.

The security of information that is processed in an organization is a set of actions aimed at solving the problem of protecting the information environment within a company. Moreover, the information should not be limited in use and dynamic development for authorized persons.

Information is considered protected if three main properties are respected:

The first - integrity - involves ensuring the reliability and correct display of protected data, regardless of which security systems and protection techniques are used in the company. Data processing should not be disturbed, and users of the system who work with protected files should not encounter unauthorized modification or destruction of resources, software malfunctions.

The second - confidentiality - means that access to viewing and editing data is provided exclusively to authorized users of the protection system.

The third - accessibility - implies that all authorized users must have access to confidential information.

Cybersecurity is the information security section, within which they study the processes of formation, functioning and evolution of cyber objects, in order to identify the sources of cybersecurity resulting from this, determine their characteristics, as well as their classification and the formation of regulatory documents, the implementation of which should guarantee the protection of cyber objects from all identified and studied sources of cyber danger [1].

Now, in some countries, cybersecurity training is planned from the school bench. So, in the UK, schoolchildren are offered cybersecurity lessons in which they will learn skills to ensure the safety of British companies and organizations from network attacks by hackers. The curriculum is developed by the UK Department of Culture, Media and Sports. The lessons are planned to be implemented both in the online form and in the form of extracurricular activities, which will be held four times a week and conducted by expert teachers. Students will look at the real issues of cybersecurity and how to solve them. The program is aimed at students aged 14 to 18 years. The first trial classes are scheduled for September 2017.

Currently, widespread fraud with mobile devices. The following are recommendations to reduce the likelihood of becoming a victim of scammers:

- do not give your passwords to anyone; attackers can easily use this information for fraudulent purposes;
- use only official apps installed from the App Store, Google Play, and Microsoft Store;
- use antivirus software to protect devices from malware;
- use two-factor authentication in all applications where possible, especially in applications on social networks;
- do not click on suspicious links: scammers can infect your device with a virus and steal your data and, possibly, money from bank accounts;
- get a second SIM card to connect to banking services and use it on a phone where there is no Internet access and the ability to install third-party software, which will reduce the risk of sending SMS messages to the bank without your knowledge.

An unauthorized access attempt can occur in several ways:

- through employees who can transfer confidential data to outsiders, pick up physical media or gain access to protected information through printed documents;
- using software, attackers carry out attacks that are aimed at stealing login-password pairs, intercepting cryptographic keys to decrypt data, and unauthorized copying of information;
- using hardware components of an automated system, for example, the introduction of listening devices or the use of hardware technologies for reading information from a distance.

The legal basis for information security is provided by the state. Information protection is regulated by international conventions, the Constitution, federal laws and by-laws.

The state will also determine the measure of responsibility for violation of the provisions of the law in the field of information security [2].

In 2015, about 60 countries are developing tools for computer espionage, hacker attacks and surveillance. A total of 29 countries, including China, Denmark and France, have specialized military cyber units to deal with threats to information security. At the same time, 49 countries, including Russia, Australia, Brazil and Egypt, purchase specialized hacker software, and 63 countries, including the Czech Republic, Italy and Mexico, use continuous surveillance tools both domestically and globally, according to a WSJ study. The creation and use of cyber weapons does not require huge investments in enrichment plants, the development of delivery vehicles and the construction of launchers.

It is enough to have relatively small financial resources, medium computer systems and access to global networks. Cyberattacks are difficult to stop and often impossible to track.

Thanks to this, tools of hacker attacks became available not only to governments, but also to aggressive political groups and terrorist organizations. In response to US aggression, Russia was forced to revise its military doctrine in the field of cybersecurity.

FireEye cybersecurity researchers in the summer of 2018 recorded attacks by Russian and Chinese hackers on a number of sites in South Korea ahead of the U.S.-DPRK summit. It is reported by The Wall Street Journal [3].

According to experts, these attacks are the work of groups that previously participated in hacking networks of ministries and financial institutions. Currently, experts are assessing the damage caused during the attacks. In particular, experts called the Chinese hacker group TempTick, which has existed since about 2009, targeting South Korea and Japan, specializing in attacks on financial and government institutions, including the aerospace industry, as well as the Russian cyber espionage group Turla.

The South Korean authorities launched the Best of the Best program in 2017 to prepare an elite cyber division to protect against hacker attacks from the DPRK, The Guardian reported.

According to program manager Kim Jing-seok, the main task of the program is to educate a whole generation of experts on protection against cyber threats. Thousands of cyberattacks are recorded daily in South Korea and information about most of them does not get into the news media, he said. The participants in the program are mainly young people, from high school students to young people over 20 years old. The program provides an opportunity to learn from experts and master unique skills in IT technologies.

In 2017, Elizabeth II will open the British National Cybersecurity Center, the main task of which will be to confront cyber attacks by Russian hackers. The main mission of the structure is to counter cyber attacks by Russian hackers. The country's Finance Minister, Philip Hammond, stresses that "cyber attacks are happening more often, causing more damage, and they are becoming more difficult to detect" [4].

Since 2016, the United Kingdom has been implementing a 5-year cybersecurity strategy that will cost the government £ 1.9 billion (\$ 2.38 billion). The main threat is Russia. The finance minister and director of MI5 promise to defend the kingdom with “retaliation”. The project will be implemented in several stages. The first stage is the opening of a national cybersecurity center. At the second stage, it is planned to introduce at least 100 positions of information security (IS) specialists in a new hub (the first hub has already been opened in London) [5].

May 6, 2019 it became known that the Ministry of Defense of Japan will begin the development of cyber weapons, which will be used exclusively for self-defense. It is assumed that the creation of malware will be undertaken by state contractors, and work on it will be completed by the end of fiscal 2019.

According to reports, the malware will include viruses and backdoors, however, authorities did not disclose information about the features of the program and the situations in which it will be involved. Presumably, the development will be used only in cases of attacks on Japanese structures and only against attackers.

A few years ago, Japan was already trying to create a cyber weapon. In 2012, the government instructed Fujitsu to develop software to detect and neutralize sources of cyber attacks, but this project did not bring the desired results.

In January 2019, the Japanese government approved an amendment to the law that gives employees of the National Institute of Information and Communication Technology of Japan the right to hack citizens devices as part of a gadget security study. The program plans to check the security of more than 200 million devices (routers, web-cameras, etc.), both home and corporate [6].

The study of the manifestation of different situations that is done by the Center for Analysis and Investigation of Cyber-attacks reveals a number of factors that give rise to concerns about the vulnerability of information security problems, which lead to an impetus for comprehension and taking effective measures to protect national interests and security. Examples that lead to concern are actions as mass hacking of websites of akimats and state agencies, sites of district akimats, as well as sites of the department of natural resources and the department of economics and budget planning etc. The growth in the number of cyber threats does not pass without an impact on business. According to a research conducted by Kaspersky Lab, 39% of Kazakh companies lost access to business information as a result of the cyber-crimes. Each corporate computer in Kazakhstan is subjected to an average of 13 malware attacks during the half-year of 2016. However, the most serious threat to business today is represented by targeted attacks, which can be performed by attackers even without the use of malicious software. Their main difference from classical cyber-attacks is that they are carefully worked out for each specific company and pass as imperceptibly as possible for traditional security systems. Mostly, the goal of attackers is the most valuable and confidential data of the enterprise. According to the results of the same survey, 11% of Kazakhstani companies believe that there was targeted attack [7].

The system "Cyber shield of Kazakhstan" is a legal and regulatory framework with the existing system of centralized management of communications networks, which is called the "Electronic Border". This system will allow restricting access from the country's territory to illegal information using encryption with the provision of cyber security. It is a complex of organizational, legal and technical measures, a set of hardware and software systems and projects implemented by government agencies in the field of information security.

Therefore, the Message of the fist president N.A. Nazarbayev with its clear designations for the implementation of the program "The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness" is the long term, as well as the distribution of responsibility for the implementation of the tasks identified in the Government's structures and the reform of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, in our view, will give a powerful impetus to implementation of all governmental programs.

References:

1 *Кибербезопасность и управление интернетом: Документы и материалы для российских регуляторов и экспертов / Отв. ред. М.Б. Касенова; сост. О.В. Демидов и М.Б. Касенова. – М.: Статут, 2013.*

2 *Tadviser, кибервойны, 2019/05/07 //*

<http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%9A%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B>

3 *The Wall Street Journal, November 14, 2019 //* [https://www.wsj.com/articles/u-s-north-korea-in-](https://www.wsj.com/articles/u-s-north-korea-in)

informal-talks-for-third-summit-south-koreas-moon-says-11561538024

4 *Риа Новости*, 21.10.2019 г., <https://ria.ru/20191021/1560016276.html>

5 *Polpred*, 13.11.2019 // https://polpred.com/news?cnt_and=1&cnt=77&cnt_2=31&page=12

6 *Центр расследования кибер атак сообщил о массовом взломе сайтов в зоне gov.kz* [Электрон. ресурс]. – URL:<http://newtimes.kz/silovoj-blok/item/46115-tsentr-rassledovaniya-kiber-atak-soobshchil-o-massovom-vzlome-sajtov-v-zone-gov-kz/> (дата обращения: 10.02.2017).

7 *Каждая третья компания в Казахстане теряет важные данные из-за кибератак* [Электрон. ресурс].

https://www.kt.kz/rus/reviews/kazhdaja_tretija_kompanija_v_kazahstane_terjaet_vazhnie_dannie_izza_kiber_atak_115362417_7.html/ (дата обращения: 15.02.2017).

МРНТИ 04.21.41

Д.Б. Амантаева¹, Т.Б. Таукелова¹

¹*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
jamik177@mail.ru, batyrkyzy1976@mail.ru*

СҰЛУЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫНДАҒЫ ӨЗАРА ӘРЕКЕТ АГЕНТТЕРІ: ФРЕЙМ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Бұл мақалада авторлар Қазақстан қоғамындағы сұлулық индустриясы түсінігін фрейм теориясымен үйлестіреді. Фрейм теориясы – біртекті емес метафизикалық құрылым, күнделікті әлемді зерттеудің аналитикалық практикасы тұжырымдамаларының жиынтығы және қарапайым бақыланатын оқиғалардағы контекстердің құрамын зерттеуге бағытталған. Социологиялық зерттеулерге сәйкес, орташа адамға қарағанда қызықты, тартымды келбеті бар әйелдер мен ер адамдар өздерінің мансаптарында және жұмысында үлкен жетістіктерге жетеді екен. Қазіргі қоғамда сыртқы келбет барлық салаларда маңызды рөл атқарып отыр. Бүгінгі таңда клиенттер өздері қалаған аттрактивті келбетті жасау үшін косметикалық хирургтарға тәуелді. Сұлулық индустриясы – бұл бақылау, талдау және басқа ұқсас дизайнермен салыстыруға болатын коммуникациялық фрейм, статикалық және өндірістік өзара әрекеттесу дизайны – театрлық қойылым. Фрейм теориясының әмбебаптығы негізінен кез-келген тұжырымдаманың жүйеленуі мен құрылымы, жіктелуі және зерттеу формуласының берілуінде болып табылады.

Түйін сөздер: фреймдер, сұлулық индустриясы, эстетикалық хирургия, аттрактивті келбет.

Амантаева Д.Б.¹, Таукелова Т.Б.¹

¹*ҚазНУ им. аль-Фараби
jamik177@mail.ru, batyrkyzy1976@mail.ru*

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ АГЕНТЫ В ИНДУСТРИИ КРАСОТЫ: АНАЛИЗ ФРЕЙМА

Аннотация

В данной статье авторы совмещают понятие индустрии красоты в казахстанском социуме с теорией фреймов. Теория фреймов – это неоднородный метафизический конструкт, комплекс концепций аналитической практики исследования повседневного мира и направленных непосредственно на исследование композиции контекстов в элементарных наблюдаемых событиях.

Согласно данным социологических исследований, женщины и мужчины, обладающие более интересной, завлекающей внешностью, чем среднестатистический человек, имеют большие успехи в карьере и в трудовой деятельности. В современном социуме внешность играет немаловажную роль в различных сферах. Сегодня клиенты зависят от косметических хирургов, для того чтобы получить желаемую аттрактивную внешность. Индустрия красоты – это фрейм коммуникации, статичная и

воспроизводимая конструкция взаимодействия, доступная для наблюдения, анализа и сравнения с другими подобными конструкциями - театральной постановкой, спектаклем. Универсальность теории фреймов базируется прежде всего на том, что любую концепцию следует систематизировать, паттернировать, классифицировать и задать формулу для изучения.

Ключевые слова: фреймы, индустрия красоты, эстетическая хирургия, аттрактивная внешность.

D.B. Amantayeva¹, T.B. Tauekelova¹

¹*KazNU named after al-Farabi*

SPECIFIC AGENTS IN THE BEAUTY INDUSTRY: FRAME ANALYSIS

Abstract

In this article, the authors combine the concept of the beauty industry in Kazakhstan society with the theory of frames. The theory of frames is a heterogeneous metaphysical construct, a set of concepts of analytical practice of studying the everyday world and aimed directly at studying the composition of contexts in elementary observable events.

According to sociological studies, women and men who have a more interesting, enticing appearance than the average person have great successes in their careers and in labor activities. In modern society, appearance plays an important role in various fields. Today, customers depend on cosmetic surgeons to get the desired attractive appearance. The beauty industry is a communication frame, a static and reproducible interaction design, available for observation, analysis and comparison with other similar designs - theatrical production, performance. The universality of the theory of frames is based primarily on the fact that any concept should be systematized, patterned, classified, and given a formula for study.

Keywords: frame, beauty industry, aesthetic surgery, attractive look.

1. Кіріспе және әдебиеттерге шолу.

Соңғы уақытта сұлулықтың жаңа идеалдары (аттракциондар) мен жаңа мүмкіндіктер, заманауи пластикалық немесе эстетикалық хирургия спектрлері пайда болуда. Сұлулық - бұл пластикалық хирургия арқылы жетілдірілетін құндылық. Бұл пластиканың қаншалықты тиімді екендігі және оның эстетикалық жетілдірудегі рөлі, сонымен бірге адамның экономикалық «жеңістерінің» артуы туралы бізде сұрақтар туындайды. Әдетте, адамдар эстетикалық хирургия көмегімен өздерінің сұлулығын жаңа экономикалық «пайдаға», мысалы мансаптық өсуге және сәтті неке құру үшін жақсартады.

Антропологиялық көзқарас тұрғысынан сұлулыққа деген құштарлық адамның негізгі инстинктерінің бірі болып табылады. Қоғам әдемі болуға тырысады, өйткені сұлулық өз иесіне өмір сүру үшін күресте артықшылықтар береді. Қоғамда сұлулық ұғымы жетілу дегенді білдіреді.

Сондай-ақ, тартымды адамдардың бірнеше маңызды артықшылықтары бар екенін атап өткеніміз дұрыс шығар, атап айтқанда еңбек қатынастары саласында маңыздырақ. Социологиялық зерттеулерге сәйкес, ортастатистикалық адамға қарағанда қызықты, сұлу келбеті бар әйелдер мен ер адамдар өздерінің мансаптары мен жұмысында үлкен жетістіктерге жетеді екен. Оларды активті түрде жұмысқа алады, олар еңбектері үшін жоғары жалақыны иеленеді. Ереже бойынша, мұндай қызметкерлер өздерінің мансаптық сатысында тез жоғарылайды, әріптестері арасында жоғары бағаланады, ал тартымды қызметкерлер анағұрлым білікті болып саналады [1, 301-318 б.].

Қазақстандықтардың қазіргі әлеуметтік өмірінде кеңінен таралған ол- ойын компоненті, мамандандырылған тұжырымдаманың зерттеу объектісіне фреймдік-талдау жатады. Бұл теорияның кешенді тәсілі, анағұрлым ең жалпы түрде көріністердің, оқиғалардың, құбылыстардың, мінез-құлықтың және т.б. сияқты көріністерін береді. Фрейм бұл жалпыға ортақ, типтік сипатқа ие жалпылама білімнің қаңқалық, каркастық үлгісін ұсынады [2, 604 б.].

Фрейм бұл статикалық құрылым, танымдық қалыптасу, сонымен бірге шындықты бейнелеу моделі боып табылады. Фрейм сонымен қатар іс-шараларына, ұйымдастыру принциптеріне және оқиғаларға қатысуға негізделген жағдайдың мета-коммуникативті анықтамасы [3, 43 б.].

Ғалым Ризаның пікірінше, фреймдер (жақтаулар), сонымен бірге «қоғамға ортақ және тұрақты ұйым принциптері» деп аталатын «жақтаулар» символдық ғаламның элементтері және қоғамға «әлеуметтік әлемді құрылымдық тұрғыдан құруға» мүмкіндік береді дейді.

«Фрейм» ұғымын алғаш рет ғылыми әлемге Дж.Бейтсон енгізген [4, 177-193 б.]. Ирвинг Гофман

фрейм ұғымын әлеуметтік-гуманитарлық ғылымға енгізді, ол фреймдер (рамки) субъект болып табылмайтын болды [5, 752 б.].

Сондай-ақ, фрейм-талдаудың негізін қалаушылардың бірі М.Минскийдің пікірінше [6, 137-149 б.], «фрейм» ұғымының ғылыми түсіндірмесін жасанды интеллект теориясына енгізеді және оны мызғымас ақпараттық жүйе ретінде түсіндіреді. Мәліметтердің құрылымдалған жиынтығы стереотипті білдіруге қызмет ететін белгілі бір түрдегі контексттер болады [7,41 б.].

Сұлулық индустриясы – бұл коммуникациялық фрейм, статикалық және қайталанатын өзара әрекеттесу, бақылау, талдау және басқа ұқсас құрылыстармен салыстыруға болатын - театрлық қойылым, спектакль. Кез-келген «бетпе-бет» сөйлесу барысында адам өзінің имиджін қалыптастырады және оны белгіленген қимылдарды қолдана отырып, басқаларға ұсынады, бұл өздігінен жасалған бейненің шынайылығын дәлелдеуге тырысады [8, б.302].

Өз кезегінде, айналадағы қоғам жеке адамды онымен өзара әрекеттесу процесінде сұлу сыртқы келбеті критериймен бағалайды, сонымен қатар оның бейнесі мен қабылданған жесттері, сондай-ақ күнделікті мінез-құлқы (фрейм) негізінде оның мінез-құлқы мен тұлғалық қасиеттері туралы ақпарат ала алады. Қазіргі қоғамда сыртқы келбет барлық салаларда маңызды рөл атқарып отыр. Бүгінгі таңда клиенттер өздері қалаған аттрактивті келбетті жасау үшін косметикалық хирургтарға тәуелді. Қазақстандағы әйелдердің көпшілігі сыртқы келбетін жаңарту үшін эстетикалық медицинаның жергілікті клиникаларына жүгінуде, дегенмен, «баға-сапа» коэффициенті бойынша басқа елдердің пластикалық хирургтардың көмегіне жүгінетіндер де көбеюде [9].

Көрнекі сурет белгілі бір жағдайдағы адамның мінез-құлқының мүмкін болатын стратегиясы туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Кейіннен олар стереотиптік алғышарттар және күнделікті фреймдардың тәжірибесі ретінде тамырлай алады. Сонымен, сыртқы эстетикалық тартымды (аттрактивті) немесе тартымды емес (аттрактивті емес) болуы мүмкін жеке тұлғалардың күнделікті мінез-құлқына (шеңберіне) байланысты терең үміттер бар. Бет әлпетімен, фигурасымен және өсуімен бағаланатын физикалық тартымдылық қоғамның басқа мүшелері үшін эстетикалық, физикалық және визуалды тартымдылықтың жиынтығы болып табылатын жеке тұлғаның «эротикалық капиталы» деп аталатын негізгі элемент болып табылады. Адамның сыртқы келбеті қоғамдағы оның мәртебесімен де байланысты. Адамның әдемі физикалық мүсіні оның әлеуметтік құндылығын арттырады. Экономика мен психологиядағы, әлеуметтанудағы көптеген зерттеулердің көрсетуінше, сұлу келбеті бар адамдардың әлеуметтік және экономикалық жағынан табысты болатындығын көрсетті, орта және орташа табысы бар, тартымды емес адамдарға қарағанда олар жетістіктерге тез және көбірек жетеді екен [10, 351-368 б.].

2. Негізгі бөлім.

Қазіргі заманғы сұлулық индустриясы мен медиа кеңістігінің көптеген агенттері түрлі пішінді, түрлер мен өлшемдерді барлық жастағы адамдар үшін бұл тартымды көріністі алға тартуда және насихаттауда. Жалпы, сұлулық индустриясы жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауына, сыртқы бейнесіне, сондай-ақ актордың өзі сұлулықты қабылдауға тікелей әсер ететіндігін көрсетеді. Пластикалық немесе эстетикалық хирургия реконструктивті және косметикалық хирургияны қамтиды, ол қалпына келтіру, қайта құру, «қалпына келтіру» немесе туа біткен ақаудың, аурудың немесе жарақаттың деформациясын қалпына келтіруді, сонымен қатар сыртқы келбетті эстетикалық жаңартуға арналған косметикалық хирургияны қамтуда [11, 705-717 б.]. Бүгінгі күні пластикалық (эстетикалық) хирургия әйелдер мен ерлердің өмірінің ажырамас бөлігіне айналып отырғандығын көріп жатырмыз. Бұл барған сайын маңызды элементке айналууда, сондықтан біздің қоғамға тигізетін әсерін түсінуіміз қажет деп санаймыз.

Қазіргі сұлулық индустриясы БАҚ-та және әлеуметтік желілерде бақытты жеке өмірдің, табысты мансаптың кепілі және материалдық байлықтың негізгі көздерінің бірі болып табылып отыр.

Алайда сұлулық стандарттары тіпті бір қоғамның ішінде де әмбебап емес. Зерттеулер көрсеткендей, эстетикалық капитал «төленеді», әдеттегідей, адамдар әдемі деп саналатын нәрсемен келіседі. Дегенмен, сыртқы келбетіңіздің пайдасын көру үшін сізге әдеміліктің дұрыс түрін сіңіру керек. Мәселен, жұмысшы және төменгі орта таптың сұлулық пен дене стильдерінің стандарттары орта таптың үстем стилдерінен айтарлықтай ерекшеленеді [12].

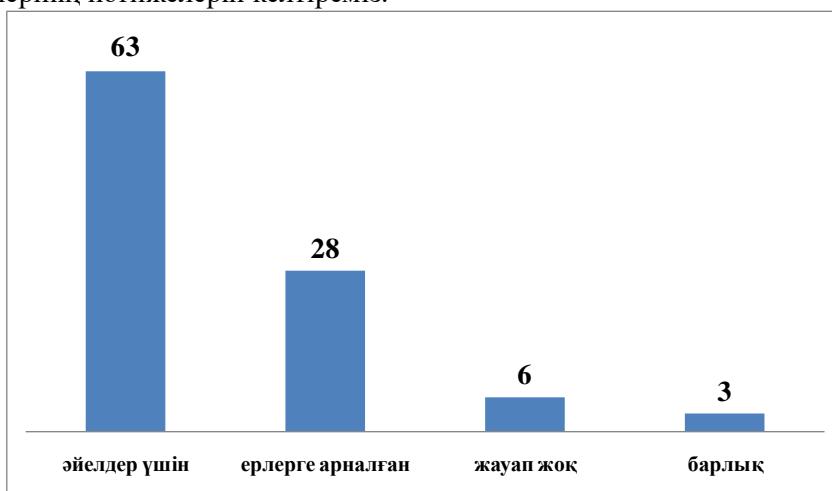
Драматургиялық көзқарасқа сәйкес адамда екі «Мен» бар - ішкі (нақты өзін-өзі көрсетуі) және идеалды (қалай болу туралы өзінің ойының болуы). Екі «Мен» арасындағы айырмашылықтардың арасында мәселелер бар, ал дүниелік қойылым бұл мәселені шешудің тәсілі ретінде әрекет етеді екен. Анағұрлым ұзақ немесе қысқа мерзімді спектакльдерде (мейлі ол «күн», «отбасымен демалыс»

немесе «университеттегі емтихан» болсын) актер ретінде өзін-өзі жетілдіруге тырысады, сол арқылы айналасындағыларға әсері, реакциясы бағытталған бүкіл қойылым, яғни көрермендерге ұсынылады. Егер көрермендер болмаса, онда қойылымда болмайды.

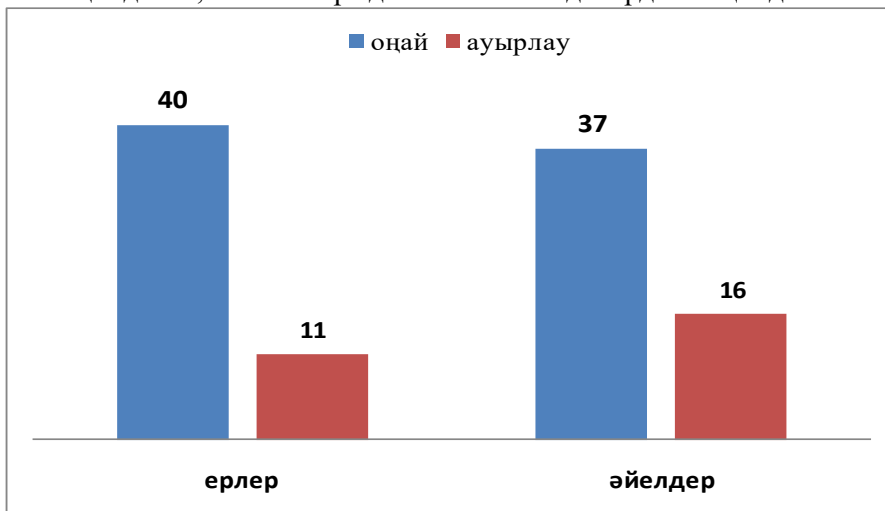
Қазақстан қоғамын бүгінде сұлулық индустриясындағы мына агенттерсіз, эстетикалық немесе пластикалық хирургтарсыз елестету мүмкін емес болды. Эстетикалық хирургтар мамандандырылған медициналық қызметтерді жеткізушілер және ұсынушылар ретінде: басқа этностар мен елдердің сұлулық идеалдарын жаңартады, будандастырады және өзгертеді [13].

Қазақстан 2015 жылы БҰҰ-ның Comtrade Database рейтингісі бойынша 17,57 млн долларға әсемдік өнімдерін экспорттаған 137 елдің ішінде 79-шы орынды иеленген, сонымен қатар 2015 жылы осы тауар түрлерімен сыртқы сауданың төмендеуі байқалған: экспорт 39%, ал импорт 22% төмендеген [14]. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында сұлулық индустриясы және сұлулық саласынан туындайтын объективті әлеуметтік қажеттіліктер нақты әлеуметтік талдаудың тақырыбына айналмай отыр.

Мақала авторлары қазақстандықтарға пилоттық сауалнама жүргізген, яғни, төменде қазақстандықтардың пікірлерінің нәтижелерін келтіреміз.

Сурет-1. Қалай ойлайсыз, әдемі, тартымды сыртқы келбет әйелдер үшін маңызды ма немесе ер адамдар үшін маңызды ма, болмаса ер адам мен әйелге де бірдей маңызды болып табыла ма?

Сурет-2. Сіз қалай ойлайсыз, сұлу сыртқы келбетпен өмір сүрген жеңіл ме немесе ауыр ма?

Әлемнің мәдени әсерін қолдана отырып, эстетикалық хирургтер өздерінің үлгілерінде «сұлулықтың азиялық моделін», «еуропалық модельді» және «африкалық сұлулық моделін» поляризациялайды. Сұлулық индустриясының қазіргі тенденцияларына сүйене отырып, эстетикалық хирургтер өздерінің пациенттеріне белгілі бір «сәнді» келбетті жасайды.

Алматыда сұлулық индустриясының ең танымал ұйымдары сұлулық салондары мен шаштараздар болып табылады, олар сұлулық индустриясының жалпы нарықтық көлемінің 47% құрап отыр. Жалпы

нарықтағы пластикалық хирургия мен косметологияның үлесі 15% болғанымен, олардың үлесі күннен-күнге әрдайым арта түсуде, өйткені эстетикалық және хирургиялық сұраныстың танымалдылығы күн сайын артып келеді. Сұлулық және денсаулық индустриясы нарығы дамуда, сұлулық индустриясының өсуі жылына шамамен 15-20% құрайды. Әрине, бұл сұлулық индустриясының нарықтағы белсенділігі мен оның сұранысының жоғары екендігін көрсетіп отыр [15].

«Қайта құру» мен КСРО ыдырағаннан кейін, Қазақстандағы сұлулық индустриясы қарапайым жабдықталмаған бөлмелерден, «базардағы» шаштараздардан басталып, ұзақ қалыптасу жолдарынан өтті. Адамдар шаш алдыру үшін ғана емес, сыртқы кемшіліктермен де, макияжмен де айналысатын жерлерге келе бастады, маникюр, сонымен қатар теріні жасартуға, фигураны реттеуге, стресспен күресуге бет бұрды, адамдар оның ішінде әйелдер сұлулана бастады, яғни олар әлеуметтік капиталды көбейтуге болатынын түсінді. Бизнесінің осы сегментінің әсерлі өсуі көрсеткіштеріне қарамастан, бүгінде сұлулық пен денсаулық сақтау саласы үнемі өзгеріп отыратын жаңа әлеуметтік институт болып қалыптасуда.

Сонымен қатар, қазіргі қоғамда сыртқы келбет белгілері көбінесе шындық пен күнделікті өмірдің шеңберімен теңестіріледі, нәтижесінде, қоғамда «жақсы көріну - теңдік белгісі білдіреді – яғни, жақсы, табысты, сұранысқа ие, сүйікті, сондықтан бақытты» деген рамка қалыптасады. Қазақстандық қоғамда аттрактивті тартымды келбеттің феномені сұлулық индустриясының қарқынды дамуы мен толығуымен және оның тотальды таралуымен тікелей байланысты.

Бұл жағдайда косметикалық хирургиялық құралдарды қолдануда айқын қарама-қайшылық бар: сыртқы тартымдылықтың белгілі бір стандарттарын қанағаттандыру үшін даралықты және жалпы әлеуметтік қысымды білдіруге деген ұмтылыс. Эротикалық капитал «төленеді», сәттілік шеңбері мен сыртқы тартымдылықтың бар екендігін көрсетеді, капиталдың бұл түрін монетизациялау үшін әлеуметтік тартымдылық деңгейіне, жасына және т.б. сәйкес келетін сыртқы тартымдылықтың «дұрыс» түрін жүзеге асыру қажеттігін куәландырады.

3. Қорытынды.

Фрейд теориясының әмбебаптығы негізінен кез-келген тұжырымдаманың жүйеленуі мен құрылымы, жіктелуі және зерттеу формуласының берілуінде. Фрейд нақты жүйелеуді, әртүрлі бақылау құралдарының, этнографиялық әдістердің, күнделікті өмірдің эпизодтарын жазудың арқасында білім мен біліктілік, тәжірибенің байланысын жасайды, бұл тақырыптық және мета-пәндік байланыстар санының көбеюіне әкеледі. Фрейд ұғымы әр түрлі себептер бойынша адамның күнделікті өмірінде жетекші рөл атқарады: фрейд кез-келген мәдениетке қатысты адамның қоғамдағы күнделікті әрекетін қалыптастырады, зерттеушілерге адамның күнделікті өмірін ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірді құрайтын басқа да фактілерді талдауға мүмкіндік береді. Зерттеу процесінде алынған нәтижелер сұлулық индустриясының қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктері, осы саладағы өзара әрекеттестік туралы ғылыми идеяларды кеңейтуге мүмкіндік береді.

Сұлулық индустриясында жаңа әдістемелерді, қолда бар құралдар мен жаңа технологияларды қолдану, әсіресе әйелдер арасында сыртқы келбетті жақсарту үшін олардың күнделікті мінез-құлқының траекториясын (фрейд) тікелей өзгертеді, әйелдің «сыртқы келбеті тартымды емес-сәтсіз», немесе «сыртқы келбетіне сенімді емес» категориялары және «сыртқы келбеті тартымды – сәтті», «өзіне-өзі сенімді» категориялары пайда болады.

Алматылық пластикалық хирургиялық клиникалардың мәліметтері бойынша, бұл уақыттағы ең көп кездесетін процедуралар - блефаропластика - оларды европалық үлгіде қабақтың пішінін өзгерту және маммопластика кеңінен тарауда.

Айта кететін мәселе, бьюти-блогерлер сонымен қатар сұлулық индустриясы үшін кейбір өнімдердің нарыққа қол жетімділігіне және әйелдердің таңдауы мен күнделікті мінез-құлқына айтарлықтай әсер етеді екен. Косметикалық өнімдердің белгілі бір түрлерін немесе косметикалық және пластикалық процедуралардың жарнамалануы, осы өнімдер мен процедуралардың сатылымы мен тұтынылуына айтарлықтай әсер ететіндігін көріп жүрміз.

Көптеген корпорациялар мен косметикалық өнімдерді өндірушілер, сонымен қатар пластикалық хирургия клиникалары бүгінде жылтыр журналдар мен теледидарларда тікелей жарнамаға қаражат жұмсай бермейтін болған, оның орнына ресми емес әлеуметтік желілер мен сұлулық блогерлерінің аккаунттарын көп пайдаланады. Жазылушылардың көптігі сұлулық блогерлеріне танымал болу үшін ақша табуға мүмкіндік беруде. Бүгінгі күні сұлулық блогерлерінің көмегімен танымал болған өнімдер, ақшалай түрде есептелетін болса, интернеттегі косметикалық дүкендердің жалпы айналымының 25% құрайды екен [16].

Интернет-технологиялар мен әлеуметтік желілердің дамуы Бьюти-блогингтың әр түрлі әлеуметтік таптар мен әлеуметтік топтар арасында танымал бола бастағандығын, сондықтан оны одан әрі тереңірек зерттеу үшін енгізу қажеттігін баса айтар едік.

XXI ғасырдың басынан бастап қазақстандық қоғамда жаңа тренд айқындалып отыр, ол - жаңа «қазақстандық стильдегі» пластикалық хирургия, батыстық сұлулық идеалдары, келбеттің дәстүрлі қазақстандық стандарттарымен будандастыру, сонымен қатар сұлулық туралы заманауи идеялардың әр түрлі және қарама-қайшылықтармен пайда болуымен анықталуда. Қорыта келгенде, бүгінде үлкен сұранысқа ие болып отырған сұлулық индустриясын әлеуметтік институт және әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеу мен фрейм-талдау жасау бүгінгі күн талабы екендігін куаландырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Johnson S.K., Podratz K.E., Dipboye R.L., Gibbons E. Physical attractiveness biases in ratings of employment suitability: Tracking down the “beauty is beastly” effect. *The Journal of Social Psychology*, 150(3), 2010. – P.301-318.

2 Самарин А.В. Кросс-мобильность теории фрейма в системе научных знаний // *Фундаментальные исследования*. – №6 (часть 3), 2012. – С.604.

3 [Батыгин Г.С.](#) *Континуум фреймов: социологическая теория Ирвинга Гофмана. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта: Пер. с англ. / Под ред. Г.С. Батыгина и Л.А. Козловой; вступит. статья Г.С. Батыгина. – М.: Институт социологии РАН, 2003. – С.7-57. – С.42-43.*

4 Bateson G. *A theory of play and fantasy // Steps to an ecology of mind: Collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology. – Chicago: University of Chicago Press, 1972. – P.177-193.*

5 Гусельникова О.В. Терминологический аппарат структуры фрейма // *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. – №9, 2010. – С.137-149.

6 Вахитайн В.С. *Социология повседневности и теория фреймов. – СПб.: Изд-во Европейского ун-та, 2011. – С.41.*

7 Гофман И. *Представление себя другим в повседневной жизни. – М.: КАНОН-ПРЕСС-Ц КУЧКОВО ПОЛЕ, 2000. – С.302.*

8 Holliday, Ruth, Bell, David, Cheung, Olive, & Jihyun, Cho (2017). *Trading faces: The ‘Korean Look’ and medical nationalism in South Korean cosmetic surgery tourism. Asia Pacific Viewpoint.*

9 Hamermesh D.&Abrevaya J. (2013). *Beauty is the promise of happiness? European Economic Review*, 64. – P.351-368.

10 De Souza M.M., Jewell, A.D., Grief, S.N., & Vail, B.A. *Plastic Surgery for Women. Primary Care: Clinics in Office Practice*. – 45(4), 2018. – P.705-717.

11 Bettie, 2003; Bourdieu, 1984; Crane, 2000; Tyler, 2008). Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste. – London: Routledge.*

12 Gimlin Debra (2014). *Exploring the glocal flow of beauty. In R.Robertson (Ed.). European glocalization in global context. – New York: Palgrave Macmillan.*

13 <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2017-03/beauty-industriya-krasota-vsegda-v-cene>

14 *Индустрия красоты в цифрах [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.beautyforum.kz/ru/article/93> (дата обращения: 15.10.2019*

15 *How posts of bloggers influence on sales [Electronic resource]. URL: <http://www.thevillage.ru/village/business/management/216415-beauty-sells>*

Набиев В.Г.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

К ВОПРОСУ О ТЕНДЕНЦИЯХ АССИМИЛЯЦИИ КУРДСКИХ ДИАСПОР

Аннотация

В статье рассматривается понятие «этническая ассимиляция», ее виды и различные факторы, влияющие на этнические процессы. *Ассимиляция* – это процесс естественного растворения одного этноса в другом, утрата отдельными группами людей языка своей национальности, национально-специфических черт, быта, традиций, изменение национального самосознания в случае, когда родители причисляют себя к одной национальности, а дети и внуки - к другой, в результате чего происходит обретение чувства принадлежности к другой национальной общности людей. То есть ассимиляция приводит к изменению национального самосознания, языка, постепенному приобщению к другой культуре, традициям, образу жизни. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: этническая ассимиляция, этническая культура, культура, традиция, язык, история, культура этнической диаспоры, естественная ассимиляция, насильственная ассимиляция.

В.Г. Набиев¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

КУРД ДИАСПОРАЛАРЫНЫҢ АССИМИЛЯЦИЯ ҮРДІСТЕРІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Аңдатпа

Бұл мақалада «этникалық ассимиляция» ұғымы, оның түрлері және әр түрлі факторлар әсер ететін этникалық процестер. Ассимиляция – бұл бір этностың екіншісінде табиғи еруі, адамдардың жекелеген топтарының өз ұлтының тілін, ұлттық-спецификалық ерекшеліктерін, тұрмысын, дәстүрлерін жоғалтуы, ата-аналар өздерін бір ұлтқа, ал балалар мен немерелерді басқа ұлтқа жатқызған жағдайда, ұлттық сана-сезімнің өзгеруі, соның нәтижесінде адамдардың басқа ұлттық қауымға деген сезімге ие болу процесі. Яғни ассимиляция ұлттық сана-сезімнің, тілдің өзгеруіне, басқа мәдениетке, дәстүрлерге, өмір салтына біртіндеп араласуға әкеледі. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де берілген.

Түйін сөздер: этникалық ассимиляция, этникалық мәдениет, мәдениет, дәстүр, тіл, тарих, этникалық диаспораның мәдениеті, табиғи ассимиляция, күшпен ассимиляция жасау.

Nabiyev V.G.¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan

ON THE ISSUE OF TRENDS OF ASSIMILATION OF KURDISH DIASPORA

Abstract

The concept of “ethnic assimilation”, its types and various factors influencing ethnic processes are considered in Satay. Assimilation is the process of the natural dissolution of one ethnos in another, the loss by certain groups of people of the language of their nationality, national specific features, life, traditions, change of national identity in the case when parents consider themselves to be one nationality, and children and grandchildren - to another, as a result of which there is a feeling of belonging to another national community of people. That is, assimilation leads to a change in national identity, language, a gradual

familiarization with another culture, traditions, lifestyle. At the same time, the article is devoted to discussion issues.

Keywords: ethnic assimilation, ethnic culture, culture, tradition, language, history, ethnic diaspora culture, natural assimilation, forced assimilation.

Процесс ассимиляции нации сложный, длительный и многоэтапный, он по-разному происходит в области культуры, быта, языка и национального самосознания.

Чаще всего процесс этнической ассимиляции начинается с завоевания одним этносом другого, последующих смешанных браков и целенаправленного «растворения» подчиненного этноса этносом господствующим. В ходе этого процесса подчиненная этническая группа постепенно адаптируется к обычаям, ценностям, образу жизни, а часто и к языку доминирующего этноса. Итогом ассимиляции становится утрата общностью своих исконных этнических черт, изменение этнической идентичности, самосознания людей.

В зависимости оттого, какими путями и способами осуществляется ассимиляция, различаются естественный и насильственный варианты.

Естественная ассимиляция является результатом непосредственного контакта этнически разнородных групп и обусловлена потребностями упрочения их общей социальной, хозяйственной и культурной жизни. Развивающаяся уже многие столетия естественная ассимиляция отражает закономерные интеграционные процессы этнического развития. Протекая свободно и добровольно, она, как правило, не вызывает межэтнических конфликтов.

Насильственная ассимиляция реализуется через систему мероприятий органов власти во всех сферах жизнедеятельности этноса, направленных на ускорение процесса его ассимиляции путем подавления языка и культуры. В современной истории этот вариант ассимиляции осуществляется по отношению к курдам.

Ассимиляция субъективно развивается в условиях запрета языка государственными силами, сужения возможностей и областей его использования, ограничения потенциала культурного и языкового развития, разделения одного народа границами. А с объективной стороны происходит процесс интеграции более независимых народов с народами менее влиятельными с политических, экономических и социальных точек зрения в процессе коммуникативных потребностей общества. В исследованиях этого вопроса как в Курдистане, так и на территории СНГ, Центральной Азии явно бросается в глаза субъективный характер ассимиляции курдов, и это произошло и продолжается в результате гнета, безразличного подхода государств и их политических руководств [1].

Говоря о государственном угнетении, нельзя воспринимать резкий запрет языка в качестве главной причины ассимиляции, как это произошло в Турции. Эта политика воплощается в жизнь при помощи многочисленных и продолжительных мер и действий. То, что образование преподается не на родном языке, что нет возможностей использования языка в общественной жизни, за пределами дома и семьи, в итоге со временем приводит к ассимиляции. Все это лишь некоторые примеры государственной политики по субъективной ассимиляции. В общественной истории известно, как многие государства осуществляют ассимиляцию официально, не запрещая при этом использование языка какой-либо этнической группой.

В то же время территориальное разделение этнического общества подготавливает почву для ассимиляции. Главной мерой по субъективной ассимиляции курдов в СССР и в странах СНГ явилось их растворение в «общекультурной толпе». С помощью этой политики сначала прерываются связи людей и общества с их собственной культурой, они становятся далекими от своих корней, от особенностей и традиций. Выражаясь другими словами, языковая ассимиляция следует как продолжение потери человеком связи со своими корнями, то есть продолжением культурной ассимиляции [2].

Не менее трагично складывалась в Советском Союзе судьба духовных ценностей курдского народа: истории, культуры, языка, уклада жизни, ценностных ориентиров и традиции.

Как уже упоминалось выше, отдаление от традиций и национальных особенностей со временем приводит к полному отчуждению от народных ценностей. Ассимиляция же происходит параллельно с этим процессом, а затем из этого следует потеря национальной личности, которая имеет две основные угрозы для народа.

Первая – это то, что оторванные от своих корней, люди оставляют за собой психологию «упрощенности» и «естественности» ассимиляции. Иначе говоря, люди, оторванные от нации, подталкивают обывателя к распространению взгляда «это так и должно быть», «это природный

процесс», «все идет естественно». Вместо того, чтобы противостоять таким явлениям и развивать рефлекс национального самосохранения, а также народных ценностей, эти взгляды, наоборот, приводят к их угасанию и способствуют появлению чувства опустошенности.

Второй угрозой является то, что отчужденные от народных ценностей люди, как правило, переходят в ряды доминирующих в стране народов и стараются показать себя «националистами» и «патриотами» титульной нации. Они становятся готовыми на все и лезут из кожи вон, чтобы войти в ряды ново принятой ими этнической и народной группы и «доказать им свою преданность». Но, к нашему большому сожалению, доказательство их преданности начинается с их борьбы против своих родных этнических корней, их отвержения и нападков на ценности своего народа.

Эта ситуация раскрывается в большей мере в связи с социальной психологией отчуждения от своего «я». Однако, основной причиной, подталкивающей их на подобные действия, является явное и скрытое давление государства, а также политической системы в странах, где они проживают.

Уже говорилось о том, особенно в Северном Курдистане, наблюдается явная враждебность курдов, оторвавшихся от своих этнических корней, к своему народу. Одной из стран СНГ, где это также особенно заметно, является Азербайджан. Самыми яркими противниками курдов в этой стране являются сами курды, отрекшиеся от своих корней. С каждым днем учащаются случаи противостояния этническим и народным ценностям среди курдов Армении. Но здесь все же это нельзя связывать с ассимиляцией, так как это - итог политики государства Армении по разделению курдов на основе религии. Для того, чтобы отделить и растворить курдов-езидов среди титульного народа, были выдвинуты несерьезные и заведомо ложные утверждения, что якобы курды-езиды вышли из отдельных «езидских этнических корней» [3].

В других же странах СНГ, в основном в Туркменистане, вопрос об отчуждении от национальной личности достиг опаснейших размеров. И этот процесс продолжает расти с каждым днем. Причина этому, как и в других республиках, где политика поглотила курдов, одна: курдский язык не используется в образовательной, социальной и в общественной жизни. В десятках тысяч курдских семей родной язык вытеснен. Под давлением государственной политики родители стараются научить своих детей разговаривать на разных иностранных языках, только не на родном...

Нужно признаться, что в странах СНГ нелегко найти желающих из молодежи для работы в театрах, фольклорных группах. А чтобы собрать учеников в воскресную школу с целью изучения родного языка, необходимо приложить огромные усилия. Семьи в недостаточной степени поощряют своих детей к участию в культурной и образовательной деятельности, вследствие чего день за днем у молодежи пропадает интерес к своей культуре и языку. Сегодня курдская интеллигенция не претворяет практически в жизнь свои идеи и не использует все возможные способы поощрения молодежи в деле изучения курдского языка.

Политическая и территориальная раздробленность занимает господствующее место среди основных проблем курдов СНГ. Курдская диаспора на сегодня - как между собой, так и с другими частями курдского народа - переживает разрыв всевозможных отношений и оторванность друг от друга. В опровержение этого неуместно выдвигать в качестве аргумента то, что курдская диаспора, проживающая в странах СНГ, проследивает события в Курдистане и в курдском мире через курдские и иностранные СМИ. Следить за происходящим издалека - это не выход для разрешения основных языковых, культурных, социальных и политических проблем, на которые мы стараемся сделать ударение, так же как и в целом Курдистану это практически не приносит пользы, а лишь дает самим себе возможность быть удовлетворенными сугубо морально.

Часто говорят о том, что в советское время советские курды имели более тесные связи между собой. Такое акцентирование явно указывает на то, что курды, находившиеся в общей политической системе Советского Союза, имели одинаковые условия и возможности, что приводило к созданию авантажей для взаимосвязи. На сегодняшний день курдам приходится проживать в отдельных странах с разными политическими системами и социальными условиями. С другой стороны, изгнание курдов из Армении, оккупация Красного Курдистана, большая экономическая курдская миграция из Грузии, переезд тысяч курдов из Узбекистана и Кыргызстана в другие страны, национальные столкновения, произошедшие накануне распада СССР, - все эти события в итоге полностью разделили курдское общество и отделили друг от друга.

Однако известно, что даже в Советское время говорить о серьезных отношениях и связях между курдами было невозможно, хотя они проживали в одном государстве. К примеру, между курдами Армении, Грузии, Азербайджана, так же как и между нашими сородичами из Закавказья и

Туркменистана, не было достаточных культурных, социальных, экономических и других общественных связей.

К сожалению, отсутствие связи, отдаление и разделение курдов после распада СССР достигли трагических размеров. Вследствие экономических и политических причин начали разрываться отношения между многими близкими родственниками, проживающими уже в разных странах. Тысячи маленьких семейных курдских сообществ, проживавших в разных населенных пунктах бывшего Советского Союза и интегрировавшихся в доминирующие общества и культуры, оборвав связи со своей родной культурой и корнями, были обречены на самопотерю. И эта реальность угрожает курдскому народу серьезной опасностью: исчезнуть навсегда в будущем.

Несомненно, найти легкие и быстрые пути выхода из сложившейся ситуации или одним махом решить эту коренную проблему крайне сложно. Но ждать беды, опустив руки, - это тоже не выход. Вот почему ради укрепления взаимоотношений между курдскими диаспорами стран СНГ в рамках демократических законов этих стран должны предприниматься конкретные меры - меры по нахождению выхода из сложившейся ситуации с использованием современных технологических возможностей.

Усиление и распространение СМИ, солидарность, взаимная поддержка между действующими общественными и культурными организациями курдов СНГ и тому подобные меры представляют собой жизненно важную.

На сегодня в Азербайджане проживают приблизительно четыреста тысяч, в Туркменистане - двести тысяч, в республиках Средней Азии - более ста тысяч, в России и Украине - тысяча этнических курдов, забывших свой язык и полностью потерявших связь со своими этническими корнями [4].

К сожалению, в странах СНГ в итоге политики, коротко описанной выше, темпы ассимиляции курдов все больше увеличиваются. Особенно явным показателем действительных размеров опасности служат нарастающие темпы ассимиляции курдов Армении и Грузии, сосланных из Курдистана примерно сто лет назад и всегда отличавшихся тем, что сохраняли родной язык и связи с национальными традициями. И если так будет продолжаться в течение нескольких десятилетий, то курды на территории СНГ могут оказаться лицом к лицу с опасностью абсолютной ассимиляции.

Сравнительно завидное положение курдов в Казахстане, на общем беспокойном фоне постсоветского пространства, объясняется общественно-политической ситуацией в стране. Стабильная обстановка в сфере межнациональных отношений, истинная дружба народов, многолетние традиции общего труда и совместного быта, давность и компактность проживания здесь курдов, общая религия и знание ими казахского языка стали основой равноправного развития курдской диаспоры, ее активного участия во всех областях жизнедеятельности казахстанского общества.

По данным переписи населения 2009 года в Казахстане живут 38325 курда, из них 15 тысяч в Алматинской области. Однако многие исследователи уверены, что численность курдов должно быть больше как минимум вдвое [5].

Численность курдов-казахстанцев находится как бы между двумя крайностями с одной стороны, есть курды, полностью ассимилированные с другими этносами и признающие себя казахами, русскими, азербайджанцами и др., но их немного. Также с другой - насильственно ассимилированные, то есть записанные в паспортах как туркмены, турки, азербайджанцы и другие. Кроме того, необходимо отметить что есть немало межнациональных браков, в которых дети объективно затрудняются в выборе своей этнической принадлежности.

В настоящее время по данным Ассоциации «Barbang» курдов РК около 100 тысяч. Сохранению этнической самобытности и исторического менталитета курдского народа способствуют традиции многодетности, которые продолжают современные курды. В последние двадцать и более лет активно происходит рост национального самосознания и возврат к своим этническим корням, даже несмотря на незнание родного языка и урбанизированный образ жизни.

В заключении необходимо подчеркнуть, что в каждом государстве имеется своя политика в отношении к курдскому национальному существованию, а также к правам курдов. Это обусловлено историческими причинами, и не приходится ждать резкого кардинального изменения в этом вопросе. Многое зависит от самих курдов. Даже в «недружественных» республиках, в не очень благоприятных условиях курды, проявляя уважение к законам государства, могут вести свою борьбу в общественных и культурных сферах, а также, максимально участвуя в процессе демократических преобразований. В связи с этим следует вести как борьбу за изменение субъективных подходов политиков и интеллигентов титульных наций, так и борьбу за создание еще больших возможностей культурного

развития своего народа.

Список использованной литературы:

- 1 Шамил Аскеров. Курдско-азербайджанский, азербайджанско-курдский словарь. – Баку, 1999. – С.45.
- 2 Ашири Ш. Курды СНГ // Доживем до понедельника. – 1996. – 16 февраля. – С.10.
- 3 Бабаев М.С. Из истории курдского народа. – Баку, 1991. – С.68.
- 4 Москвин Д.Д. Население СССР. Вопросы миграции (1960-1980-х годов). – М., 1991. – С.75.
- 5 Мирзоев К.И. Курды: Малая энциклопедия. – Алматы: Комплекс, 2001. – С.55.

МРНТИ 11.01.11

К.К. Karymsakova¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named Abai
Almaty, Kazakhstan*

THE PROBLEMS OF INTERNATIONAL TERRORISM OF THE 20th CENTURY

Abstract

This article discusses the nature and types of radicalism as a socio-political phenomenon, the features of its history and modern manifestations, the origin, structure, various political features, as well as the impact of international terrorism and extremism on the states of Central Asia after the Soviet era. At the same time, Central Asian countries are struggling with this evil. We hear and read about the threat of terrorism on a daily and even hourly basis. This article analyzes the history and current state of Islam in the countries of Central Asia, including Kazakhstan. It is of an overview and nature and is devoted to the issue of the current state. However, Islam, as a religion, has nothing to do with terror. The close relationship of globalization with religion and their interdependence require new explanations of religious concepts that correspond to the socio-economic, cultural and political realities of the modern world.

Keywords: terrorism, globalization process, Western civilization, Muslim states, Central Asian states.

К.К. Карымсакова¹

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

XX ҒАСЫРДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕРРОРИЗМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада әлеуметтік-саяси құбылыс ретіндегі радикализмнің мәні мен түрлері, оның тарихтағы және қазіргі заманғы көріністерінің ерекшеліктері, шығу тегі, құрылымы, әр түрлі саяси ерекшеліктері мен, кеңес дәуірінен кейінгі халықаралық терроризмнің және экстремизмнің Орталық Азия мемлекеттеріне әсері жайлы сөз қозғалады. Орталық Азия мемлекеттері бұл зұлымдықпен қалай күресуде. Сонымен қатар, бұл мақала Орталық Азия елдеріндегі және де Қазақстандағы қазіргі діни жағдайға арналған. Алайда, ислам дін ретінде террормен ешқандай байланысы жоқ. Жаһанданудың дінмен тығыз байланысы және олардың өзара тәуелділігі қазіргі әлемнің әлеуметтік-экономикалық, мәдени және саяси болмыстарына сәйкес келетін діни түсініктердің жаңа түсіндірмелерін талап етеді.

Түйін сөздер: терроризм, жаһандану процесі, батыс өркениеті, мұсылман мемлекеттері, Орталық Азия мемлекеттері.

Карымсакова К.К.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ТЕРРОРИЗМА XX ВЕКА

Аннотация

В данной статье рассматриваются сущность и типы радикализма как социально-политического феномена, особенности его истории и современных проявлений, происхождение, структура, различные политические особенности, а также влияние международного терроризма и экстремизма на государства Центральной Азии после советской эпохи. В то же время страны Центральной Азии борются с этим злом. Об угрозе терроризма мы слышим и читаем ежедневно и даже ежечасно. А также в статье дается анализ истории и современного состояния ислама в странах Центральной Азии и в том числе и Казахстана. Она носит обзорно-онакомительный характер и посвящена вопросам современного состояния. Однако ислам как религия к террору отношения не имеет. Тесные взаимоотношения глобализации с религией и их взаимозависимость требуют новых объяснений религиозных концепций, соответствующих социально-экономическим, культурным и политическим реалиям современного мира.

Ключевые слова: терроризм, процесс глобализации, западная цивилизация, мусульманские государства, государства Центральной Азии.

The twentieth century and the beginning of the new millennium brought to the world community not only material cultural, scientific and technological achievements, but also catastrophic cataclysms, wars and revolutions, racial, interethnic and religious conflicts, social alienation, international terrorism and a real danger of nuclear mutual destruction and economic collapse.

Modern society thus enters a new century and a new millennium under the weight of global problems created by itself: the economic crisis, the designated limits of growth, the exhaustion of the potential of social systems of consumption, the stalemate possible scientific and technological progress, the crisis of science and culture, the loss of ideals and values, the decline of spirituality, morality, trust in the elites of the world.

One of the most striking manifestations of the controversial nature of the world in which we live today is that it is secularized at the same time as it becomes more and more religious. At first glance, the two trends that are observed simultaneously manifest themselves in different parts of the planet.

Some regions, a minority of them, have irrevocably eliminated religion in the sphere of private life, freeing society from the need to take into account its demands and imperatives. Belief in Allah or God is not of particular importance here for the social self-identification of the individual; You can, of course, believe, but you cannot believe it or just doubt it. But in other regions, on the contrary, religion becomes stronger and stronger; it asserts itself and becomes aggressive, claiming a more and more solid and indisputable place in public and political life. At the same time, a hypothetical map of the world, on which we could try to capture the religious dynamics of our day, will appear far from being one-dimensional.

It is difficult to rigidly divide into areas of declining religious sentiment and ascension zones, as the boundaries of these areas themselves - defined by the boundaries of national states - are unstable and elusive. The reason is globalization, which has become a formidable challenge for the Westphalian system of international relations and for the very concept of state sovereignty.

The state weakens and its weakness leads to the fact that one and the same society, delimited by state borders, can sometimes, like the world as a whole, simultaneously experience a religious upsurge and a religious decline. 1. In its Western sense, globalization becomes a tool, destroying and leveling the cultural differences between different civilizations by replacing the values of this civilization with a certain cultural ersatz and western culture. This even prompted a proponent of the theory of the simple development of the American scientist Francis Fukuyama's civilization to conclude that human history was about to end because, in his view, the process of establishing techno-ideological control complete and total of the West was spreading over the world steadily [1].

The end of the story comes when everything is organized according to the American West algorithm, the civilization of the sea (West Atlantic civilization) becomes the only major historical subject. Another American researcher, S.Huntington, in his famous work, "The clash of civilizations", insists that before arriving at the era of globalization, it is still necessary to cross a "clash of civilizations". In addition, in his famous work; S.Huntington wrote that "the clash of civilizations will become the dominant factor in world politics". Huntington pays particular attention to the conflict between Western and Islamic civilization, which he says has lasted 1300 years and shows no sign of extinction. For centuries, Islamic civilization has

been and remains the main opponent of "Judeo-Christian heritage," he says [2].

The Muslim world interprets the idea of a clash of civilizations as an economic and cultural expansion of the West and especially the United States. This implies the inclusion in the "axis of evil" of Muslim countries, a blow to Afghanistan, the war against Iraq. The Arab-Israeli conflict and the Palestinian problem have had the greatest impact on radicalization of political Islam.

The worsening of the situation in the Persian Gulf area and the military actions against Iraq, the presence of American troops in that country have been the catalyst for a surge in Arab nationalism, anti-Americanism and 'Islamism.

The Crusade against Terrorism, launched on October 7, 2001, had no place or time, and this gap was filled on January 29, 2002. In his first State of the Union address, George W. Bush speaks of the axis of evil, and he explicitly designates three states, with increasing intensity: North Korea, Iran and Iraq, led by "governments support terrorism" and seeking to "acquire massive destructive weapons" [3]. This speech follows the intervention of the United States in Afghanistan, and precedes the war in Iraq. He was action oriented. Washington Post calls it "unlimited hunting license") [4]. The term "Axis of Evil" refers to two other historical terms: during the Second World War, the term "axis" in the English-speaking environment referred to the countries of the fascist bloc; In the 1980s, US President Ronald Reagan coined the term "empire of evil" in relation to the Soviet Union. In February 2002, China declared that "Axis of Evil" was the United States itself - as the country with the world's most powerful stockpile of weapons of mass destruction, posing a threat to peace and security. stability on the planet. 6 In addition, according to the French sociologist Olivier Mongin: "In order to reveal one of the most terrible threats against democracy and the republic, all the terms were easily mixed: traditionalism, Islamism, fundamentalism, radicalism ... Since the fall of Berlin wall in 1989, the devil Islamic terrorism incarnates more than ever the evil of an external enemy previously represented by communism [5].

The French political scientist and Islamic scholar Gilles Keppel recalls that: "The Islamic world which, during the last century, underwent profound revolutionary changes on the political and socio-economic level - in particular in Iran, in Afghanistan, in Asia central, Caucasus, Algeria, Bosnia, Lebanon, Iraq, Sudan, Indonesia and even to a certain extent South Asia and the Arabian Peninsula - need stabilization, tranquility and peace, understanding of what has happened and continues to happen. Muslims are fed up with violence and demagoguery, a kaleidoscope of military coups and palace revolutions, mass repression and antihuman practices by authoritarian regimes, personal dictatorships and political barracks" 8. After having correctly observed this phenomenon, Keppel sees a way out in the birth of "certain Muslim democracies", which will be able to "combine culture and religion with the political and economic realities", and who will be able to "share the cake" today so that it will be more beautiful tomorrow". But this last thesis is rather doubtful. In addition to oil-producing states, mainly monarchies, there are few people inclined to democracy and even constitutionalism, and in the Muslim world there is virtually no country with "lush pies", that is, to say, high income [6].

Therefore, the question of the division of this very social "cake" in the countries of Islam is one of the most complex, as well as all social, material, economic, financial and other socio-economic problems. The significant changes that have taken place since the last decade of the twentieth century in the post-Soviet space as a whole and in Central Asia, particularly in connection with the collapse of the communist regime, have given rise to new processes of reform and unprecedented democratic transformations, largely brought from outside by the countries of Western democracy.

Following the general euphoria of the liberation of the totalitarian regime of the USSR and its breakup into independent countries, mechanisms and elements of democratic governance have begun to be introduced in societies which, although willing to accept, were not really able to quickly accept such changes. This is particularly the case in Central Asian countries, which, on the one hand, sought, like the other republics of the former Union, to bring their states to the standards of Western democracy as quickly as possible and on the other hand, could not ignore the traditional tribal strength and religious elements of society that have remained unchanged for centuries, despite 70 years of socialism.

As we know, in Central Asia, and particularly among sedentary populations, religion has traditionally remained a powerful regulator of public life. And since Islam was the most widespread religion among the peoples of the region, it was to it that the cultural and civilizational self-identification of the majority of the population of Central Asia was associated.

Naturally, the educated part of Muslims in the region suggested that, freed from totalitarianism, she would not only have the opportunity to openly practice her religion and exercise religious functions, but also

to see life as a unique opportunity, to realize its own vision of the future of the different states of the region. The territory of modern Kazakhstan has become the periphery of the Islamic civilization of the ninth and tenth centuries. This process was activated by the appearance in this area of the powerful Muslim state of Central Asia - the Samanid emirate with center in Bukhara.

The Samanid dynasty, of Tajik origin, actively supported culture and science (it is sufficient to mention the names of the scientists Biruni, Ibn Sina, the theologian Al-Bukhari and other scholars of the medieval culture of Central Asia), as well as Sufi missionary work on the periphery of Dar ul Islam (World of Islam) [7].

In the Samanid state, Sunni Islam has spread according to the Hanafi doctrine (mazhab), although there have also been representatives of other religious currents (Christians, Jews, Buddhists, Zoroastrians). Sufism as a mystical ascetic movement of Islam reached its peak at that time. Despite some differences in their interpretation of dogmas, Islam and Sufism coexisted peacefully with other currents, and the limited aspects of religious life took the lead. Among the factors of Islamization, international trade along the Great Silk Road occupied an important place. And still a radical change in the worldview of Turkic-speaking pagan tribes in Kazakhstan was due to the proselytism of Sufi brotherhoods in Central Asia. As the academician V.V. Barthold noted in his writings, the nomadic Turks of Kazakhstan became Muslim thanks to the sermons of the Sufi dervishes [8].

This circumstance provokes a particular interest from the point of view of the specificities of the religious conscience and the cultural practice of the Turks of Central Asia in the Middle Ages, in particular of the tradition of "Ziyarat" - the pilgrimage to the tombs of saints. It is widely accepted that Central Asian Islam, especially among nomadic Kazakhs, has such a characteristic as worship of the saints. The worship of saints and ancestors was associated with belief in life after death. The traveler could spend the night near the graves, because here no one dares to engage the violence. If the traveler had a precious desire, he would ask for help in mind. Not only does the living need the patronage of parents who have gone to another world, but also the dead depended on living, which, according to the ritual, performed memorial funeral rites. The Kazakhs sought to bury a man in his ancestral cemetery, with relatives and ancestors. With the spread of Islam, ancestral cemeteries began to center around large Muslim shrines. The author considers that the cult of tombs and mazars is an integral part of Kazakh religious consciousness, which continues to influence widely the human cultural spheres.

It should be noted that most nomadic Kazakhs, as well as nomadic Turkmen, in the context of the sedentary peoples of Central Asia, have actually looked like "pagans" for a long time. Grazing cattle, continually wandering is not objectively given those opportunities that possessed sedentary peoples. Therefore, Islam in the nomadic environment (if it is called "steppe Islam") has undergone some transformation. In general, Islam, according to A.K. Muminova, in this region, is classically divided into "Islam in sedentary regions - Maverannahr and Islam in nomadic areas - Turkestan (Muslim regions east of Syrdarya)". Often, nomadic Kazakhs used their own yurts as mosques - (my house, my mosque) [10]. But, at the time of the USSR, in the years 1960-1980 religion is part intimacy, acquired a closed character, more independent, religious rituals continued to be held in secret. In the 1970s the anti-religious work paid off, the majority of the population was atheist, the question of religion did not interest the masses, religion was no longer the object of attention. In the years 1960-1970, there was a struggle against popular traditions, considered Islamic. Severe customs such as "Tasattyk" (rain ritual) and "alip kachu" (kidnapping of a girl), others have been criticized. However, these traditions and others have no religious nature, but are rather part of the customs of the Kazakh people [9]. Kazakh families still have pre-Islamic customs, which for many centuries have been perceived as Islamic. Islam has not supplanted all Kazakh traditions, as some of them are not considered incompatible with this religion. During the last phase of the Soviet period, from 1980 to 1991, Islam adopted a completely different course. Soviet ideologues predicted the death of the Muslim religion on the territory of the USSR, but the process of Islamic revival has come. The authorities' efforts to tighten religious policies, to support an atheist campaign, to re-drive anti-religious policies with persecution have failed. One of the short-term goals (before the collapse of the Soviet Union) and perhaps the last "The Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations", adopted on May 5, 1991 by the Supreme Council of the Kazakhstan's RSS, is an example of the religious policy of the Soviet government. The tradition of visiting the holy places was resumed in the 80s of the 20th century and was adopted as an act of Islamic renaissance. But already in the 90s, he became considered a polytheist. At the turn of the 80s-90s the territory of Kazakhstan began a phase of ethnic rebirth, the revival of ancient traditions and customs, including religious ones. With the collapse of the Soviet Union, Islam has become a means of "ethnic construction" that can unite the people and the state. Also, we cannot deny the fact that Tengrian beliefs are the core of ethnic construction. If we look at the religious situation in Kazakhstan at the time of the collapse

of the USSR, the following data are indicative in this regard: in January 1989, there were 671 religious communities in Kazakhstan, of which only 46 were Muslim [10].

Imams of mosques were mainly Uzbeks, Uighurs, Dungsans, Tatars, especially in the south of the country, and to a lesser extent, Kazakhs. We believe that the importance of the Islamic factor in the Soviet era in the Kazakh ethnic environment was weak; most Kazakhs resorted to Muslim religious rituals in the event of burial and the need for a circumcision procedure. The beginning of the renaissance of Islam in the republic should be considered, apparently, in 1990 - the year of the formation of the Islamic spiritual council of Kazakhstan. The construction of new mosques and the restoration of ancient mosques, the opening of religious schools have begun. According to the latest data, more than 5,000 mosques are active in the country and the number of 1313 Muslim organizations. The main document governing religious activities is the Law "On Freedom of Religion and Religious Associations" adopted by the Supreme Council of Kazakhstan [11]. But at present, the modern religious situation in Kazakhstan is characterized by the emergence and strengthening of radical religious communities, the revitalization of non-traditional centers of belief, the growing influence of the foreign missionary movement and the spread of social base of sectarian organizations, especially at the expense of youth. In this case, the main concern is strengthening the activities of destructive sects and sects of the new generation. The danger lies in the fact that Kazakh youth, for whom religion is becoming more and more a valuable orientation that governs social behavior, the psychology of communication and a philosophical attitude towards life, represents the border very weakly between traditional religion and pseudo-religion. A common feature of destructive cults and sects is their confrontation with traditional religious beliefs, since all these destructive communities are based on an artificial world view that does not rest on a religious theology. As a rule, these cults and sects "are generated by the process of leveling religious traditions resulting from the spiritual crisis of modern society" exploiting and commercializing the vision of the new religion. The events of the late spring and early summer of 2011 in western Kazakhstan (suicide attack in Aktobe, extremist group attacking policemen in Shubarshi village [12]. Taliban threats to commit terrorist acts in Kazakhstan if the authorities decided to send the Kazakh army to Afghanistan) drew attention to the religious situation in the republic. During the years of independence of the Republic of Kazakhstan, the country's leaders have tirelessly reaffirmed the need to stabilize and harmonize interreligious and interethnic relations. During the years of independence of the Republic of Kazakhstan, the country's leaders have tirelessly reaffirmed the need to stabilize and harmonize interreligious and interethnic relations. However, in reality, the religious sphere was outside the politics of the state. The main priorities have been given to economic development and strengthening the position of the ruling regime. Because the religious sphere was left to chance, the republic was flooded with missionaries from different states, and the activities of some of them were clearly extremist in nature. Such a development has become possible for several reasons.

After the collapse of the USSR, "post-Soviet" peoples, convinced that the idea of communism was utopian, lost their moral and ethical principles. The ethical standards cultivated in the USSR, such as integrity, honesty, discipline, etc., have fallen into oblivion. The "wild" 1990s brought to light the strength, relationships, corruption, cronyism and other ills of a degrading society. Having lost their old ideals, people began to look for new pillars for their worldview; the ideas that filled the void grew, which was largely facilitated by liberal legislation. During the difficult period of building an independent state, a large number of citizens appeared to try to commercialize the sphere of public consciousness. But why suicide bombings especially in western Kazakhstan?

Kazakhstan is the largest and richest country in the region in terms of resource potential. The republic has substantial reserves of oil, gas, coal and uranium, including extraction and export, and is partly responsible for the rapid growth of the economic well-being of the country and its citizens.

The average economic growth in the 2000s was 10% per year. To begin, we will determine the potential of Kazakhstan's oil and gas resources, which are the main source of revenue for the country. Kazakhstan ranks 12th in the world and 2nd among CIS countries in terms of oil reserves. In August 2014, proved reserves amounted to 30 billion barrels or 3.93 billion tones, or 1.8% of total world oil reserves.

Oil. There are 172 oilfields in Kazakhstan, of which six can be considered as the largest in the country. Kazakhstan's "black gold" reserves are mainly located in the western part of the country - rich in hydrocarbon reserves (the estimated reserves of the Kazakh part of the Caspian Sea total 10 billion barrels of oil). In Kazakhstan, oil is produced in five regions: Atyrau, Mangystau, Aktobe, Kyzylorda and West Kazakhstan, the main reserves are stored in the first two regions (Western Kazakhstan). The Kachagan deposit, which includes its western, eastern and southwestern parts, was opened in 2000. It is developed by a

consortium of oil companies, the North Caspian Operating Company, which includes the largest (16.8%), "ExxonMobil" American (16.8%), "Total" French (16.8%), "Royal Dutch Shell" Anglo-Dutch (16.8%), Chinese CNPC (8.3%) and Japanese "Inpex (7.9%) Kachagan reserves vary considerably between 1.5 and 10.5 billion tones. However, according to the predictions of the Kazakhstan Geology and Utilization Committee, the reserves of this field would be 6.4 billion tons of oil [13].

Gas. Since the mid-2000s, Kazakhstan's authorities have been paying more attention to the extraction, processing and export of gas. The republic of the post-Soviet space is second only to blue fuel reserves in Russia and Turkmenistan. Since 2008, gas production has increased more than 1.5 times, from 27 billion cubic meters per year to 42.9 billion cubic meters [13-18].

The main resource for increasing production is the Karachaganak deposit, one of the world's largest reserves of oil (1.2 billion tons) and gas (1.35 trillion cubic meters). The international consortium Karachaganak Petroleum Operating BV is involved in the development and production with the participation of the British group "BGroup" (32.5%), the Italian group "Eni" (32.5%), the American group "Chevron" (20%) and the Russian group "Lukoil" (15%) in the field [14-19].

References:

- 1 Zonova T.V. *Westphalian / Zonova Television System // MGIMO-University Newsletter*. – 2008. – No1. – P.78-80.
- 2 Fukuyama F. *The end of the story and the last person*. – M., 2004. – P.9-14.
- 3 Huntington S. *The clash of civilizations // by. T.Velimeeva*. – Moscow, 2007. – P.571-573.
- 4 Bush George. *State of the Union Address, 29 January 2000*. – P.18-20.
- 5 *Unlimited hunting license, Washington Post, 30 January 2002*.
- 6 *Politicization of Islam collision of civilization; Kosuhin Nikolay*
<https://cyberleninka.ru/article/n/politizatsiya-islama-i-stolknovenie-tsivilizatsiy-1>
- 7 Levin Z.I. *Islam and Nationalism in the Eastern Countries of the Far East*. – M., 1988.
- 8 Keppel, Gilles. *Jihad The expansion and decline of Islamism (translated from p.)*. – M., 2004. – P.9, 21, 444.
- 9 Barthold V.V. *History of Turkestan, p.125*.
- 10 Muminova A.K. *Islam in Central Asia: characteristics in a nomadic environment // Mater. "Urbanization and Nomadism in Central Asia: The Story of the Problem"*. – Almaty, 2004. – P.108-116.
- 11 *The Law "On Freedom of Religion and Religious Organizations" // Vedomosti, Supreme Council of the Republic of Kazakhstan, 1992. – No.4. – P.83*.
- 12 Trofimov Ya. *Geopolitical Aspects of the Dynamics of Changes in the Religious Situation in the Republic of Kazakhstan [http://www.religare.ru/article6503], August 1, 2011*.
- 13 *Central Communications Service under the authority of the President of the Republic of Kazakhstan. Geological exploration expands Kazakhstan's resource base [electronic resource]*. – Access: <http://ortcom.kz/ru/news/geologorazvedka-rasshiryayetresurnuu-bazu-kazahstana.576>
- 14 *Central Communications Service under the authority of the President of the Republic of Kazakhstan. Geological exploration expands Kazakhstan's resource base [electronic resource]*. – Access: <http://ortcom.kz/ru/news/geologorazvedka-rasshiryayetresursnuyu-bazu-kazahstana.5768>

МРНТИ 04.61

М.О. Жұмағұлов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа

Ұсынылып отырған мақалада девиантты мінез-құлыққа мінездеме беріліп, оның түрлері мен себептері айқындалған. Мемлекет пен қоғамның жастардың девиантты мінез-құлықтарына жауаптылық деңгейлері мен мұндай мінез-құлықтың салдарлары анықталды.

Девиантты мінез-құлық – бұл қоғамның басты нормаларына қайшы келетін кез келген мінез-

құлық. Мінез-құлықтың девианты ретінде қалай жіктелетінін және неге адамдар оған тәуелді болатының түсіндіретін түрлі теориялар бар, олардың қатарында биологиялық, психологиялық және әлеуметтік түсініктемелер де кездеседі.

Ғылыми жұмыста девиантты мінез-құлық нысандары туралы, сондай-ақ девиантты мінез-құлыққа әсер ететін болжалды әлеуметтік-экономикалық және психоәлеуметтік факторлар қарастырылған. Мақалада девиантты мінез-құлыққа қатысу туралы шешім қабылдауға не ықпал ететіндігі және не ықпал етуі мүмкін жайлы ғалымдардың зерттеу нәтижесіне сүйенген пікірлері ұсынылады.

Түйін сөздер: құқықтық сана, мәдени құндылық, заң, құқықтық тәртіп, билік органдары, құқықтық идеология.

Жумагулов М.О.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

ПРИЧИНЫ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В предлагаемой статье дается характеристика девиантного поведения, определены его виды и причины. Определены уровни ответственности государства и общества за девиантное поведение молодежи и последствия такого поведения.

Девиантное поведение – это любое поведение, которое противоречит основополагающим нормам общества. Существуют различные теории, объясняющие, как классифицируется поведение как девиантное и почему люди от него зависят, в числе которых встречаются биологические, психологические и социальные объяснения.

В научной работе рассмотрены формы девиантного поведения, а также предполагаемые социально-экономические и психосоциальные факторы, влияющие на девиантное поведение. В статье представлены мнения ученых, опирающиеся на результаты исследования о том, что способствует и может повлиять на принятие решения об участии в девиантном поведении.

Ключевые слова: девиантность, социальный контроль, взаимное взаимодействие, окружающая среда.

M.O. Zhumagulov¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

REASONS FOR DEVIANT BEHAVIOR OF YOUNG PEOPLE IN KAZAKHSTAN

Abstract

In the proposed article the characteristic of deviant behavior is given, its types and causes are defined. Levels of responsibility of the state and society for deviant behavior of youth and consequences of such behavior are defined.

Deviant behavior is any behavior that is contrary to the fundamental norms of society. There are various theories explaining how behavior is classified as deviant and why people depend on it, including biological, psychological, and social explanations.

The scientific work considers the forms of deviant behavior, as well as the alleged socio-economic and psychosocial factors affecting deviant behavior. The article presents the opinions of scientists based on the results of the study on what contributes to and can influence the decision to participate in deviant behavior.

Keywords: deviance, social control, mutual interaction, environment.

Девиантты мінез-құлық – бұл қоғамның бастым нормаларына қайшы келетін кез келген мінез-құлық. Мінез-құлықтың девианты ретінде қалай жіктелетінін және неге адамдар оған тәуелді болатының түсіндіретін түрлі теориялар бар, олардың қатарында биологиялық, психологиялық және әлеуметтік түсініктемелер де кездеседі.

Девиантты мінез-құлық М.Вебер, Э.Дюркгейм, П.Сорокин және т.с.с. әлеуметтану классиктерінің еңбектерінде кең сипатталған. Мәселен, Н.Смелзер «девиацияны – тәртіп бұзушыны окшаулауға, емдеуге, түрмеге қамауға немесе басқа да жазалауға әкеп соқтыратын топтық норма туралы ауытқу» [1] деп анықтаған. Әрине, мұндай тар мағынадағы анықтама берудің өзіндік себебі де бар. Қазіргі отандық және шетелдік әлеуметтанушылар девианттық мінез-құлықты әлеуметтік тұрақтылықты бұзуға әкеп соғатын теріс қылық ретінде ғана қарастыруда. Ал, бұл мәселе өз кезегінде терең зерттеуді қажет етіп отыр. Өйткені, әлеуметтануда алкоголизм, қылмыстық әрекет сияқты теріс девиантты мінез-құлықпен қатар, халықтың саяси белсенділігі, экономикалық іскерлілік, ғылыми және көркем шығармашылық сияқты позитивтік девиация да кездеседі.

Жастар өз өмірінде көптеген бірегей мәселермен соқтығысады. Бұл мәселелер дамыған және дамушы елдерде түрлі болып келеді. Дамыған елдер урбанизация үдерісін бастан кешіп, мемлекеттік инвестициялардың әлеуметтік инфрақұрылымға жеткіліксіз жұмсалыуының нәтижесін байқауда. Соңғы уақытта жастардың девиантты мінез-құлық айтарлықтай алаңдатушылық тудыратын және дереу назар аударуды талап ететін жағандық мәселеге айналды.

Ғылыми жұмыста девиантты мінез-құлық нысандары туралы, сондай-ақ девиантты мінез-құлыққа әсер ететін болжалды әлеуметтік-экономикалық және психоәлеуметтік факторлар қарастырылған. Мақалада девиантты мінез-құлыққа қатысу туралы шешім қабылдауға не ықпал ететіндігі және не ықпал етуі мүмкін жайлы ғалымдардың зерттеу нәтижесіне сүйенген пікірлері ұсынылады.

Қазақстан жастарының Тәуелсіздік жылдарында орын алған ірі экономикалық реформалар барысында, ескі жүйенің құлау себебін жетік түсінбеуі салдарынан, жаңа жүйеге сіңісіп кете алмай отырғандығы хақ. Іске асып жатқан реформалардың нақты нәтиже көрсетпеуі, өмір деңгейінің сынға ұшырауына әкеп соқтырды. Қоғамдық санада болашаққа сенімсіздік көзқарасы берік орнықты. Кеңес билігінің экономикалық, саяси, рухани терең дағдарысқа ұшырауы, қоғамның барлық салаларын жаңарту қажеттілігін тудырды. Осылайша, нарықтық қатынастардың қалыптасу және даму үдерістері мен экономикалық ортада девиантты көріністердің серпінділігі арасындағы өзара байланыс болжамалы және тәжірибелік деңгейлерде өрбіді.

Еліміздің тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «біз қайта түлеудің айрықша маңызды екі процесі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға алдық» [2], делінген. Осыған орай 2019 жылдың Қазақстан Республикасында «Жастар жылы» атануы, Елбасының Жастар жылының салтанатты ашылуында сөйлеген сөзінде: «Жастар – еліміздің қазіргі әлемдегі бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы» [3] ретінде айқындауы, қоғамның өскелең ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән беруді қолға алуды стратегиялық жоба ретінде бекітіп отыр. Бұл бастама «2020 жыл – Еріктілер жылы» деген ұранмен, еліміздің қазіргі Президенті Қасымжомарт Тоқаевтың жарлығымен өз жалғасын тауып отыр.

Жастар – бұл жас ерекшеліктеріне жән оған тән нормаларға, құндылықтар мен мінез-құлықтың стереотиптеріне ие әлеуметтік топ [4]. Елімізде 15-29 жас аралығындағы азаматтар осы топқа кіргізілген. Алайда, бұл формальді түрдегі бөлініс. Себебі, жеке тұлғаларды жас ерекшелігі бойынша топтау, олар жайында толық ақпаратпен қамдануға мүмкіндік туғызбайды. Адам мәртебесін мазмұнды белгілеріне қарай, оның ішінде биологиялық (яғни ағзаның тозуы) және психологиялық (адамның өзін-өзі сезіну және өзін-өзі танып білуі) жіктеу уақыттың вертикалды өсі бойымен жүргізілсе, отбасылық, этномәдени, білімділік, зияткерлік, генетикалық ерекшеліктеріне сай жіктеу горизонтальді-кеңістіктік параметр арқылы жүргізіледі. Бұлардың барлығы біріге отырып, жеке тұлғаның белгілі бір жас тобына қарасты бейнесін құрастырады.

Американдық социолог Роберт К.Мертонның құрылымдық деформациялар теориясына сәйкес девианттықтың пайда болуы, мәдени мақсаттар мен оларға жету құралдарының арасындағы алшақтыққа байланысты. Девиантты мінез-құлық мәдени құндылықтарға жету амалдарынан айырылған адамдар күйзелісінің нәтижесі. Мәселен, батыстық қоғам экономикалық жетістікке көп көңіл бөлгенімен, байлықтың негізгі үлесі тек адамдардың аз бөлігіне тиесілі. Бұл өз кезегінде төменгі тап өкілдерінің қаржы ресурстарына қол жеткізу мақсатында дәстүрлі емес немесе криминалдық тәсілдерді қолдануына әкеп соқтырады.

Жоғарыда аталған, қайта құру заманындағы Қазақстан жастарының девиантты мінез-құлыққа бой алдыруының басты себептеріне:

1. Кедейшіліктің, әлеуметтік мүмкіндіктер теңсіздігінің, ғаріптік және әділетсіздік сезімдердің қылмыспен тығыз байланысы.

2. Әлеуметтік нормалардың бұзылуы салдарынан девиантты мінез-құлық туындауы жатады.

Сонымен қатар, қазақстандық қоғамда жас адамдардың девиантты әрекеттерінің алғышарты

ретінде алкогольді ішімдіктердің, есірткі заттардың, порнографиялық өнімдердің, секс пен зорлық-зомбылықты насихаттайтын фильмдердің бақылаусыз өндірілуі мен таратылуын келтіруге болады. Нәтижесінде, жалпы адамдардың пікірінше жастар қоғамдық өмірдің моральдық-этикалық қағида-даттарын жоғалтқан, бір-біріне деген құрметті, қоғамда қалыптасқан жүріс-тұрыс ережелерін ұмытқан.

Осыған орай жастар арасындағы девианттықпен күресті 3 бағытта жүргізу қажет:

1. Жеке тұлғаның дамуына қажетті материалдық жағдайлар туғызу бағытында;
2. Жастарды тәрбиелеу бағытында;
3. Құқық институттарын жетілдіру бағытында.

Әлеуметтік теріс девиацияның өсу деңгейін дұрыс анықтау үшін, ҚР ПМ және ҚР ҰЭМ Статистика Комитетінің Қазақстандағы қылмыс жағдайы бойынша мәліметтеріне көз жүгіртейік: 1989 жылы – 135338 қылмыс, 1990 жылы – 148053, 1991 жылы – 173858, 1992 жылы 200873, 1993 жылы – 206006, 1994 жылы – 201796, 1995 – 183913, 1996 жылы – 183977, 1997 жылы – 165401 [5], 1998 жылы 142100 [6], 2018 жылы – 263138 қылмыс тіркелген. Кейбір жылдары, атап айтқанда 1994. 1995, 1998 жылдары қылмыс саны төмендегенімен аса ауыр қылмыс түрлерінің өсу үрдісі сақталуда.

Жоғарыда келтірілген қылмыс статистикасы құрамында жасөспірімдер арасындағы қылмыс түрлері өршіп барады. Көптеген жастарға құрдастары тарапынан жасалынатын қысымның, жас өспірімдердің әлеуметке қарсы қимылдарына ықпал ететін факторлардың бірі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Көптеген жасөспірімдер девиантты әрекеттерге тартылуының себебін олардың достарының мінез-құлықын көшіруімен байланыстырды. Демек, басқа жасөспірімдер девиантты мінез-құлыққа сәйкестік үшін тартылады. Себебі, сол ортада қабылданып, өздерін жайлы сезіну үшін жастар сол топтағы жастарға ұқсауға тырысуы керек деп түсінеді. Бұл жағдайда олар өздерінің достарының нормадан ауытқушылық әрекеттерін зерттейді және одан еш теріс әрекеттер байқамайды. Бұл әлеуметтік оқыту теориясымен келісіледі, онда мінез-құлық белгілі бір мінез-құлыққа тартылған басқаларды бақылау арқылы зерделенеді. Яғни, қоршаған әлеуметтік орта жасөспірім мінез-құлқына ерекше әсер етеді.

Қазақстан Тәуелсіздік алған тұстан бастап, жас мемлекеттің азаматтық қоғамында девиациялық әрекеттер жиі орын ала бастады. Оның себебі әлеуметтік тепе-теңдіктің, қоғамның қалыпты жұмыс жасауының бұзылуы, миллиондаған адамдардың бұрынғы өмір салтының жойылуы болды. Осыған байланысты, өзгермелі әлеуметтік үдерістерде пайда болатын осы құбылыстың себептерін ашу қажеттілігі туындап отыр. Бұл жерде девиантты мінез-құлықтың туындау себептерін әлеуметтік себептермен тікелей байланыстырып, оның қайна көздерін анықтауға тырысамыз. Басты мақсат, девиация теріс салдарларына ықпал ету.

Отбасылардың бірқатарының кедейшілікке тап болу үдерісі жасөспірім алдына жаңа жағдай туғызады. Қаржы-қаражаттың жетіспеуі көңіл-күй жағдайына және мінез-құлық моделінің жағдайына сөзсіз әсер етеді. Девиантты мінез-құлық детерминанттарын талдау – бұл сол мінез-құлықтың себептері, факторлары және қалыптасу кезеңдерін анықтау. Әлеуметтік детерминанттарды талдау барысында басты назар аударатын жағдай – девиантты мінез-құлықты туындалатын негізгі себептерді анықтау болып табылады.

Қылмыстану саласы мамандарының қылмыс деңгейіне қатысты дайындайтын жыл сайынғы болжамдары, осы девиантты мінез-құлықты тудыратын факторлардың бір тобының алдағы уақытта өзгермеуіне тікелей байланысты. Девиантты мінез-құлықты тудыратын әлеуметтік факторларын тобын анықтап, оларға зерттеу жүргізіп, алдын-алу шараларын қолға алмаса, бұл болжамдар жоспарынан артық орындалатыны сөзсіз. Яғни бұл заңды құбылыс. Кез-келген заңдылықтың (нақты факторларға тәуелділік) өзіндік себебі бар. Осыны жақсы түсіну үшін кездейсоқтық пен заңдылық арасындағы ара-жікті ажыратып алған дұрыс. Кездейсоқ жағдай – шын мәнінде дәл осы уақыт сәтінде сыртқы тұрақсыз байланыстардың көрінісі, тәуелсіз үдерістердің немесе оқиғалардың қиылысу (сәйкес келу) нәтижесінің көрінісі. Ал, заңдылық бұл көріністердің жиі қайталануы. Адам қауымы кездейсоқ жағдайдың алдын-ала алмайтыны анық. Соған қарамастан, кейбір ережелерді сақтау арқылы бұл кездейсоқтық пайызын не төмендетіп, не жоғарылатуға болады. Дәл сол сияқты девиантты мінездің қалыптасу факторларын, себептерін, кезеңдерін зерттеу арқылы анықтау, қоғамда бұл құбылыстың орын алу жиілігін азайтуға көмектеседі.

Ғылыми зерттеуде детерминисттік тәсіл екі негізгі аспектілерде көрініс табады: бір жағынан ол негізгі әдіснамалық қағидат ретінде пайдалы болса, екінші жағынан детерминисттік түсініктеме зерделенетін құбылысқа ықпал ететін барлық оқиғалар кешенін, құбылыстарды немесе үдерістерді

анықтауды білдіреді.

Девиация социологиясының негізін қалаушы Э.Дюркгейм өз жұмыстарында, сапалы эмпирикалық материал мен статистикалық мәліметтердің негізінде, жеке тұлға мен қоғамның ажырамас байланысының бар екенін көрсетет алды. Ол байланыстың бұзылуы әртүрлі формадағы девиацияның пайда болуына әкеп соқтырады.

Әлеуметтік емес факторлардың ықпалын жоққа шығармай, Э.Дюркгейм әлеуметтік факторлардың басымдығын алға тартты. Олардың қатарында:

- діни, отбасылық, саяси қоғамның дезинтеграциялануы (ыдырауы);
- отбасылық реніштер, кедейшілік, аурулар және т.б. нысандағы әлеуметтік элементтер;
- қоғамдық тепе-теңдіктің бұзылуы нәтижесінде аномияның (қоғамда реттеушіліктің болмауы) орын алуы.

Э.Дюркгейм бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы ретінде қоғамдық топтардың бірігуін және қоғамда әлеуметтік-экономикалық және саяси қатынастарды реформалауды ұсынды. Өкінішке орай, Э.Дюркгейм девиация социологиясының негізінде ақылақ (мораль) қана болды. Ол өмірдің көптеген жақтарын қарастырудан алшақ болып, әлеуметтік девиация себебін анықтау жолын шектеді.

Зерттеу жұмысының қорытындысы ретінде ауылдық және қалалық жерде девиантты мінез-құлықтың пайда болуының басты факторлары арасында үлкен алшақтық жоқ деген қорытынды жасауға болады. Себебі, мұндай теріс қылықтың қалыптасуы көбіне әлеуметтік және қоршаған орта факторларына байланысты. Мақалада қоршаған әлеуметтік орта мен әлеуметтік факторлар неге девиантты мінез-құлыққа ықпал ететін факторлар ретінде қабылданатыны түсіндірілген. Сонымен қатар, девиантты мінез-құлық факторына құрбы-құрдастарының іс-қимылдарын көшірмелеу, топта өмір сүруге тартылу, отбасында қарым-қатынастың дұрыс ұйымдастырылмауын атауға болады. Девиантты құрдастарымен өзара іс-қимыл және қарым-қатынас, жастардың девиантты мінез-құлықтың құндылығын, ұстанымдарын, әдістері мен себептерін білуіне ықпал етеді.

Әлеуметтанушылар жастардың осындай мінезге тәуелділігін түсіндіру үшін бірқатар тәсілдерді қолданады. Егер кейбір зерттеушілер адамның жеке тұлғасына көңіл аударса, басқа зерттеушілер отбасылық шығу тегі сияқты қылмыс жасауға адамдарға әсер етуі мүмкін түрлі факторларды қарастыруда. Ғылыми жұмыста бір адамдардың басқа адамдарға қарағанда басым ықтималдықпен қылмыс жасау мүмкіндігін зерттейтін микротеориялар әдістері қолданылып, зерттеу нәтижесі ретінде, девиантты мінез-құлық себептері анықталды. Алайда, девианттылықты тікелей отбасылық немесе әлеуметтік контекстінде қарастыратын өзге де теориялар мен ғалымдар еңбектері назар аударуға лайықты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Селзер Н. Социология. – М.: «Феникс», 1994. – С.206, 239.
- 2 ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы. – Астана, 2017.
- 3 Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Жастар жылының салтанатты ашылуында сөйлеген сөзі. Егемен Қазақстан. – Астана, 2019.
- 4 Frith S. The Pociolgy of Rock. – L., 1972. – P.35.
- 5 Архивные данные ГЦКИ МВД РК (1989-1997). 1989 д.15, т.1.
- 6 Сведения об основных показателях деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан за 12 месяцев 1998 года.

МРНТИ 04.21.41

Ж.А. Имашева¹

*¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

**ӘРТҮРЛІ ЭТНОСТЫҚ ТОПТАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ
ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ПЕН ӘРАЛУАНДЫҚТЫ ТАЛДАУ
(СОЦИОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША)**

Аңдатпа

Бұл мақала мәдени, әлеуметтік, діни және саяси қатынастардағы алуан түрліліктің көрінісі ретінде этникалық толеранттылықты талдауға арналған. Автор Батыс және ресейлік ғалымдардың еңбектерінде этникалық толеранттылықты зерттеу мен қабылдаудың түрлі нұсқаларын келтіреді. Мақаланың практикалық аспектісі жүргізілген әлеуметтік сауалнаманың нәтижелерінде көрсетілген, оның мақсаты әртүрлі этностық топтардың факторларын және қабылдау детерминантын (когнитивті), қарым-қатынастарын (дайындығын) және мінез-құлқын (көрінуін) зерттеу болып табылады. Автор басқа этностар өкілдерімен қарым-қатынас жақындығының дәрежесін түсінуде эмпирикалық дәлелдерді анықтады. Эмпирикалық зерттеуге 526 адам қатысты. Іріктеме түрі – квоталық, сатылы, Алматы қаласының халқын жасы, жынысы және ұлты бойынша репрезентті сипаттайды. Сұрастыру барысында алынған мәліметтерді енгізу SPSS бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалану арқылы жүзеге асырылды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері басқа этностар өкілдерімен қарым-қатынаста қала тұрғындары үшін Көршілер ретінде достық қарым-қатынасты сақтауда көрініс табатын оң акт көрсетеді; және ортақ бизнес құруда немесе басқа ұлт өкілдерімен некеге отыруда бейтарап қарым-қатынас білдіретіндігін анықтады.

Түйін сөздер: толеранттылық, қабылдау детерминанттары, этносаралық қатынастар, этникалық кәсіпкерлер.

Имашева Ж.А.¹

¹*Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан*

**АНАЛИЗ ТОЛЕРАНТНОСТИ И МНОГООБРАЗИЯ
В ОТНОШЕНИЯХ РАЗЛИЧНЫХ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП
(ПО РЕЗУЛЬТАТАМ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ)**

Аннотация

Данная статья посвящена анализу этнической толерантности как проявления многообразия в культурном, социальном, религиозном и политическом отношениях. Автор приводит различные варианты изучения и восприятия этнической толерантности в трудах западных и российских ученых. Практический аспект статьи представлен в результатах проведенного социологического опроса, цель которого заключалась в исследовании факторов и детерминант восприятия (когнитивные), отношений (готовность) и поведения (проявление) различных этнических групп. Автором выявлены эмпирические аргументы в понимании степени близости взаимоотношений с представителями других этносов. В эмпирическом исследовании приняли участие 526 человек. Тип выборки – квотная, ступенчатая, репрезентирующая население г. Алматы по возрасту, полу и национальности в разрезе районов. Ввод данных, полученных в ходе опроса, осуществлялся с использованием программного обеспечения SPSS. Результаты проведенного исследования, демонстрируют позитивный акт в отношениях с представителями других этносов, проявляющийся для горожан в сохранении дружеских отношений как соседей; и проявление нейтрального отношения в создании общего бизнеса или вступления в брак с представителями другой национальности.

Ключевые слова: толерантность, детерминанты восприятия, межэтнические отношения, этнические предприниматели.

Imasheva Zh.A.¹

¹*al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

**ANALYSIS OF TOLERANCE AND VARIETY
WITH RESPECT TO VARIOUS ETHNIC GROUPS
(BY RESULTS OF A SOCIOLOGICAL RESEARCH)**

Abstract

This article is devoted to the analysis of ethnic tolerance as a manifestation of diversity in cultural, social, religious and political relations. The author gives various options for the study and perception of ethnic tolerance in the works of Western and Russian scientists. The practical aspect of the article presented in the results of a sociological survey, the purpose of which was to study the factors and determinants of perception (cognitive), relationships (willingness) and behavior (manifestation) of various ethnic groups. The author identifies empirical arguments in understanding the degree of closeness of relationships with representatives of other ethnic groups. An empirical study involved 526 people. Type of sample – quota, stepwise, representative of the population of Almaty by age, sex and nationality. The data obtained during the survey entered using the SPSS software. The results of the study demonstrate a positive act in relations with representatives of other ethnic groups, manifested for citizens in maintaining friendly relations as neighbors; and showing a neutral attitude in setting up a common business or getting married to representatives of another nationality.

Keywords: tolerance, determinants of perception, interethnic relations, ethnic entrepreneurs.

Этностар арасындағы қарым-қатынас – қазіргі заманғы қоғамда кездесетін күрделі мәселелердің бірі. Бұл мәселе, қандай да бір нысанда әр уақытта көп ұлтты мемлекеттердің өзекті сауалдарының бірі болды, бірақ коммуникацияның қазіргі заманғы құралдарын дамытумен, ақпараттық кеңістікті қалыптастырумен бұл проблема шегініп қана қоймай, керісінше, жаңа көріністерге ие бола бастады. Қазіргі жаһанданған, миграцияның деңгейі жоғары қоғамда, әсіресе мегаполис қалаларында этнос арасындағы қарым-қатынастар қала өмірінің барлық дерлік салаларына әсер етеді.

Қазіргі әлем – даму қарқынының үдеуімен және көптеген әлеуметтік процестердің қарқындылығы өсуімен сипатталады. Халық анағұрлым мобильді болып, оның көші-қон белсенділігі де өсуде. Субъектілердің әлеуметтік өзара іс-қимылы неғұрлым күрделі, көп жоспарлы болып келеді. Оның маңызды аспектілерінің бірі – этносаралық өзара іс-қимыл болып табылады. Көптеген адамдар үшін өзге этностар өкілдерімен бірге өмір сүрудің объективті қажеттілігі этносаралық толеранттылық проблемасын өзектендіреді. Этнос аралық өзара іс-қимылды күшейту қалалық, мегаполистік өмір салтының ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Индустриялық елдерде қазіргі заманғы, ең алдымен ірі қалалар саны бойынша көпэтникалық қоныстар болып табылады. Көпэтникалық орта көп ұлтты өндірістік ұжымдарды, қызығушылықтары бойынша қауымдастықтарды, бейресми топтарды және этносаралық неке сияқты құбылыстарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Сыртқы этникалық толеранттылық – ұстамдылықта, өзін-өзі ұстауда, индивидтің адаптивті мүмкіндіктерін төмендетпей, бөтен мәдениеттің беймәлім әсерін ұзақ уақыт шыдау қабілеттілігінде көрініс табады. Сондай-ақ, психологиялық шиеленістікпен бірге тұлғааралық және тұлғашілік таңдаудың сыни жағдайларында көрінеді. Оның көріну дәрежесі адамның басқа этностық қауымдастықтар өкілдерімен қарым-қатынас тәжірибесінің болуына байланысты [1, 22 б.]. Этникалық толеранттылықтың қалыптасуы адам дамиды, өмір сүретін ортаның экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени жағдайларымен тығыз байланысты екені мәлім.

Қазіргі әлемде көптеген өңірлерінің өзіндік ерекшелігі – олардың көпмәдениеттілігі. Көпмәдениетті кеңістік деген ұғымның мәні – мәдени әртүрліліктің ерекше сипаттамасын көрсететін әлеуметтік орта, бұл оның қатысушылары – әр түрлі этностық-лингвистикалық, діни және социэкономикалық қатыстылығы бар, көпмәдениетті кеңістік субъектілері деп аталатын адамдардың табиғи әлеуметтік-мәдени өзара іс-қимыл процесіне ықпал етеді [2, 41 б.]. Белгілі бір этнос өкілдері ретінде адамдарды сипаттайтын параметрлердің бірі олардың этникалық бірегейлігі болып табылады. Этникалық бірегейлік өзін этнос өкілі ретінде сезінудің когнитивті-эмоционалдық үрдісінің нәтижесі болып табылады; адамның өз этносымен ортақтықты түсінуі мен бастан кешуі және басқа этностардың өкілдерінен айырмашылығы [3, 320 б.].

Бұл түсінікте адам туған жер, салт-дәстүрлер, нормалар мен құндылықтар, тіл және ұлт өкілдерін бір этнос екіншісінен бөліп алатын басқа да белгілер жататын этнодифференциялаушы белгілердің жиынтығына сүйенеді. Адамның өз этникалығына және этникалық тобына қарым-қатынасын бағалау негізінде оның этникалық бірегейлігі – позитивті немесе негативті валенттілігі қалыптасады. О.Б. Истоминаның зерттеулерінің нәтижелері этникалық бірегейліктің позитивті валенттілігі этникалық төзімділікпен, ал негативті – интолеранттылықпен байланысты екенін көрсетеді [4, 61 б.]. Оған қоса, бұндай нәтижелерге этикалық бірегейлігі жоғары адамдар, этникалық бірегейлігі төмен адамдарға қарағанда басқа этникалық топтардың өкілдеріне жағымды әрі толерантты (яғни төзімді) қарым-қатынас білдіреді деген қорытындыға келген В.В. Brewer және К.Р. Pierce атты американдық зерттеушілері қол жеткізген [5, 428 б.]. К.С. Schmid, М.В. Hewstone, А.А. Al Ramiah зерттеулері көрсет-

кендей, әр түрлі этникалық өкілдерге толы елді мекендерде тұратын және этникалық бірегейліктің жоғары деңгейіне ие адамдар этнос бойынша топаралық өзара іс-қимыл барысында жағымсыз әрекеттерді аз мөлшерде жасап, әрі толеранттылықтың жоғары деңгейін көрсетеді [6, 135].

Ұқсас пікірді ғылымда дәлелдей түскен Дж.Берри болды. Оның айтуынша, адам өзінің топтық бірегейлігінің (идентификация) жағымды шарты болса ғана басқа топтарды құрметтеу және идеялармен, қондырғылармен алмасуға немесе бірлескен қызметке қатысуға дайын екендіктерін білдіру үшін негіз бере алады деп есептейді. Жағымды топтық бірегейлік төзімділікке, ал бұл бірегейліктің қауіпі төзімсіздікке, этноцентризмге алып келеді фактісі негізінде, ол «белгілі бір топтардың өмір сүруі олардың этноцентризмнің деңгейіне байланысты деген ұғымның әрі қарай жалғасуы дұрыс емес деген қорытындыға келді. Бұндай өмір сүрудегі нақты сенімділік этноцентризм антиitezіне айналуы мүмкін толеранттылық үшін алғышарттар болуы мүмкін [7, 34 б.].

Гуманитарлық ғылымда толеранттылықты анықтаудың әр түрлі тәсілдері бар, егер бір жағдайла толеранттылық белгілі бір әлеуметтік тітіркендіргішке абсолютті сезімнің болмауы немесе оған деген жауаптың айтарлықтай азаюы ретінде түсіндірілсе [8, 464 б.], ал өзге жағдайларда жақтырмау реакциясын ұстау, тежеу ретінде түсіндіріледі [9, 172 б.]. Алайда, Г.У. Солдатова, С.К. Бондырева, Л.А. Шайгерова [10, 240 б.], зерттеулеріне сүйене отырып, толеранттылықты қарсылықсыз және қарсы әрекетсіз басқаның ерекшеліктеріне шыдамдылық танытуға, басқа адамға лайықты тұлға ретінде қарауға, өз кезегінде бұл өзін-өзі тану дамуының жоғары деңгейін талап ететін, тұлғаның белсенді өмірлік позициясы түрінде және жеке адамның қабілетін анықтайтын мінездеме ретінде сипаттауға болады.

Толеранттылық құрылымына когнитивті, аффективті және іс-әрекет компоненттері кіреді. Оның когнитивті компоненті адамның негізгі наным-сенімінің айқындылығы, «жалпы ақиқатқа» деген көзқарастың барлық алуан түрлілігін мәлімдеу мүмкін еместігін қабылдай отырып, саралаушы белгілерді білу деңгейінде көрінеді. Мысалы, [11, 404 б.] толерантты және интолерантты мінез-құлықтың көріністері, сондай-ақ басқа адамдардың толерантты және интолерантты іс-әрекеттеріне эмоционалдық ден қою деңгейі адамның негізгі нанымдарының айқындылық деңгейіне және оның мәдени даму деңгейіне байланысты екендігі анықталды. Толеранттылықтың аффективті компоненті – өзге адамдардың эмоционалды құбылыстарына, көріністеріне шыдамды қарым-қатынас таныту қабілетінде, позитивті авто/гетеростереотиптарға оң бейімді болуында көрініс табады [12, 25 б.]. Әс-әрекет компоненті толерантты және интолерантты әрекет ету актілерінің жиынтығы, әртүрлі этникалық топтардың адамдарымен өзара іс-қимыл жасауға дайындық деңгейі болып табылады. Маңызды фундаменталды теориялардың бірін ұсынған Николсон пікірі бойынша, толеранттылық субъектінің ауытқуға деген моральдік қарым-қатынасы болып, жалпылай барлық топқа емес, жеке индивидтерге ғана тән құбылыс ретінде түсіндіреді [13, 129].

Жоғарыда аталған компоненттерден өзге, этникалық толеранттылықтың құрылымына келесі компоненттерді жатқызуға болады: когнитивті (басқа этностық топтардың мәдени өмірінің ерекшеліктері туралы білу, толеранттылық феноменін түсіну және т.б.), эмоциялық (басқа этностық топтарға қарым-қатынас), мінез-құлық (толерантты/интолерантты мінез-құлықтың көрінісі, басқа этностық топтардың өкілдерімен қарым-қатынас жасауға ұмтылу және т.б.).

Толеранттылық стратегиясы көзқарасты, пікірді, қоршаған адамдардың позициясын құрметтеуді, сондай-ақ сіздің ұстанымыңызды құрметтейтін шарттарды сақтай отыруын талап етеді. Басқа адамдардың көзқарасын құрметтеу мінез-құлықтың негізгі үш тактикасын қолданған кезде көрінеді:

1) басқа көзқарастың, басқа мәдениеттегі өзге де нормалар мен мінез-құлық ережелерінің болу мүмкіндігін тану, мойындау;

2) егер бұл құқықтық нормаларға қайшы келмесе, өз көзқарасын білдіру, өзін басқаша ұстауына беру.

3) басқа адамның көзқарасымен келіспеген жағдайда өз пікірін сақтау және қорғау мүмкіндігі, оның қысымы мен манипуляциясына тұрақтылық [14, 13 б.].

Этникалық толеранттылық сана саласында қалыптасады және жеке бірегейліктің қалыптасу процесінде қалыптасатын этникалық бірегейлік сияқты әлеуметтік-психологиялық фактормен тығыз байланысты, жеке-психологиялық деңгейден өтіп (адам мен адамды сезіну), содан кейін өзі туралы белгілі бір топтың мүшесі ретінде түсінік қалыптасқанда әлеуметтік-психологиялық, яғни этникалық бірегейліктің қалыптасуы жүреді.

Кейбір зерттеушілер толеранттылық, төзімділік және интолеранттылық ұғымдарын ажырату керек деп санайды. Этникалық толеранттылық жай ғана негативті ұстанымның болмауы ғана емес,

керісінше өзге этникалық топқа позитивті немесе қатысушылық қарым-қатынастың болуы деп түсініледі, яғни осы топ өкілдерімен қарым-қатынас жасауға дайын болу, алайда, өз тобына жағымды қарым-қатынас сақталған жағдайда. Толеранттылық «Бұл жай ғана пассивті шыдамдылық емес, ол барлық мүдделі тараптардың белсенді позициясын болжайды, сонымен бірге тараптардың бірінің өз көзқарасын танудан бас тарту».

Мұндай контексте шыдамдылық бөтен этникалық топқа бейтарап (позитивті емес) қарым-қатынастың болуы ретінде қарастырылуы тиіс. Ол кезде этникалық интолеранттылық дегеніміз, өзінің этникалық мәдениетін тек дұрыс позитивті қабылдау жағдайындағы өзге этникалық мәдениет өкілдерінің теріс (негативті) қабылдауының басымдылығы. Мұндай тәсілде интолеранттылық көріністерін «этнонигилистік» үрдістер деп санауға болады – өзінің этникалық тобына теріс көзқарас, жалпы этникалықты жоққа шығару, тіпті оны зиянды құбылыс ретінде саралауға дейін.

Жеке тұлға және топ жүйесінде келесі қарым-қатынастар түрлері жиі көрсетіледі:

* белсенді толеранттылық (ашықтық, этносаралық байланыстарға дайындық);

* пассивті толеранттылық (этникааралық қарым-қатынастың тұрақсыз болуы, өз ұлтының өкілдерімен қарым-қатынас жасауға бейімділігі, өзге кезеңдік топтардың өкілдеріне жағымды қарым-қатынасты сақтай отырып);

* іріктемелі толеранттылық (этносаралық байланыстар қандай да бір белгісі- мәселен тіл, діни қатыстылығы, мәдени ерекшеліктері бойынша шектеулі сипатта болады);

* мәжбүрлі толеранттылық (этносаралық байланыстар жағдайдың қысымымен пайда болады және тек іскерлік сипатқа ие, мысалы, қызметтік желі бойынша);

* интолерантность (басқа мәдениет адамдармен өзара әрекеттесуге үзілді-кесілді ниетсіздік) [15, 27 б.].

Жалпылай келе, қазіргі заманғы этникалық процесстер үшін екі үрдіс тән: интеграция – ынтымақтастық, әр түрлі этностық мемлекеттік қауымдастықтардың біріктірілуі, халықтар өмірінің барлық жақтарының жақындастырылуы; және дифференциация – халықтардың ұлттық дербестікке ұмтылуы деп атауға болады.

Көпэтникалық мемлекет ретінде, Қазақстан үшін жақсы этносаралық қатынастарды сақтау және нығайту аса маңызды. Этникалық үдерістерді интеграциялау процесі – бұл біздің еліміз келе жатқан жол. Сондықтан жыл сайын билік осы интеграцияның одан әрі дамуына ықпал ететін көптеген бағдарламалар мен құжаттарды қабылдануда. Тиісінше, дұрыс саясатты жүргізу үшін елдегі әрбір этнос дамуының барлық мүмкін жолдарын, барлық мүмкін болатын әлеуеттер мен қауіптерді, сондай-ақ әр түрлі этностық топтардың бір-бірімен өзара іс-қимылының деңгейі мен құралдарын білу – ғылым саласындағы өзекті сұрақтардың біріне айналуға.

Оған қоса, экономиканың жаһандануы, бұқаралық коммуникациялардың қарқынды дамуы, урбанизация және қызметтің саяси, қаржылық, сауда, экологиялық салаларының жаһандық өзара тәуелділігі барлық әлем үшін, этнос аралық төзбеушіліктің кез-келген көрінісінің болуы, қоғамның сәтті дамуы үшін потенциалды қауіпті көрінуіне айналдыра отырып, этникалық төзімділікті қалыптастыру проблемасын алға тартуда. Аталған себептерге қоса, зерттеудің өзектілігі қоғамдық дамудың өтпелі кезеңі әлеуметтік жүйенің басқарылуының төмендеуімен, әртүрлі әлеуметтік топтар мен қоғам топтарының мүдделері арасындағы қайшылықтардың шиеленісуімен, соның ішінде этно-ұлттық қатынастар негізінде, белгілі бір жағдайларда әлеуметтік тепе-теңдіктің жоғалуына және соңында әлеуметтік жүйенің тұрақсыздануына алып келуі мүмкін екендігімен өзекті бола түседі.

Қазақстан мемлекеті мысалындағы этносаралық толеранттылық мемлекет деңгейінде жиі талқы-ланып, маңыздылығы жоғары мәселелердің бірі болып табылады. Толеранттылық, діни төзімділік пен бейбітшілік ұстанымдарын қалыптастыру, экстремизмнің әр түрлі түрлерінің алдын алу және оларға қарсы тұру көпұлтты және көпконфессиялы Алматы мегаполисі үшін ерекше өзектілікке ие.

Бұл және өзге де себептерді ескере отырып, Алматы қаласы тұрғындарының этносаралық толеранттылығы мен төзімділігін анықтау үшін түрлі ұлт өкілдеріне кейбір этносаралық қарым-қатынастардың қолайлылығы туралы сұрақтар қойылды. Зерттеу нәтижесінде қол жеткізілген ақпарат келесі қорытындыларға келуге мүмкіндік берді:

* Респонденттер үшін өзге этнос өкілі болып табылатын азаматтармен неғұрлым қолайлы қарым-қатынас түрлері көршілік – 80,8% және басқа этностардың азаматтарымен достық (80,7%) екендігі анықталды.

* Көршілес және достық қарым-қатынастан басқа, қалалықтар өзге этнос өкілімен бірлескен оқу жағдайына мүмкіндік береді (79,7%).

* Оған қоса, сұруға қатысқан алматылықтар басқа этностық топтардың өкілдерімен бір ұжымдағы

жұмысқа оң қарайды – 78,4%. Онымен қатар, шамамен әрбір алтыншы респондент бір ұжымда өзге этнос өкілімен қызмет жасау мүмкіндігін мүлдем мойындамайды екен (16,8%).

* жоғарыда тіземделген қарым-қатынас түрлеріне дайындықпен салыстырғана, қалалықтар басқа этностардың адамдарымен ортақ бизнестің иеленушісі болу жағдайына неғұрлым жағымды көзқараста (бұндай байланыс түрі 66,2% респондент үшін қолайлы болса, сауалнамаға қатысқан шамамен әрбір төртінші адам пікірінше: 25,9% мүлдем орынсыз).

* сауалнама нәтижесі көрсеткендей, неғұрлым қолайсыз деп алматылықтар басқа ұлттың өкілімен неке қиюды санайды. Басқа байланыс түрлерімен салыстырғанда, өзге этнос адамымен некеге алматылықтардың шамамен 46,3%-ы, этносаралық некелерге айтарлықтай жағымды көзқарас ұстана отырып, немесе өздері бара алады. Алайда, шамамен осындай-ақ қала тұрғындарының саны түрлі этнос өкілдерінің арасында орын алатын некелерді жағымсыз танып, өздері де айтарлықтай мінез-құлыққа бара алмайтындығын жеткізді (44%). Оған қоса, шамамен әрбір оныншы респондент жауап беруге қиналған.

Кесте-1. «Тізімде көрсетілген қарым-қатынас түрлерінің ішінен, Сіз үшін қайсысы мүмкін?» сұрағына жауаптардың бөлінуі (% респонденттердің санынан есептелген)

Өзге ұлт өкілдерімен қарым-қатынас түрлері	Мүмкін (жол беріледі)	Мүмкін емес (жол берілмейді)	Жауап беруге қиналамын
Көршілес болу	80,8%	13,3%	5,9%
Оқу бойынша (бірге оқу)	79,7%	15,3%	5,0%
Бір ұжымда қызмет ету	78,4%	16,8%	4,8%
Достық қатынаста болу	80,7%	14,0%	5,3%
Ортақ бизнес иемдену, жүргізу	66,2%	25,9%	7,9%
Некелік байланыста болу	46,3%	44,0%	9,7%

Одан әрі біз өзге ұлт өкілдерімен неғұрлым жақынырақ қарым-қатынас түрлеріне толерантты және төзімсіз ұстанымдары бар алматылықтардың әлеуметтік-демографиялық бейіндерін қарастырдық. Негізгі критерийлер ретінде іскерлік қарым-қатынас (нақтырақ айтқанда, ортақ бизнес), сондай-ақ некелік қатынастар түрлері алынды.

Салыстыру нәтижесі көрсеткендей, толерантты ұстанымдарды білдіретін топтың арасында жасы үлкендер респонденттер көп: 40-50 жас (ортақ бизнес болуын: 77,4% қолдайды, некеге тұруды: 52,4%), сондай-ақ 50-60 жас (тиісінше 67,3% және 51,3%). Аталған ерекшелікті бұл жас аралығындағы азаматтар кеңес заманында өскен және құндылық жүйесінде «халықтар достығы мен бауырластығы» деген ұғым берік салынған адамдар болжауымен түсіндіруге болады.

Керісінше, интолерантты топтың арасында кіші және орта жастағы адамдарды жиі кездестіруге болады. Осы санаттағы негізгі жас когортасы 18-24 және 30-40 жас аралығындағы қалалықтарға келеді. Жалпы, бұл Y және Z ұрпақтарына жатқызуға болатын адамдар.

Алайда, бір жас тобы некелік немесе шетелдік азаматпен ортақ іскерлік қарым-қатынастарға әртүрлі қарым-қатынасты білдіретінін атап өткен жөн, мысалы:

– **басқа этнос адамымен неке құру** көбінесе Алматы жастарының әрбір екінші өкілі үшін (18-24 жас: 46,1%), сондай-ақ орта жастағы экономикалық белсенді әрбір екінші тұрғыны үшін (30-40 жастан бастап: 51,2%) орынсыз;

– өзге этностардың адамдарымен **ортақ бизнес** құруға дайын емес халық топтары арасында «ересек жастар» (24-30 жас аралығындағы: 31,7%), сондай-ақ алматылықтар орташа жас тобының өкілдері (30-40 жасынан: 27,6%) басым.

Бір қызығы, толерантты респонденттер интолерантты ұстанымдары бар азаматтарға қарағанда табысы көбірек, әрі діни сенімдері төменірек:

– тұрақты табысы **150 000-200 000 теңге** құрайтын респонденттер, сондай-ақ 200 000 теңгеден жоғары табатын алматылықтар, өзге этнос өкілімен тек іскерлік қарым-қатынас түрінен басқа (**70,3%** және 72,2% тиісінше), туыстық байланыс құруға да (**48,4%** және 58,3%) дайын екендігін білдірген;

– өзге этнос өкілдерімен орын алуы мүмкін әлеуметтік қарым-қатынастың неғұрлым жақын

түрлеріне өздерін **діни емес** деп санайтын адамдар мүмкін деп санайды. Дегенмен, өздерін атеисттік ұстаным өкілдері деп санайтын қалалықтардың арасында некелік байланыстарға қарағанда (54,7%), бизнестік қарым-қатынасқа түсуге дайындары көп (71,3%).

Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, интолерантты ұстанушылардың арасында титулдық ұлттың өкілдері жиі кездеседі: егер интолерантты ортақ бизнесті олардың 28,4%-ы өзге этнос өкілімен бөлуге дайын болса, ал ұлтаралық некелерге әлдеқайда көп қазақ азаматтары төзімді емес екен (48,4%). Айта кететін жайт, этносаралық бизнес жобаларына сенімсіздік көзқарас ұстанушыларының арасында қазақ респонденттерден басқа, шамамен әрбір екінші не үшінші корей диаспораның өкілдері кездеседі. Керісінше, жоғары деңгейдегі толерантты ұстанымдағы азаматтарды орыс ұлты өкілдерінің арасында (этносаралық некені 59,6% мақұлдайды; ортақ бизнес болуы 78,9% үшін қолайлы), және ұйғыр азаматтары арасында кездестіру ықтималдылығы неғұрлым жоғары екен (этносаралық некені мақұлдайды: 74,1%; бизнес болуы қолайлы: 77,8%).

Толерантты немесе ксенофобты ұстанымдардың бар болуы респонденттердің жынысы, білім деңгейі, сондай-ақ отбасылық жағдайы сияқты көрсеткіштерге статистикалық тәуелділігі жоқ екені анықталды.

Жасалған зерттеудің қорытындысы бойынша алматылықтардың басқа ұлттардың азаматтарына деген жалпы төзімділігі туралы айтуға болады. Төзімділіктің жоғары деңгейі жиі сыртқы ортада өзара іс-қимыл кезінде қолайлы (оқу, жұмыс, көршілік және тіпті достық). Бұл ретте этносаралық неке, яғни белгілі бір этностың дәстүрі мен құндылықтары жүйесіне негізделген, жеке өмірмен және ішкі ортамен байланысты құбылыс ретінде критикалық қабылданады. Бұл ретте қоғамның, әсіресе қазақ тілінің менталитеті мен дәстүрлілігі маңызды рөл атқарады. Қазақтардың консервативтік тәрбиесін назарға ала отырып, метисацияны терістеу (адамдардың түрлі популяцияларының физикалық араласуы) бөлігінде салт-дәстүрлерді ымырасыз ұстануды, этносаралық неке жағдайын интолерантизм көрінісі ретінде қабылдамаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Баев В.И. *Формирование принципов толерантности – залог нравственного здоровья общества // Среднее профессиональное образование. – 2009. – №3. – С.22-24.*
- 2 Christina T. Williams, Laura R. Johnson. *Why can't we be friends? Multicultural attitudes and friendships with international students. Original Research Article // International Journal of Intercultural Relations, Vol.35, Is.1, January 2011. – P.41-48.*
- 3 Стефаненко Т.Г. *Этнопсихология // Институт психологии РАН, «Академический проект». – 1999. – С.320.*
- 4 Истомина О.Б. *О типах этнической идентичности // Социологические исследования. – 2011. – №11. – С.61-65.*
- 5 Brewer M.B., Pierce K.P. *Social identity complexity and outgroup tolerance // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2005. – №31. – P.428-437.*
- 6 Schmid K., Hewstone M., Al Ramiah A. *Neighborhood diversity and social identity complexity: Implications for Intergroup Relations // Social Psychological and Personality Science. – 2008. – P.135-142.*
- 7 Berry J.W., Poortinga Y.H., Segall M.H., Dasen P.R. *Cross-cultural psychology Research and applications // Cambridge University Press. – 1992. – P.34-37.*
- 8 Кондратьев М.Ю., Ильин В.А. *Азбука социального психолога-практика // Справочно-энциклопедическое издание. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – С.464.*
- 9 King P. *The problem of tolerance: Government and opposition // The London school of economics and political science. – L.: Univ. of London, 1971. – P.172-207.*
- 10 Bondyрева S.K., Kolesov D.V. *Tolerance (introduction to the problem). – Moscow: MPSI; Voronezh: NPO «MODEK», 2003. – С.240.*
- 11 Wainryb C., Shawand L.A., Maianu C. *Tolerance and Intolerance: Children's and Adolescents' Judgments of Dissenting Beliefs, Speech, Persons, and Conduct // Child Development. – N.Y., 1998. – P.404-417.*
- 12 Gasper L. *Psychological characteristics of ethnical identity of adolescents. – N.Y., 2005.*
- 13 Николсон П.П. *Толерантность как моральный идеал // Вестник Уральского межрегионального института общественных наук, 2001. – С.129-146.*
- 14 Почебут Л.Г., Безносков Д.С. *Ассертивность и толерантность в межкультурном взаимодействии // Социальная психология и общество. 2017. Том 8. – №3. – С.13-14.*
- 15 Фомина Ю.И. *Межэтническое взаимодействие как основа этнической толерантности у*

современного российского юношества // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки, 2014. – С.25-26.

FTAMP 04.51.67

С.М. Сыздықова¹

¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, e-mail: sauleshka-sm@mail.ru
Алматы қ., Қазақстан

ОТБАСЫЛЫҚ МЕДИАЦИЯНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада отбасылық медиацияның теориялық-әдістемелік бағыттары қарастырылады. Қазіргі таңда медиацияның бірнеше түрін жіктей аламыз. Автор біріншіден, медиацияның ерекшеліктеріне, екіншіден, түрлі салалардағы мәніне, үшіншіден, отбасы медиациясының қалыптасуы, даму динамикасына тоқталады.

Сонымен қатар медиация рәсімінің жүргізілуіне, соңғы жылдары аландатып отырған отбасылық дауларды реттеудегі медиатордың ролі мен қызметіне айтарлықтай тоқталып, оның шешу жолдарын ұсынады. Отбасылық медиацияның теориялық-әдістемелік бағыттары Қазақстан және шетелдік материалдарға сүйеніп, жазылған.

Мақалада отбасылық дауларды реттейтін медиацияны, бір сөзбен айтқанда, отбасылық медиация жайлы сөз қозғаймыз. Өмірде адам әсіресе, жақын адамдарымен дау не жанжал болғанда шешімдерді өзіндік бақылау шынында, қиын. Ал дауды медиативті жолмен реттеудің өзі отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынасқа тікелей әсер етеді. Ондай кезде көмекке медиатор келеді. Медиатор екі тарап немесе ерлі-зайыптылардың (балалары) арасындағы дау-жанжалды, ашуды, түсінбеушілікті азайтуға барынша ықпалын тигізеді. Демек, отбасылық медиация ерлі-зайыптылар арасындағы дауды ғана емес, сондай-ақ балаларды тәрбиелеумен қатар, мүлік, қаржы сияқты отбасылық мәселелерді де реттеуге көмектеседі.

Түйін сөздер: медиация теориясы, әдістеме, отбасылық медиация, медиатор, отбасылық даулар, екі тарап, дауды реттеу, Қазақстан Республикасы.

Сыздықова С.М.¹

¹КазНУ им. аль-Фараби, e-mail: sauleshka-sm@mail.ru
г. Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ СЕМЕЙНОЙ МЕДИАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические и методологические аспекты семейной медиации. В настоящее время можно выделить несколько видов медиации. Автор, во-первых, говорит об особенностях медиации, во-вторых, о медиации в разных областях, в-третьих, о дальнейшем развитии медиации в семье и динамике ее развития.

Автор фокусируется на процессе медиации, роли и функции медиатора в урегулировании семейных споров, которые вызывают беспокойство в последние годы, и предлагает пути их разрешения. Теоретико-методологические направления семейной медиации основанной на казахстанских и зарубежных материалах.

В этой статье сделан акцент на семейную медиацию. Действительно, трудно сохранять самообладание при принятии решений, когда жизнь – это конфликт или конфликт с конкретным человеком. И опосредованное урегулирование спора, напрямую влияет на отношения между членами семьи. Тогда и приходит помощь в лице медиатора. Медиатор, сумеет уменьшить конфликт, дискриминацию и недопонимание между двумя сторонами или супругами. Следовательно, семейная

медиация сможет помочь не только конфликтам между парами, но и в воспитании детей, а также в разрешении имущественных, финансовых и семейных проблем.

Ключевые слова: теория медиации, методология, семейная медиация, медиатор, семейный спор, обе стороны, разрешение спора, Республика Казахстан.

Syzdykova S.M.¹

¹*al-Farabi Kazakh National University, e-mail: sauleshka-sm@mail.ru
Almaty, Kazakhstan*

THEORETICAL-METHODOLOGICAL DIRECTIONS OF FAMILY MEDIATION

Abstract

This article discusses the theoretical and methodological aspects of family mediation. Currently, several types of mediation can be distinguished. The author, firstly, talks about the features of mediation, secondly, about mediation in different areas, thirdly, about the further development of mediation in the family and the dynamics of its development.

The author focuses on the mediation process, the role and function of the mediator in resolving family disputes that have been of concern in recent years, and suggests ways to resolve them. Theoretical and methodological areas of family mediation are based on Kazakhstani and foreign materials.

This article focuses on family mediation. Indeed, it is difficult to maintain self-control when making decisions, when life is a conflict or a conflict with a specific person. And the indirect settlement of the dispute directly affects the relationship between family members. Then help comes in the person of a mediator. A mediator will be able to reduce conflict, discrimination and misunderstanding between two parties or spouses. Consequently, family mediation can help not only conflicts between couples, but also in raising children, as well as in resolving property, financial and family problems.

Keywords: theory of mediation, methodological, family mediation, mediator, family dispute, both parties, dispute resolution, Republic of Kazakhstan.

Қазіргі кезде жиі естіп жүрген медиацияның тарихына үнілсек, жалпы медиация – бітістіруәсімі (латынша «mediate» және ағылшынша mediation – делдалдық). Оның негізінде даулы мәселер бойынша тараптардың өзара тиімді келісімге келуі мақсатында медиатордың (делдалдың) қатысуымен жүргізілетін келіссөздерді айтамыз. Дау-шарды реттеу үшін қақтығысушы тараптардың үшінші тараптан көмек сұрауы – даулы мәселені дұрыс пайымдап, белгілі бір ортақ мәмілеге келу үшін аса қажет болды.

Негізінен келіссөздер, бітімгершілік туралы ақпараттар БАҚ-нда, оның ішінде медиацияға айтарлықтай көңіл бөлінбеген, себебі оны көбінесе екі жақты келіссөздің «болар-болмас» нұсқасы ретінде қарастырып келді. Әсіресе, «отбасылық медиатор» жайлы түсінікті қалыптастыруда, атап айтсақ, отбасылық дауларды реттеудің негізгі құралы ретінде медиацияны қолдау немесе оған қарсы бағалау қажеттілігі туындауы заңдылық. Кез-келген медиатор үшін ең алғашқы қадамы – екі тарап арасында дауды шешуде тығыз байланыс орнату. Әсіресе, халықаралық дауларды шешу барысында медиация барынша белсенді қолданылды. Ол түрліше аталды: «делдалдық», «кепілдік», «ізгі қызметтер ұсынушы» [1, 58]. Сонымен, «медиация» мен «делдалдық» құқықтық терминдері синонимдер десек болады. Негізінен «медиация» деп АҚШ, Европа халқы айтса, ал көрші ресейліктер «делдалдық» (посредничество) деп таниды. Бізде бұл ұғымдардың астары ежелден болған, қазақтың би-шешендері небір дауды шешіп, сөздің турасын айтқан. Бірақ, ел ішінде оларды «медиация, медиатор» деп емес, «алқа билер соты», «ақсақалдар кеңесі», «бітімгершілік», «келісім», «татуластырушы», «бітістіруші», «делдал» деп таныған. Онда қазіргі заманауи «медиация» ұғымы бізге мүлде жат емес, тәжірибеде, күнделікті өмірде тығыз байланыста болған. Бәрімізге белгілі ҚР Медиация Заңын қабылдағалы, «медиация» ұғымы қолданыста.

Қазіргі оқулықтарда шетелдік ғалымдар «медиация» ұғымын көптеген анықтамалар келтірілген. Алайда, ортақ нәрсе: бітімгершілікке келу. Мәселен, медиацияны – делдалдың (медиатордың) дауды реттеу бойынша қызметі тұрғысынан қарастырсақ, Г.Хесль медиацияны «барлық жауапкершілікті өзіне алуға дайын делдалдық етуші үшінші тұлғаның, медиатордың барлық қатысушылармен ортақ дауды өндіруге көмегі...» ретінде түсіндіреді [2, 23]. Осыған ұқсас пікірді ғалым В.Ф. Яковлевте былай жеткізеді: «Медиация – делдалдықтың бір түрі, ол дауласушы тараптар арасында бітімгершілік

келісім жасау мақсатында маманның дауды тараптардың келіссөздері аясында реттеуі бойынша қызметін білдіреді [3, 42]. Енді медиация жайлы анықтаманы «дауласушы тараптардың өздерінің рәсімге қатысуына назар аударуы» деп қарастырсақ, шынында да бұл анықтаманың дәлдігін Е.И. Носыреваның «Посредничество в урегулировании правовых споров: опыт США» атты мақаласынан көреміз. Оның айтуынша, «медиация – тараптардың өздерінің қайшылықтарын үшінші тәуелсіз қатысушы – делдалдың көмегі арқылы реттеу рәсімі» [4, 39]. Осыған орай, О.В. Александрова «Школа посредничества (медиации)» атты мақаласында «Медиация – тараптардың өз дауларын (конфликт) екі жақ үшін барынша тиімді шешілгеніне мүдделі болып табылатын үшінші бейтарап тараптың қатысуы арқылы өтетін келіссөз» [5, 17] деп тоқталады. Қарап отырсақ, авторлар бірінші медиатордың қызметіне назар аударса, сосын медиация ұғымын толық ашқан.

Медиация – дауласушы тараптарды олардың өзара түсіністігіне қол жеткізу және өзара тиімді келісім жасау мақсатында бейтарап тұлғаның – медиатордың (делдал) қатысуымен өткізілетін ерікті келіссөздерге енгізу арқылы бітістіру рәсімі. Оның белгілері төмендегідей: 1. Медиация – екі тарап та қорытындысында өздерін жеңімпаз ретінде сезінетіндей қарым-қатынас арқылы олардың екеуіне де қолдау көрсету бойынша дауды шешу рәсімі. 2. Медиация – ерікті рәсім. Медиация рәсімінің сәтті болу, болмауы тек тараптардың өздеріне байланысты. Дауласушы тараптардың медиаторды таңдауы, бір-бірінің айғақтары мен дәлелдерін талқылауда, өзара тиімді шешімге келу белсенділігі.

Жоғарыдағы белгілер тек жалпы медиация жайлы туралы түсінік бере алады, осы белгілердің арқасында дауласушы тараптар өзара келісімі бойынша өздері таңдаған, ұсынған медиатордың көмегіне сүйеніп, медиация арқылы дауды реттейді. Даудағы адамдар шешім қабылдау құқығын басқа біреуге береді, нәтижесінде маңызды мағыналар мен құндылықтар пайда болады. Даудың барысын саралап, дұрыс бағдар беретін «бейтарап тұлға» ғана медиатор болады.

Медиацияның технологиясына келер болсақ: екі тарапқа кездесу мүмкін болмаса, медиатор оларға ыңғайлы жағдай жасайды. Медиаторға, яғни үшінші тарапқа байланыс орнату өте маңызды. Дегенмен, жағдай барысында көптеген келіспеушіліктер орын алатыны сөзсіз. Медиатордың ерекше технологияларының бірі – күрделі келіссөздер мен пікірталастар жүргізе отырып, тіпті екі тараптың өтініші бойынша оңаша кездесіп, ашық сөйлесуге мүмкіндік береді. Сонымен, медиатор медиациялық шараны жүргізер кезде қатысушы тараптарға екі медиативті технологияны ұсынады: біріншісі, олар кездесетін орын нақтыланады; екіншісі, нормативтік-құқықтық база, демек, дауды талқылайтын ереженің негіздерімен таныстырады. Даудың әртүрлілігіне қарай, медиацияда медиаторлардың белгілі-бір дауды реттеуде нормативтік-құқықтық ережені айқын және интрузивті деңгейде көрсетуге тырысады. Бұл тараптар үшін, бір-бірімен жанжалдасып немесе жанжалда болған кезде өте маңызды. Кейде екіжақты келіссөздер процесі медиациясыз жүзеге асып жатқан секілді болуы мүмкін. Дегенмен, көп процесте медиация шарасы әлдеқайда көп жүруі мүмкін.

Тараптар өз нұсқаларын анықтаған соң, олар барлық артықшылықтарды бағалай алады және оларды қабылдау туралы келіссөздерді бастауға болады. Мұнда медиатор жиі қарым-қатынасты жеңілдету және қорытынды мәмілеге енгізілетін шынайылық шешімдерін тексеру үшін коммуникацияның фасилитаторы болып табылады. *Фасилитатор-медиатор* әр тарапқа өз ұстанымдарын дәйекті түрде қалыптастыруға және әркімнің көзқарасы бойынша сұрақтар береді. Сонымен қатар, өзара келіссөз басталған кезде медиатор шешім табуда белсенділікті «көп» немесе «аз» білдіруі мүмкін. Алайда, белсенді фасилитатор-медиатор шешімдерді дәл анықтауға көмектеседі.

Медиация әдісі әлеуметтанушылар мен әлеуметтік қызметкерлер, заңгерлер, психолог-консультанттар, отбасылық терапевттер қызметтерінің әдістемелік бағыттарын байыта алады. Бұл мамандардың дамыған коммуникативтік дағдылары оларға медиация технологиясын тез игеруге және оны жұмыста тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Қызметіне қарай медиация азаматтық, еңбекке қатысты, отбасылық және басқадай құқықтық қатынастарға байланысты қолданылады. Отбасылық медиация, отбасына ажырасу жағдайында туындаған даулар мен қақтығыстарды өзара тиімді реттеуге көмектеседі. Осы тұста тағы бір ұғым «трансшекаралық отбасылық медиацияға» кеңірек тоқталсақ. Трансшекаралық отбасылық медиация – бұл бір (немесе бірнеше) бейтарап, білікті үшінші тұлға (тұлғалар), медиатор жүргізетін процесс. Мұнда медиатордың шешім қабылдауға құқығы жоқ, бірақ тараптарға байланысты дауды реттеп, мәселелерін қалпына келтіруге көмектеседі. Қол жеткізілген келісім – олардың дауы үшін арнайы әзірленген шешім болып табылады, ал егер арада бала болса, ата-ананың шешімдері баланың ең жақсы мүдделерін ескеретініне кепілдік береді. Медиаторларға ең алдымен, олардың отбасына қатысты шешімдер үшін жауапкершілікті өзіне алу және бірінші кезекте сот жүйесінен тыс дауларды реттеуге тырысу ұсынылады.

Демек, барлық тараптар медиацияны пайдалануға келіссе, таңдалған медиатор медиация кестесін белгілейді. Медиаторды таңдау тәсілі нақты елге байланысты. Заңды өкілдер негізделген шешімдер қабылдау үшін тараптарға қажетті құқықтық ақпаратты бере отырып, маңызды рөл атқара алады. Жанама келісімдер, егер бұл туралы екі тарап сұраса, орындалуы мүмкін. Бұған, мысалы, соттың мақұлдауы немесе мемлекеттік нотариустың растауы арқылы қол жеткізуге болады. Медиатор дауды қайта қарауға және түзетуге мүмкіндік береді.

Сот талқылауымен салыстырғанда медиация салыстырмалы түрде бағасы арзан, қолжетімді. Медиаторлық рәсім салыстырмалы түрде тез жүргізіледі. Ол тараптардың өзара ыңғайлылығына орай, кез-келген уақытта оңай жоспарлануы мүмкін және әр түрлі орындарда өтуі мүмкін. Медиация икемді шешім қабылдауға (жеке) мүмкіндік береді және тараптар арасындағы болашақ сындарлы қарым-қатынастар мен байланыстарды қолдауға немесе құруға көмектеседі. Медиация процесінде заңды өкілге қолдау көрсету және кеңес беруі де мүмкін. Тіпті, медиация болашақ сот талқылауын қысқартуы мүмкін [6].

Егер істің медиация үшін сәйкес келмейтіндігі немесе бір (немесе екі) тараптың медиаторға жүгінгісі келмейтіндігі белгілері болса, сот органдарының араласуы қажет. Істің жарамдылығын тексеру кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылық және оның дәрежесі, есірткіні немесе алкогольді теріс пайдалану, балалармен қатыгез қарым-қатынас және т. б. сияқты ықтимал қатерлерді анықтауға ерекше назар аударылуы тиіс. Істің жарамдылығы туралы мәселе жеке негізде және істің медиаторы мен делдалдық ұйым қолданатын стандарттарға сәйкес шешілуі тиіс.

Медиация мәселелері бойынша талдауларға сүйене отырып, медиацияның бірнеше түрін анықтадық, оның бастылары, атап айтқанда бағалау және терапевтік. *Бағалау медиаторында* медиатордың рөлі таза медиациялық және судьялық рөлді біріктіруден тұрады. Медиатор тараптардың көзқарасын және ықтимал шешімдерді қарастырады. Кейде, тараптардың мәліметтері – толық, дұрыс емес немесе түрлі түсіндірулерге жол беретіні ықтимал болса, онда бұл жағдайда медиатор шешім ұсынады. *Терапиялық медиацияда*, медиатордың рөлі отбасылық дауды реттеу процесінің бейімделуі болып табылады. Бағалау медиациясы ата-аналар теріс қарым-қатынасты жасырмақшы болғандықтан және медиатор өз бағасын шектеулі негізде жасайды. Осылайша, бағалау медиациясы дау-шар, жанжал деңгейі жоғары отбасылар үшін ұсынылады.

Отбасылық дауларды реттеу өте қиын екенін білеміз. Мысалы, ерлі-зайыптылар бірлесіп тапқан мүлікті бөлу, мәселені шешу, балалардың кіммен қалатындығы, алименттің тәртібі мен мөлшері және т.б. Мұндай оқиғалардың эмоциялық күйзеліс жағдайында дамуы кезінде ерлі-зайыптылар дұрыс шешім қабылдай алмайды.

Медиация мүмкіндігі дау, жанжал деңгейі жоғары отбасыларында бейімделеді, соның арқасында медиация жан-жақты. Медиатор үзіліс сәтімен байланысты эмоционалдық немесе басқа да факторлар туралы пікірталасты аша алады. Тараптар сындарлы талқылауда, мысалы, мәдени айырмашылықтарда көмек ала алады. Медиатор сондай-ақ ата-аналарға «үй тапсырмасын» бере алады. Медиатор ата-аналарға өздерінен балаға көңіл аударуға көмектеседі. Бұл әргүрлі болуы мүмкін, бірінші кезекте бала естілетіндей немесе медиация кезінде баланың көзқарасын жеке, отбасылық жағдайға бөлу қажет және болашақта бұл медиацияда қолданылады [7]. Расында, медиацияны тек дауларды реттеу әдісі ретінде ғана емес, сонымен қатар қоғамда өзін-өзі ұстау тәсілі ретінде де, коммуникацияны сауатты құру ретінде де қарастыру қажет. Сондай-ақ медиацияны қазақстандық қоғамында қақтығыстардың алдын-алу ретінде қарастыруға болады. Адам – қоғамның бір бөлігі болып табылады, сондықтан ол сындарлы диалогты дұрыс жолға қою, сондай-ақ келіссөздер дағдысы болуы тиіс [8, 212-237]. Осының барлығы медиация институтының дамуына ықпал етеді. Медиацияны біз дерлік ұмытқан және жоғалған заманауи мәдениет тәжірибесін қалпына келтіру ретінде қарастыруға болады. Медиациялық дауларды шешу жолымен проблемаларды неғұрлым конструктивті тәсілмен шешуге тараптарды оқыту әдісі бола алады. Бұл тараптарға олардың жанжалдарының нақты көздерін түсінуге көмектесу тәсілі. Медиация кейде адамдарға олардың шын мәнінде мазалайтынын және басқа тарапты мазалайтынын түсінуге көмектеседі.

Осылайша, медиация әрбір адамға пайдалы, өйткені ол тек тыңдауды ғана емес, сонымен қатар сұхбаттасушының эмоциясын түсінуге үйретеді. Әдетте адамдар өз сезімдерін айту үшін өте ашық болғаны дұрыс. Олар ашуланған немесе ренжіген, қайғылы немесе бақытты болған кезде айту жеткілікті. Олардың бет өрнегіне назар аудару немесе олардың дауыс үнін тыңдау керек. Бұл адамды жақсы түсінуге көмектесетін маңызды фактор. Қазіргі медиацияда қолданылатын ең өнімді әдістердің бірі - диалог феноменін субъектілердің өзара іс-қимылының қарама-қайшы түрі ретінде дұрыс пайдалану, өйткені нақ диалогта монологтан диалогқа ақылға қонымды динамика жүреді,

диалог диалектикасы ашылады, әрқайсысының диалогтік ұстанымының әмбебап құндылығы, сондай-ақ медиатор қызметіндегі объект аралық диалогтың озық үрдістері мен өзіндік бағалылығы көрінуі мүмкін.

Отбасылық медиацияның кезеңдері бірнешеу, мәселен медиаторды тараптармен таныстыруды, тараптарды үдеріспен таныстыруды қамтиды. Бұл кезеңде сенімді қатынастар қалыптасады. Медиатор тараптардың үміттерін, олардың тілектерін зерделейді. Әрі қарай даумен жұмыс басталады. Медиатордың міндеті – дау көріністерін және оның табиғатын диагностикалау.

Екі тарап арасындағы жұмыстың одан әрі жоспарына қатысты келісімге қол жеткізгеннен кейін даудың әрбір қатысушысы жағдайдың көзқарасын сипаттайды. Медиатордың осы кезеңдегі маңызды міндеті – қатысушыларға ынтымақтастықтың жайлылығын қамтамасыз ету. Көмекке тиімді шешім қабылдау үшін тараптарды бағыттап алатын техникалар келеді: мүдделерді талаптан, адамдардан болашақта өткен проблемалардан, үдерістен нәтижеден ажырату.

Елімізде медиация шаралары қарқынды жүруде. Мәселен Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаев астаналық отбасыларға «бір терезе» қағидаты бойынша заңгерлік, психологиялық, әлеуметтік қызмет көрсететін орталықтың жұмысымен танысты. Бұл жерде денсаулық сақтау, білім беру, кәсіпкерлік, атаулы әлеуметтік көмек алу және тұрғын үй бағдарламаларының орындалуы жайында кеңес алуға болады.

Бүгінде Қазақстан халқы Ассамблеясының қоғамдық медиаторларды дайындайтыны белгілі. Медиаторлардың қатарына ел арасындағы беделді, танымал тұлғалар да кіреді. Медиаторлар араздасқан екі тарапты мәмілеге келтіріп, қоғамдық дау-дамайларды шешуге атсалысып, тегін көмек көрсетпек. Ол үшін қоғамдық медиаторлар арнайы семинарларға қатысып, тәжірибелі мамандардан дәріс алады.

Мәселен, Қазақстан халқы Ассамблеясы төрағасының орынбасары Л.Прокопенконың адамдар арасындағы өзара сенім деңгейін арттыру маңызды екенін айтты. Оның айтуынша, «...медиацияның дамуы азаматтардың құқық қорғау органдарына сенімімен тікелей байланысты. Президент Әкімшілігіндегі азаматтарды қабылдау жұмыстарына қатысқанымда шағымданушылардың 90 пайызы сот үкіміне наразы екенін байқадық. Олардың көбі – мемлекеттік мекемелермен соттасушылар. Бұл құқық қорғау жүйесінде әрбір субъектінің нақты орнын айқындайтын қосымша тетіктердің қажет екенін көрсетеді».

ҚХА төрағасының орынбасары, кәсіби медиатор Ш.Пулатов: «ата-аналар мұғалімдермен, балалар өз арасында, мұғалімдер де бір-бірімен түсініспей жатады. Осындай жағдайда біздің медиаторларымыз оларға көмек береді. Егер медиация саласы мектептен басталса, келешекте балаларымыз сотқа бармай, мәселелерді бітімге келу арқылы шешетін болады» десе, осы медиаторлық көмекке ақы төлеу мәселесі жайлы Қазақстан халқы Ассамблеясы төрағасының орынбасары, кәсіби медиатор Ю.Келиговтың айтуынша, қарапайым азаматтарға медиатор қолжетімді болуы үшін бюджеттен қаржыландыруы керек.

Бүгінде елімізде медиаторларды дайындайтын 120 қоғамдық орталық тіркелген. Дегенмен кәсіби мамандарды даярлаудың сапасы бақыланбайды. Сонымен бірге медиация институтын қалыптастыруға Жоғарғы соттың «Татуласу: сотқа дейін, сотта», «Отбасы соты», «Сот медиациясы» жобалары үлкен үлес қосып жүр. Қазір қазақстандық судья өкілдері сотқа дейін татуластыруға көңіл бөлуде. Бұның нәтижесі де жаман емес. 2019 жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша, 3000-нан көп азаматтық іс қаралды. Оның 2500-інде медиация қызметтері іске тартылды. Бітімге келу нәтижесінде биыл 500 млн теңге көлемінде қаражат мемлекетке қайтарылған [9]. Біздің пікірімізше, шынында, бұл мәселені шешу медиация институтын дамытуға күш береді. Екі тарапты мәмілеге келтіру сот өкіліне үкім шығарудан да қиын. Азаматтарды сотқа жеткізбей татуластыру үлкен тәжірибе мен біліктілікті қажет етеді. Маманның әлеуметтану, психологиядан хабары болуы қажет. Бүгінде сот халыққа түсіндіру жұмыстарын жүргізіп тұрады. Халықты ақпаратпен қамту да жолға қойылды. Кәсіби медиаторлар ол үшін медиацияны дамытудың отандық концепциясын жасауды ұсынды. Сондай-ақ мамандар мектептер мен медицина мекемелерінде медиация кабинеттерінің ашылғанын мәлімдеді. Олар мұндай шаралар медиацияның қоғамдағы ролін айқындап, қолдану аясын кеңейтуге бағытталғанын жеткізді.

Қорыта келгенде, бүгінде Қазақстанда медиация институтын нығайту және одан әрі дамыту бойынша шаралар жүргізу өте маңызды. отбасылық медиацияның теориялық-әдістемелік бағыттары Біріншіден, азаматтарды медиациялық ақпаратпен көбірек қамтамасыз ету. Екіншіден, «Жанұя» орталығының тәжірибесі секілді көптеген медиациялық бастамалар еліміздің барлық аймақтарында

іске асырылса даудан гөрі, қоғамда келісім артары сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Лукьяновская О.В., Мельниченко Р.Г. Основы юридической конфликтологии и медиации / ФГОУ ВПО «Волгоградская академия государственной службы». – Волгоград: Изд-во ФГОУ ВПО ВАГС, 2011. – 96 с.

2 Хитер Ален. Примирение по собственному желанию. Медиация как инструмент разрешения трудовых споров // Медиация и право. – 2009. – №11.

3 Яковлев В.Ф. Закон свободного применения // Медиация и право. – 2006. – №1.

4 Носырева Е.И. Посредничество в урегулировании правовых споров: опыт США // Государство и право. – 1997. – №5.

5 Александрова О.В. Школа посредничества (медиации) // Третьейский суд. – 2006. – №2.

6 What is cross-border family mediation? 30.10.19.

https://e-justice.europa.eu/content_crossborder_family_mediation-372-en.do

7 Паркинсон Л. Семейная медиация. – Москва: Межрегиональный центр управленческого и политического консультирования, 2010. – 400 с.

8 Диалог как противоречивая форма межсубъектного бытия // Мир конфликта: субъект и реальность / под ред. В.В. Горшковой. – СПб.: СПбГУП, 2015. – С.212-237.

9 Қасым-Жомарт Тоқаев «Жанұя» отбасын қолдау институты орталығына барды. <https://egemen.kz/article/212517-qasym-zhomart-toqaev-zhanuя-otbasyn-qoldau-instituty-ortalyghyna-bardy>. – 01 Қараша, 2019 ж.

МРНТИ 11.25.45

Yenglik Dossymkhan¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, e-mail: yenglik89@mail.ru
Astana, Kazakhstan

INTEGRATION PROJECTS OF THE EUROPEAN AND EURASIAN REGIONS: COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

Integration processes in the European and Eurasian regions play an important role in the modern system of international relations. They affect not only the capacities of the states participating in integration projects and their population, but also the general development trends of the world economy and international relations, the political and economic situation in third countries and the peoples' lives residing in other regions. Therefore, it is obvious the importance of how such regional integration projects are unfolding. The product of European integration is the well-known European Union (EU), whereas in the Eurasian space a new integration project the Eurasian Economic Union (EAEU). Both projects are the important economic and political unions for their geopolitical regions. The author of this article examines the phenomenon of these unions, gives a comparative analysis of the main differences, considers the challenges these unions face in mutual cooperation.

Keywords: economic and political integration, European Union, Eurasian Economic Union, international relations, economic and political union, integration projects.

Е.Д. Досымхан¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

«ИНТЕГРАЦИЯ» ҰҒЫМЫНЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Еуропалық және Еуразиялық аймақтардағы интеграциялық процестер қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде маңызды рөл атқарады. Олар интеграциялық жобаларға қатысатын мемлекеттердің мүмкіндіктері мен олардың халқына ғана емес, сонымен қатар әлемдік экономика мен халықаралық қатынастардың дамуының жалпы тенденцияларына, үшінші елдердегі саяси және экономикалық жағдайға және басқа аймақтарда тұратын халықтардың өміріне әсер етеді. Сондықтан мұндай аймақтық интеграциялық жобалардың қарым-қатынасының қай бағытта дамуының маңыздылығы айқын. Еуропалық интеграцияның өнімі бәрімізге белгілі Еуропалық Одақ (ЕО), ал соңғы онжылдықта Еуразия кеңістігінде жаңа интеграциялық жоба - Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) пайда болды. Екі жоба да геосаяси аймақ үшін маңызды экономикалық, саяси бірлестік болып табылады. Мақаланың авторы осы одақтардың құрылуын, негізгі ұқсастықтар мен айырмашылықтарға салыстырмалы талдау жасайды, сонымен қатар бірлестіктер өзара ынтымақтастықта қандай қиындықтарға тап болатынын қарастырады.

Түйін сөздер: экономикалық және саяси интеграция, Еуропалық одақ, Еуразиялық экономикалық одақ, халықаралық қатынастар, экономикалық және саяси одақ, интеграциялық жобалар.

Досымхан Е.Д.¹

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНЯТИЯ «ИНТЕГРАЦИЯ»

Аннотация

Интеграционные процессы в европейском и евразийском регионах играют важную роль в современной системе международных отношений. Они влияют не только на возможности государств, участвующих в интеграционных проектах, и их население, но и на общие тенденции развития мировой экономики и международных отношений, политическую и экономическую ситуацию в третьих странах и жизнь народов, проживающих в других регионах. Поэтому очевидно значение того, каким образом складываются отношения таких региональных интеграционных проектов. Продуктом европейской интеграции является всеми нами известный Европейский союз (ЕС), тогда как на евразийском пространстве в последнее десятилетие зародился новый интеграционный проект Евразийский экономический союз (ЕАЭС). Оба проекта являются важным экономическим, политическим объединением для своего геополитического региона. Автор данной статьи рассматривает феномен этих объединений, приводит сравнительный анализ основных сходств и отличий, также рассматривает с какими вызовами сталкиваются эти объединения при взаимном сотрудничестве.

Ключевые слова: экономическая и политическая интеграция, Европейский союз, Евразийский экономический союз, международные отношения, экономический и политический союз, интеграционные проекты.

Introduction. Integration is becoming the leading trend in the world system development. In the conditions of the modern global world, single countries have less chances for effective participation in world processes, while countries acting together with their partners in the format of general integration projects gain new opportunities to increase their activities' efficiency.

The modern system of international relations is characterized by such features as increasing the significance of the regional level, strengthening the role of the regions, actively creating regional unions or even integration unions, cooperation between regions.

The revitalization of regional processes in the modern world has objective reasons. Firstly, the disappearance of the bipolar system contributed to this. If during the Cold War, events at the global level played a key role, such as interaction between the superpowers, which largely determined the situation in various regions, for example in Europe. Now there is an opportunity for more active policies on the part of regional powers.

Secondly, globalization and complex interdependence contribute to the specialization of regions that are more profitable to develop those sectors of the economy they can use their competitive advantages in. As a result, more and more features of the regions appear depending on their role in the global economy, and there is also a growing interest in cooperation with other regions that can supply missing goods and services.

Thirdly, the liberalization of world trade and the interest of the regions in expanding the markets for their products also contribute to the development of interregional relations. Regions seek to strengthen their place in modern international relations, in the world economy, to participate more actively in the globalization process [1].

It turns out that strengthening the significance of the regional level is connected with both political and economic reasons, but the greater importance is given to the economic motivation of the regions, their interest in focusing in the most favorable sector using their competitive advantages, and expanding the market for their goods and services. Moreover, economic interests often help solve political problems. In many cases states, as rational actors, are themselves interested in participating in integration projects [2]. In addition, it is beneficial for regional unions of states to cooperate with other regions either due to geographic proximity or due to economic interdependence.

In recent decades, active implementation of integration projects has been observed worldwide: the European Union and the European Free Trade Association in Europe, the Eurasian Economic Union in the post-Soviet space, the North American Free Trade Area, the Community of Latin American and Caribbean States, the Andean Community, the Common Market of South America and the Union of South American Nations in America, the Association of Southeast Asian Nations and the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf in Asia, South Arab Maghreb, East African Community, Economic Community of West African States, West African Economic and Monetary Union, Economic Community of Central African States, Community of Sahel-Saharan States, Common Market for Eastern and Southern Africa on the African continent.

Of course, many of these projects began to be implemented during the Cold War, but from early 90s they began to develop more actively, as was the case with the process of European integration. Traditionally, integration unions have built relations with third countries on the basis of bilateral agreements, and not within the framework of regional formats. However, even such bilateral ties have the potential to lead to the formation of mega-regions, as in the case of negotiations between the participants in European integration and North American states. The EU negotiations with Canada led to the signing of a Comprehensive Economic and Trade Agreement in 2016. More ambitious plans were associated with the United States. Since 2013 the EU has been negotiating with the United States on the creation of a Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). Prior to this, other forms of interaction between the European Union and the United States, for example, the Transatlantic Economic Partnership (since 1998) and the Transatlantic Economic Council (since 2007) were formed. But the creation of a TTIP has ensured a transition to a radically new level of cooperation and the formation of the largest free trade zone in the world, affecting the modern system of international relations. Gradually, integration unions, in addition to contacts with countries, began to establish interregional cooperation, for example, interregional cooperation with Mercosur (since 1999), with which the EU has been negotiating interregional free trade zone with Mercosur since 2000, partnership between the EU and Africa (since 2007), which has defined a long-term development framework of further cooperation between the European Union and Africa [3].

It would seem that the development of interregional cooperation is a pronounced tendency of modern international relations, but circumstances do not always occur favorably for such projects. Most often we are talking about political forces defending the interests of a particular state or region, perceiving interregional projects as a threat to national/regional interests, producers, traditions. Indeed, interregional projects along with certain benefits suffer some losses, if usually competitive producers win, state-subsidized producers who are unable to withstand competition within the framework of interregional trading space often lose.

Methodology. The main purpose of this article is to study European and Eurasian integration based on the EU and the EAEU. The author tried to make an analysis of formation of the EU and the EAEU, the strengths and weaknesses of these integration unions, the main differences and shared fields, and what problems these unions face in cooperation and if successful mutually beneficial cooperation is possible. In addition, the author provides an evaluation of these projects' future development.

The objectives of this article define the research methodology, which consists of the following elements:

- applying a historical method by studying various materials;
- analysis of information on the official websites of the EU and the EAEU;
- conducting a comparative study of differences and similarities of two projects;
- analysis of the current state and evaluation of the development prospects of the relationship between the EU and the EAEU.

Results of Research. European countries were among the first to join the integration processes, creating the most successful integration structure - the European Union. The history of the European Union began in

1951 with the formation of the European Coal and Steel Community (ECSC), which consisted of six countries (Belgium, Italy, Luxembourg, the Netherlands, France and Germany). All tariff and quantity restrictions on trade of these goods within the countries were removed. On March 25, 1957 the Treaty of Rome was signed, which established the European Economic Community (EEC) on the basis of the ECSC and the European Atomic Energy Community. In 1967 the three European communities (the European Coal and Steel Community, the European Economic Community and the European Atomic Energy Community) united in the European Community. The Schengen Agreement on the free movement of goods, capital and citizens was signed on June 14, 1985. The treaty provides the abolition of customs barriers within the European Union while tightening control at the EU external borders (entered into force on March 26, 1995) [4].

On February 7, 1992 in Maastricht (the Netherlands) an agreement was signed on the creation of the European Union (entered into force on November 1, 1993). The treaty concluded the issues of previous years in settling the monetary and political systems of European states.

In order to achieve the highest form of economic integration between the EU states, the euro was created - the single currency of the EU. In non-cash form in the territory of the EU Member States the euro was introduced from January 1, 1999, and cash banknotes - from January 1, 2002. The euro replaced the ECU - the currency unit of the European Community, which was a basket of currencies of all EU member states.

If we look at the situation in the European region, the EU initially built relations with specific countries of this region, drawing on the experience of interaction with third countries that had already been established, offering trade and economic agreements, partnership and cooperation agreements or union agreements. Gradually, the EU began to develop a diversified approach in relation to various regions. The Eurasian region was partially affected by the Northern Dimension, and then became an object for the European Neighborhood Policy and the Eastern Partnership. But these EU regional programs are defined within the European Union, based on EU decision-making procedures. As a result, they are criticized for the fact that they do not take into account the differences between the countries of the neighboring regions and do not reflect the interests of partners, focusing more on European interests. Most likely, the format of interregional cooperation would be more beneficial for the countries of the Eurasian region, since they were more able to defend their interests, and this applies to both the European/Western direction and the Asian/Eastern direction. We can refer to the opinion of the Eurasian Economic Commission board member T. Valova: "We believe that this (creating large partnerships - Ed.) is a completely normal trend", "EAEU... needs to have balanced partnerships: western with the EU, and eastern with China and other countries of the Asia-Pacific Region" [5].

The countries of the post-Soviet space have an objective need to create a union of interested countries equal in status to the European integration. A Eurasian Economic Union (EAEU) emerged, which was based on the European integration model. During the first official visit to Russia in March 29, 1994, at Lomonosov Moscow State University, the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev for the first time came up with the idea of forming a Eurasian Union of States. For a long time Eurasian space has been a platform for fruitful cultural, social, economic and political cooperation, presence of deep traditions, as well as many years of historical experience is obvious.

At the heart of Eurasian integration lies the idea of building a multipolar world, with which the geopolitical project - the Eurasian Economic Union is being aligned. In fact, the modern multipolar world is a system of global regions, which means "the formation of regional centers of economic, political, cultural and civilizational nature".

The Eurasian Economic Union is an international integration economic union, the creation agreement of which was signed on May 29, 2014 and came into force on January 1, 2015. It united Russia, Kazakhstan and Belarus.

Turning directly to the analysis of the main stages of the development of integration processes in the Eurasian region, we emphasize that Eurasian integration began in completely different conditions from European integration, which was reflected in a number of features of its development process. If in most regions of the world integration processes are preceded by a certain convergence of states, partnership, cooperation, and integration grows out of the convergence processes of countries, the Eurasian integration began with the disintegration of the world's largest state. This explains the fact that phasing integration processes in the Eurasian region have their own nature.

This is one of the principal differences between the EAEU project and the EU: in the state of a bipolar world, European integration was primarily of an economic nature, starting with the sectoral interaction of several countries. Unlike European, Eurasian integration is aimed not only at the economy, but also, to a

large extent, at politics: given the US interest in the Eurasian region, as well as the expansion of American influence to the east, Russia as the main actor in the Eurasian region needs the maximum number of allies to compete and ensure both economic and military security in the region. In this regard, the economic benefit of the inclusion of the rest of the former Soviet republics in the Eurasian integration project can be set to the background, and strengthening of geopolitical positions comes to the fore.

In the realities of the post-Soviet space, the search for a mutually acceptable model of interaction was an extremely difficult task, since the countries of the Eurasian region, firstly, are oriented towards different development directions. Secondly, they have different integration potential, expressed in the level of economic development and readiness for interstate interaction. Attention should be paid to the fact that this problem was also relevant for European integration, since each participant had his own views on the goals and forms of the implementation of the integration interaction.

In the European Union, two forms of integration development differing in their principle were formed. The first form is expansion implied the involvement of new participants in the process of European integration. The second form is deepening. It assumed the enhanced development of ties between the already existing participants of integration. Let me consider each of them in more detail. As noted above, with the expansion of European integration, special attention was paid to increasing the number of participants. This form meant a complication of the structure of the European Union and a slowdown of the integration process itself, since each new participant is a new look at integration, pursuing its own goals and its own benefits. The slowdown in integration was also due to the need to adapt the new participant in accordance with the already established EU standards and rules. On the other hand, new participants are new players in the common internal market of the European Union, of interest, firstly, for the development of the economy of the EU itself, and secondly, for export-oriented countries as potential buyers [6].

The deepening of integration, on the contrary, implies the accented development of already existing ties through more detailed mutual integration. This process involves the unification of legislation and the empowerment of supranational bodies with a large number of powers at the expense of a proportional reduction of the sovereignty of participants. The process of the development of European integration has revealed a complex of difficulties faced by states that differ in the level of development in an attempt to move toward a common goal at a single pace. In a situation where a participant of integration, due to internal reasons and existing circumstances, cannot take part in the integration process, a mechanism of so-called "flexible integration" was introduced in the European Union. It provides a different degree of involvement of each of the participants. This mechanism has acquired a whole conceptual framework, including various forms of interaction, to some extent reflecting the essence of "flexible integration": *avant-garde* (*avant-garde*), *solid core* (*core Europe*), *participation by choice* (*a la carte*), *different speed integration* (*multi-speed*). The concept of "flexible integration" was originally envisaged by the fundamental treaties of the European Union [6].

It allowed the EU states to develop the areas that were most relevant for them at that time. It can be assumed that this interaction format was a kind of "experiment", where countries united in groups and acted in accordance with the goals of the European Union, but with the addition of a number of features enshrined in the treaty. As an example of such an "experiment" and the implementation of the concept of flexible integration, we can mention the Schengen Agreement, which was originally based on five states, currently including 26 states. It should be noted that the borrowing of such a mechanism of integration from the West was a vital measure to ensure the subsequent development of Eurasian integration.

The use in the Eurasian region of the model of multi-level, multi-speed integration has become a way to overcome the integration crisis. The use of this model assumes the existence of common interests among states, which lead to an increase in the intensity of interaction in certain areas. The variety of forms of integration interaction allows the member states to establish closer cooperation without prejudice to the interests of other CIS participants.

Thus, states are not subject to any obligations, which allows everyone to independently choose areas of cooperation in accordance with their capabilities. Integration processes that are forming on a multilevel principle reflect the prevailing realities in the post-Soviet states. When adopting the model, it was assumed that the leading group of countries would carry out economic and then political integration at an accelerated pace, thereby creating a "hotbed", a basis for integration, and then as political and economic ties strengthened, the rest of the states would join according to their capacities.

In the author's opinion, the use of this model was an important step towards overcoming a crisis situation and, due to a complex of reasons, the concept of multi-level integration was the best option at that time. Having eliminated a number of shortcomings, the countries-participants of integration could begin to

develop more progressively and effectively. It should be noted once again that the problem of the low efficiency of the CIS is caused not only by shortcomings in the structure and mechanisms of the functioning of the Commonwealth, but also by a whole complex of factors that hinder and slow down the integration process. This point is the main manifestation of the multi-level and multi-format integration model, which is fundamentally different from the integration format that has developed in the European Union.

It is known that the factor hindering the development of integration in the Eurasian region is the difference in economic interests. The lack of full consistency leads to the need of making a significant number of amendments to the agreements and contracts concluded, which, firstly, negatively affects the speed of integration development, and secondly, reduces the efficiency of the integration association.

It should be noted that relations between the EU and the EAEU are not easy. Many experts recognize the areas for mutually beneficial cooperation, primarily in trade and investment. For the EAEU countries, the European Union is the main trading partner (with a total trade volume of over \$ 148 billion), for the European Union the Eurasian Economic Union is the third trading partner. Russia and Kazakhstan are actively investing in the EU countries. In addition, the population of the EAEU member countries positively perceive the EU and welcomes the cooperation potential with the EU [7, pp. 19-30].

Despite this, there are issues that prevent the parties to agree. Let me consider what exact problems I am going to talk about. They can be divided into several groups. The first group includes institutional problems. First of all, we are talking about the difficulty of making decisions by each regional project within the framework of existing procedures. In the EAEU, decisions in the main institutions, including the Council of the Eurasian Economic Commission, the Eurasian Intergovernmental Council and the Supreme Eurasian Economic Council, are adopted by consensus. In the European Union, issues related to cooperation with third countries or regional blocs should be resolved in the European Council and the Council of the EU on the basis of unanimity. The existing procedures, which determine the principles of decision-making, when it is necessary to ensure consensus or unanimity, are intergovernmental in nature and, in fact empower each state participating in the union to block the agreement. Institutional problems are most acute in the European Union, since now 28 states are participating in it. Some of these states are not interested in cooperation with the EAEU, and some are skeptical about the Eurasian integration project itself, considering it an attempt to re-establish the Soviet Union. As a result, it is difficult for the European Union to come to a common opinion. Institutional problems include misunderstanding by the EU of which official or institution should be negotiated in the EAEU. The Europeans believe that the Eurasian project is developing mainly due to the support of Russia, therefore, main negotiations should most likely be conducted not with colleagues from the EAEU institutions, but with the Russian leadership.

Finally, one more institutional problem is the non-participation of Belarus in the WTO, which complicates the coordination of trade issues. It is true, Belarus began negotiations on accession to the WTO in 2016. In another group, you can combine problems of a political nature. These include differences between Russia and the EU countries, both in the situation directly in the Eurasian region (in South Ossetia, Abkhazia and Ukraine), and in the situation outside the region (in Syria). It seems that political and economic issues can be divided if we are guided by common interests, make all decisions pragmatically and, without paying attention to political differences, facilitate trade relations [8].

However, as relations between Russia and the European Union show from 2014, it was not possible to escape from political problems. They led to mutual sanctions and extremely negative economic consequences for both parties. Another group of problems hindering the development of EU-EAEU relations is related to the influence of elites on integration projects. It must be said that in each case there are specific features that depend on the interests and values of the political elite in each region. Elites well represent their own interests, but often do not understand the interests of other elites and underestimate the existing contradictions. The most serious differences are related to value differences. But it is precisely the values that influence the interpretation of events, the perception of international actors and the narrative that the elites are beginning to broadcast.

Often, it is precisely values that prevent elites from making rational decisions, acting on the basis of mutually beneficial interests, and ultimately cooperating in the economic field, not paying attention to political problems. Accordingly, the differences between the elites and the lack of mutual understanding negatively affect the potential opportunity for regional unions to move to more active interaction. Separately, geopolitical problems should be highlighted. First, we are talking about traditional geopolitical priorities. For the European Union, the most favorable is the interaction with the countries of North and Latin America, these are the regions with which the EU develops its trade relations in the first place, with which the attempts

to create inter-regional formats are implemented.

Secondly, it is necessary to take into account the importance of external actors: the United States and China. The United States actively intervenes in events in the European and Eurasian regions, influencing and lobbying its interests. The PRC also seeks to protect its interests in Europe and in the post-Soviet space, intensifies bilateral cooperation with the countries of the Eurasian region, participates in the SCO, promotes the “New Silk Road”. It turns out that the potential cooperation of the EU and the EAEU is still losing geopolitical competition with other projects. The next group of issues that complicate the interaction between the EU and the EAEU include conceptual differences. Of course, in the European and in the Eurasian region, attempts have been repeatedly made to conceptualize the prospects for the development of relations between the regions, but it was difficult for the parties to agree on both the concepts themselves and their content. The first concept - a common European home was supported by both the Soviet leader (M.S. Gorbachev) and the leader of a Western European country (F.Mitterrand). But then conceptual differences began to occur between the EU and the Russian Federation. The European Union proposes the concept of Greater Europe, but then on its basis forms the European Neighborhood Policy, which becomes the main instrument of the EU policy towards its neighbors in the east and south. This policy is considered as the initiative of the European Union, and the countries of the Eurasian region are perceived as objects of EU policy. Russia, on the contrary, interpreted Greater Europe as a space from Lisbon to Vladivostok with the possibility of implementing common economic and other projects. President of Belarus A.G. Lukashenko put forward the idea of “integration of integrations”, which is based on the need for cooperation between integration projects to solve common problems.

The Minister of the Eurasian Economic Commission, T. Valovaya, supports the idea of the Trans-Eurasian partnership, considering that the EAEU needs to “interact with Europe and with the countries of the Asia-Pacific region - this is building two tracks of the same process” [8].

Finally, it is necessary to take into account the problems that arise between the EU and the EAEU when discussing specific aspects of cooperation, first of all, possible ways of converging quality standards. There are several options for approximation of legislation: by mutual concessions, the use of standards mainly either by the EU or the EAEU, based on common international standards, for example, standards set by the International Organization for Standardization (ISO) and the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). The advantage of this option is the fact that all EU and EAEU countries are participating in ISO and UNECE [3].

Conclusion. Thus, it can be stated that in the relations between the EU and the EAEU dominance of political aspects over economic ones could be observed. At the first glance European and Eurasian regions are economically interested in cooperation, because economically they successfully complete each other. However, two integration projects cannot yet find a basis for cooperation. Political and conceptual differences, competing geopolitical priorities, differing values and visions of possible interaction hinder the cooperation development. If we manage to overcome the existing differences, then both regions will be able to benefit. This will allow the EU and the EAEU to more actively defend their positions in the global economy of the 21st century.

The initial plan of the Eurasian project of Russia, Kazakhstan and Belarus envisaged the creation of a free trade zone between the EAEU and the EU as “a united Greater Europe from Lisbon to Vladivostok”. However, despite the relevance of discussions on the prospects for cooperation of the European and Eurasian Unions, it is quite clear that after the Ukrainian crisis of 2014 and the subsequent sanctions of the West towards Russia that led the Russian-European dialogue to a deep crisis, cooperation on the same basis will be difficult for a long time. Nevertheless, most likely in the long term, relations between the EU and the EAEU will still be established, most likely within the framework of the project to recreate the Great Silk Road in the space of modern Eurasia.

Obviously, the creation of the European Union, as we see it now, took more than 60 years and therefore the Eurasian Union needs time.

References:

- 1 Kosov Y., Toropigin A. (2016) *Trade Factor in Global and Regional International Relations. Administrating Consulting. No.11, pp. 8-17.*
- 2 Zevin L. (2016) *Mega-regions in a globalizing economy. World economy and international relations. No.8, pp. 26-33.*
- 3 Zaslavskaya N. (2017) *Problems of interaction between the EAEU and the EU. Administrating consulting. No.11, pp. 33-39.*
- 4 Wikipedia. *European Coal and Steel Community. Available at: <https://ru.wikipedia.org/>*

5 RIA News. (2017) ECE: the trans-Pacific partnership opens up new opportunities for the EAEU. Available at: <https://ria.ru/economy/20151201/1333541346>

6 Lagutina M. (2015) EU and EEU: Problems and Prospects of the Cooperation in the Current Geopolitical Conditions. *Administrating Consulting*. No.11, pp. 124-136.

7 Tkachenko S. (2016) Positive agenda of the EAEU and the EU dialogue in the new geopolitical conditions. *Dialogue: politics, law, economics*. No.2, pp. 19-30.

8 Glittova Ya., Kosov Yu. (2016) Comparative institutional and political analysis of European and Eurasian integration. *Administrating consulting*. No.11, pp. 27-40.

МРНТИ 11.15.23

Жангужекова Д.Ж.¹

¹*КазНУ им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан*

ТРАНСФОРМАЦИЯ УСТОЙЧИВОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ БИФУРКАЦИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ РАЗБОР

Аннотация

С начала нынешнего столетия понятие «бифуркация» все чаще используется при обсуждении политических проблемных вопросов. Зачастую, данный термин применим в том случае, когда специалисты сталкиваются с процессами, развитие и динамика которых трудно поддается объяснению, прогнозированию посредством так называемых классических линейных парадигм и подходов, возникшие с момента «победы» разума в эпоху Просвещения. Линейность методов и подходов рассмотрения мира, вера в принцип «результат пропорционален усилиям» и поступательный прогресс, «рациональные» действия – всё это начало парадоксальным образом давать сбои. Если в первой половине XX в. неуправляемые процессы шли медленным темпом и практически не давали повода усомниться в возможностях человека контролировать события, то уже к концу XX в. система начала более отчетливо показывать свою сложную структуру, которая видоизменялась вследствие на первый взгляд неразличимых факторов. Безусловно, в данном случае не отрицается роль линейной парадигмы мирового развития, проекта модернизации – они достигли значимых результатов для человечества. Однако возникновение совершенно новых явлений способствует формированию иной фазы, а возможно и новой цивилизации, переход к которой потребует более гибких установок в методологии и расширения понятийного аппарата теории систем и процессов.

Ключевые слова: бифуркация, система, политический процесс, хаос.

Д.Ж. Жангужекова¹

¹*ал-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан*

БИФУРКАЦИЯНЫҢ САЯСИ ҮДЕРІСТЕР ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНА ӘСЕРІ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Осы ғасырдың басынан бастап «бифуркация» ұғымы саяси проблемалық мәселелерді талқылау кезінде жиі қолданылады. Көбінесе, бұл термин мамандар дамуы мен динамикасы ағарту дәуіріндегі ақыл-ойдың «жеңісінен» пайда болған классикалық желілік парадигмалар мен тәсілдер арқылы түсіндіруге, болжауға қиын процестерге тап болған жағдайда қолданылады. Бейбітшілікті қарастыру әдістері мен тәсілдерінің линиялығы, «нәтиже күш-жігерге пропорционалды» принципіне сенім және үдемелі прогресс, «ұтымды» іс-қимылдар парадоксалды түрде іркіліс бере бастады. Егер XX ғ. бірінші жартысында басқарылмайтын процестер баяу қарқынмен жүріп, іс жүзінде адамның оқиғаларды бақылау мүмкіндіктеріне алаңдаушылық туғызбаса, онда XX ғ. соңына қарай жүйе өзінің

күрделі құрылымын айқын көрсете бастады. Әрине, бұл жағдайда әлемдік дамудың сызықтық парадигмасының, жаңғырту жобасының рөлі жоққа шығарылмайды – олар адамзат үшін маңызды нәтижелерге қол жеткізді. Бірақ мүлдем жаңа құбылыстардың пайда болуы басқа фазаны, мүмкін жаңа өркениетті қалыптастыруға ықпал етеді, оған көшу жүйелер мен процестер теориясының ұғымдық аппаратын методологияда және кеңейтуде неғұрлым икемді орнатуды талап етеді.

Түйін сөздер: бифуркация, жүйе, саяси процесс, хаос.

Zhanguzhekova D.Zh.¹

¹*al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

THE BIFURCATION'S INFLUENCE ON THE TRANSFORMATION OF THE POLITICAL PROCESSES SUSTAINABILITY: A THEORETICAL ANALYSIS

Abstract

Since the beginning of this century, the concept of «bifurcation» is increasingly used in the discussion of political issues. Often, this term is applicable in the case when specialists are faced with processes, the development and dynamics of which are difficult to explain, predict through the so-called classical linear paradigms and approaches that have arisen since the «victory» of reason in the age of Enlightenment. The linearity of methods and approaches to the consideration of the world, the belief in the principle of «result is proportional to effort» and progressive progress, «rational» actions began paradoxically to fail. If in the first half of the twentieth century. uncontrollable processes were slow and almost did not give reason to doubt the ability of man to control events, then by the end of the twentieth century. The system began to show more clearly its complex structure, which was modified due to seemingly indistinguishable factors. Of course, in this case, the role of the linear paradigm of world development, the modernization project is not denied – they have achieved significant results for humanity. However, the emergence of completely new phenomena contributes to the formation of a different phase, and possibly a new civilization, the transition to which will require more flexible settings in the methodology and expansion of the conceptual apparatus of the theory of systems and processes.

Keywords: bifurcation, system, political process, chaos.

Слово «бифуркация» («*bifurcation*» – раздвоение) встречается на страницах научных материалов различной направленности: технической, политической, экономической, социальной и др. Понятие чаще всего применяют в качестве синонима к термину «кризис», либо как естественно-научная дефиниция без социального приложения к ней. «Бифуркация» реже всего связывается с человеком, со сложным устройством его внутреннего мира. Интерес к термину вырос лишь в период развития постнеклассической социально-гуманитарной науки.

Оформление данного понятия в общую концепцию теории хаоса, динамических систем стало достаточно успешным открытием конца предыдущего столетия. «Бифуркация» в сравнении с прошлым научным опытом стала наиболее важным термином, который адекватно и объективно описывает процессы современности, вольно или невольно происходящих во всех уголках планеты. Однако знакомство с данным термином и его глубокое понимание присуще лишь немногочисленному кругу исследователей, что сказывается на уровне вовлеченности ученых в проблему, а это, соответственно, препятствует полноценной разработке теории в ближайшее время.

Перейдем к содержанию теории. Система и процессы в ней, в частности в сфере политики, находятся в устойчивом состоянии, развиваясь по довольно ясной и предсказуемой траектории до того времени, пока какой-либо фактор, параметр не уклонится или превзойдет своего порогового значения. В такой точке траектория начинает меняться, разветвляться, вследствие чего система уходит в фазовое пространство. Здесь система начинает полностью трансформироваться, вбирает в себя новые значения, которые будут в определенной мере отличаться от функционирования прежней системы. Необходимо отметить, что определение точной траектории оказывается весьма сложным занятием для потенциальных футурологов.

Одним из основных положений теории бифуркации заключается в том, что в случае выведения системы за порог устойчивого состояния, она войдет в фазу хаоса. Важно подчеркнуть, что наступление хаоса для системы не всегда предрекает ей отрицательный исход; не исключено, что

хаос может стать развязкой для начала нового развития.

Следует также помнить, что связь между предкризисным и посткризисным состоянием, по теории бифуркации, практически никогда не сводится к линейному развитию – невозможно все события воспринимать и определять сквозь призму причинно-следственных связей. Возникновение точек бифуркаций делает и без того неустойчивую систему нелинейной. Следовательно, бифуркации характерны различного рода неожиданностей.

Как было указано выше, последствия бифуркации невозможно предсказать по тому, как складывалась предыстория системы, в каких условиях окружающей среды она функционировала. В лучшем случае она может быть определена взаимодействием случайных флуктуаций в хаосе критически дестабилизированных систем. Согласно мнению известного венгерского философа Э.Ласло, автора книги «Век бифуркации. Постижение изменяющегося мира»: «Одна или несколько флуктуации, раскачивающих такие системы, внезапно становятся “центрами кристаллизации”. Став центром кристаллизации, флуктуация быстро нарастает и распространяется на всю систему. За удивительно короткое время она подчиняет себе динамику системы. Новый порядок, который рождается при этом «в утробе» хаоса, отражает структурные и функциональные особенности той флуктуации, которая стала центром кристаллизации» [1].

Примеров политических и социальных бифуркаций в истории человечества, в особенности в XX в., достаточно. Внутренняя дестабилизация и проигрыш в войне 1917 г. в России породил хаос в лице «Великой Октябрьской Социалистической Революции», в результате которой возникла фигура Ленина с неожиданным марксистским режимом большевиков. Этот режим был также сломлен в ходе попадания в бифуркационное пространство в 1991 г. Веймарская республика в Германии достигла своего порога стабильности в конце 20-х годов, и хаос обанкротившегося общества, раздираемого противоречиями, породил Гитлера и национал-социализм. В 1948 г. китайские националисты столкнулись с кризисом, в агонии которого Чан Кайши и правивший гоминдановский режим пали, а к власти пришли Мао Цзэдун и его группировка. В более поздние годы аналогичные кризисы стабильности потрясли Кубу, Никарагуа, Эфиопию, Анголу, Иран и Филиппины – список легко можно было бы продолжить. Неожиданные исходы стали скорее правилом, нежели исключением.

Приведенные примеры и в целом теория бифуркации коррелируются с теорией «Черного лебедя» Н.Талеба, где автор описывает о существовании редких и труднопрогнозируемых событий, имеющих колоссальные последствия. В своей книге автор выделяет ряд заблуждений, которые могут привести к излишней уверенности в возможности анализировать и предугадывать будущее:

«1) Нарративные – склонность больше верить в информацию, полученную из своего окружения и/или информационного поля, чем в сухую статистику.

2) Игровые – применение теории игр к реальной жизни.

3) Ретроспективные – вера в успешное предсказание будущих событий на основании анализа произошедших» [2].

Как уже было неоднократно обозначено – дальнейшая судьба системы и процессов в момент бифуркации определяют случайные флуктуации (воздействия). По мнению Ю.А. Полунина и И.Н. Тимофеева, «интерес политических акторов состоит в том, чтобы стать носителем судьбоносной флуктуации, или хотя бы обезопасить свое положение. Таким образом, для успешного управления политическим процессом необходимо изучение всего «поля» политической и социальной среды, ставящее целью ограничить проявление случайного, и исследование открывающегося набора возможностей влияния на это случайное. Флуктуация в области бифуркации может породить не только самоорганизацию благоприятной ситуации, но и подтолкнуть систему к хаосу. Возможность подобногоразвития событий делает особенно актуальным управленческое воздействие в этот момент. С другой стороны, именно в этой точке воздействие может быть опасным как никогда: любое действие управляющей системы (в силу того, что в точке бифуркации самая малая флуктуация может быть решающей и вызвать скачок на другой аттрактор) способно привести к волне нелинейных связей в системе и направить ее на проигрышный аттрактор» [3].

Ласло имеет схожее мнение по поводу неотвратимости от бифуркаций, предавая особую роль политикам, государственным деятелям, которым под силу стать субъектами и изменить ход политических и социально-экономических процессов. Согласно ученому, «Бифуркация в обществе не обязательно обусловлена игрой случая. Ведь в конце концов деятели, создающие в обществе критические ситуации, – мыслящие существа, люди. Если они смогут понять природу процесса, в котором им отведена важная роль, то перед ними откроется возможность управлять этим процессом.

Они смогут «изнутри» смещать в нужную сторону взаимодействие флуктуации, которое в остальном случайно. Они смогут создавать новые образцы жизни, вырабатывать альтернативные варианты поведения, вводить целесообразные инновации, создавать эффективные, учитывающие потребности окружающей среды социальные и политические движения. Когда устоявшиеся убеждения и практика оказываются нефункциональными и устаревают, становится актуальным поиск более функциональных и эффективных идей. Многие новые представления и стратегии лежат на поверхности, и некоторые из них удастся нащупать» [1, с. 11-12.]. Ласло утверждает, что теория бифуркации, при правильном ее применении, сможет выявить истинную характеристику события и сконструировать его составляющие так, чтобы они в дальнейшем будущем тем или иным образом сказывались на развитии обществ.

В своей работе Ласло также упоминает о теориях Тойнби и Шпенглера – теориях цикличности исторических событий, гибели и перерождении цивилизаций. В свою очередь, Ласло опровергает повторение судеб цивилизаций и утверждает о возникновении совершенно нового вида цивилизации в силу естественных потребностей эволюции человечества. Ласло добавляет к этому, что нынешняя эпоха является переходным, а потому и критическим, периодом к новой цивилизации.

Таким образом, политические бифуркации – это уже не новый феномен, а зримая реальность, трансформирующая экономический, общественный, культурный, технологический облик мировой системы. Турбулентность приобрела массовый, долговременный и болезненный характер. Метополитические бифуркации стихли, однако поскольку будут существовать проблемы конструирования диалога между государством и обществом, будут стоять вопросы распределения власти и иных ресурсов, постольку состояние напряженности и сомнений будет сохраняться. А бифуркация либо продлит и усилит кризисное положение, либо развернет систему на новую более качественную траекторию развития.

Список использованной литературы:

- 1 Ласло Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира. Перевод Ю.А. Данилова. – М.: «Прогресс», 1995. – 306 с.
- 2 Талев Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. – М.: КоЛибри, 2016. – 736 с.
- 3 Полунин Ю.А., Тимофеев И.Н. Нелинейные политические процессы. – М.: Московский государственный университет международных отношений. – 2009. – 204 с.

МРНТИ 11.15.11

А.Б. Карабасова¹

*¹эл-Фараби атындағы ҚазҰУ, e-mail: tolkimiss@mail.ru
Алматы қ., Қазақстан*

«ҚЫТАЙЛЫҚ АРМАН» КОНЦЕПЦИЯСЫНЫҢ ТЕОРЕТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта Қытай Халық Республикасы қарқынды дамып келе жатқан елдердің бірі және әлемдегі екінші ірі экономика болып табылады. Осыған байланысты Қытайдың жүргізіп отырған ресми қоғамдық-саяси бағыты зерттеу нысаны ретінде қызығушылықты тудырады. Қытай тарихы тереңге бойлаған, мәдениеті бай мемлекет, сол себепті де басшылары саяси бағдарды таңдау барысында осы тарих пен мәдениеттен сусындап отырады. Әрбір халықтың аңсаған, орнатуға тырсықан идеалды қоғамдары бар. Мәселен, Қытайда бұл конфуцийшілдікте ерекше орынға ие «Датун» және «Сяокан» идеалдары. Қазіргі барша әлемге белгілі «Қытайлық арман» концепциясында да Қытайдың ежелгі идеалдарының элементтері көрініс табады. Берілген мақалада осы мәселені талдап, ашып көрсетуге талпыныс жасалған.

Түйін сөздер: «Датун», «Сяокан», «Қытайлық арман», Дэн Сяопин, Си Цзиньпин, «Қытайлық ерекшелігі бар социализм».

Карабасова А.Б.¹

¹КазНУ им. аль-Фараби, e-mail: tolkimiss@mail.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ «КИТАЙСКАЯ МЕЧТА»

Аннотация

В настоящее время Китай является одной из самых быстрорастущих стран мира и второй по величине экономикой в мире. В связи с этим официальный общественно-политический курс Китая представляет интерес как предмет исследования. История Китая насчитывает тысячелетия, знаменита своей богатой культурной традицией, и поэтому лидеры этой страны опираются на эту историю и культуру при выборе политической ориентации. У каждой нации есть желание создать свое идеальное общество. В Китае, например, это идеалы «Датун» и «Сяокан», которые занимают особое место в этом конфуцианстве. Концепция «китайской мечты» также отражает элементы древних китайских идеалов. В данной статье сделана попытка проанализировать и раскрыть философские истоки вышеуказанной концепции.

Ключевые слова: «Датун», «Сяокан», «Китайская мечта», Дэн Сяопин, Си Цзиньпин, «Социализм с китайской спецификой».

A.B. Karabassova¹

¹*al-Farabi Kazakh National University, e-mail: tolkimiss@mail.ru
Almaty, Kazakhstan*

THEORETICAL BASIS OF THE CONCEPT OF "CHINESE DREAM"

Abstract

China is currently one of the fastest growing countries in the world and the second largest economy in the world. In this regard, the official socio-political course of China is of interest as a subject of study. The history of China dates back thousands of years, is famous for its rich cultural tradition, and therefore the leaders of this country rely on this history and culture when choosing a political orientation. Every nation has a desire to create its ideal society. In China, for example, these are the ideals of "Datong" and "Xiaokang", which occupy a special place in this Confucianism. The concept of the "Chinese dream" also reflects elements of ancient Chinese ideals. This article attempts to analyze and reveal the philosophical origins of the above concept.

Keywords: "Datong", "Xiaokang", Deng Xiaoping, Xi Jinping, "Socialism with Chinese characteristics", "Chinese dream".

Қазіргі уақытта Қытай Халық Республикасының жүргізіп отырған ресми қоғамдық-саяси бағыты «Қытай ұлтының ұлы жаңғыруы туралы қытайлық арман» (zhōng huá mín zú wěi dà fù xīng 中华民族伟大复兴), немесе қысқартылған және кең таралған түрде «Қытай арманы» (zhōng guó mèng 中国梦) деп аталады [1].

«Қытайлық арман» терминін алғаш рет 2012 жылдың соңында Си Цзиньпин Қытай Коммунистік партиясының (ҚКП) XVIII съезінде ҚКП Орталық Комитетінің Бас хатшысы болып сайланған кезінде көпшілікке баяндаған болатын және 2013 жылдың қарашасында ҚКПОК 3-ші пленумының 18-шақырылымында «ҚКП Орталық Комитетінің реформаларды жан-жақты тереңдетудің кейбір маңызды мәселелері туралы қаулысы» [2] қабылданды, онда «Қытайлық арманды» жүзеге асыру маңыздылығы бойынша қытайлық ерекшелігі бар социализм және орташа ауқатты қоғамды құру мен бір қатарға қойылды [3].

Си Цзиньпин одан әрі сөйлеген сөздері мен баяндамаларында оны жүзеге асырудың негізгі үш шартын атады: 1. Қытайлық сипаттамалары бар социализм жолындағы тынымсыз қозғалыс. 2. Қытай рухының көтерілуі, оның өзегі патриотизм; дәуір рухының көтерілуі, оның негізі реформалар мен жаңашылдық. 3. Жалпы саны 1,3 миллион адамды құрайтын 56 ұлттан тұратын ұлттың күштерін біріктіру. Төраға Си Цзиньпин мақсатқа жетудің кезеңдерін анықтап, оларды екі «жүз жылдық кезең» деп атады: Қытай Коммунистік партиясының құрылуының 100 жылдығына орай (2021 ж.), «өркендеудің орташа қоғамын» құру («xiǎo kāng 小康»), және ҚХР құрылуының 100-жылдығына орай Қытайды «бай, қуатты, демократиялық, өркениетті және үйлесімді модернизацияланған со-

циалистік мемлекетке» [4, 37 б.] айналдыру.

Шығыс Азия елдерінде Қытай ойшылы Конфуций мен оның ізбасарлары екі жарым мың жыл бұрын негізін салған моральдық-этикалық ілімге, яғни конфуцийшілдікке деген қызығушылық үздіксіз артып келеді. ҚХР басшылары Конфуций ілімінің тұжырымдамаларын елді модернизациялау процесіне бейімдеп, оған жаңа мән беріп жандандыруда.

Си Цзиньпин ұлттың патриотизмі мен құлшынысын жандандыру үшін қолданатын «Қытайлық арман» тұжырымдамасы конфуцийшілдік рухымен үйлеседі. ҚХР-дағы конфуциандықтың жаңа жандануы Дэн Сяопиннен басталды, ол 1979 жылы «реформалар мен ашықтық» арқылы халықтың әл-ауқатын көтеру саясатын конфуцийлік «Сяокан» («xiǎo kāng 小康») тұжырымдамасымен тығыз байланысын ресми түрде жариялаған болатын. Дэн Сяопин «Сяокан» («xiǎo kāng 小康») ұғымын жаңа мазмұнмен толықтырды және оны «орташа өркендеу қоғамы» деп түсіндірді.

Си Цзиньпин де Қытайдың мыңжылдық мәдениетінің тұрақты рухани құндылығы ретінде Конфуций ілімдеріне үлкен мән береді. Мұны ол қазіргі қалыптасқан құндылықтар жүйесін конфуцийлік әлеуметтік-философиялық максималарды: «адамдар - мемлекеттің негізі», «аспан, жер және адам бір», т.б. қолдануынан байқауға болады [5].

Осыған байланысты Қытайдың мәдени, атап айтқанда әлеуметтік-философиялық дәстүрі негіздерінде «Қытайлық арманның» тамыры бар-жоғын зерттеу қызығушылық туындатады. Берілген мақалада «Қытайлық арман» концепциясы конфуцийшілдік идеалдар «Датун» және «Сяоканмен» тығыз байланысты, яғни замануи «Қытайлық арман» Қытай халқы мыңжылдықтар бойы аңсап, талпынған идеалды қоғамның жаңа трансформацияланған бейнесі екенін көрсетуге талпыныс жасалған.

«Қытайлық арман» концепциясындағы негізгі орындардың бірі партияның бұрынғы басшыларының мұрасы болып табылатын «Сяокан» («xiǎo kāng 小康») ұғымы болып табылады. «Сяокан» («xiǎo kāng 小康») - дәстүрлі қытай ілімдерінің әлеуметтік-саяси аспектісінің маңызды тұжырымдамасы. Қазіргі идеология «Сяокан», ең алдымен, қоғамның әл-ауқатын жақсартудың белгілі бір бағдарламасы, саяси құрал деген ұстанымды ұстанады, дегенмен тұжырымдаманың көптеген түсіндірмелері бар және ол әртүрлі мағыналық мазмұнға ие. Сяокан мәні сыртқы жағдайларға байланысты түзетіліп, бірнеше рет анықталды. Бастапқыда біршама утопиялық мәнге ие тұжырымдама, қазірде нақты қол жеткізуге болатын мақсатқа айналды, ҚКП идеологиялық платформасында айтарлықтай өзгерістер орын алған кезде, «Қытайлық арманның» алғышарты ретінде қарастыратын болсақ, Сяоканды түсінудің әлеуметтік-философиялық аспектісі маңызды бола бастайды.

Сяокан тұжырымдамасының идеялық мағынасын (оның ҚХР-дың экономикалық өміріндегі маңыздылығынан басқа) оны бірнеше авторлар мен аудармашылардың талдау тәсілдері арқылы ашуға болады. Сяоканға алғаш рет қоғамдық-саяси түсініктеме берген Конфуций. Оның талдауынша мұндай қоғамда борыш (yì 義) пен рәсім (lǐ 礼) негізгі бағдар болып табылады және олардың арқасында қоғамдағы және мемлекеттік аппараттағы лауазымдар айқындалады. Конфуций іліміне сәйкес, Сяокан «Ұлы Дао (道) әрекет еткен, Аспан Империясы бәріне тиесілі» Датун (大同) (немесе «Ұлы жолды ұстанған, Аспан империясы кең таралған») қоғамның орнына келген және «Ұлы Дао жойылған кезде, Аспан империясы отбасыларға тиесілі» кезең ретінде қарастырылады [6, 244 б.] .

Мэн-цзы Сяоканды былай сипаттаған: адамдардың аштық пен суықтан зардап шекпеуіне мүмкіндік беретін және адамдарға өзінің әл-ауқатын жасауға мүмкіндік беретін адамды нағыз билеуші деп атауға болады [7, 194-195 б.]. Мэн-цзы ұстанымы жазаны жеңілдету, салықты азайту секілді ережелер сақталатын «адамгершілікпен басқару» қоғамын құру болды.

Ежелгі дана философтардың идеялары кейінірек Дэн Сяопинның Қытайды реформалау бағдарламасында көрініс тапты. Реформалардың басталған уақытында Сяокан тұжырымдамасы ҚХР-да орын алуы тиіс өзгерістердің мақсаттары мен міндеттеріне толықтай сәйкес келіп тұрды. Алайда, Сяокан негізгі ұлы мақсат емес, ежелгі философтар оны ең кемелденген қоғамнан (Датун – 大同) алшақтаған, орташа, тиімді әлеуметтік құрылым ретінде сипаттап, қазіргі уақытта оның мақсаттары мен міндеттері ҚКП қайраткерлерімен біршама жүзеге асырылды деп айтсақ та болады. Конфуций бойынша, кемелденген қоғамнан алыстаған уақытты «Сяокан» деп аталса, Мэн-цзы 混乱 hùnlùn – бытыраңқылық, хаос тұжырымдамасын қоса отырып, осы үш кезең бірін бірі циклды түрде алмастырып отыратыны туралы айтқан [8, 69-71 б.]. Кан Ювэй конфуцийлік әлеуметтік утопия теориясына жаңалық енгізді. Ол Сяокан Датунға апаратын жолдағы өтпелі кезең деп тұжырымдады [9], яғни тарихтың бағытын өзгертті: хаос пен толқулар кезеңінен бастап Сяоканға, содан кейін Датун

орнайды деп сенді [10, 258 б.]. Қытай философиясындағы «Датун» ұғымы екі мың жыл бұрын Конфуций еңбектерінде пайда болды. Ол «Ұлы бірлік», «Ұлы қауымдастық», «Ұлы әмбебаптылық», «Ұлы ұқсастық», «Үлкен гармония» деп аударылады. «Датун» ұғымы алғаш рет «Тарихи дәстүрлер канонында» (书经 shūjīng) пайда болған. Уақыт өте конфуцийшілдер «Датун» ұғымының мәнін арнайы әлеуметтік-саяси тұжырымдамаға айналдырды. Бұл туралы жазбалар Лицзи («Әдептілік ережелері туралы ескертпелер» 礼记) канонының Ли юнь(礼运 lì yùn) тарауында қарастырылған.

Датун концепциясы ҚКП идеологиялық платформасын дамытудың алғашқы кезеңдерінде де қолданылды (шетелдік басқыншыларға тойтарыс беру үшін халықты біріктіру, барлық жеке меншікті жойған коммунистік қоғам құру үшін танымал коммуналарға бірігу - бұл «үлкен бірлік қоғамы» түсінігіне сәйкес келеді).

Осыдан кейін Си Цзиньпин өзінің саясатында «Қытайлық арман» атауымен қытай ұлтының ұлы жандануы идеясын (zhōng huá mín zú wěi dà fù xìng 中华民族伟大复兴) енгізді. Оның тұжырымдамасы қытай қоғамында белсенді дамып, талқыланды. «Қытайлық арман» идеясы негізінен ҚКП-ның барлық алдыңғы лидерлерінің ең жақсы жетістіктері: «Қытайлық сипаттағы социализм» Дэн Сяопин, Цзян Цзэминнің «үш өкілдігі», Ху Цзиньтаоның «дамудың ғылыми теориясын» бойына сіңірді. Ху Цзиньтаоның айтуынша, «қытайлық арман» қытай ұлтының әлемнің басқа халықтарымен бейбіт қатар өмір сүруін, жарқын болашақтың бірлескен құрылысын білдіреді [11, 396 б.].

Қытай маманы Чжао Тинян «қытайлық арман» экономикалық күйреуге жол бермеу үшін қытай мемлекетінің сақталуы мен дамуы үшін қызмет етеді деп санайды, оның басты міндеті - жұмыссыздық және әлеуметтік теңсіздік сияқты әлеуметтік проблемаларды басынан өткізетін қытай қоғамын біріктіру [12, 21-34 б.]. Университет профессоры. Сунь Ятсен атындағы университет профессоры Цин Панның да ойынша, Си Цзиньпин 2013 жылы бастаған кампания постмаолық кезеңдегі ең үлкен науқан болып табылады, ол коммунизмді, ұлтшылдықты және ленинизмді біріктіретін ресми идеологияны «қытай арманын» жүзеге асыруға бағытталған. Оның пікірінше, идеология экономикалық өсімнің бәсеңдеуі мен сыбайлас жемқорлықтың өсуіне алаңдайтын мемлекеттің заңдылығын растайтын құралға айналуы керек. Ұлттың ұлы жандануына шақырып, Қытайдағы ұлтшылдық сезімді қолдана отырып, Си Цзиньпин өзінің идеологиясын алға тартады және сол арқылы оның ресми идеологияның проблемаларын түсінетіндігін, оның құндылығын арттыру және ҚКП заңдылығын күшейту үшін оны өзгерту туралы шешім қабылдағанын көрсетеді [13, 12- 14 б.].

Си Цзиньпиннің пікірінше, үш негізгі шарт «қытайлық арман» идеясын жүзеге асыруға қабілетті: 1) қытайлық жолмен, яғни қытайлық сипаттамалары бар социализм жолымен жүру қажет; 2) патриотизм өзегі болып табылатын қытай рухын, сонымен қатар негізі реформа мен жаңашылдық болып табылатын дәуір рухын көтеру қажет; 3) 56 ұлттың бірлігі жарасқан ұлт күштерін біріктіру қажет [14, 72-73 б.].

Си Цзиньпиннің қытай ұлтының жандануы туралы тұжырымдамасы, Қытай басшысының көпшілік алдында сөйлеген сөздерінде Конфуций қағидаттарына, көзқарастарына және тұжырымдамаларына айтарлықтай жиі сілтеме жасалатындығына байланысты: ол көбінесе Конфуцийдің доктриналық туындыларының тікелей және жанама цитаталарына жүгінеді, құндылықтар мен дәстүрлер туралы айтады. Дәстүрлі ілімдерді жандандыру бағытын дамытуды Си Цзиньпин идеологиялық бағдарламаның қазіргі нұсқасын өткен Қытай ойшылдарының еңбектерімен байланыстыратыны айқын байқалады. Оның сөздерін, әсіресе жастарға арнаған баяндамаларын талдайтын болсақ, көптеген конфуцийлік сөз тіркестерін табамыз.

Жоғарыда айтылып кеткендей, «Қытайлық арман» концепциясында «Сяокан» конфуцийлік тұжырымдамасы айрықша орын алады, өйткені ол жақында өткеннен мұра болып келеді. 19-20 ғасырлардағы Қытай мемлекет қайраткері Кан Ювей Сяокан - Ұлы Бірлік Қоғамына («Датун») баратын жолдағы өтпелі кезең деп болжады. «Сяоканды» қоғамын құру саясаты ҚХР-да жарияланғаннан кейін, Қытай басшылығы бұл мәселеде айтарлықтай жетістіктерге жетті. Демек, Қытай «Датун» қоғамын құруға қабілетті деп айтуға болады.

Қытай рухын көтеру үшін ел басшылығы Қытайдағы жастарға патриоттық тәрбие беруге де аса назар аударуда. Қытай басшыларының жоспарлары бойынша Патриоттық тәрбие берудің мемлекеттік орталықтарының жалпы саны 428-ге дейін ұлғайтылуы керек, олар негізгі тарихи оқиғаларды оқытпақ; 1921 ж. ҚКП құрылғаннан бастап 1949 ж. ҚХР орнағанға дейінгі кезеңді қамтиды. Осы іс-шара мақсаттарының бірі – шетелде ғылыми қызметпен айналысатын жастардың Қытайға оралуына және олардың «қытай арманын» жүзеге асыруға қатысуына жағдай жасау.

Қытай маманы Ван Вэйдің айтуы бойынша, «қытайлық арман» ұзақ мерзімді бағдарлама болғанына қарамастан, Қытай басшылығы бұл идеяны ішкі үкімет үшін белсенді қолданып, өзінің авторитарлық идеяларын да алға тарту құралы ретінде пайдалануда [15, 42 б.]. 2049 жылға қарай «қытайлық арманның» мақсаттары мыналар болуы керек: 1) мықты экономика, саясат, ғылым және қорғаныс; 2) әлеуметтік тұрақтылық, барлық ұлттар арасындағы достық; 3) Қытай халқының байлығы; 4) ұлы мәдениет, жоғары руханилық; 5) Қытай қалаларының дамыған инфрақұрылымы, табиғаты, жаңа инновациялық қалалары, қоршаған ортаны қорғау; 6) үлкен жаңашылдық; 7) әлемнің басқа халықтарымен бейбіт қатар өмір сүру [15, 37 б.].

«Қытай ұлтын жандандыру туралы қытайлық арманы» іске асуы мүмкін бе? Қытайлық маман Ван Вэй бұл сұраққа жауап бере отырып, «Бір белдеу - Бір жол» немесе «Ұлы Жібек жолы» деп аталатын Си Цзиньпин ұсынған бастаманы жүзеге асырусыз Қытай ұлтының тарихи секірісі мүмкін емес деп санайды. Қытай ғалымының пікірінше, Қытайда ішкі ресурстардың арқасында экономикалық өсудің жоғары қарқыны жоқ, сондықтан Қытай экономикасы әлемдік нарыққа шығуы керек. Сонымен қатар, Ван мырза өз ісін дәлелдеу үшін қытай философы Чжао Тинян еңбектеріне жүгінеді және оның жұмысын талдау арқылы «Аспан асты» барлық деңгейлерде үйлесімділік орнаған шексіз ғалам, оның ортасында Қытай орналасқан деген тұжырымға келді. Мұндай идеяларды Конфуций ілімінде де кездестіруге болады [15, 42 б.]. Бір жағынан бұл екі саяси бағыттың - «қытай арманы» және «Бір белдеу - бір жол» үйлесімі - дамудың жаңа моделін қалыптастырып қана қоймай, сонымен бірге Қытайдың басқа елдермен ынтымақтастықта гүлденуіне ықпал ететіндігін білдірсе, екінші жағынан бұл көнеден келе жатқан қытайшылдықтың жаңа келбеті болуы да мүмкін деген ой туғызады.

Си Цзиньпиннің саяси және экономикалық бағыты теңдестірілген тәуекелдерді қабылдауға, реформаны тереңдетуге және әлемдік істерде белсенді рөл атқаруға бағытталған. Бұл процесті Дэн Сяопин кезінде болған оқиғамен салыстыруға болады. Дегенмен, Си Дэннің «өзеннен өтіп, түбін сезіну» тәжірибелік әдісі ескірді деп санайды. Саясаттағы жаңа мақсаттарға сәйкес Си Цзиньпин партияны өзінің бақылау және басқару құралы ретінде пайдалану үшін белсенді етпек. Елдегі реформаны тереңдету партияның билікте қалуына мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен бірге «қытай арманы» тұжырымдамасында енген ұлттың жандануын қамтамасыз етуге арналған. Си Цзиньпиннің басқаруындағы Қытай күн астында өз орнын алады және әлемдік істерде белсенді рөл атқарады деп болжауға болады.

Қорытындылай келе, Си Цзиньпиннің «қытайлық арманы» өршіл мақсаттарға ие, ол Қытайдың бұрынғы басшылары ұсынған бағдарламалардың барлық артықшылықтарын бойына сіңірген. Егер «қытайлық ерекшеліктері бар социализм» халықтың материалдық жағдайын жақсартуды және әлеуметтік теңдікке қол жеткізуді мақсат етсе, онда «қытайлық арман» барлық ескі саяси бағыттардың эволюциялық жалғасы емес, керісінше дәстүрлер мен патриотизм рухын көтеру мәселесін көтеретіндігін ескере отырып, рухани толықтырулар болып табылады. Екінші жағынан, олар американдық арманға «қытайлық арманмен» қарсы тұруға тырысуда. Си Цзиньпин Конфуцийшілдікке жүгініп, көкейкесті мәселелерге жауаптар ежелгі қытай дәстүрлерінде жатыр, қытай халқы американдық жаһандану барысында өзінің ұлттық бірегейлігін жоғалтқысы келмейтінін көрсетеді. Си Цзиньпин өзінен бұрынғы буындардан айырмашылығы, саясатта конфуцианизмді қолдануды жаңа, жақсы деңгейге көтеруінде. Егер 2021 жылға қарай Си Цзиньпин «орташа табысты қоғам» («Сяокан») құрылысына қол жеткізсе, онда Қытай қоғамында «Кіші әл-ауқат қоғамы» дәуірі басталады, одан кейін «Ұлы Бірлік Қоғамы» («Датун») орын алады. «Қытайлық арманның» өршіл мақсаттарын ескере отырып, Си Цзиньпин Қытайға 2049 жылы «Ұлы бірлік» («Датун») дәуірін жариялауға жағдай жасайды деп болжауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 URL: <http://cpc.people.com.cn/n/2013/0318/c64094-20819130.html>

2 Ли Хуэй. Непреклонное продвижение реформ и открытости, непрерывное углубление китаецко-российской дружбы и сотрудничества. Выступление посла КНР в РФ Ли Хуэя в ИСАА МГУ // Сайт Посольства КНР в РФ [Электронный ресурс]. URL: <http://ru.chineseembassy.org/rus/sghd/t1151361.html>

3 Постановление ЦК КПК относительно некоторых важных вопросов всестороннего углубления реформ // Кунтайский информ. Интернет-центр. URL: http://russian.china.org.cn/exclusive/txt/2014-01/15/content_31202914_25.html

4 XVIII съезд Коммунистической партии Китая (8-14 ноября 2012 г.). ИДВРАН. – М., 2012. – 312 с.

5 Confucius says, Xi does // The Economist. URL: <http://www.economist.com/news/china/21659753->

communist-party-turns-ancient-philosophy-support-confuciusays-xi-does

6 Духовная культура Китая: энциклопедия: в 5 т. Т.1. – С.357.

7 Кун Фаньцзинь и др. Кун-цзы вэньхуа да дянь (Основные положения конфуцианской культуры). – Пекин, 1994.

8 Кобзев А.И. Понятийно-теоретические основы конфуцианской социальной утопии // Китайские социальные утопии / Отв. ред.: Делюсин Л.П., Борох Л.Н. – М.: Наука, 1987.

9 Лукьянов А.Е., Переломов Л.С. «Сяо кан» в китайской цивилизации // Социогнозис. URL: http://www.sociognosis.narod.ru/myweb8/docs/lukjanov_sjao-kan.htm

10 Тихвинский С.Л. Движение за реформы в Китае в конце XIX в. – М., 1980.

11 Скрипкарь М.В. Формирование концепции «китайская мечта»: от Сунь Ятсена до Си Цзиньпина // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, 2015, №8-2. – С.394-397.

12 Чжао Тинян. Современный взгляд на китайскую мечту // Международные процессы, 2015, Т.13, №2. – С.21-34.

13 Qin Pang. State-Society Relations and Confucian Revivalism in Contemporary China. Singapore: Palgrave Macmillan, 2019. – 287 p.

14 Тавровский Ю.В. Си Цзиньпин. Новая эпоха. – М.: Эксмо, 2018. – 384 с.

15 Ван Вэй. Цели и содержание политических курсов «Китайская мечта о великом возрождении китайской нации» и «Один пояс – один путь» // Общество: политика, экономика, право, 2018, №6.

МРНТИ 04.41.31

Д.Е. Несипкалиев¹, А.К. Шингалиева¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

n.dauren89@mail.ru

Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДА ЖАСТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақала қоғамдағы жастардың жағдайы мен ролін зерттеуге бағытталған. Әлеуметтік дамудың субъектісі ретінде жастардың қоғамдағы қызметінің сипаты мен мазмұны оған әлеуметтендірудің белгілі бір үлгілерін ұсынатын әлеуметтік ортаның объективті жағдайларына тікелей байланыстылығы қарастырылған. Ел жастарының Қазақстанды жаңғырту мен дамытуға белсенді қатысуы үшін қол жетімді білім алуға, еңбекпен қамтуға, экономикалық қамтамасыз етуге, құқықтық көмекке, бос уақытты ұйымдастыруға, жас отбасын қолдауға, қылмысқа, маскүнемдікке және нашақорлыққа қарсы күрес бағыттарын іске асыру жөнінде қосымша шаралар енгізу қажетігі айтылған. Жаһандану және постиндустрияландыру, модернизация жағдайында бірінші орынға қазақстандық жастардың өмір жағдайы, патриотизмі, жалпы адамзаттық құндылықтар сияқты белгілері шығатындығын айта кеткен.

Түйін сөздер: әлеуметтену, әлеумет, жастар, жастар өмір жағдайы, модернизация.

Несипкалиев Д.Е.¹, Шингалиева А.К.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

n.dauren89@mail.ru

Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

Статья посвящена состоянию и роли молодежи в социуме. Характер и содержание деятельности молодежи в обществе как субъекта социального развития напрямую зависят от объективных условий социальной среды, предлагающих ей определенные модели социализации. Для активного участия казахстанской молодежи в модернизации и развитии Казахстана нужно ввести дополнительные меры по реализации молодежной политики страны в направлении доступности образования, трудовой занятости, экономической обеспеченности, правовой помощи, организации досуга, поддержки молодой семьи, борьбы с преступностью, алкоголизмом и наркоманией. В условиях глобализации и постиндустриализации, модернизации на первое место выступают такие черты казахстанской молодежи и молодежного образа жизни, как патриотизм, гражданственность, общечеловеческие ценности.

Ключевые слова: социализация, социум, молодежь, молодежный образ жизни, модернизация.

Nessipkaliyev D.E.¹, Shingalyieva A.K.¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
n.dauren89@mail.ru
Almaty, Kazakhstan*

THE PROBLEMS OF YOUTH SOCIALIZATION IN MODERN KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

The article is devoted to the state and role of youth in society. The nature and content of youth activities in society as a subject of social development directly depend on the objective conditions of the social environment, offering it certain models of socialization. For the active participation of Kazakh youth in the modernization and development of Kazakhstan, it is necessary to introduce additional measures to implement the youth policy of the country in the direction of access to education, employment, economic security, the legal assistance, leisure activities, to support for a young family, to fight against crime, alcoholism and drug addiction. In the context of globalization and post-industrialization, modernization in the first place consist are such features of the Kazakh youth and youth lifestyle as patriotism, citizenship, human values.

Keywords: socialization, society, youth, modernization.

Соңғы 10 жыл ішінде қазақ қоғамында болған іргелі өзгерістер жастардың әлеуметтену үдерістеріне, жастардың өмір салты мен құндылықтарына болашақ қоғамның әлеуетіне әсер етті. Қазіргі таңда қазақ жастары 20 жыл бұрынғы жастармен салыстырғанда айтарлықтай жоғары мүдделерге ие және өз қажеттіліктерін қанағаттандырудың өз нұсқаларын ұсына біледі. Бүгінгі үрдіс жеке жобалар кеңістігінде, яғни адамның өз өмірін жеке жоспарлау қағидаты басым екенін көрсетеді. Әрбір адам өзінің жеке өмірін, оның ішінде әлеуметтік топты немесе субмәдениетті қоса алғанда, өзінің кең ауқымынан таңдайды. Яғни зерттеуші А.Ю. Согомонов бойынша, әркім өзінің әлеуметтік сәйкестігіне қарай іріктеледі, сол сияқты осындай таңдау тәуекелдері үшін жауапкершілікті өзіне алады [1]. Бүгінгі қоғам мен мемлекеттің міндеті жастарға қоғамдық-қолайлы нысанда, қоғамдық идеология аясында өз қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруға көмектесу. Мұнын аясында Қазақстан Президентімен ұсынылған «Қоғамдық сананы жаңғырту» атты бағдарламаны айтсақ болады. Себебі бұл бағдарламада қоғам санасын жаңғыртудың негізі ретінде жастардың рөлі мен орны ерекше екенін көреміз.

Бүгінгі қоғам мен мемлекеттің міндеті - жастарға қоғамдық қолайлы түрде, қоғамдық идеология аясында өз қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруға көмектесу (қоғамдық сананы жаңғырту). Бүгінгі таңда әлеуметтену ерекшеліктерінің бірі - жастардың әсер ету объектісі ретінде емес, тарих субъектісі ретінде жиі қабылданатыны. Мұндай тәсіл әлеуметтік өмірдің ұқсас салаларында дамыған елдерде болып жатқан процестер арнасында болуға мүмкіндік береді.

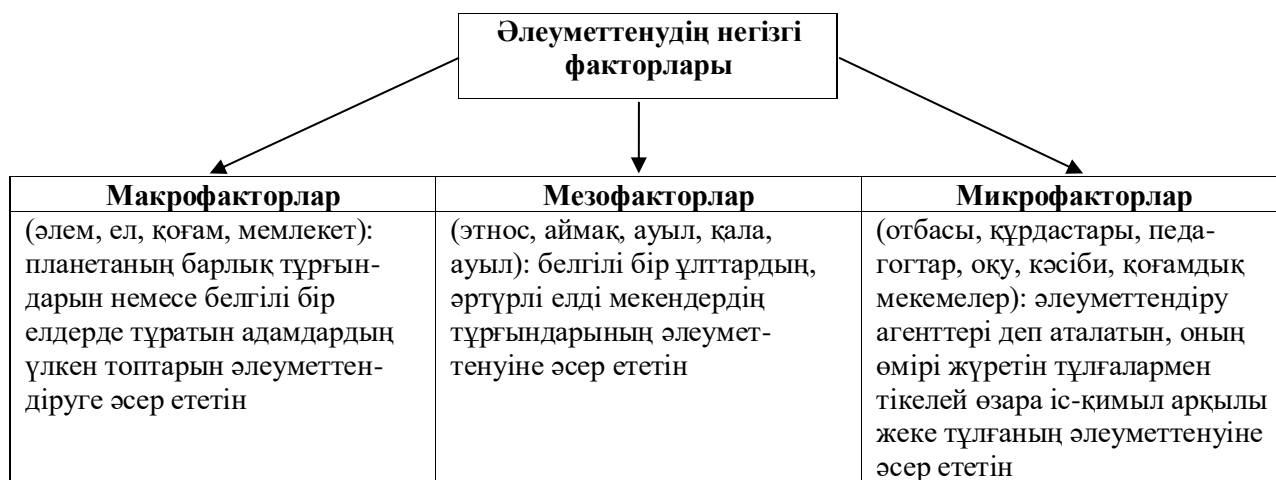
Жастар үшін әлеуметтік кеңістікті және белгілі бір әлеуметтік сипаттамаларға ие бола отырып, қоғамға ықпал ететін уақытты қалыптастыратын материалдық, рухани үдерістерді әлеуметтендірудің маңызы бар. Жас ұрпақтың өмір сүру жағдайы, ұстанымдары, құндылықтары аға ұрпақтың әлеуметтенуінің ерекшеліктерін анықтағандардан ерекшеленеді, мысалы оған жататындар: мұғалімдер мен тәрбиешілер. Әрине, индивидуализм мен рефлексивтілік қазіргі заманғы жастарға тән, 20-30 жыл бұрынғы олардың оқытушылары мен ата-аналарына қарағанда. Адам әлеуметтік қоғамда

дүниеге келеді, бірақ қоғамның толыққанды мүшесі болу үшін ол ұзақ процес, сондықтан міндетті түрде әлеуметтену процесін өтуі керек, демек бұл жалпы қабылданған нормаларды меңгеру және белсенді қызмет арқылы тұлғааралық байланыстарды орнату [2].

И.В. Мирошниченконың пікірі бойынша, тұлғаны әлеуметтендіру – белгілі бір әлеуметтік жағдайларда тұлғаны қалыптастыру, әлеуметтік тәжірибені меңгеру үдерісі, оның барысында әлеуметтік тәжірибе адамның жеке құндылықтарына айналады. Тұлғаның әлеуметтенуі - адамның өмір бойы, оның ішінде жас кезеңінде болатын процес. Жастар басқаларға қарағанда қоғамда болып жатқан өзгерістерді тез сезінеді, сондықтан осы санаттағы топтардың арасында әлеуметтік патология айқын көрінеді. Нашақорлық, маскүнемдік, қылмыс жүргізіліп жатқан профилактикалық іс-шараларға қарамастан өсіп келеді. Бұған себеп жеткілікті: әлеуметтік қолайсыздық, ата-аналар тарапынан қатыгездік пен назар аудармау, бос уақытын ұйымдастыра алмау, табыс деңгейінің төмендігі, адамгершілік және әлеуметтік бағдарлардың жоғалуы. Әлеуметтік патологиялардың болуы әлеуметтену процесіне кедергі келтіреді, тұлғаның қалыптасу нәтижелерін нашарлатады [1; 4].

Тұлғаның әлеуметтенуі әр түрлі жағдайларда, одан белгілі бір мінез-құлықты және белсенділікті талап ететін көптеген жағдайлардың ықпалында өтуі мүмкін. Олар әлеуметтендірудің факторлары болып табылады және әлеуметтендіру процесінің өтуі үшін жағдай жасайды. Қазіргі таңда аталмыш процесті өту үшін ойшылдар негізгі үш топқа біріктіреді [2, 103].

Кесте-1.

Жастар дегеніміз бұл шамамен 14-30 жас аралығындағы адамдар, яғни әлеуметтік-демографиялық топ-физикалық жетілуден бастап еңбек және әлеуметтік тұрақтылыққа (мамандық алу, экономикалық дербестік), отбасы құру және бала туғанға дейін. Бұл кезең жеке тұлғаның, мінез-құлық үлгілерінің, стереотиптердің, ұсыныстардың қалыптасуында маңызды болып табылады.

Жастар қоғамдық қатынастар жүйесінде, материалдық және рухани игіліктерді өндіруде маңызды орын алады, қоғам өміріне белсенді қатысады. Бірақ оның қоғамдағы жағдайы мемлекет саясатына байланысты екенін ұмытпау керек. Жастарға, отбасыларға, жастармен жұмыс істейтін институттарға үнемі мақсатты қолдау қажет [3]. Алайда, білім, отбасы сияқты құндылықтар дәстүрлі түрде жастар құндылықтарында жоғары орын алып отыр. Қашанда жастарды әлеуметтендіру мәселесі Қазақстан Республикасы үшін өзекті мәселелер қатарында. Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев сол немесе басқада саяси-құқықтық ұзақ мерзімді стратегиялық бағдарламаларында, халыққа жолдаған жылдық Жолдауларында ерекшелік ететіндігін көреміз. Әр қашанда Қазақстанның болашағы жастарда екенін айтып, олардың әлеуметтенуіне айтарлықтай үлес қосатын білімдік бағдарламалар мен әлеуметтік жобалар құрылып, жүзеге асуда. Бүгінгі күні қоғам өмірінде болып жатқан мәселелердің барлығы қалыптасқан тұлғаға, оның өмірлік кеңістігіне және ішкі жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Жеке тұлғаларда болып жатқан әлеуметтік, физикалық және психологиялық табиғаты бар барлық өзгерістер жастарды әлеуметтендіру тетігіне әсер етеді. Бұл, егер тұлға физикалық тұрғыда дамыса және психологиялық тұрақты болса, онда ол жұмысқа қабілетті және қоғамға табысты бейімделеді, демек, әлеуметтік тұрғыдан дамиды [4]. Әлеуметтендірудің табыстылығы үш негізгі көрсеткіш бойынша бағаланады. Олар:

- а) адам өзіне теңдей басқа адамға жауап береді;
- ә) адам адамдар арасындағы қарым-қатынаста нормалардың болуын мойындайды;
- б) адам жалғыздықтың қажетті шарасын және басқа адамдарға қатысты тәуелділікті мойындайды.

Қазіргі қоғамда жас ұрпақтың табысты әлеуметтенуінің өлшемі бұл - адамның қазіргі қоғамдық нормалар жағдайында және өзінің жеке басы мен өзгелер арасында үйлесімде өмір сүру. Алайда жас ұрпақ әлеуметтену процесінде белгілі бір қиындықтарға жиі тап болады. Әлеуметтену процесін нашарлататын және қоғамда қауіп тудыратын проблема әлеуметтік нормалар мен ережелердің бұзылуы, оларға бағынғысы келмеу, жас ұрпақ арасындағы қылмыстың өсуі болып табылады. Жастар қазіргі таңда ұрпағы туралы ғалымдар оның қатыгездікпен, импульсивтілікпен, бірізділікпен ерекшеленетінін айтады.

Жастар мәселелерін қоғамдық және жаһандық әлемдік үдерістерден тыс қарастыру мүмкін емес, өйткені жастар өзін-өзі дамытатын жүйе болып табылмайды және оның ажырамас бөлігі бола отырып, қоғам құрылымдары мен қатынастарының барлық алуан түрлілігіне қосылған. Қазіргі күрделі және дифференциацияланған қоғамда өз мүшелерінің біліміне, біліктілігіне, дағдыларына және қабілеттілігіне күрделі талаптар қояды. Сондықтан жас индивидтің әлеуметтік бейімделуі мен әлеуметтенуі, олардың білім алуы және белгілі бір әлеуметтік капитал ұзақ уақыт алады. Қазіргі қоғамдағы ерекше әлеуметтік топ ретіндегі жастардың ерекшелігі оның барлық мүшелері өз өмірінде өзінің әлеуметтік тұлғасын қалыптастыру, өзінің әлеуметтік әлеуетін ашу және іске асыру процесінде тұр. Жастардың көпшілігі, бірінші кезекте студенттер мен оқушылар өздерінің әлеуметтік мәртебесі жоқ және олардың қоғамның статус құрылымындағы орны ата-аналардың әлеуметтік жағдайымен немесе мамандық алуға байланысты өзінің болашақ мәртебесімен анықталады. Сонымен қатар, егер ересек адам мәртебесі оның кәсіби қажеттілігімен, жинақталған әлеуметтік капиталдың көлемімен және статустық құрылымда нақты орынмен толық айқындалса, онда жас адам негізгі сабақтан басқа жастар қозғалыстарына, субмәдениетті құрылымдарға, саяси, діни немесе басқа да ұйымдарға қатыса отырып, бейресми қарым-қатынастар құрылымына еңгізілген және бұл бейресми мәртебенің ол үшін маңызды мәні бар [5].

Әлеуметтік-психологиялық мәселелер жастардың өзін-өзі тануының қалыптасуына, олардың өзін-өзі анықтауына, өзін-өзі тануына, өзін-өзі растауына және өзін-өзі дамытуына байланысты. Жастар кезеңінде әлеуметтендірудің бұл проблемалары ерекше, ерекше мазмұны бар, оларды шешудің әртүрлі тәсілдері пайда болады. Әрине, мәдени мәселелер қазіргі қазақстандық қоғамда жастардың әлеуметтену үдерісіне әсер етеді. Оның мазмұны адамның дене және жыныстық дамудың белгілі бір деңгейіне жетуімен байланысты. Бұл проблемалар өңірлік айырмашылықтарға жиі қатысты, өйткені физикалық және жыныстық жетілу қарқыны айтарлықтай бұзылуы мүмкін. Әлеуметтендірудің табиғи-мәдени мәселелері әр түрлі мәдениеттерде, этностарда, өңірлерде батылдық пен әйелдік эталондарын қалыптастыру мәселелерін де қозғауы мүмкін. Әлеуметтендірудің әлеуметтік-мәдени проблемалары жеке тұлғаны белгілі бір мәдениет деңгейіне, білімнің, іскерліктің және дағдылардың белгілі бір жиынтығына қатыстыру мазмұнымен ие. Әлеуметтендірудің барлық аталған проблемалары және оларды шешу жеке тұлға үшін объективті қажеттілік болып табылады. Мұндай проблемаларды түсінген жағдайда ол бұл үшін қажетті объективті алғышарттар болған жағдайда, әрине, оларды жемісті шешуге қабілетті. Демек, адам жеке даму субъектісі, әлеуметтендіру субъектісі болып табылады.

Әлеуметтендіру әртүрлі ұрпақты байланыстырады, ол арқылы әлеуметтік және мәдени тәжірибені беру жүзеге асырылады. Біздің жастарымыздың тұтынушылық психологиясы мен жансыздығын үнемі таңу адамгершілік идеалдар мен мағынасы түзетін мақсаттар дағдарысына, девиантты-делинквентті мінез-құлықтың кең таралуына ықпал ететін сикунинутты гедонистік көңіл-күйді дамытуға алып келді [2, 58]. Әлеуметтендіру процесінде қоғам өзіне тән сананың, ойлаудың, мәдениеттің, мінез-құлықтың және т.б. деңгейімен ұқсас сананы, ойлауды, мәдениетті, мінез-құлықты және т.б. бейнелейді, сонымен қатар әлеуметтену процесі әрдайым табысты жүрмейді, әсіресе қазіргі Қазақстан жататын трансформациялық үлгідегі қоғамдарда. Қазіргі заманғы қазақстандық қоғамның жас ұрпақтың әлеуметтенуі контекстінде негізгі проблемасы жеке тұлғалар мен қоғамға әлеуметтік байланыстарды, қоғамдық қатынастар мен мәдени құндылықтарды жаңғыртуға және олардың одан әрі дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін табысты әлеуметтендірудің нәтижесі ретінде айқындалатын әлеуметтендіру нормасының болмауы болып табылады. Қазіргі заманғы тез өзгерістер мен әлеуметтік трансформация жағдайында қоғамдық идеалдар өзінің әмбебап келбетін жоғалтады, идеалдар рөлін атқаруды тоқтатады, мінез-құлық пен өмірдің жаңа модельдері мен стильдері қалыптасады, әйтпесе, әлеуметтендіру нормасының өзгеруі орын алады. Мемлекет пен

қоғам жеке тұлғаның нақты түріне тапсырыс қалыптастыруды тоқтатқан, наттың белгілі бір идеологиялық және нормативтік стандарттары немесе тұлғаның өзге де қасиеттері болмаған жағдайда қазақстандық жастардың әлеуметтенуі үлгілердің плюрализмі, әлсіз болжамдылық, белгісіздік, хаотикалықпен сипатталады және батыс мәдениетінің, оның өмір сүру стилінің мықты әсерін сезінеді, олар Қазақстан жастарының санасына ең алдымен теледидар мен Интернет арқылы әсер ететіндігі баршамызға мәлім. Бұл жағдайда жеке тұлғаның қалыптасуы үшін жауапкершілік, жеке тұлға алғашқы әлеуметтендіруден өтетін бастапқы топ ретінде отбасына жүктеледі. Бұл тұрғыда алғанда жеке тұлғаны әлеуметтендіру және әлеуметтендіру институттарының рөлі Қазақстанда айтарлықтай өзекті. Себебі, кез келген мемлекеттің болашағы саналы, өнегелі және бәсекеге қабілетті жастардың қолында. Яғни, адам мемлекеттің негізгі қазынасы болса, бәсекеге қабілетті жастар мемлекеттің негізі.

Осылайша, жастар әлеуметтануының пәндік саласы кеңауқымды мәселелер қатарында, бірақ оны әлеуметтану ғылымының басқа салаларының пәндік облыстарынан бөліп тұратын, жастарды қозғайтын пәнаралық шекаралар халықтың және топтардың басқа да санаттарын қамтиды және оларды жастарды зерттеу шеңберінде оқшаулап қарауға тек шартты түрде ғана болады. Мемлекеттік жастар саясаты әлеуметтендіру тұрғысынан оқытудың тәрбиелік сипатын және тәрбиелеудегі білім беру әсерін күшейтуге бағытталуы тиіс. Басқаша айтқанда, білім мен тәрбие өзара тығыз байланысты болуы тиіс. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, жастарды табысты әлеуметтендірудің кейбір өлшемдерін ұсынуға болады, оларға әлеуметтік бейімделу, өзін-өзі ұйымдастыру, белсенділік, жауапкершілік, әлеуметтік-экономикалық дербестік, ақырында, экономикалық дербестік және жақын жылдары мамандықты таңдау және еңбек қызметін бастаумен байланысты ата-аналардан материалдық тәуелсіздік алуға ұмтылу сияқты басымдылықтар қажет. Осының барлығы ақпараттық және әлеуметтік-гуманитарлық сауаттылық пен жас адамның құзыреттілігі жағдайында ғана мүмкін.

Сонымен біз қазақ қоғамын реформалау барысында қазіргі жастарды әлеуметтік топ ретінде өзін-өзі анықтау, жұмыс іздеу, кепілді әлеуметтік мәртебе алу, сапалы білім алу проблемаларына тап болды деген қорытындыға келдік. Жастардың әлеуметтенуі күрделі жағдайларда өтедігін көреміз, яғни олар: әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті тереңдету үдерістерімен бірге жүретін посткеңестік Қазақстан қоғамының трансформациясымен; әлеуметтендірудің негізгі институттары: отбасының, мектептің, әскердің, еңбек ұжымының дағдарысымен; әлеуметтендірудің негізгі моделін ауыстырумен; қазіргі қоғамдағы БАҚ рөлінің өсуімен. Бұл жағдайда жастар арасындағы қылмыстың, нашакорлықтың, маскүнемдіктің және суицидтің, жастар жұмыссыздығының, әлеуметтік жетімдік пен панасыздықтың, моральдық ауытқушылықтың, жансыздықтың, еңбекке қатысты деформацияның өсуіне байланысты айтарлықтай өткір проблемалар пайда болды.

Әлеуметтік өндірістің белсенді субъектісі жастар, қоғамның негізгі инновациялық әлеуеті және оның дамуының маңызды кепілі болып табылады. Бұл ретте жастардың тек әлеуметтік инновациялар объектісі ретінде ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік иновацияның белсенді субъектісі ретінде де объективті түрде әрекет ететінін ескеру қажет, себебі олай болмаған жағдайда қоғам стагнация мен өзін-өзі бұзуға алып келеді. Қазіргі жастардың әлеуметтенуінің пайда болған проблемаларының шешімі әлеуметтік қызметкердің араласуын талап ететін іс жүзінде әр бір проблемалық жағдай өте күрделі және көпжақты сипатқа ие, ал жастардың барлық өмірлік процестері өзара шарттастырылған деп айтуға мүмкіндік береді. Әрине, Қазіргі жастардың әлеуметтенуі мәселелерін қоғам мен мемлекет мүдделері тұрғысынан шындықты көрсететін және бағалайтын идеялар, көзқарастар жиынтығы ретінде шешу бірінші дәрежелі болып табылады. Бұл мәселені институционалдық аспектілерді ескере отырып шешу маңызды. Мемлекеттің қатысуынсыз, оның қоғамдық процестерге мүдделі назары осы саладағы әлеуметтік реттеу тетігін қалыптастыру проблемалы. Ал бұл жаңа нормаларды қалыптастыру, жаңа құндылықты бағдарларды игеру, қоғамда құндылықтарды өсіру, бұқаралық коммуникация арқылы жастардың қоғамдық санасында оларды сақтау міндеті.

Қорытынды жасай отырып, қоғамда пайда болатын өзгерістер оның өмір сүруінің барлық салаларына, әсіресе жас ұрпаққа әсер етеді деп айтуға болады. Жастар осы өзгерістерге бейімделуге мәжбүр. Осыған байланысты әлеуметтену процесінде жаңа проблемалар пайда болады, сондықтан қазіргі қазақстандық қоғамда жастарды әлеуметтендірудің негізгі мәселелерін ұғынудың өткір қажеттілігі туындайды. Осыдан туындайтын қорытынды-жастарды әлеуметтендіру проблемаларын шешу жолдарын іздеу және қазіргі қоғамның жағдайларына барабар әлеуметтендірудің жаңа тәсілдері мен тетіктерін әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Шамеонов Р.М. *Актуальные проблемы социализации молодежи. Материалы международной научно-практической конференции.* – Волгоград: Изд-во ФГОУ ВПО ВАГС, 2016. – 218 с.
- 2 *Модернизация общественного сознания: цели на будущее* // <https://strategy2050.kz/> 13.04.2018.
- 3 *Социализация личности. Процесс, факторы, этапы и проблемы социализации личности.* <http://www.psychodic.ru/arc.php?page=3612>. 7.11.2018.
- 4 Артемьев А.Я. *Социология личности.* – М., 2011. – 140 с.
- 5 Гайсина Г.И., Цилюгина И.Б. *Воспитание социально зрелой учащейся молодежи: учеб. пособие.* – Уфа: Изд-во БГПУ, 2016. – 80 с.

МРНТИ 04.51.59

М.М. Нуров¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

ДІНДАРЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ЖҮЙЕСІНДЕ ЗЕРДЕЛЕНУІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ КӨРІНІСТЕРІ

Аңдатпа

Өткен ғасырдың ортасынан бастап діндарлық теориялық-эмпирикалық және пәнаралық өлшеу-ліктің арқасында зерттеуден анағұрлым танымал болып келеді. Бір жағынан, діндарлық діннің пайда болатын мәні ретінде тарихи-мәдени реминисценциялармен, философиялық дискурстармен, психологиялық нарративтермен ұштаспай ғылым құралдарымен түсіндіріле алмайтыны анық. Екінші жағынан діндарлықтың пайда болуы мен таралуы институттарды ұйымдастыру, субъектілердің интеграциясы, қызмет сипаты, оның себеп-салдарларын қабылдау тұрғысынан осы феноменнің мазмұнын әлеуметтік ғылымдар жүйесінде анықтауды талап ететін кезең де келді.

Діндарлықты зерттеу діннің институционалдық социологиясы мен психологиясының қарқынды дамуына алып келді, ал тұжырымдамалық зерттеулер дін философиясында қайта құрылған теориялық негізде ғана емес, сонымен қатар діндарлық процесінің жүйелі эмпирикалық өлшемдеріне байланысты дамыды. Діндарлық мәселесінің әлеуметтік ғылымдар жүйесіндегі орнын зерттеу қазіргі таңда саясаттанушылар тарапынан да талпыныстар жасалып жатқандығын байқаймыз.

Қазақстандағы діндарлық көріністерінің қаншалықты деңгейде екені туралы әлеуметтік зерттеудің кейбір қорытындылары да оның келешекте зерттеудің нысанына айналатындығын дәлелдеп отыр.

Түйін сөздер: ғылым, қоғам, дін, діндарлық, зайырлылық, діни тәжірибе.

Нуров М.М.¹

*¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

ОСМЫСЛЕНИЕ РЕЛИГИОЗНОСТИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНЫХ НАУК И ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЕ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

С середины прошлого века в исследованиях становятся все более популярными теоретико-эмпирические и междисциплинарные измерения религиозности. С одной стороны, ясно, что возникающее значение религиозности не может быть истолковано научными инструментами в сочетании с историко-культурными реминисценциями, философскими дискурсами и психологическими нарративами. С другой стороны, пришло время, когда возникновение и распространение религиозности требует определения содержания этого явления в системе социальных наук с точки зрения институционализации, интеграции субъектов, характера деятельности и принятия ее причин.

Исследование религиозности привели к быстрому развитию институциональной социологии и психологии религии, а концептуальные исследования развивались не только на теоретической

основе, трансформированной в религиозную философию, но и на систематических эмпирических аспектах религиозного процесса. Рассматривая роль религиозности в социальных науках, мы видим, что сегодня также прилагаются усилия политологов.

Некоторые результаты социологических исследований о степени проявление религиозности в Казахстане также подтверждают, что они станут объектом будущих исследований.

Ключевые слова: наука, общество, религия, религиозность, светскость, религиозная практика.

Nurov M.M.¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

COMPREHENSION OF RELIGIOSITY IN THE SYSTEM OF SOCIAL SCIENCES AND ITS MANIFESTATION IN KAZAKHSTANI SOCIETY

Abstract

Since the middle of the last century, theoretical-empirical and interdisciplinary dimensions of religiosity have become increasingly popular in research. On the one hand, it is clear that the emerging significance of religiosity cannot be interpreted by scientific instruments in combination with historical and cultural reminiscences, philosophical discourses, and psychological narratives. On the other hand, the time has come when the emergence and spread of religiosity requires determining the content of this phenomenon in the system of social sciences from the point of view of institutionalization, integration of subjects, the nature of activity and the adoption of its causes.

The study of religiosity led to the rapid development of institutional sociology and the psychology of religion, and conceptual studies developed not only on a theoretical basis, transformed into religious philosophy, but also on the systematic empirical aspects of the religious process. Considering the role of religiosity in the social sciences, we see that today the efforts of political scientists are also being made.

Some results of sociological studies on the degree of manifestation of religiosity in Kazakhstan also confirm that they will become the object of future research.

Keywords: science, society, religion, religiosity, religious practice.

Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар жүйесінде қазіргі күні қоғам өмірі үшін аса маңызды зерттеуді қажет ететін және ғылыми қауымдастықта да талқыға түсетін келелі мәселелері көп сала. Солардың бірі діндарлық мәселесі. Дін және дін тәжірибе, діни нанымдар, діни институттарға деген сенімді көзқарас жеке деңгейде қарастырғанда діндарлықтың негізгі өлшемдері болып табылады. Сондай-ақ, бұл діннің әлеуметтік және институционалдық аспектілеріне қатысты жоғары деңгейлермен байланысты. Эмпирикалық талдауда діни жүйеге интеграция дәрежесі ретінде шіркеуге келу (діни ережелерді толық ұстана бастау) жиілігі сияқты жеке деңгей немесе жеке діни келісімділік немесе міндеттеме дәрежесі көрсеткіші пайдаланылуы мүмкін болды.

Посткеңестік кеңістікте діндарлық постсекулярлы дамудың ерекшелігі ретінде көрінеді, бірегейліктің жоғалу тренді ретінде және зерттеу және сараптау қоғамдастықтарын бөліп, негізінен аксиологиялық өлшемде зерттеледі. Бұл феноменнің трендтерін ашуға, оның эмпирикалық зерттеу әдістері мен стратегияларын апробациялауға деген қажеттілігін өзектендіреді, ол теориялық модельде репрезентациялануы мүмкін.

Қазіргі Қазақстанда діни құрамдас бөлікті қоса алғанда, қарқынды сәйкестендіру процестері жүріп жатқандықтан, ал халықтың діндарлығы қоғамның өзгеруін көрсететін негізгі дүниетанымдық индикаторлардың бірі болып табылатындықтан, тиімді мемлекеттік-конфессиялық саясат пен мемлекеттің зайырлылығының тиісті моделін қалыптастыруды жаппай және мамандандырылған санада қалыптасқан ұстанымдарды ескере отырып ғана құруға болады. Біздің ойымызша, діндарлық бейнесін анықтау үшін Қазақстан халқының діни өзіндік сәйкестендіру ерекшеліктерін зерттеу, діндарлық үлгісінің контурын суреттеу; көпмәдени қоғам жағдайында этноконфессиялық бірегейліктің жылжу сипатын зерттеу; жаңа діни ұйымдарда діни көзқарастар мен қарым-қатынас әдістеріне ықпал ету тетіктерін көрсету; діни конверсияға байланысты жоғалтылған бірегейліктің өсу қаупін бағалау; жаңа діни ұйымдардың қызметін құқықтық және дінтанулық бағалауының мүмкіндіктері мен шектеулерін бағалау және т.б. қажет.

Діндарлық – индивидтің, топтың, қоғамның дінге тартылуын көрсететін ментальдық өмірдің символдық жүйесі арқылы қоғам өмірін реттейтін институционалдық жүйе ретінде көрсететін сипаттамалардың бірі. Діндарлық мәселесі осы феноменнің қандай әлеуметтік қажеттіліктерге жауап беретіні, оның қазіргі замандағы бірегейлік дағдарысымен байланысы қандай? Зерттеушілер әлеуметтік трансформация дәуірінде діндарлық өзгерістердің маңызды индикаторына ие екенін түсінеді, өйткені құндылық-нормативтік жүйемен байланысты, институционалдық ұйым бар және жеке, топтық және қоғамдық бірегейлікке елеулі түрде әсер ете алады.

Батыс зерттеушілерінің еңбектерінде әлеуметтік ілгерілеулер діндердің құрылымы мен типтеріне елеулі түрде әсер етеді. Осы ұғымға байланысты олардың діни сананың жаңа формаларының қалыптасу тенденциялары анықталды, діннің сәйкестендіру қызметін жүзеге асыру тетіктерінің түр-түрі сипатталған, қоғамның діни дәрежесіне, мемлекеттілік түріне және дін мәртебесіне байланысты оның әлеуметтендіруші рөлі көрсетілген.

Батыстың ғылыми дәстүріндегі діндарлықты зерттеу бірнеше себептер бойынша мүмкін және қажет болды, олардың ішінде: секуляризацияланған қоғамдардың жұмыс істеуі жағдайында оның түр өзгеретін формалары, дін институтының әлеуметтік трансформацияларға бейімделуі, саяси технологиялардың құралы ретінде дін рөлінің өсуі. Сонымен қатар, діндарлық әр түрлі пәндік салалар контекстінде, сондай-ақ олардың қиылысында да зерттелуі мүмкін. Сондықтан діндарлықты зерттеу барысында оның анықтамалық жүйелілігін ескеру қажет: мәдениеттанулық, философиялық-гносеологиялық, психологиялық, дінтанулық, саясаттанулық, әлеуметтанулық және т.б. Сонымен бірге, эпифеномен ретінде діндарлықтың динамикалық өзгергіштігіне байланысты оның көп өлшемділігі, көпфакторлығы таным салаларының теорияларының түсіндірме мүмкіндіктері зерттеудің пәндік салаларын нақтылау кезінде өзара толықтырғыш қызмет атқаратынын атап өту керек. Негізгі теориялық-әдіснамалық құрал феноменологиялық редукция, мәдени-тарихи компаративистика, тұжырымдамалау, модельдеу болып табылады.

Өзінің дербестілігі мен институционалдық жабықтығына, діндарлықтың қоғамның күнделікті өміріне әсері тікелей немесе үйлесімді мәдени, әлеуметтік, саяси ахуалмен байқала бермейді. Оның үстіне, құндылықты-детерминделген жүйе жанама және нақты қол жеткізілген алуанды менталитеттің артықшылығына байланысты діннің әсері бір мәнді сәйкестік тұрғысынан бағаланбайды.

Ал күнделікті өмірде ғибадаттық рәсімдерді жасаудың жиілігі осыған қатысты маңызды шара болып табылады, өйткені бұл діни қатысудың, интеграцияның, діни ережелерді және негізгі міндетті ұстанымдарға тікелей қатысудың немесе «шіркеудің тәжірибесінің символикалық көрінісі» [1, 640 б.]. Осы мәселені қарастырғанда бұл өте маңызды, себебі мінез-құлық өзіндік көзқарастар немесе нанымдар емес, өзін-өзі бағалауға деген көзқарастар мен сенімдерден гөрі, теріс түсінікке жақындау болады. Діни рәсімдерге жиі қатысу жиілігі секуляризация мен құндылықтарды өзгертудің салыстырмалы зерттеулерінің негізін құрайтын шара болып табылады, одан біз қоғамның секуляризацияға ұшыраған деңгейін көре аламыз [2].

Алайда, діни тәжірибе діндарлық өлшемдерінің бірі, секуляризацияның қаншалықты дәрежеде өзгергенін кейін жеке діндарлық өлшемдерінен көре аламыз. Діни әлеуметтану және өзге де осы саламен байланысты пәндерде діндарлық, әдетте, жеке діни міндеттеме, діни сенім және көптеген басқа синонимдер үшін жалпы термин ретінде пайдаланылады.

Діндарлық көп өлшемді көнцепция болып табылатындықтан ол ауқымды зерттеуді талап етеді. Діндарлық өлшемдерін алғашқы болып барынша сипаттаған Ч.Глок пен Р.Старктың ұсынған «Американдық діндарлық: діни ұстанымның табиғаты» [3] атты зерттеуі түпнегізді қамти алатындардың қатарына қосуға болады.

Олардың көзқарасына сәйкес, көптеген діни көріністердің астарында бес негізгі өлшем жатыр: сенім, дағды, өмірлік тәжірибе, білім және жүйелі өлшем. Сенім (идеологиялық өлшем) діннің негізгі нанымдарын немесе «ақиқат ұстанымдарын» ұстанатын «белгілі бір теологиялық дүниетанымды» ұстанатын адамнан тұрады [3, 14 б.]. Дағды өлшемі «адамдардың өздерінің діни міндеттерін орындау үшін не істейтінін» қамтиды, берілушілік және рәсім деген екі кіші өлшемнен тұрады. Рәсім «барлық діндер өз жақтаушыларынан күтетін қасиетті тәжірибелер мен ресми діни актілер, салт-жоралғылар» қатарына жатады. Ал берілушілік болса рәсімге ұқсайды, бірақ аз формалданған және көпшілікке арналған. Берілушілік «салыстырмалы түрде бейрет, бейресми және әдетте жеке болып табылатын жеке құлшылық актілері мен пайымдау әрекеттерін» қамтиды.

Тәжірибе өлшемі субъективті діни тәжірибеден тұрады, яғни белгілі бір діндерді ұстаушылардың Жаратушымен арадағы байланыстың кішкентай мөлшерде болса да оның ішкі мәніне ене білуі, сезіне алуы. Діни рәсімдерді жасау барысында діндар адамның сезінетін сезімдері осы тәжірибелер

барысында олардың өмірлік ұстанымдарына айналып, белгілі бір жолды қалыптастыра алуына қатысты болып отыр.

Білім өлшемі діни дәстүрлер, діни мәтіндер, рәсімдер және діннің негізгі қағидалары туралы адамдарға білу қажетті білімдерді қамтитын ақпараттан тұрады. Ал соңғы жүйелі өлшем алдың төрт өлшемнен ерекшеленеді. Жүйелі өлшем осы төрт өлшемнің адамдардың күнделікті өміріндегі әсерін анықтайды [3, 16 б.]. Осындай сипаттама бере келе, Старк пен Глок діндарлардың күнделікті өмірде қалай ойлайтыны және әрекет ететіні туралы кеңес беретініне қарамастан, діни салдар діни міндеттің бір бөлігі немесе жай ғана орындалатыны анық еместігін айтады.

Глок пен Старктың пікірінше, бұл өлшемдер сәйкес келуі мүмкін болса да, бұлардың діни өлшем екендігі анық. Діни білім міндетті түрде діни сенімге ие бола бермейді, ал діни тәжірибе міндетті түрде діни тәжірибені қамтитын білім мен сенімге байланысты емес дегенді білдірмейді және дәл осылай басқа өлшемдерді айтуға болады. Басқаша айтқанда, әр өлшем сараптамалық тұрғыдан дискретті болып саналады [4]. Алайда олар бұл аспектіде сенімді діндарлықтың ең орталық құрамдас бөлігі деп санайды, сондықтан оны «діни жауапкершіліктің ерекше маңызды, бірақ жеткіліксіз аспектісі» деп санайды [3, 17 б.]. Олардың діндарлықты түсіндіруі өте индивидуалистік сипатқа ие және діннің қоғамдық (институционалды) немесе әлеуметтік аспектілері туралы өте аз сілтемелер жасай отырып, бұл жеке діндарлықтың көп өлшемділігі туралы өте пайдалы сипаттама болып табылады. Жеке діндарлықтың пен діннің осы кең аспектілері арасындағы байланыс зайырлылыққа тікелей қатыстылығы туралы да жақсы зерттеулер баршылық. Енді Глок пен Старктың пікіріне сүйене отырып, жеке діндарлық өлшемдерінен тарқата қарастырған авторлардың негізгі мәні оның қазіргі күннің өзінің маңызын жоғалтпаған діндарлықтың ашық астарын ұғыну үшін оның кең көлемді және басқа да ғылым салаларымен ұштастыра зерттеулерде біздер өте қызықты ғылыми жаңалықтарға ие боламыз деп ойлаймын.

Сонымен қатар, діндарлық мәселесіндегі оның басқа да аспектілері де ұсынылды, олардың ішінде бірнеше маңызды мысалдар бар: Оллпорт және Росс [5] ішкі және сыртқы діндарлықты, сондай-ақ, дінге дейінгі және дінге қарсы діндарлық арасындағы айырмашылық. Ленскидің [6] ассоциативті және қоғамдық бірлестіктердің қатысуымен, сондай-ақ доктриналық православие мен діндарлық арасындағы діни бағыттарға байланысты айырмашылығы қазіргі кездегі діни өзгерістерді зерттеуде қолданылатын шараларға өте ұқсас болып келеді.

Еуропалық құндылықтарды зерттеу деректерінің көптеген талдауларынан жеке діндарлық немесе жекелеген діни құндылықтардың түрлі аспектілерін қамтитын негізгі діни бағдарлардың бірқатар көрсеткіштерін жасады [7]. Біріншісі – Құдай, Аспан, Тозақ және басқалар сияқты дәстүрлі христиандық нанымдарды қабылдауды қосатын діни ортодоксалдық, оның ішінде. Екіншісі – шіркеудің барабарлығы, шіркеуге деген сенімнен, сонымен қатар адамдар шіркеудің моральдық, әлеуметтік және рухани мәселелерге жауап беретіндігіне сенімді қосады. Соңғы үшінші бағдар жеке діндарлықпен байланысты және жеке Құдайға деген сенімде, күнделікті өмірдегі Құдайдың маңыздылығында, діннен жұбаныш пен күш алуда және жиі айтылатын дұғаларда көрінеді [2]. Барлық осы көрсеткіштер белгілі бір дәрежеде жеке деңгеймен шектелгенімен, оларды теориялық және эмпирикалық тұрғыдан мезо (ұйымдар) және макро (әлеуметтік) талдау деңгейлерімен байланыстыруға болады.

Отандық зерттеушілеріміз тарапынан да діндарлықты зерттеуге жақсы талпыныстар жасалуда. Себебі Қазақстан үшін ахуалдық талдау еліміздегі діни процесті өрістетудің жалпы және ерекше ерекшеліктері көрініс тауып жатқандығын аңғартады. Қазақстандық ғылыми қауымдастықта дін, діни өріс, халықтың діндарлығы бойынша жұмыстар әр түрлі аспектілерді қамтиды. Оның ішінде А.Н. Нысанбаев, А.И. Артемьев, С.Ю. Колчигин, А.Г. Косиченко, В.Д. Курганская, З.Г. Джалилов, Г.Т. Телебаев, Б.М. Сатершинов, Н.Л. Сейтахметова, Е.Е. Бурова, Е.Т. Карин, Г.Т. Илеуова сынды зерттеушілер діндарлықты түрлі тұстарынан зерттеп, Қазақстан қоғамына жеткен жаңа діндарлық толқынының жан-жақты мәнін ашуда талпыныстар жасауда. Әсіресе, Е.Е. Бурованың 2014 жылы жарық көрген «Тренды новой религиозности в современном Казахстане (опыт социогуманитарного измерения)» [8] атты монографиясында Қазақстандағы қазіргі діни процестердің жай-күйі мен жаңа діндарлық мәселелерінің ауқымын барынша алуға тырысқан еңбектердің бірі.

Діндарлық феномені біздің қоғамда аса зерттеуді қажет ететін дүние, әсіресе Қазақстандағы діндарлықтың нақты жай-күйіне қатысты жағдай айқын, болжамды еместігі белгілі. Алайда, біздің еліміздегі азаматтардың күнделікті өмірінде дін рөлінің өзгеріп, дүниетанымдық көзқарастарды қалыптастыруда маңызды фактор ретінде қалыптасып жатыр. Әрине бұл құбылыс тек Қазақстанға

ғана қатысты емес, бүкіл дүниежүзі халықтарына да тән. 2017 жылы Пью (Pew Research Center) зерттеу орталығы 2015 жылы жүргізілген әлем халықтарының дін таңдауы бойынша демографиялық сауалнама қорытындыларын жариялады. Онда өздерін нақты бір дінге жатқызатындардың пайыздық көрсеткіші 84%-ды құрап [9], сарапшылардың пікірі бойынша, сенімнің (оның ішінде діндарлықтың) өсіп келе жатқанына айғақтар келтіріліп, келешекке болжамдар жасалған еді.

Осыған сәйкес, біз Қазақстан азаматтары арасында микро деңгейде әлеуметтік зерттеу жүргіздік. Сауалнама ағымдағы жылдың қаңтар-ақпан-наурыз айларында өткізілді. Сауалнама чехиялық онлайн-сауалнама жүргізу зерттеулерімен айналысатын «Survio» онлайн-жүйесі арқылы жүргізілді [10]. Сауалнаманың негізгі мақсаты – респонденттердің қай дін өкілі және діндарлық көрсеткіштерін анықтау. Сауалнамада 4 жеңіл сұрақты ұсындық, себебі күрделі сауалнамалық зерттеулерге аса көп уақыт жұмсалады. Сауалнамаға 17-68 жас арасындағы 800 респонденттер қатысты (1-кесте).

Кесте-1. Респонденттердің жас аралығы

Жас аралығы	Жауаптар	Пайыздық үлесі
17-23	312	39 %
24-29	183	22,9 %
30-35	118	14,8 %
36-42	59	7,4 %
43-50	73	9,1 %
51-60	38	4,7 %
61-68	17	2,1 %
Барлығы	800	100%

Кесте-2. Респонденттердің жынысы

Жынысы	Жауаптар	Пайыздық үлесі
Ер	290	36,3 %
Әйел	510	63,7 %
Барлығы	800	100 %

2-кестеден көріп отырғанымыздай, респонденттердің жыныс айырмасында ерлерге карағанда (36,3%) әйелдер қауымының (63,7%) пайыздық көрсеткіші 27,4%-ға жоғары.

Сауалнамадағы үшінші «Өзіңізді қай дін өкіліне жатқызасыз?» деген сұраққа келетін болсақ, респонденттердің 80,3%-ы исламға, 6,6%-ы христиан, 0,2% буддизм, ал «дінге сенбеймін» деп жауап бергеннің үлесі 8,5%-ды құрады. Ал осы сауалдың «өз жауабыңыз» жауаптарында өздерін агностицизм, тәңіршілдік, дао, дуализм, итсизм, жоғары санаға, Бір Құдайдың барына сенемін, халық дәстүрін құрметтеймін, алайда дінге сенбеймін, ешқандай дін өкіліне жатқызбайтындар мен әлі қай дінді ұстану керектігін анықтамағандар мен басқа да жауаптар болды, оның пайыздық үлесі 4,4%-ды құрады. Бұл туралы анығырақ 3-кестеде көрсетілген.

Кесте-3. «Өзіңізді қай дін өкіліне жатқызасыз?» сауалының жауаптары

Сауал нұсқалары	Жауаптар	Пайыздық үлесі
<i>ислам</i>	642	80,3 %
<i>христиан</i>	53	6,6 %
<i>буддизм</i>	2	0,2 %
<i>мен дінге сенбеймін</i>	68	8,5 %
<i>өз жауабыңыз</i>	35	4,4 %
агностицизм	8	
тәңіршілдік	2	
дао	1	

итсизм	1	
жоғары күштерге, санаға сенемін	3	
ешбір дінді ұстанбаймын	5	
дәстүрді құрметтеймін, алайда дінді ұстанбаймын	1	
әлі анықталған жоқпын	4	
сенім өз жүрегімде	1	
білмеймін	1	
бейбітшілік адамы	1	
дінге емес, Құдайға сенемін	1	
дуализм	1	
басқа жауаптар	5	
Барлығы	800	100%

3-кестедегі респонденттер жауаптарын талдайтын болсақ, ислам дініне өздерін жатқызатындардың пайыздық үлесі жоғары екендігін байқаймыз, бұл өз кезегінде, тарихи сананың жаңғыруы барысындағы, оның ішінде мұсылмандық діни ағартудың нәтижелерінен деп ойлаймыз. Бұған тағы да айғақ ретінде әлемдік деңгейде мұсылман халықтарының демографиялық өсімінің жоғарылауы процесін жоғарыда атап өткен болатынбыз.

Осы сауалнаманың басты сұрағы болып табылатын діндарлық көрсеткіштерінің жай-күйі бойынша нәтижелерді талдап өтсек. «Өз діндарлығыңызды қалай бағалайсыз?» деген сауалды қоя отырып, біз респонденттерден дін ережелерін толық немес жартылай ұстана ма, әлде мүлдем ұстанбай ма және сонымен қатар, өз жауаптарымен бөлісуді ұсындық (4-кесте).

Кесте-4. «Өз діндарлығыңызды қалай бағалайсыз?» сауалының жауаптары

Сауал нұсқалары	Жауаптар	Пайыздық үлесі
<i>діннің ережелерін толық ұстанамын</i>	139	17,4 %
<i>діннің ережелерін жартылай ұстанамын</i>	515	64,4 %
<i>ұстанбаймын</i>	115	14,4 %
<i>өзжауабыңыз</i>	31	3,8 %
гуманистік ұстанымдар	9	
дәстүрмен қатысты ережелерді ұстанамын	3	
ырымдарды ұстанамын	1	
дао ережелері	1	
ең бастысы сенім	4	
мен үшін зерттеуді талап ететін дүние	1	
құрметпен қараймын	1	
ұстауға тырысамын	2	
ережелер жүрегімде	2	
өз қалағаным бойынша ұстанамын	3	
жоғары күшке сенемін	1	
білмеймін	1	
сенбеймін	1	
кейбір ережелерді ұстауға мәжбүрмін	1	
Барлығы	800	100%

Бұл сауалдағы діндарлық көрсеткіштерін көрсететін екі жауаптың, яғни толық және жартылай ұстанатындар төңірегінде болып отыр, егер толық ұстанатындар барлық респонденттер үлесінің

17,4%-ын құраса, жартылай ұстанатындар 64,4%-ды құрап отыр, бұл өз кезегінде бірге-бірте діндарлық көрсеткіштерінің келешекте ұлғаятынының алғышарттары болмақ. Ұстанбайтындардың үлесі 14,4%. Респонденттер өз жауаптарында адамгершілік ұстанымдарды, дәстүрмен қатысты ережелерді, тек ырымдарды, дао ережелерін, ең бастысы сенім екендігін, кейбірі үшін бұл мәселе зерттеуді талап ететін дүние екенін, діни ережелерге құрметпен қарайтындығын, ұстауға тырысатынын, ережелерді жүрегінде сақтайтынын, өз қалағандары бойынша жүретінін, жоғары күшке сенетінін, ережелерді ұстану керек пе әлде жоқ па екенін білмейтінін, сенбейтінін, тіпті кейбірі ережелерді ұстауға мәжбүр екендерін білдірген.

Қоғамдағы діндарлық көрсеткіштерінің динамикасын алдағы уақытта әлеуметтік зерттеулер жүргізу арқылы бақылауды талап етеді. Дегенмен, діни жағдайдың қалыптатылығын ескере отыра, қазіргі кездің өзінде діндарлықтың қоғамдағы орны, күнделікте өмірдегі сипатын, дүниетанымдық көзқарастардың қалыптасуына әсерлерін аңғаруға болады. Дін және діни сенімдердің жаңадан қалыптасқан (геосаяси факторлардың әсерінен саяси тұрғыдан басым) мәртебесін алуда, сондықтан, тіпті, діни конверсияның да қазақстандық қоғамда жалпы сәйкестендіру процестеріне қалай әсер ететінін түсіну маңызды болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Giorgi L. Religious involvement in a secularized society: an empirical confirmation of Martin's general theory of secularization. – British Journal of Sociology. – Vol. 43, No. 4 (Dec., 1992). – pp. 639-656.*

2 *Halman L., Pettersson T., Verweij J. The religious factor in contemporary society: the differential impact of religion on the private and public sphere in comparative perspective. – International Journal of Comparative Sociology, 1999, 40(1). – pp.141-160.*

3 *Stark R., Glock, C.Y. American Piety: the Nature of Religious Commitment. – Berkeley: University of California Press, 1968. – 230 pp.*

4 *Faulkner J.E., Gordon F.d J. Religiosity in 5-D: an empirical analysis. – Social Forces. – Vol. 45, No. 2 (Dec., 1966). – pp. 246-254.*

5 *Allport G.W., Ross J.M. Personal religious orientation and prejudice. – Journal of Personality and Social Psychology, 1967, 5(4). – pp. 432-43.*

6 *Lenski G. The Religious Factor: a Sociological Study of Religion's Impact on Politics, Economics, and Family Life. – New York: Doubleday, 1961. – 399 pp.*

7 *Halman L. and Riis O., eds. Religion in Secularizing society: the Europeans' Religion at the End of the 20th Century. – Leiden and Boston: Brill, 2003. – 230 pp.*

8 *Бурова Е.Е. Тренды новой религиозности в современном Казахстане (опыт социогуманитарного измерения): Монография. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014. – 200 с.*

9 *Christians remain world's largest religious group, but they are declining in Europe by Conrad Hackett and David Mcclendon. – кіру мәсілі URL: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-remain-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/> (жүгіну күні – 20.11.2019).*

10 <https://www.surveo.com/>

МРНТИ 04.51.65

Қ.Е. Тауенов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАРТ АДАМДАР: ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ТИПОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа

Мақала «қарт адамдар» терминін және оның әлеуметтік ғылымдағы типологиясын анықтауға арналған. Әлемде егде жастағы адамдар санының өсуі байқалады, осыған байланысты қарт адамдарды қазіргі заманғы экономикалық әлемге бейімдеу бойынша әлеуметтік бағдарламаларды өрістетуге қажеттілігі пайда болды. Егде жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделу мәселелері әлеуметтік ғылымды зерттеу пәні болып табылады, сондықтан «қарт адамдар» ұғымын талдау ғылыми-зерттеу қызметі тұрғысынан маңызды болып табылады.

Түйін сөздер: қарт адамдар, геронтология, қартаю мәселелері, бейімделу, нарықтық экономика, медициналық-әлеуметтік мекемелер, мемлекеттік қолдау.

Тауенов К.Е.¹

¹*Казхский национальный педагогический университет им. Абая*

ПОЖИЛЫЕ ЛЮДИ: ПОНЯТИЕ И ТИПОЛОГИЯ

Аннотация

Статья посвящена определению термина «пожилые люди» и ее типологии в социологической науке. В мире наблюдается рост людей преклонного возраста, в связи с чем появилась потребность развертывания социальных программ по адаптации пожилых людей к современным экономическим реалиям. Проблемы социальной адаптации людей пожилого возраста является предметом изучения социальной науки, поэтому анализ понятия «пожилые люди» представляется важным с точки зрения научно-исследовательской деятельности.

Ключевые слова: пожилые люди, геронтология, проблемы старения, адаптация, рыночная экономика, медико-социальные учреждения, государственная поддержка.

К.Е. Тауенов¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

OLDER PEOPLE: CONCEPT AND TYPOLOGY

Abstract

The article is devoted to the definition of the term "elderly people" and its typology in sociological science. The world is witnessing the growth of elderly people, in connection with which there is a need to deploy social programs to adapt older people to modern economic realities. The problems of social adaptation of the elderly is the subject of social science, so the analysis of the concept of "older people" is important from the point of view of research activities.

Keywords: elderly people, gerontology, problems of aging, adaptation, market economy, medical and social institutions, state support.

Кіріспе. Қартаю мәселелері ежелгі заманнан қоғам белсенділерін қызықтыруда. Қартаюды алғашқы рет анықтау және оның себептерін сипаттау антикалық дәуірден бастау алады. Ежелгі грек дәрігері Гиппократ (б.з.д. V-IV ғғ.) қарттықты табиғи жылудың кемуі және ағзаның құрғауының нәтижесі деп санады.

Әр жылдары «адамның қартаюы туралы ғылым» - түрлі сала мамандары: дәрігерлер мен физиологтар, философтар мен биологтар, психологтар мен әлеуметтанушылар, тарихшылар мен құқықтанушылар жасаған жаңа білімді қамтыды. Өз еңбектерінде кәрілік мәселелері туралы Цицерон, Аристотель, Роджерс, Бэкон, Ж.-А. Кондорсе жазды. Мәңгілік жастық, ұзақ өмір және өлместік туралы аңыздар мен әпсаналар адамзат дамуының барлық кезеңінде құрастырылып, жазылып қолдау тауып отырды.

Әр түрлі жастағы біліктіліктерді салыстыра отырып, қарттық шекарасын анықтауға болатын еді. Алайда ол арқылы біз нақытланбаған суреттемеге қол жеткізер едік. Себебі, кәрілік шекарасы 55-тен 70 жылға дейінгі кең шектерде ауытқиды. Ерлер мен әйелдердің жеке-жеке жас кезеңдеріне бөлу типологиясы да өзі бір бөлек сипаттаманы талап етеді.

Қоғам тарихының ежелгі кезеңдерінде және әртүрлі мәдениеттерде қарттық кезеңнің басталуы былайша анықталды: Пифагор – 60 жыл, қытай ғалымдары – 70 жыл, XX ғасырдың ағылшын физиологтары – 50 жылдан жоғары, неміс физиологы М.Рубнер – 50 жасты кәрілік деп атаса, 70 жылды – құрмет жасы деген. Көптеген жағдайларда, өткен және қазіргі заман зерттеушілері адамның психосоматикалық жай-күйінің, оның әлеуметтік және экономикалық мәртебесінің белгілі бір өмір кезеңдерімен байланысын анықтай отырып, қарттықтың хронологиялық дефинициясына жүгінеді.

Қазіргі уақытта БҰҰ және халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) құжаттарына сәйкес 60 және одан жоғары жастағы адамдар егде адамдар болып саналады. Дамыған елдердің көпшілігінде зейнетке шығу жасы – 65 жыл болса да, дәл осы деректерді іс жүзінде басшылыққа алады (Қазақстан

Республикасында зейнетке шығу жасы ерлерге – 63 жас, әйелдерге – 58 жас). Ұзақ уақыт бойы «егде жастағы адам» термині хронологиялық жасы 65 және одан асқан қарттарға қолданылған. Алайда, орташа өмір сүру ұзақтығы 80 жыл және одан да жоғары Жапонияда, қарт адамдарды хронологиялық жасы 65 жас және одан да жоғары деп топтастыру дұрыс емес.

Кәріліктің екі анықтамасы бар. Бұл адамның өмірлік үдерістеріндегі соңғы кезең және бұл халықтың ең құрметті өкілдерінің бір бөлігін қамтитын адамдар тобы. Қарттықтың әлеуметтік аспектілері қартаюдың физиологиялық әсерлері мен ұжымдық тәжірибенің ықпалында болады. Яғни, осы буын өкілдерінің жалпы құндылықтарының өзі өмір сүретін қоғаммен өзара байланысына тәуелді.

Аграрлық мемлекеттерді қарттық кезең немесе қарт адамдар үлкен құрметке ие. Олардың өмірлік тәжірибесі атадан балаға берілер білімі таптырмас сусындайтын бұлақ. Әсіресе, білім деңгейі төмен қоғамда қарттарды ерекше құрметтеп, олардан кеңес сұрап, олардың рұқсатынсыз шешім қабылдамайтын. Өнеркәсіптік төңкеріс орын алған қазіргі заманда, елдердің басым бөлігінде қарт адамдардың дәрежесі өзгеріп, белсенді жұмысқа жарамаған соң оларға көрсететін сый құрмет те өзгерген. Қарт адамдардың басым көпшілігі әлі де қоғамға тигізер пайдасы зор болғанымен, олар қоғаммен елелмей қалды. Белгілі бір салаларда қарттық бұрынғысынша артықшылық болып саналса да, әсіресе саяси аренада, қарт адамдар әлі еңбекке жарамды жаста болғанымен зейнетке шығуға жиі мәжбүр болады, бұл олардың қартаю шағына психологиялық бейімделуіне проблемалар туғызады.

Қазіргі уақытта мамандардың медициналық-биологиялық, психологиялық-бағытталған және әлеуметтік гипотезалар топтарына шартты түрде біріктірілген қартаю процесін түсіндіретін 300-ден астам гипотезалар бар. Бұл гипотезалардың көптігі қартаю үдерісіне деген біржақты көзқарастың қалыптаспағанын байқатады.

Б.Ц. Урланис жасаған әр түрлі жас жіктемелерін салыстыру қарттық кезеңдердің шекарасына қатысты өте тұрпайы суреттеме береді. XIX ғ. француз физиологы мен гигиена маманы П.Флуранс қарттықтың екі кезеңін бөліп қарастырды: біріншісі (70-85 жыл) және екіншісі (85 жастан жоғары). Неміс физиологы М.Рубнер 50 жастағы қарттықтың басы деп санады: 70 жаста, оның пікірінше, «қартаю» басталады. Белгілі неміс патологоанатомы Л.Ашоф қарттықтың басталуын нақты бекітпеді, алайда оны 45-60 жас аралығына жатқызды. Ашоф кәрілік жасын 65-85 аралығында есептеді, одан кейін қарттық, немесе босаңсу (85 жас және одан да жоғары). Ағылшын дәрігері мен статисті У.Фарр 40-60 жасты – зияткерлік, шеберлік, заңнамалық және азаматтық жасы деген; 60-80 жас-еңбегін мойындау жасы; 80-100 жасты қамтитын соңғы кезең-қарттық, Фарр қарттықтың басы ретінде 60 жасты есептеген.

Қазіргі уақытта физиологиялық функциялардың жас динамикасын көрсететін *функционалдық жас* ұғымы бар, ол генетикалық компоненттер, өмір салты, стресстік жағдайлар, физикалық, психикалық және зияткерлік белсенділікпен анықталады; *психологиялық жас* түсінігі – психиканың жас өзгерістерін сипаттайтын көрсеткіштер тобы; *биологиялық жас* ұғымы – ағзаның құрылымы мен функцияларының тозу деңгейінің көрсеткіші.

Қарт адамдардың әртүрлі типологияларын анықтай отырып, бұл жіктелімдер әрқашан салыстырмалы екенін ескеру маңызды, өйткені нақты өмірде «таза күйінде» психологиялық типтері сирек кездеседі.

Жас ерекшеліктері психологиясының ғылыми әдебиетін талдау «кәрілік» ұғымының анықтамасы «мәңгілік проблемалар» қатарына жататынын көрсетті. Кәріліктің нақты түсіндірмесі қандай, оның алғашқы көріністері, қарттықтың жасы және оның шекарасы төңірегінде пікірталастар жүргізілуде. Бұл ұғымды анықтаудағы негізгі қиындық – қартаюдың ұзақ, біркелкі үдеріс болуында, орта жастан қарттықты бөлетін дәл шекараның болмауында.

Қарттық – дәл ғылым әдістерімен ғана зерделенуі мүмкін құбылыс. Қазіргі уақытта бұл зерттеулер қоғамдық қайырымдылыққа жиі жүгінетін жас таянғанда, денсаулық пен күш-жігерді сақтауға арналған ережелерді әзірлейді. Қарт адамдарға арналған әлеуметтік-медициналық қызмет көрсету мекемелерінде тамақ түрін және егде жасында белсенділікті сақтаудың ең жақсы шарттарын анықтау үшін қарттықты жүйелі түрде зерттеуді ұйымдастыру қажет [1; 22].

Ғылымның қарттыққа қарсы төтеп тұратын ешқандай құралы жоқ, ол адам мен жануарлар өмірінің осы кезеңіне қатысты ештеңе білмейді [2; 188]. Нағыз қарттық-күш қалпына келмейтін, дене әлсіз болатын өмір сүру кезеңі [2; 190]. Мечниковтың пікірінше, қарттық ағзаның сараланған жасушалары (жүйке жүйесінің жасушалары, бүйрек, бауыр және т.б.) мен дәнекер тіндердің жасушалары арасындағы күреспен сипатталады және соңғылардың жеңісімен аяқталады.

Ф.Гизе типологиясында қарттар мен қарттықтың үш түрі бар:

1) теріске шығарушы қария - қарттықтың қандай да бір белгілерін жоққа шығарады;

2) экстраверт қария - сыртқы ықпал арқылы және өзгерістерді қадағалау арқылы қарттықтың басталуын мойындайтын (балалар жасы ұлғайды, олармен көзқарастардың алшақтығы, жақындардың өлімі, отбасындағы өз жағдайының өзгеруі, техника, әлеуметтік өмір және т.б. саласындағы жаңашылдықтар-өзгерістер);

3) Интровертті тип – оған қартаю үдерісінің өткір күйзелісі тән. Адам жаңалыққа қызығушылық танытпайды, өткенді еске алады, аз қозғалады, тыныштыққа ұмтылады және т.б. [3].

Әлем әлеуметтанушылары жүргізіп отырған бақылаулар мен зерттеулер қорытындысы бойынша қызмет сипатына байланысты егде адамдардың келесі типтерін жіктеуге болады. Бірінші түрі-қарт адамның белсенді шығармашылық қарттығы немесе зейнет жасына шыққаннан кейін адамның ғылыммен айналысуы, елдің қоғамдық, саяси өміріне және т.б. белсенді қатысуы. Егде адамның қарттығының екінші түрі жақсы әлеуметтік және психологиялық бейімділігімен ерекшеленеді, бірақ бұл адамдардың энергиясы негізінен өз өмірін жақсартуға бағытталған - бұрын уақыт жетпеген материалдық әл-ауқатын көтеру, демалыс сапарларға бару, ойын-сауықпен айналысу және өз-өзінің білімін жетілдіру. Қарттық типологиясының әйелдер саны басым үшінші түрі отбасында, немерелерін тәрбиелеуге күшін жұмсайтын адамдардан құралған. Сондықтан да өмірге қанағаттанушылықпен қарау, оларда әдетінше алғашқы екі түрдегі өкілдерге қарағанда төмен болып табылады. Егде жастағы адамдардың төртінші түрі, денсаулыққа қамқорлықпен қарайды, ал ол өз кезегінде белсенділіктің түрлі нысандарын ынталандырады, олар саяхатқа көп уақыт бөледі. Алайда, бұл адамдар өздерінің шынайы және жалған ауруларының мәнін асыруға бейім.

Ресей әлеуметтанушысы И.С. Конның еңбектерінде қарттықтың келесі әлеуметтік-психологиялық түрлері аталған:

Бірінші түрі - белсенді шығармашылық қарттық, ардагерлер құрметті демалысқа кеткен кезде, қоғамдық өмірге, жастарды тәрбиелеуде және т.б. қатысуды жалғастырады.

Қарттықтың екінші түрінде зейнеткерлер бұрын уақыт болмаған істермен шұғылданады: өздігінен білім алу, демалу, ойын-сауық және т.б. яғни, қарттардың бұл тобына жақсы әлеуметтік және психологиялық бейімделгіштік, икемділік, дағдылану тән, бірақ энергия негізінен тек өздеріне бағытталған.

Үшінші түрі (бұл көбінесе әйелдер) отбасында өз күштерін бағыттайтын объект немесе субъект табады. Негізі үй жұмысы сарқылмайтын болғандықтан, онымен айналысатын әйелдердің іші пысатын уақыты да болмайды. Алайда, психологтардың айтуынша, бұл топтағы адамдардың өмірі бірінші екеуіне қарағанда төмен.

Төртінші түрі-өмірдің мәнін өз денсаулығына қамқорлық жасаудан тапқанадамдар. Бұл белсенділіктің әртүрлі нысандары мен моральдық қанағаттанушылықтан тұрады. Сонымен қатар, өзінің шынайы және жалған ауруларын ұлғайтып көрсетіп (ерлерде жиі), жоғары үрейленушілік байқалады [4].

Егде адамдар арасында әсіресе өмірде белсенділік танытпайтын адамдар тобын атап кеткен жөн. Олар көбінесе агрессивті мінезді, озбыр әлемнің жай-күйіне көңілі толмайтын, өзінен басқасын бәрін сынайтын топ. Қарт адамдардың қартайған кездегі келеңсіздігінің тағы бір нұсқасы-өз-өзінен көңілі қалған және өмірінден түнілген, жалғыздық тауқыметін татқан – бақытсыз адам өмірін кешу. Олар өмірлеріндегі шынайы және жалған жіберілген мүмкіндіктері үшін өздерін айыптайды.

Қарт адамдардың типологиясын анықтай отырып, медицинада қарт адамдардың шартты түрде үш түрін қарастырады: «бақытты», «бақытсыз» және «психопатологиялық».

Егде жастағы адамдардың «бақытты» қарттығы – жан тыныштығымен, әлемдік көзқарас пен дүниетанымның дана жайма-шуақтығымен, меңзеушілікпен, байсалдылықпен және ұстамдылықпен сипатталады. «Бақытсыз» кәрілік жеке мазасыздық деңгейінің жоғарылауымен, өзінің физикалық денсаулығына байланысты мазасыздануымен сипатталады. «Психопатологиялық қарттық» тұлғаның психикасы мен мінез-құлқының жас-органикалық бұзылуымен айқындалады. Тұлғаның әртүрлі дезадаптациялық реакцияларының жиі дамуымен сипатталатын психопатикалық бейімделу мүмкіндіктерінің төмендеуі байқалады.

Ресей социологы А.Качкин қарт адамдарды олардың өміріндегі басты мүдделеріне байланысты түрлерге бөледі:

Отбасылық түрі – тек отбасына, оның әл-ауқатына бағытталған.

Жалғыздық түрі. Өмірдің толықтығына ең алдымен өзімен, өз естеліктерімен қарым-қатынас жасау арқылы қол жеткізеді (екі есе жалғыздықтың нұсқасы болуы мүмкін).

Көмескіленген түрі. Жаңа жұмыспен өмір сүрудің толымдылығын өтей алмаған немесе өтегісі

келмеген адам барысын да қадағалайды. Көптеген қарттар девиантты топқа жатқызылған, яғни оларда мінез-құлықтың ауытқуы байқалады (мас адамдар, қаңғыбастар, өзін-өзі өлтірушілер).

Діни түрі.

Саяси түрі - өз өмірін саяси өмірге белсенді немесе пассивті түрде қатысумен толықтырады.

Шығармашылық түрі. Көркем шығармашылықпен айналысу міндетті емес, қарттардың бұл түрі бау-бақшаларда да өзін жүзеге асыра алады.

Әлеуметтік тип – қоғамдық пайдалы іс-шаралармен айналысатын қоғамшыл-зейнеткер.

Қарт адамдардың типологиясын талдай отырып, келесіні атап өту керек:

1. Қарт адамдар – әлеуметтік қамсыздандыруға мұқтаж адамдар;

2. Қарт адамдар – бұл әлеуметтік белсенді өмірге тартылуы мүмкін және тартылуы тиіс елеулі адами әлеует;

3. Егде жасы – жүйелі әлеуметтік шығындар орын алатын және лрны толмайтын өмірлік циклдегі кезең. Басты өмірлік міндеттер орындалды, жауапкершілік азаяды, тәуелділік артады. Бұл шығындар аурулар мен физикалық дерттілікке байланысты.

Қорытынды. Жас – бұл адам өмір сүрген жылдар санының биологиялық сипаттамасы ғана емес, ол адам денесінде өмір бойы өтетін физиологиялық өзгерістер. Бұл сондай-ақ өмірдің әрбір кезеңіне қолданылатын әлеуметтік нормалар мен жағдайлардың өнімі. Жас өмір тәжірибесінің байлығы болып табылады, ол арқылы біз қалыптасып, өзгереміз (биологиялық, психологиялық тұрғыда). Адамның өмірін ұзартатын медицина саласындағы жетістіктердің арқасында, қарттық жасы өзгеріп, шекарасы кеңейді. Жоғары сапалы медициналық көмекке қол жеткізу арқылы 100-ден жасы асқан адамдар саны көбеюде. Алайда қартаю өмір тәжірибесінің көптеген аспектілеріне, сондай-ақ әлеуметтік топқа, нәсіліне, жынысына және басқа да әлеуметтік факторларға байланысты.

Өзінің даму теориясында француз психологы Шарлотта Бюлер дамудың бес кезеңін бөліп көрсетеді; соңғы, бесінші кезең 65-70 жаста басталады. Автор осы кезеңде көптеген адамдар жас кезінде өз алдына қойған мақсаттарды қудалауды тоқтатады деп санайды. Қалған күштерін тыныш өмір сүруге, бос уақытын өзіне жұмсайды.

Қартаю басталуы мерзімі анықталмаған ұзақ процесс. Орта жастан қарттықты бөліп тұратын әмбебап шекара жоқ; индивидтердің және олардың жекелеген топтарының қартаюы біркелкі емес: біреуінде бұрын басталса, екіншісінде кейінірек өрбіп жатады. Сонымен қатар, орташа өмір сүру ұзақтығының артуы жас кезеңділігіне көзқарасты өзгертеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мечников И.И. *Этюды оптимизма.* – М.: Наука, 1964.

2 Мечников И.И. *Этюды о природе человека.* – М.: Издательство Академии наук, 1961.

3 *Типы стариков, типы старости* // <https://www.psychologos.ru/articles/view/typy-starikovzpt-tipy-starosti>

4 Кон И.С. *Постоянство личности: миф или реальность?/ В кн.: Хрестоматия по психологии / Сост. В.В. Мироненко; Под ред. А.В. Петровского.* – М., 1987.

МРНТИ 04.21.41

Т.Т. Еспенова¹

¹*Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы*

КӨПБАЛАЛЫ ОТБАСЫЛАР МӘСЕЛЕСІНЕ ҚОҒАМНЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Аңдатпа

Мақала қоғамдағы көпбалалы отбасылар мәселесіне, оларға деген түрлі көзқарастың пайда болу себептеріне, отбасын жоспарлау туралы білімнің қолжетімділігіне арналған. Адам санын өсіру мәселесі, қартаю феноменін бастан кешіп жатқан Қазақстан Республикасында үлкен проблемаға айналып отыр. Көпбалалы отбасылардың материалдық жағдайы мен әлеуметтік қорғалуының сапалы өзгерісі мемлекеттің биылғы жылғы басты мәселелері қатарына жатқызылды. Қазақстандықтардың көпбалалы отбасыларға қатысты пікірін білу мақсатында әлеуметтік зерттеу жүргізіліп, сапалы мәліметтерге қол жеткізілді. Нәтижесінде қазақстандықтардың көпбалалы отбасыларға қатысты теріс

пікірінің шығу арнасы анықталып, оны өзгертуге қатысты шешімдер реті анықталды. Қазақстандықтардың санасында көп балалы болу бақытты, толыққанды отбасылық өмірмен, оның қуанышымен ғана емес, сондай-ақ кедейлікпен, жоқшылықпен байланысты. Осы қоғам санасында берік бекіген ұғымды өзгертуге бағытталған ғылыми жұмыс, өзінің өзектілігімен ерекшеленуде.

Түйін сөздер: көпбалалы отбасы, қоғам, пікір, бақытты отбасы, халықтың осал топтары, әлеуметтік саясат, мемлекеттік стратегия, ұлт, болашақ.

Еспенова Т.Т.¹

¹*Казахской Национальной академии искусств им. Т.К. Жургенова*

ОТНОШЕНИЕ ОБЩЕСТВА К ПРОБЛЕМАМ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ

Аннотация

Статья посвящена проблемам многодетных семей в обществе, причинам возникновения различных мнений о многодетности, доступности знаний о планировании семьи. Проблема роста численности людей в Республике Казахстан, испытывающей феномен старения, становится серьезной проблемой. Качественное изменение материального положения и социальной защищенности многодетных семей в этом году отнесены к главным вопросам государства. В целях изучения мнения казахстанцев в отношении многодетных семей проведено социологическое исследование, получены качественные данные. В результате был выявлен канал негативного мнения казахстанцев в отношении многодетных семей и определен порядок принятия решений по их изменению. В сознании казахстанцев многодетность связано не только с счастливой, полноценной семейной жизнью, ее радостями, но и с бедностью, нуждой. Научная работа, направленная на изменение мнения общества о многодетности, отличается своей актуальностью.

Ключевые слова: многодетные семьи, общество, мнение, счастливая семья, уязвимые слои населения, социальная политика, государственная стратегия, нация, будущее.

T.T. Espenova¹

¹*Kazakh National Academy of Arts named after T.K. Zhurgenov*

SOCIETY'S ATTITUDE TO THE PROBLEMS OF LARGE FAMILIES

Abstract

The article is devoted to the problems of large families in society, the causes of different opinions about large families, the availability of knowledge about family planning. The problem of population growth in the Republic of Kazakhstan, experiencing the phenomenon of aging, is becoming a serious problem. Qualitative changes in the financial situation and social security of large families this year are among the main issues of the state. In order to study the opinion of Kazakhstanis in relation to large families, a sociological study was conducted, qualitative data were obtained. As a result, the channel of negative opinion of Kazakhstanis in relation to large families was identified and the order of decision-making on their change was determined. In the minds of Kazakhstanis, having many children is associated not only with a happy, full-fledged family life, its joys, but also with poverty and need. The scientific work aimed at changing the opinion of society about the large number of children is characterized by its relevance.

Keywords: large families, society, opinion, happy family, vulnerable population, social policy, state strategy, nation, future.

Сіз үлкен отбасының бір бөлігі болудан гөрі жақсы «өмір мектебін» таба алмайсыз.

Кіріспе. Қазақстан Республикасында соңғы жылы көпбалалы отбасылар мәселесі өзекті тақырыпқа айналып отыр. Шындығында бұл мәселе, еліміз Тәуелсіздікке қол жеткізіп, нарықтық қарым-қатынас заманына аяқ басқан сәттен бастап өзекті бола бастады. Кеңес билігі уақытында тегін мектепке дейінгі білім беру мен денсаулық сақтау саласының кепілдігіне қол жеткізген халық, жаңа

кезең талаптарына дайын болмай шықты. Сондықтан халықтың мемлекет көмегіне жүгініп, билік органдарынан көмек сұрауы заңдылық. Өзін әлеуметтік мемлекет ретінде танытып отырған Қазақстан Республикасының бұл бірден-бір міндеті. Конституцияның бетін ашқан әрбір азамат оны нақты сезінеді. Мысалы, ана капиталы есептелетін көрші Ресейде (биылғы жылы оның сомасы 453 мың рубль немесе шамамен 2,6 миллион теңге) аналарға көптеген әлеуметтік кепілдіктер қарастырылған. Тарихқа үнілер болсақ, КСРО-да 1940-1980 жылдар аралығында баласыздар салығы алынып, балалары жоқ ата-аналар мен отбасылық жұптар өз жалақысының 6 пайызын беріп отырды. Ол дегеніміз мемлекет тарапынан демографиялық мәселені жоспарлау, оның ушығып кетпеуін берік қадағалау халық өсіміне әкелді. Себебі, Ұлы Отан соғысында 30 млн-ға жуық халқынан айырылған кеңес үкіметі демографиялық апатқа ұшыраған еді.

Адам санын өсіру мәселесі, қартаю феноменін бастан кешіп жатқан Қазақстан Республикасында үлкен проблемаға айналып отыр. 1990 жылдардың соңынан бастап, қолған алынған қандастарымызды отанға көшіру мәселесі де осы демографиялық дағдарысқа қарсы бағытталған шаралардың бірі еді. Алайда, ол түпкілікті мәселені шеше алмады. Қазіргі таңда көпбалалы отбасыларды мемлекеттік қолдау құралдары анықталып жатыр. Ғылыми мақалада осы мәселеге қатысты қоғамның көзқарасы қандай және халық арасында көпбалалы отбасыларды қолдаушылар немесе сынаушылардың жалпы үлесін анықтауға әрекет жасалған.

Мемлекеттен көмек талап етіп алаңға жиналған аналарды қолдаушылар да, сынап жатқан адамдар да бар. Олардың пікірімен әлеуметтік желілер арқылы танысуға болады. Осы мәселеге қатысты сол пікірлердің нәтижесін саралай келе, қоғамның көптеген әлеуметтік мәселелерге қатысты сұрақтарға жетік білімінің жоқ екендігін байқауға болады. Көпбалалы отбасыларға кімдер жатқызылған?, олардың республикада дені қанша?, сонымен қатар отбасын жоспарлау мәселелері халықтың көкейіндегі жауабы жоқ сұрақтарға айналып отыр. Халық 2 топқа бөлініп, бірі көпбалалы отбасыларды – қоғамның негізі ретінде қарастырса, екіншілері халықтың кедей топтарының санын арттырушылар пікірін алға тартуда. Екінші пікірді шығуының бірден-бір себебі мемлекеттің әлеуметтік саясатының халықтың барлық бөлігіне бағытталмағандығынан туындауда. Мәселен, бірі 2 пайыздық ипотека арқылы пәтерге қол жеткізіп жатса, екіншілері 11 пайыздық ипотекамен баспаналы болып отыр. Халықтың бір тобына несиелері кешіріліп жатса, ол халықтың екінші тобының наразылығын туғызуда. Көпбалалы отбасыларға деген халықтың көзқарасын өзгерту үшін, жалпы халықтың, оның жастар бөлігінің отбасыны дұрыс жоспарлау сауаттылығын көтеруге бағытталған, терең ғылыми ізденістер жасау қажет. Бұл мәселе осы тақырыптың өзектілігін анықтап, көпбалалы отбасы, отбасыны жоспарлау, Кеңес үкіметі мен Тәуелсіз Қазақстандағы көпбалалы отбасылар айырмашылығы мәселелерін жаһандық әлем тұрғысынан қарастырып, бұл бағыттағы ғылыми ізденістерге үлес болмақ.

Негізгі бөлім. Ең алдымен «Көпбалалы» терминін анықтап алайық. «Көп балалы» – бұл қанша? Қазақстан Республикасының 26 желтоқсан 2011 жылғы «Неке және отбасы туралы» кодексінің 1 бабының 17-2 тармақшасында көпбалалы отбасыға мынадай анықтама берілген: «Көпбалалы отбасы – құрамында бірге тұратын кәмелетке толмаған төрт және одан көп балалары, оның ішінде кәмелеттік жасқа толғаннан кейін білім беру ұйымдарын бітіретін уақытқа дейін (бірақ жиырма үш жасқа толғанға дейін) орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында күндізгі оқу нысаны бойынша білім алатын балалары бар отбасы» [1].

Қазақстандықтардың көпбалалы отбасыларға қатысты пікірін білу мақсатында әлеуметтік зерттеу жүргізіп, келесі сапалы мәліметтерге қол жеткіздік. Азаматтардың көпшілігімен танылған «көп балалық» шебі – бұл үш бала: сұралған қазақстандықтардың жартысынан астамы (56%) үш баласы бар отбасын көп балалы деп санау керек деген ойға бейім келеді. Ал, кейбір респонденттер тіпті екі баласы бар отбасылар – көп балалы отбасы қатарына кіру қажет (олардың жаппай сауалнамадағы үлесі 6%-ды құрады) деп мәлімдеді. Сұралғандардың 18%-ы көп балалы отбасылар қатарына төрт баласы бар отбасылар кіреді деп дұрыс жауап берсе; 13%-ы бес бала деп мәлімдеді. Алты, жеті және одан да көп баласы бар отбасылар көпбалалыларға жатқызылған деген пікірді халықтың 3%-ы таңдады. Олардың көбі зейнет жасындағы адамдар болды. Оның да себебі бар, өйткені КСРО кезінде 10 балалы отбасылар өте жиі кездесетін.

Көршілес Ресей Федерациясында халықтың санын сақтап қалу үшін, сондай - ақ оның өсуі үшін, демографиялық дағдарысты тоқтату үшін елде «отбасының 50%-дан астамы 3-4 балалы және 10%-дан астамы бес және одан да көп балалы болуы тиіс». Бірақ демографиялық жағдай өзгермеді, ал көп балалы отбасыларға қоғам тарапынан қарым-қатынас теріс бола бермек [2; 13].

Демографиялық тоқырау алдында тұрған Қазақстан Республикасы дәл осындай қиыншылықты бастан кешуде. Жүргізілген сауалнамаға көз жүгіртер болсақ, «көп балалы отбасы» қазақстандықтардың пікірінше соншалықты көп емес те екен. Шынында да, сауалнамаға қатысушылардың үштен екісі отбасындағы үш баланың өзі көп десе, ал респонденттердің төрттен үш бөлігінен астамы төрт баласы бар отбасыларды көпбалалы отбасылар қатарына жатқызған. Ендігі жерде көпбалалы отбасына қатысты қоғам мүшелерінің пікірін қарастыратын болсақ, қазақстандықтардың санасында көп балалы болу бақытты, толық қанды отбасылық өмірмен, оның қуанышымен ғана емес, сондай-ақ кедейлікпен, жоқшылықпен байланысты екендігін байқаймыз. Келесі статистикаға көз салар болсақ: 18 миллионнан астам халқы бар елімізде кедейлік деңгейі 4,7% құрайды. БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) статистикасына сәйкес кедей отбасылардың 90%-ы – көп балалы. Ал көптеген қазақстандықтар көп балалы болуды кедейлікпен байланыстырады. Олардың басына бірден осындай ойлар келеді. Көпбалалы ата-аналар балаларын тамақтандыруға, киіндіруге, мектепке жіберуге, колледж және т.б. шығындарын төлеуге үнемі қаражат іздейді.

Сондай-ақ, желіде көп балалы болудың жақсы жақтары сипатталатын әдебиеттер мен ғаламтор желісінде жарияланған мақалалар да жоқ емес. Кейбір ғалымдар мен адамдар мұндай отбасылар – тату және ұйымшыл, оларда «өмір белсенді», әрқашан қуанышты және көңілді деп санайды. Бірқатар қазақстандықтардың пікірінше, көп балалы болу қанағат пен қуаныш сезімін тудырады. Жалпы алғанда, көп балалы отбасы бейнесінің оң және теріс компоненттері қазақстандықтардың көз-қарастарында көбіне теңгерілген. Бірақ, мүмкін, көп балалы болудың кері жақтары артықшылықтарына қарағанда әлдеқайда айқын. Көп балалы отбасының кемшіліктері туралы сұраққа жауап бере отырып, қазақстандықтар көбінесе материалдық жағдайдың төмендігін, кедейлікті алға тартады. Ол тамақтанудан, киімнен және тұрмыстық жағдайлардан бастап, балалардың білім алуына, олардың жалпы дамуы мен кейіннен жұмысқа орналасуына арналған мүмкіндіктерден айрылуға дейінгі амалсыздықтан тұрады.

Өскелең ұрпақтың денсаулығын нығайтуға және толыққанды тәрбиелеуге бағытталған «кеңестік элеуметтік пакетіне»: балалар лагерлері мен санаторийлерге тегін жолдамалар, әр түрлі секциялар мен үйірмелерде тегін сабақтар [3] кірген, ал қазіргі заманда 50 дамыған мемлекет қатарына кіретін Қазақстан Республикасында бұл элеуметтік топтама қарастырылмаған. Осыдан қоғамның бала тууға, көпбалалы отбасылардың ерлігіне деген теріс пікірі жастар арасында да жиі кездесуде. Көпбалалы отбасылардың өзіндік артықшылықтары да бар. Ондай отбасылар жағдайдың қиындығына қарамай балаларына сапалы білім мен жоғары мәдениетті сіңдіруде.

Көп балалы отбасылардың ең жиі атап өтілетін қадір-қасиеттерінің арасында бірінші орында - олардың психологиялық климаты. Қазақстандықтар көп балалы отбасылар, әдетте, басқа отбасыларға қарағанда, тату, ұйымшыл, мейірімді, онда көбіне өзара көмек және құрмет көрсету қарым-қатынасы орнайды деп санайды. Көп балалы отбасыларда, балалар бір-бірін қолдап, жалғыздықты сезінбейді, бір-біріне қамқорлық көрсетіп, әр мәселені біресуп шешеді және жалпы осындай отбасыларда балалар көңілді және қуанышты өмір сүреді.

Бұл жерде ғылыми әдебиетті пайдалана отырып, көп балалы отбасына әкелетін факторлар тізімі анықталды. Олардың қатары өте қызық:

- Көптеген адамдардың қартайғанда қауіпсіздікті қамтамасыз етуді ойлауы;
- Ерте некеге тұру;
- Көп бала ерліктің белгісі ретінде қабылдануы;
- Ата-аналардың ұл дүниеге келгенше бала тууы;
- Ата-аналардың балалардан көп рахат алуы;
- Әйел адамның отбасы мөлшерін анықтау кезінде дауыс беруге құқығының жоқтығы;
- Балалардың арзан жұмыс күші ретінде саналуы;
- Отбасы мөлшерін қалай бақылау туралы білімнің жеткіліксіздігі;
- Отбасын жоспарлау бойынша қызметтерге қолжетімділіктің болмауы;
- Кейде діннің отбасы өлшемін бақылау дұрыс емес деп үйретуі.

Отбасында қанша бала болу керек деген сұрақ әлемнің барлық елдерінің ғалымдарын ойландыруда. Мысалы, Ұлыбританиялық саясаткер Джордж Осборн отбасында балалардың санын былайша сипаттайды:

Ноль бала. Сіз қайғыда және жалғыздықта өмір сүресіз.

Бір бала. Сен өзіншіл адамсың. Балаңды жалғыздық өмірге қалайша қидың?

Екі бала. Жарайсыз. Сіз ешқашан өкінбейсіз.

Үш бала. Бұл ең есеңгірететін сан.

Төрт бала. Сіз жүрек ауруы қаупін екі есеге арттырдыңыз.

Бала саны қанша болу керек деген сұраққа жауап алу үшін, келесі факторларды ескеру қажет.

– Отбасының мөлшері туралы шешімге әсер ететін факторларды анықтау.

– Үлкен және кіші отбасылардың артықшылықтары мен кемшіліктерін талдау.

– Күйеуі мен әйелі отбасының мөлшерін өздері анықтай алады және қабылданған шешім жағдайдың еркіне қалдырылмай, мұқият ойластырылуы тиіс.

– Отбасы мөлшері туралы шешім қабылдауға жауапкершілікпен қарау.

Сонымен қатар, көпбалалы отбасыларға синоним ретінде қарастырылатын кішкентай отбасыларға себеп болатын факторлар бар. Кішкентай отбасыларға әкелетін факторлар реті мынадай:

– Балалардың өмір сүру сапасы балалардың санына қарағанда аса маңызды болуы;

– Ұлдар мен қыздардың бірдей бағалануы;

– Отбасы мөлшерін жоспарлау туралы білім;

– Кеш некеге тұру және ата-ана болу;

– Дін дұрыс шешім қабылдау құдайдың еркіне қарсы емес екенін үйретуі;

– Отбасын жоспарлау бойынша қызметтерге қол жеткізу;

– Қартайған кездегі қауіпсіздік көптеген кедей балалардан гөрі сау, жақсы білімді балалардан әлдеқайда ықтимал екендігіне көз жеткізу;

– Ана мен баланың денсаулығының маңызды болуы.

Қазіргі әлеуметтену ғылымы саласында көпбалалы отбасылардың өмір сүру сапасының әртүрлі бағыттары бойынша көптеген зерттеулер жүргізілді: көп балалы отбасылардың бастан өткеретін мәселелері; көп балалы отбасыларды әрбір келесі баланы туу кезінде «мазақ қылу»; қоғамдағы тұтынушылық дүниетанымның басым болуы; социумның көп балалы феноменіне қатынасы, «субкультуралар» тұрғысынан көп балалы феноменін бағалау т.с.с. Жоғарыда аталған факторлар қоғамдағы көпбалалы отбасыларға қатысты пікірді өзгертуге бағытталған құнды ақпарат. Оның көзі көптеген әдебиеттерде, яғни әртүрлі ғалымдар мен әртүрлі қоғам өкілдерінің осы мәселеге қатысты ортақ пікірлері. Студент жастар мен зейнет жасындағы қоғам мүшелерінен алынған сауалнама қорытындысы мынадай болды:

Студенттік жастар мен жалпы қоғамның орта жас өкілдері арасында үлкен отбасылар туралы «мемлекеттің асырауындағылар» деген пікір басым;

Адамдардың басым бөлігі сонымен қоса елдегі демографиялық жағдайдың маңыздылығын түсінеді және ол тығырықтан шығудың көзі ретінде балалы отбасыларды қарастырады;

Көп балалы отбасыларының маргинализациялануы жайлы теріс стереотиптер мен аңыздарды қолдаған жағдайда, (кедейшілік түрінде) мемлекетке демографиялық дағдарысқа әсер ету қиын болады. Бұл жағдайда психологиялық және тұлғалық жағынан жетілмеген, бірақ интеллектуалды дамыған жастар ортасында (болашақ аналар мен әкелер) теріс репродуктивті және отбасылық ұстанымдар басым.

Қорыта келе, еліміздегі көпбалалы отбасылар мен оларға мемлекет тарапынан қарастырылған көмек деңгейі бойынша статистикалық мәліметтерді келтіріп, осы мәселені, яғни көпбалалы отбасылардың үлес санын ұлғайту үшін бұл мәліметтердің жетер жетпесін (қаражат тұрғысынан) бағдарлайық.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметтері бойынша 2018 жылы елімізде 340 мыңға жуық көп балалы отбасы тіркелген. Көп балалы отбасылардың саны Түркістан облысында – 86585, одан әрі Алматы облысы – 40218 және ең азы Солтүстік Қазақстан облысында-3183 отбасы тіркелген.

Бүгінгі таңда Қазақстанда бір баласы бар отбасылар 998 мыңға жуық, екі баласы бар - 865, үш баласы бар – 400 мың. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасында 520 986 толық емес отбасы тіркелсе, оның ішінде 452730-ы балалары бар аналардан тұратын үй шаруашылықтары, 68256-ы балалары бар әкелерден тұратын үй шаруашылығы [4].

Ал енді осы отбасыларға көрсетілетін мемлекеттік көмек көлеміне тоқталып кетейік. Төрт және одан да көп балалары бар отбасыларға көмек көлемі – 10504 теңге (атаулы әлеуметтік көмекпен шатастырмайық, оның көлемі елімізде 20 789 тг), төртінші және келесі балаларға, олар бір жасқа толмайынша 22473 теңге, төртінші және келесі балаларын дүниеге әкелген аналарға 159075 теңге, «Алтын алқа» және «Күміс алқа» мемлекеттік наградтары иегерлеріне 16160 теңге жәрдемақы төленеді. Қазақстан Республикасында «Алтын алқа» және «Күміс алқа» иегерлері саны 237000. Одан басқа Алтын алқа» және «Күміс алқа» марапаттары бар көпбалалы аналар көлік құралдарына салық

және жер салығын төлеуден босатылған, тұрғылықты жерін тіркеу, паспорттар мен жеке куәліктер беру және т.б. кезінде нотариалдық және заңдық маңызы бар іс-әрекеттер жасау кезіндегі баж салығы, сондай-ақ 5 және одан да көп бала туған және оларды 8 жасқа дейін тәрбиелеген аналар 53 жаста зейнеткерлікке шығуға құқылы. 1-4 сыныптан бастап оқушыларды тегін ыстық тамақпен қамтамасыз ету, қоғамдық көлікте жеңілдікпен жүру, балалар лагерлерінде тегін демалу, тұрғын үй құрылыс жинақтары жүйесі арқылы тұрғын үй жағдайларын жақсарту, мектеп формасымен, оқулықтармен және керек-жарақтармен қамтамасыз ету және т.б.

Көпбалалы отбасылар демографиялық үдерістерді жақсартуда маңызды рөл атқарады. Отбасындағы балалардың орташа санының төмендеуі қолайсыз демографиялық жағдайды тудыратын бала туудың өзгеруін көрсетеді. Қазіргі қоғам отбасылылық құндылықтардан айырылып, тұтынушылық бағдарды ұстануда. Мемлекет осы орайда бұл жағдайға ерекше көңіл бөлуі қажет. Себебі, ұлт болашағы қарапайым тілмен айтқанда сол ұлттың қолында. Әр әке мен ананың орнын бір бала мен бір қыз басуы қажет. Ал, халық санының үлес салмағының өсуіне қажетті тағы бір баланы қосар болсақ, онда әр отбасы кемінде 3 баладан тұру қажет. Тәуелсіз Қазақстан Республикасында бұл жақын арада шешімін табатын мәселе, біздің оған қаржылық жағдайымыз да, денсаулық қабілетіміз де жетеді. Тек мемлекеттің экономика саласында жаңа жұмыс орындарын қарастырып, халықтың өз-өзін асырай алу қабілеттілігін көтергені жөн. Сол кезде қоғамның көпбалалы отбасыларға қатысты көзқарасы да өзгереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы №518-IV Кодексі.*
- 2 *Архипова Л.Ю. Образ многодетности в репрезентациях социума (региональный аспект) // журнала «Universum: медицина и фармакология» №7 (62).*
- 3 *Байхожа Ж. «Многодетные в Казахской ССР и в Казахстане: почувствуйте разницу...». Сетевое издание «Central Asia monitor», 07 декабря 2019 год.*
- 4 *Комитет по статистике Министерства Национальной экономики РК.*

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FORTHE AID TO THE TEACHER

МРНТИ 11.25.40

Абсаттаров Р.Б.¹, Абсаттаров Г.Р.², Рау И.А.³

¹*Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

²*Казахский университет Международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан*

³*Академия ведущих кадров Бундесфера,
г. Гамбург, Германия*

ЮЖНО-КИТАЙСКОЕ МОРЕ – АРЕНА БОРЬБЫ МИРОВЫХ ДЕРЖАВ

Аннотация

В статье на конкретных материалах рассматриваются вопросы Южно-Китайского моря как арена борьбы мировых держав, которые еще недостаточно изучены в политической науке. В статье более подробно рассматриваются различные формы борьбы между мировыми державами за влияние на ситуацию в Южно-Китайском море. В статье отмечается, что в Южно-Китайском море концентрируются многие регионально и глобально значимые как торговые, так и военные морские пути. Поэтому происходящие здесь процессы и события имеют отклик в самых отдаленных государствах мира, имеющих торговые и иные связи с Китаем, Японией, Южной Кореей, Тайванем, Вьетнамом, Малайзией, Филиппинами, и др. государствами региона. Вместе с тем, в статье уделяется внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: государство, держава, история, политика, США, Китай, Япония, борьба, напряженность, остров, море, морской флот, национальные интересы, взаимовыгодное сотрудничество, национальная безопасность, международная безопасность, договор.

Р.Б. Абсаттаров¹, Г.Р. Абсаттаров², И.А. Рау³

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

²*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

³*Бундесфердің жетекші кадрларды даярлайтын Академиясы,
Гамбург қ., Германия*

ОҢТҮСТІК ҚЫТАЙ ТЕҢІЗІ – ӘЛЕМДІК ДЕРЖАВАЛАР КҮРЕСІНІҢ АРЕНАСЫ

Аңдатпа

Мақалада саяси ғылымда әлі толық зерттелмеген нақты материалдарда Оңтүстік Қытай теңізі әлемдік державалардың күрес аренасы ретінде қарастырылады. Мақалада Оңтүстік-Қытай теңізіндегі жағдайға әсер ету үшін әлемдік державалардың арасындағы күрестің түрлі формалары нақты қарастырылады. Мақалада Оңтүстік-қытай теңізінде көптеген өңірлік және жаһандық маңызы бар сауда және әскери теңіз жолдары шоғырланатыны атап айтылған. Сондықтан осы жерде болып жатқан процестер мен оқиғалар Қытаймен, Жапониямен, Оңтүстік Кореямен, Тайванмен, Вьетнаммен, Малайзиямен, Филиппиндермен және аймақтың басқа да мемлекеттерімен сауда және өзге де байланыстары бар шалғай орналасқан мемлекеттік әлемдерде үн қатады. Сонымен қатар, мақалада пікірталас мәселелеріне де көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: мемлекет, держава, тарих, саясат, АҚШ, Қытай, Жапония, күрес, шиеленіс, Арал, теңіз, теңіз флоты, ұлттық мүдделер, өзара тиімді ынтымақтастық, ұлттық қауіпсіздік, халықаралық қауіпсіздік, шарт.

R.B. Absattarov¹, G.R. Absattarov², I.A. Rau³

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

*²Kazakh Ablay Khan University of International relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan*

*³Academy leading personnel of the Bundesfer,
Hamburg, Germany*

SOUTH CHINA SEA – FIGHT ARENA OF POWERFUL STATES

Abstract

The article on the specific materials deals the issues of the South China Sea as a fight arena of powerful states, which have not yet been sufficiently studied in political science. The article examines in detail the various forms of struggle between world powers for influence on the situation on the South China Sea. It is noted that many regionally and globally significant sea routes are concentrated as trade and military there. Therefore, the processes and events taking place here have a response in the most distant states of the world having trade and other contacts with China, Japan, South Korea, Taiwan, Vietnam, Malaysia, the Philippines and other states of the region. At the same time, the article focuses on the discussion issues.

Keywords: state, power, history, politics, USA, China, Japan, struggle, tension, island, sea, navy, national interests, mutually beneficial cooperation, national security, international security, treaty.

Расшифровка некоторых сокращений

CARAT – «Cooperation Afloat Readiness and Training» = Кооперация морской готовности и тренажа.

Dos – U.S. Department of State = Департамент США по государственному порядку.

DoD – U.S. Department of Defense = Оборонный департамент США.

EEZ – Exclusive Economic Zone = Исключительная экономическая зона.

ICG – International Crisis Group = Интернациональная группа по изучению и преодолению кризисов.

IFC – Information Fusion Center /IFC/ = Центр Интегрированной Информации.

IMF – International Maritime Bureau = Международное Морское Бюро.

CSIF – Center for Strategic and International Studies = Центр по стратегии и интернациональным исследованиям.

PCA – Permanent Court of Arbitration = Постоянный арбитражный суд.

MFA – Ministry of Foreign Affairs of the People`s Republic = Министерство иностранных дел Китая.

FON – Freedom of Navigation Operation = Операция по свободной навигации.

WP – Welt politik = Мировая политика.

(Адреса учреждений выставлены в интернете).

Еще до инаугурации нового Президента США Дональда Трампа действия Китая в Южно-Китайском море привели к определенной напряженности в до этого «безоблачных» отношениях между двумя державами. В декабре 2016 г. КНР была захвачена вблизи рифа Scarborough подводная дрона ВМФ США. Захват объяснялся необходимостью выяснения степени опасности, которую создает дрона для местного судоходства. Дрона находилась в интернациональных водах и вновь избранный президент обвинил Китай в краже [1]. Тогдашний министр иностранных дел Рекс Тиллерсон (Rex Tillerson) пообещал на слушаниях в сенате дать недвусмысленный отрицательный ответ на китайские притязания в Южно-Китайском море. В первую очередь, полагал министр, Китаю надо прекратить создание искусственных островов. Речь шла об искусственном возвышении над уровнем моря рифов, скал и песчаных отмелей, лежащих большую часть суток под водой, и их

укреплении с целью превращения в китайские опорные пункты. Были и предложения о не допуске китайцев к ими созданным в интернациональных и, тем более, в прибрежных водах суверенных государств, островам [2]. Эти воинственные заявления могли бы быстро и неожиданно резко обострить ситуацию во взаимоотношениях двух держав. При администрации Президента Обамы ситуация с искусственными островами тоже была американцам ясна, но они держались много сдержанней.

Констатировать надо, что создание искусственных островов как форпостов державы – дело доселе неслыханное. Исключение – Вьетнам, который в прошлом создавал в море искусственные опорные пункты. Но эта вьетнамская деятельность по своим масштабам не идет ни в какое сравнение с тем, что предприняли китайцы. Только с сентября 2013 по июнь 2014 года на строительство пяти рифов в районе Шпратли островов (Spratly - Inseln) было израсходовано более десяти миллионов кубометров бетона. Китайцы использовали и суда специальной конструкции для высасывания со дна моря песка и гравия, который высыпался на коралловый риф, заранее огражденный защитной стеной: иначе эти материалы снова растеклись бы по дну моря. До марта 2015 г. площадь искусственных островов составила 12 квадратных километров. Их то американцы и стали именовать - «большая песочная стена» [3]. Строительные активности Китая в этом море, если о них не говорить и не обсуждать в международном сообществе, особенно между государствами, имеющими здесь территориальные воды и экономические зоны, чреватые как региональным, так и глобальным конфликтом. В ареале моря имеют свои интересы десятки суверенных государств с различными, зачастую противоположными интересами. Но наибольший конфликтный потенциал здесь содержит здесь несовпадение или противоположность интересов Китая и США. Южно-Китайское море богато: как биологическими, так и минеральными ресурсами, здесь проходят важнейшие торговые трассы и, наконец, это теплое, «уютное» море по сравнению, например, с Охотским.

В Южно-Китайском море концентрируются многие регионально и глобально значимые как торговые, так и военные морские пути. Поэтому происходящие здесь процессы и события имеют отклик в самых отдаленных государствах мира, имеющих торговые и иные связи с Китаем, Японией, Южной Кореей, Тайванем, Вьетнамом, Малайзией, Филиппинами и др. государствами региона. Так, например, Япония и Южная Корея непосредственно затронуты в случае нарушения безопасности доставки товаров и сырья через Южно-Китайское море. Япония даже пригрозила применить свои ВМФ с тем, чтобы воспрепятствовать проход китайских кораблей через прибрежные воды островов Сенкаки (Senkaki Inseln), которые Япония считает своими [4]. В ответ на это Китай выставил еще один самый большой в мире корабль защиты побережий (ССС – 3901). Эти корабли, наряду с другими проектами усиления ВМФ демонстрируют морские притязания КНР, готовность защищать уже созданные позиции в Южно-Китайском море. При этом Пекин постоянно подчеркивает, что сохранение стабильности и мира в регионе – важнейшее условие экономического процветания расположенных здесь государств [5].

Южно-Китайское море связывает все государства восточно-азиатской экономической системы и кто господствует в этом море – контролирует существенную, если не решающую, часть мировой экономики. Более 60.000 кораблей с товарами стоимостью свыше 5,3 миллионов долларов пересекают это море ежегодно. Из них на 1,2 миллиона долларов товаров США и на 900 миллионов товаров из европейских государств. Треть мировой торговли осуществляется через Южно-Китайское море [6]. Через Малакский пролив как важнейший входной портал в Южно-Китайское море провозится в год треть добытой нефти (ежедневно примерно 15,2 миллиона баррелей и более половины сжиженного газа). Китай получает через этот морской путь около 80% сырой нефти, Южная Корея – 66 %, Япония – почти 60%. Море богато биологическими и минеральными ресурсами: здесь вылавливаются ежегодно 10% всего мирового лова пищевых рыб, а государственная корпорация по офшорной добыче нефти (CNOOC – China National Offshore Oil Corporation) предполагает наличие под дном моря не менее 125 миллиардов баррелей нефти. Иные цифры дает министерство энергии США: одиннадцать миллиардов баррелей нефти и 190 миллиардов кубометров газа. И как всегда за подобными расхождениями в цифрах стоят и политические мотивы: американцы заинтересованы в том, чтобы инвесторы вне Китая не прельщались громадными запасами нефти и сдерживались от участия в разведке и разработке. Однако то, что многие государства, имеющие в этом море прибрежные и экономические зоны заявляют свои претензии на уже обнаруженные месторождения и дело доходило чуть ли не до региональных конфликтов в конце 80-х – начале 90-х годах. Это говорит о большем соответствии реальному положению дел цифр представленных китайцами [7].

Особо интенсивные споры между прибрежными государствами идут о двух группах островов: Парасельских на севере и Шпратли на Юге. На них претендуют: Китай, Тайвань, Филиппины, Малайзия, Вьетнам, Индонезия, Бруней. Все эти государства, за исключением Брунея, не только обозначают коралловые рифы и песчаные отмели островами, но и создают на них различные сооружения, предпринимают вооруженные меры по их защите. Но эти «острова» значительную часть суток находятся под водой и островами называться не могут как и не могут быть, если не укреплены, местом заселения. Рассудок и интерес (государственный в особенности) нередко не совпадают. Имеется же ясное и общепринятое определение понятия «остров» – «...участок суши, со всех сторон окруженный водами океанов, морей, озер, рек ...» [8]. Следует сказать, что Китайцы могут в своей строительно-островной деятельности сослаться на то, что в природе бывают намывные острова. И занятое Тайванем наиболее высокая часть Шпратли – островов «Иту Аба» (Тайпинг Дао) не признается Третейским Гаагским Судом островом поскольку не может быть местом долговременного заселения. На «Иту Аба» претендуют одновременно Китай, Тайвань, Вьетнам и Филиппины: под дном окружающих вод предполагается наличие больших запасов нефти [9]. Согласно Морскому Праву каждое государство имеет у своего морского побережья 370 километровую экономическую зону. В этой зоне, согласно SRÜ (Artikel 56, 57) только оно может свободно использовать биологические и минеральные ресурсы. Китай претендует на регион Южно-Китайского моря, который отдален от континентального побережья страны более, чем на 1000 километров. Пекин обосновывает притязания историческими фактами: в древние времена все острова Южно-Китайского моря были китайской территорией [10]. При правлении китайских кайзеров через острова проходила морская часть Шелкового пути. На заявлении Потсдамской Конференции от 26 июля 1945 г. указывались и условия капитуляции Японии. Среди них было и возвращение Китаю захваченных Японией в 1914 г. китайских территорий и островов в Южно-Китайском море. Сохранилась и карта, выпущенная правительством Чан Кай Ши в 1947 г. Согласно этой карте 90% поверхности Южно-Китайского моря относятся к юрисдикции КНР. Все эти факты дают Пекину весомые аргументы к затруднению притязаний других государств [11].

Министерство иностранных дел США изучив достаточно тщательно претензии Китая с неудовольствием отмечала, что в своих нотах по вопросу неясным остается, претендуют ли китайцы только на острова или же и на морские пространства вокруг них. Недостает китайцам, по мнению американских дипломатов, и современных точных географических карт, дополнительно проясняющую каждую претензию [12].

Следует сказать, что и без того сложное положение в использовании прилегающими к морю государствами стало еще затруднительнее после заявления в июле 2010 г. министра иностранных дел Хилари Клинтон на ежегодной конференции АСЕАН в Ханое о новой позиции США по Южно-Китайскому морю. Она объявила, что свободное судоходство по Южно-Китайскому морю есть национальный интерес США и подчеркнула, косвенно апеллируя к Китаю, что все прибрежные страны должны уважать и соблюдать международное право [13]. В особенности США и Китай спорят о том, запрещены действия ВМФ третьих государств в экономических зонах (AWZ). В статье 17 Международное Оглашение по Морскому Праву (SRÜ) говорится о праве мирного прохода кораблей третьих стран через экономическую зону («Rechts der friedlichen Durchfahrt»). Пекин требует от Вашингтона не проводить операций ВМФ и ВВС США в своей экономической зоне и над ней, иначе критических ситуаций на воде и в воздухе, которые уже имелись, в дальнейшем не избежать. США предлагают более широкую трактовку морского права, согласно которой в экономической зоне должны действовать такие же правила как и в открытом море. Китай же полагает, что старое правило мореплавания, различающее моря /воды/ открытые, свободные («Mare liberum») и моря /воды/ закрытые («Mare clausum») [14].

Эти две противоположные интерпретации морского права приобрели взрывоопасное измерение когда в мае 2015 г. один опорный пункт в ЮКВ был объявлен ВМС КНР «военной закрытой зоной» («militärische Sperrzone»). Это означало, что США лишились права свободного прохода их кораблей и свободного пролета их самолетов над зоной [15]. Дополнительная проблема заключалась в том, что Китай сам не выполнял поставленных ограничений. Так, в сентябре 2015 г. пять китайских корабля проследовали в территориальных водах штата Аляска мимо Алеутских остров без предварительного оповещения об этом правительства США и штата Аляска. До того, в июле 2014 г. корабль КНР «Beijixing» вел военно-исследовательские работы в экономической зоне Гавайи – штата США. И тоже без предварительного оповещения правительств США и данного штата [16].

Противоречиво и поведение США: Сенат все еще не утвердил признание Международное Оглашение по Морскому Праву (SRÜ). С одной стороны американцы утверждают, что притязания на часть морских акваторий лишь тогда законны, если они выдвинуты прибрежным государством. С другой же стороны США полагают, что активности ВМФ и ВВС должны быть разрешены в экономических зонах по таким же правилам как и в открытом море. И смысл такого похода ведущей морской державы вполне понятен: экономические зоны всех вместе взятых государств составляет более 30% всей поверхности мировых морских вод. И если бы США отказались от какого-либо контроля со стороны своих ВМФ и ВВС над этими 30%, то Америке уже сегодня отказаться от почетного наименования «владычица морей».

Сегодня, в центре территориальных притязаний КНР стоят острова Шпра-тли (кит., нем. транскрипция – Nansha). Архипелаг островов Шспратли простирается на более чем 1000 километров и состоит из 200 состоящих далеко друг от друга островов, скал, коралловых рифов и песчаных отмелей. Подавляющее большинство этих возвышений то покрываются водой, то выглядывают из воды и их нельзя называть островами если следовать SRÜ, параграф 121. Наиболее высокое возвышение – остров называется Иту Аба (кит., нем. транскрипция – Taiping) с площадью 0,5 квадратного километра. Здесь расположена группа тайваньских морских пограничников. А в феврале 2015 г. были с помощью КНР реконструированы сооружения пристани: Китай и Тайвань совместно претендуют на архипелаг, который и Вьетнам считает своим. Бруней, Малайзия и Филиппины претендуют только на часть архипелага. За исключением Брунея все эти государства уже прибрали части архипелага к рукам. Сооружали на них временные строения гражданского или военного значения, а наиболее возвышающиеся части обозначали своей территорией. Так, Малайзия в 1980 годах построила на рифе Свалов (Swallow – Riff) взлетно-посадочную полосу (Landebahn). То же сделали и Филиппины на острове Титу (Thitu). Вьетнам предприняв с 2009 по 2014 гг. многие попытки расширить свою территорию за счет Южно-Китайского моря [17].

Не удивительно поэтому, что до того как дипломатия или Гаагский третейский суд не включились в определение ситуации, КНР обеспечила новые факты, создавая свои новые территории в Южно-Китайском море. В правовом отношении эта деятельность базировалась на внутреннем законодательстве КНР. В 1998 г. Пекин принял закон о 200 мильной зоне для всех китайских территорий, к которым причислялся и архипелаг Шспратли. Внутреннее законодательство и государственная деятельность по созданию новых территорий позволили поднять формальные притязания на большую часть Южно-Китайского моря. Притязания опираются и на жесткую, бескомпромиссную позицию КПК Китая по территориям, объявленным китайскими. Президент Си заявил в январе 2013 г. на Политбюро, что по территориальным вопросам компромиссы исключаются. Внешнеполитическая такая позиция государства и КПК вызывает у стран-соседей по морю, которые тоже претендуют на объявленные китайскими территории, резкое неприятие. Это касается рифов Fiery Cross, Mischief и Subi; на риф Mischief (Несчастье; Крушение) претендуют, например, Филиппины [18].

Китай расширил и укрепил остров Woody (северная часть, Парасельского архипелага) до 2,1 квадратных километра, риф Cuarteron – на 0,23 квадратного километра, Fiery Cross – на 2,74 квадратных километра, Джонсон (Johnson) – на 0,11 квадратного километра, Суби (Subi) – на 3,95 квадратных километров и на Mischief (Несчастье) – 5,58 квадратных километра. Три острова обзавелись трехкилометровыми взлетно – посадочными полосами, которые могут использоваться даже бомбардировщиками [19]. Впервые Китай открыто признал свои морские строительные активности, когда в акватории Южно-Китайского моря уже было создано более двенадцати квадратных километров «новых территорий». Министр иностранных дел Ванг (Wang Yi) заявил, что Китай проводит необходимые реконструкционные работы «на собственных островах и рифах» в отличие от других государств, которые нелегально ведут строительные действия «в чужом доме». КНР своими реконструкциями способствует свободе мореплавания, имеет конструктивную функцию для сохранения стабильности в регионе [20]. Созданные Китаем сооружения служат и улучшению воздушной безопасности над акваторией Южно-Китайского моря. Поиски малайзийского пассажирского самолета (борт МН – 370), исчезнувшего в марте 2014 г. показали, что операционная база сопровождения мирного воздушного сообщения в этом регионе недопустимо слаба, нуждается в усилении и совершенствовании [21].

Даже неспециалистам понятно, что эта «операционная база» может использоваться как в мирных, так и в военных целях. Руководитель Института Южно-Китайского моря Ву Сихун (Wu Sichun) пояснял, что Китай был вынужден создавать искусственные надежные площади в море для защиты своего суверенитета. Китай почувствовал себе недостаточно защищенным после усиливающейся

военной кооперации США и Филиппин. В этом же духе давал пояснения и глава МВФ КНР адмирал Ву Шенгли (Wu Shengli) в январе 2016 г.: При укреплении китайской территории в архипелаге Шпратли речь идет, мол, о необходимых защитных мерах, а не о милитаризации региона. Министерство иностранных дел пояснял, что созданные «внешние посты» позволяют лучше защищать территориальный суверенитет, морские права и интересы КНР, вполне соответствуют потребностям ее военной защиты [22].

США многократно демонстрировали свои притязания на свободное плавание в морях, в экономических зонах, в том числе Южно-Китайском море. Так, 27 октября 2015 г. американский эскадренный миноносец USS Lassen (DDG-82) прошел в двенадцатимильной прибрежной зоне рифа Суби, который до этого был Китаем реконструирован и объявлен своим. Этот риф архипелага Шпратли лежит вблизи с границами Филиппин и рассматривался Пекином как самый удаленный внешний пост. Министр обороны США Картер (Carter) указывал, что маршрут эскадренного миноносца полностью соответствовал международному морскому праву. Вашингтон не собирается, мол, принимать позицию одной из сторон, конкурирующих за Суби, но не собирается ограничивать свои навигационные права.

Много лет Вашингтон игнорировал расширение китайцами своей территории за счет моря и сложные правовые вопросы, связанные с этим. Рейд эскадренного миноносца USS Lassen (DDG – 82) был первой с 2012 года подобной операцией в регионе. Каков же политический смысл этого рейда? Он должен был показать Пекину, что для Вашингтона Status quo Суби не изменился, что по-прежнему считается американцами естественной частью моря. Подобный смысл имели и рейды других эскадренных миноносцев (USS Curtis Wilbur /DDG – 54/; USS William P. Lawrence /DDG – 110/ и др.), которые приближались в 2015 г. к естественным или искусственным объектам, на которые претендуют Китай, Тайвань, Вьетнам и др. Япония, Филиппины и Южная Корея приветствовали указанные рейды, Китай решительно протестовал [23].

Ситуация с рейдами эскадренных миноносцев показывает речь идет не только о мелких естественных или искусственных объектах в Южно-Китайском море, а о принципах, разделяющих США и Китай: может ли китайская «строительная» практика применяться и в других морях мирового океана. США полагают, что этого допустить нельзя, что это было бы дополнительной угрозой геополитической стабильности. Исходя из такого понимания ситуации в Южно-Китайском море главнокомандующий тихоокеанским флотом ВМС США адмирал Харрис (Harris) заявил в январе 2016 г., что такие рейды будут происходить чаще и с более широким охватом акватории [24]. Но позднее МВФ решили заменить ВВФ: риф Скарбороуг (Scarborough – Riff), на который претендуют Китай и Филиппины, периодически облетали четыре американских самолета. Целью было, очевидно, удержать Китай от сооружения на этом рифе инфраструктуры, как это было им на Шпратли островах, которой могли бы пользоваться и военные [25]. Сможет ли администрация Трампа помешать Китаю в дальнейшем строительстве Большой песчаной стены в Южно-Китайском море. В политическом плане Президент Си вряд ли уступит нажиму США если таковой будет продолжаться. После 19 партийной конференции осенью 2017 г., на которой было избрано новое партийное руководство, вопрос о суверенитете Китая над всеми своими территориями стоял особенно остро. Американцам надо помнить и том, что и в прошлом КНР не давало себя запугать даже очень сильными противниками.

Напряженная ситуация в Южно-Китайском море грозит стать обыденностью, что вызывает нарастающую тревогу не только у стран региона. От США и Китая в этой ситуации можно рекомендовать избегать взаимных провокаций и угроз ради сохранения стабильности и мира в регионе. Пекин считает себе несправедливо обиженной стороной, но была длительно время крайне сдержанной, что может, при сохранении интенсивности этой сдержанности повредить КНР [26]. Важно, чтобы Китай и США согласовали между собой «красные линии» поведения, которые перешагнуть нельзя, и объявили бы их мировой общественности. Возможности дэскалации ситуации в Южно-Китайском море просматриваются. Так, дипломатические переговоры государств-членов АСЕАН с целью выработки кодекса поведения в Южно-Китайском море, в которых бы содержались и нормы поведения в отдельных кризисных ситуациях [27]. Для преодоления этого недостатка США предлагают с ЕС создать Центр Интегрированной Информации (Information Fusion Center /IFC/) в Сингапуре. Миротворчеству послужила бы официальная информация из Пекина о том, что он не собирается использовать опыт создания новых национальных территорий в других морях мирового океана. Например, в Северном Ледовитом Океане или в Средиземном море. Ситуацию

могло бы разрядить совместное невоенное патрулирование Государств ЮКМ ЕС и США. Участвовать в нем могли бы и Индия, и Япония, особо озабоченные безопасностью кораблевождения через Малакский пролив, и Австралия, у которой две трети внешней торговли идут через Южно-Китайское море, в том числе и торговля углем с Китаем. Участие Японии в патрулировании Южно-Китайского моря нежелательно: оно может вызвать крайнее неодобрение КНР и возможное обострение конфликтов в регионе. Акцент необходимо концентрировать на совместном со многими государствами гражданским патрулировании Южно-Китайского моря при соответствующих информационных возможностях [28].

Исключительно важную роль для сохранения мира в регионе играет сотрудничество прибрежных государств Южно-Китайского моря в рыболовстве, в научных исследованиях Южно-Китайского моря, в координации действий при природных катастрофах и акциях по спасению, тренировки таких координаций, совместные исследования биологических ресурсов моря, запасов газа, нефти и иных полезных ископаемых. США предлагает и кооперацию стран, имеющих в Южно-Китайском море побережье и экономические зоны, совместные маневры ВМФ этих стран и США: Кооперация морской готовности и тренажа = «Cooperation Afloat Readiness and Training» (CARAT). Известно, что пиратство в Малакском проливе и окрестностях составляло в 2016 г. более 30% всех в мировом океане зафиксированных пиратских нападений. Таковы данные Международного Морского Бюро (International Maritime Bureau /IMB/). Непосредственно пиратство в Малакском проливе затрагивает интересы Малайзии, Сингапура, Индонезии, а опосредованно всех прибрежных государств Южно-Китайского моря и тех государств, которые с ними торгуют. Важнейшую роль в преодолении пиратства в проливе сыграло бы более активное подключение Китая в союзе с другими заинтересованными государствами [29]. Китай для реализации своих грандиозных планов нуждается в мире и стабильности, вести малые или большие войны не собирается, но уже выстроенных позиций в Южно-Китайском море сдавать не собирается. Об этом говорят, в частности, первые совместные Китайско-Российские маневры ВМФ в сентябре 2016 г. в Южно-Китайском море.

Источники и примечания:

1 См.: *China gibt Drohne an Vereinigte Staaten zurück*. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 21.12.2016. – S.6.

2 Forsythe, Michael. *Rex Tillerson's SouthChina Sea Remarks Foreshadow Possible Foreign Policy Crisis*. In: *New York Times*, 12.1.2017.

3 «Китай творит великую стену из песка» («China is creating a great wall of sand») сообщил американский адмирал Харри Харрис (Harry Harris) в своей речи перед слушателями Австралийского Института Стратегической Политики в Канберре 31.3.2015.

4 См.: *Japan News*, 12.1. 2016. *MSDF Seabome Patrolling Action Planned to Guard Senkakus*.

5 Jin, Huang. *China Builds Second Mega Coast Guard Ship*. In: *People's Daily*, 11.1.2017.

6 Perras, Arne. *Pazifikraum. Ritt auf dem Tiger*. In: *Süddeutsche Zeitung*, 29.4.2016. – S.4. В этом тексте автор определяет Южно-Китайское море как “Superhighway der Meere” т.е. самая важная морская дорога из все прочих морей.

7 См.: *Graham, Euan. Maritime Security and Threats to Energy Transportation in Southeast Asia*. In: *RUSI Journal* 2015, Nr. 2. – S.20-31; *Greer, Adam. The South China Sea is Really a Fishery Dispute*. In: *The Diplomat*, 20.7. 2016; *International Crisis Group (ICG): Stirring Up the South China Sea (IV): Oil in Troubled Waters, Beijing / Hanoi / Manila / Brüssel*, 26.1.2016 (Asia Report Nr. 275); *Jordan, Amos et al. American National Security*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009. – S.376; *O'Rourke, Ronald. Maritime Territorial and Exclusive Economic Zone (EEZ) Disputes*, Washington D.C.: CRS, 22.12.2015. – S.2 ; *Reine, Sara / Le Mie`re, Christian. Regional Disorder. The South China Sea Disputes*. London 2013, IISS. – S.12, 29, 75f; *Solomeh, Mamdouh G. China, Oil and the Risk of Regional Conflict*. In: *Survival* 1995/96, Nr. 4. – S.133-146.

8 *Российский Энциклопедический Словарь. Книга 2. – С. 1137; Международное Соглашение по Морскому Праву (Seerechtsübereinkommen) /SRÜ/, Artikel 121, 1.*

9 См.: *Gewirtz, Paul. Limits of the Law in the South China Sea*. Washington D.C. Mai 2016, *East Asia Policy Paper* 8; *Kaplan, Robert D. Asias Cauldron. The South China Sea and the End of a Stable Pacific*. New York 2014, Random House. – S.13, 88.

10 Президент Ситак сформулировал этот факт: «Islands in the South China Sea since ancient times are China's territory», *The White House* 2015.

11 См.: *Gao, Zhingua / Jin, Bing Bing. The Nine – Dash Line in the South China Sea: History, Status*

and Implications. In: *The American Journal of International Law*, 2013, Nr. 1. – S.101F; Mitter, Rana. *The End of the Second World War and the Shaping of Geopolitics in East Asia*. In: *The RUSI Journal*, 2015, Nr.4. – S.14-17.

12 Bader, Jeffrey. *The U.S. And Chinas Nina – Dash Line: Ending the Ambiguity*. Washington, D.C. 2014, Brookings; Tharoor, Ishaan. *Could This Map of China Start a War?* In: *Washington Post*, 27.6.2014.

13 Landler, Mark. *Offering to Aid Talks. U.S. Chalkenges Chiona on Disputed Islands*. In: *New York Times*, 23.7.2010.

14 Paul, Michael. *Eine «Große Sandmauer» im Südc hinesischen Meer? Politische, seerechtliche und militärische Aspekte des Inselstreits*. Berlin 2016, SWP; он же, там же. *Die USA, China und die Freiheit der See. «Freedom of Navigation» – Aktivitäten der USA und der ordnungspolitische Disput mit China*, Berlin 2016, SWP.

15 Cloud, David S. *U.S. Confronts China in Air, at Sea*. In: *Los Angeles Times*, 22.5. 2015. – S.6.

16 Page, Jeremy / Lupold, Gordon. *Chinese Navy Ships Came Within 12 Nautical Miles of U.S. Coast*. In: *The Wall Street Journal*, 4.9.2015.

17 См.: Tiezzi, Shannon. *Mainland Firm Lends a Hand of Taiwan Expands South China Sea Presence*. In: *The Diplomat*, 10.2.2015.

18 См.: Center for Strategic and International Studies (CSIS): *Island Tracker*, 17.2.2016; там же, *Subi Reef Tracker*, 17.2.2016 <http://amti.csis.org/island-tracker/subi-reef-tracker>.

19 См.: Wong, Edward/Perles, Jane. *As Tensions with U.S. Grow, Beijing Says It Will Stop Building Artificial Islands in South China Sea*. In: *New York Times*, 16.6.2015.

20 Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. *Foreign Minister Wang Yi Meets the Press*, 8.3.2015.

21 См.: *Please Stop Stirring Up Trouble in South China Sea*. In: *People` Daily* 3.6.2015; Baron, Kevin. *China`s New Islands Are Clearly Military, U.S. Pacific Chief Says*. In: *Defense One*, 24.7.2015.

22 См.: LaGrone, Sam. *Head of Chinese Navy Defends South China Sea Moves in Teleconference with CNO Richardson*. In: *USNI News*, 20.1.2016; Wong Edward / Perlez, Jane. *As Tensions with U.S. Grow, Beijing Says It Will Stop Building Artificial Islands in South China Sea*. In: *New York Times*, 16.6.2015.

23 См.: Kuok, Lynn. *The U.S. FON Program in the South China Sea*. ...Washington: Brookings. 2016 East Asia Policy Paper 9; Green, Michael et al. *The U.S. Asserts Freedom of Navigation in the South China Sea*. Washington D.S.: CSIS 2015; Southerland, Matthew. *U.S. Freedom of Navigation Patrols in the South China Sea ...* In: *USCC Issue Brief 2015*; Torbati, Yeganeh / Leong, Trinna. *U.S., Japan Push for Inclusion of South China Sea in Defense Form Statement*. In: *Reuters*, 3.11.2015.

24 См.: Freedberg, Sydney. *U.S. Will Push Chinese Harder on Territorial Claims..* In: *Breaking Defense*, 27.1.2016; Shalal, Andrea/Ali, Idrees. *U.S. Navy Plans Two or More Patrols in South China Sea per Quarter*. In: *Reuters*, 2.11.2015.

25 Cooper, Zak, / Douglas, Jake. *Successful Signaling at Searborough Shoal?* In: *War on the Rocks*, 2.5.2016.

26 Fanguin, Zhou. *Between Assertiveness and Self – restrasint: Unterstanding China`s South China Sea Policy*. In: *International Affairs*, 2016, Nr. 4. – S.873.

27 IGG: *Stirring Up the South China Sea(iii): Ffleeting Opportunity for Calm, Beijing et al*. In.: 7.5.2015, 29 f.

28 Denuer, Simon. *U.S. Weigh Options in South China`s Sea*. In: *WP*, 14.5. 2015, A08; Wroe, David. *Admirak Urges Australia to Join Patrols*. In: *Sydney Morning Herald*, 23.2.2016; Mizokami, Kyle. *Japan`s Self – Defence Forces to Cover More of South China Sea*. In: *Chicago Tribune*, 12.1.2016; Barry, Ellen. *As India Collaborates with Japan on Ialands, It Looks to Check China*. In: *New York Times*, 11.3.2016.

29 Wen, Wang et al. *The South Sea Won`t Stop China – ASEAN Economic Ties*. In: *The Diplomat*, 7.7.2016.

Слова благодарности

Авторы благодарят ученых из Академии Штабных Офицеров Бундесвера (Гамбург) и Академии Защиты Отечества (Вена) за возможность использования некоторых данных из их исследований.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

1. **Абишев М.А.** – әлеуметтану ғылымдарының докторы, Санкт-Петербург кәсіподақтар гуманитарлық университеті Алматы филиалының жалпы білім беру пәндері кафедрасының профессоры
2. **Амантаева Д.Б.** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының докторанты
3. **Әбдірайымова Г.С.** – әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан
4. **Әбсаттаров Р.Б.** – ҰҒА корреспондент-мүшесі, философия ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
5. **Әбсаттаров Г.Р.** – саяси ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті, Алматы қ., Қазақстан
6. **Бірімқұлова Г.У.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
7. **Бірімқұлова Г.У.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Халықаралық қатынастар факультеті, 6D050500 "Аймақтану" мамандығының докторанты, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан
8. **Дауен Д.Б.** – PhD., доцент, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті шығыстану факультетінің деканы, Алматы қ., Қазақстан
9. **Досымхан Е.Д.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
10. **Еспенова Т.Т.** – аға оқытушы, Т.Қ. Жүргенов ат. Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., Қазақстан
11. **Жангужекова Д.Ж.** – әл-Фараби ат. ҚазҰУ «6D050200 – Саясаттану» мамандығының докторанты
12. **Жұмағұлов М.О.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 3 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
13. **Имашева Ж.А.** – PhD студент, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
14. **Иманбекова Б.И.,** – саяси.ғ.д, доцент, кафедра меңгерушісі, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
15. **Издамасова Н.К.** – Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының магистранты
16. **Кабаева Ж.А.** – филос.ғ.д., саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан
17. **Кагазбаева Э.М.** – саяси ғылымдардың кандидаты, Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ доценті, Алматы қ., Қазақстан
18. **Карымсакова К.К.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Саясаттану мен Әлеуметтік-Философиялық пәндер кафедрасы докторанты, Алматы қ., Қазақстан
19. **Карабасова А.Б.** – PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы қ., Қазақстан
20. **Каримова Г.К.** – «6D050100 – Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
21. **Құрманғали А.Қ.** – с.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Алматы қ., Қазақстан
22. **Муслимова Қ.С.** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
23. **Мадярбеков Г.Б.** – «6D050100 – Әлеуметтану» мамандығының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтану кафедрасы
24. **Набиев В.Г.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан
25. **Назарова К.Б.** Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, шығыстану факультетінің магистранты, Алматы қ., Қазақстан
26. **Нусипова А.У.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, халықаралық білім беру корпорациясының доценті
27. **Несипкалиев Д.Е.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан

- 28.Нуров М.М.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты
- 29.Омарова А.Т.** – PhD, әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан
- 30.Ожукеева Т.О.** – т.ғ.д., Қырғыз Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының профессоры
- 31.Омарова М.А.** – т.ғ.к., Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Шығыстану факультетінің доценті, Алматы қ., Қазақстан
- 32.Рахманова Г.Б.** – ҚазХҚЖӘТУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Абылай хан атындағы, тарих ғылымдарының кандидаты
- 33.Рахимбаева Г.К.** – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің 2 курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан
- 34.Рау И.А.** – философия ғылымдарының докторы, профессор, Бундесфердің жетекші кадрлары даярлайтын Академиясы, Гамбург қ., Германия
- 35.Сайлаубек А.С.** – әлеуметтану мамандығының магистранты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- 36.Сейдуманов С.Т.** – әлеуметтану ғылымдарының докторы, Әлеуметтану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- 37.Сейсен Н.Б.** – с.ғ.д., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры
- 38.Сыздықова С.М.** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының PhD докторанты
- 39.Тауенов К.Е.** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
- 40.Таукелова Т.Б.** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс кафедрасының аға оқытушысы
- 41.Тулбаев Н.Н.** – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты, Алматы қ., Қазақстан
- 42.Файзулин Р.К.** – Санкт-Петербург кәсіподақтар гуманитарлық университеті Алматы филиалының жалпы білім беру пәндері кафедрасының аға оқытушысы
- 43.Шингалиева А.К.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. **Абишев М.А.** – доктор социологических наук, профессор кафедры общеобразовательных дисциплин Алматинского филиала Санкт-Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов
2. **Амантаева Д.Б.** – докторант кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
3. **Абдирайымова Г.С.** – доктор социологических наук, профессор, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
4. **Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, профессор, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
5. **Абсаттаров Г.Р.** – кандидат политических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
6. **Биримкулова Г.У.** – Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, факультет международных отношений, докторант специальности 6D050500 – «Регионоведение», г. Нур-Султан, Казахстан
7. **Биримкулова Г.У.** – Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
8. **Дауен Д.Б.** – PhD, доцент, декан факультета востоковедения Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
9. **Досымхан Е.Д.** – Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
10. **Еспенова Т.Т.** – ст. преподаватель, Казахская национальная академия искусств им. Т.К. Жургенова, г. Алматы, Казахстан
11. **Жангужекова Д.Ж.** – КазНУ им. аль-Фараби, докторант по специальности «6D050200 – Политология»
12. **Жумагулов М.О.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 3 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан
13. **Имашева Ж.А.** – PhD студент, кафедра социологии и социальной работы, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
14. **Иманбекова Б.И.** – д.п.н., доцент, заведующий кафедрой, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан
15. **Издамасова Н.К.** – магистрант кафедры общественно-гуманитарных дисциплин Казахского национального женского педагогического университета
16. **Кабаева Ж.А.** – д.ф.н., профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
17. **Кагазбаева Э.М.** – кандидат политических наук, доцент КазУМОиМЯ им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
18. **Карымсакова К.К.** – докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан
19. **Карабасова А.Б.** – PhD докторант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, преподаватель, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан
20. **Каримова Г.К.** – докторант 2 курса специальности «6D050100 – Социология», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
21. **Курмангали А.Қ.** – д.с.н., доцент кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
22. **Муслимова Қ.С.** – PhD докторант кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
23. **Мадярбеков Г.Б.** – докторант специальности «6D050100 – Социология», кафедра социологии Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева
24. **Набиев В.Г.** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая, г. Алматы, Казахстан
25. **Назарова К.Б.** – Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, магистрант факультета востоковедения, г. Алматы, Казахстан
26. **Нусипова А.У.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доцент международной образовательной корпорации
27. **Несипкалиев Д.Е.** – Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

докторант 2 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан

28. Нуров М.М. – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая

29. Омарова А.Т. – PhD, доцент кафедры социологии и социальной работы, КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

30. Ожукеева Т.О. – д.т.н., профессор Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики

31. Омарова М.А. – к.и.н., доцент факультета востоковедения Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

32. Рахманова Г.Б. – доцент кафедры международных отношений КазУМОиМЯ им. Абылай хана, кандидат исторических наук

33. Рахимбаева Г.К. – магистрант 2 курса Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

34. Рау И.А. – доктор философских наук, профессор, Академия ведущих кадров Бундесфера, г. Гамбург, Германия

35. Сайлаубек А.С. – магистрант специальности социология, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

36. Сейдуманов С.Т. – доктор социологических наук, профессор кафедры социологии, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

37. Сейсен Н.Б. – д.с.н., ассоциированный профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин Казахского национального педагогического университета имени Абая

38. Сыздыкова С.М. – PhD докторант кафедрой социологии и социальной работы КазНУ им аль-Фараби

39. Тауенов К.Е. – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан

40. Таукелова Т.Б. – старший преподаватель кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

41. Тулебаев Н.Н. – докторант КазНУ им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

42. Файзулин Р.К. – старший преподаватель кафедры общеобразовательных дисциплин Алматинского филиала Санкт-Петербургского Гуманитарного университета профсоюзов

43. Шингалиева А.К. – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса специальности «Социология», г. Алматы, Казахстан

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

1. **Abishev M.A.** – doctor of sociology, Professor of General education Department of Almaty branch of St. Petersburg Humanitarian University of trade unions
2. **Amantayeva D.B.** – doctoral student of the Department of sociology and social work of KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
3. **Abdiraimova G.S.** – doctor of sociological Sciences, Professor of KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
4. **Absattarov R.B.** – Corresponding member of NAS, doctor of philosophical Sciences, Professor KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
5. **Absattarov G.R.** – candidate of political Sciences, Kazakh University of international relations and world languages named after Abylai Khan, Almaty, Kazakhstan
6. **Birimkulova G.U.** – Eurasian national University named after L.N. Gumilev, faculty of international relations, doctoral student of specialty «6D050500 – Regional Studies», Nur-Sultan, Kazakhstan
7. **Birimkulova G.U.** – Eurasian national University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
8. **Dauyen D.B.** – PhD., associate Professor, Dean of the faculty of Oriental studies of the Kazakh University of international relations and world languages named after Abylay Khan, Almaty, Kazakhstan
9. **Dossymkhan Y.** – Eurasian national University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan
10. **Espenova T.T.** – senior lecturer, Kazakh national Academy of arts after T.K. Zhurgenov, Almaty, Kazakhstan
11. **Zhanguzhekova D.Zh.** – PhD student in «6D050200 – Political Science», al-Farabi KazNU
12. **Zhumagulov M.O.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 3rd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
13. **Imasheva Zh.A.** – PhD student, Department of sociology and social work, Kazakh national University al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
14. **Imanbekova B.I.** – PhD, associate Professor, head of the Department, Kazakh national women's pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
15. **Izdamassova N.K.** – Master student of the Department of social and humanitarian disciplines of the Kazakh national women's pedagogical University
16. **Kabayeva Zh.A.** – Ph.D., Professor of the Department of political science and social and philosophical disciplines, KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
17. **Kagazbaeva E. M.** – candidate of political Sciences, associate Professor of KazUIR and WL Abylay Khan, Almaty, Kazakhstan
18. **Karymsakova K.K.** – doctoral student of the Department of political science and socio-philosophical disciplines of the Kazakh national pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan
19. **Karabasova A.B.** – PhD doctoral student, Kazakh national University named after al-Farabi, teacher, Almaty, Kazakhstan
20. **Karimova G.K.** – 2nd year doctoral student of specialty "6D050100 – Sociology", Eurasian national University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
21. **Kurmangali A.K.** – doctor of science, associate Professor of international relations of KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
22. **Muslimova K.S.** – PhD doctoral student of the Department of sociology and social work of KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
23. **Madyarbekov G.B.** – doctoral student specialty «6D050100 – Sociology», Department of sociology, Eurasian national University named after L.N. Gumilyov
24. **Nabiyev V.G.** – PhD doctoral student of the Department of political science and socio-philosophical disciplines KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan
25. **Nazarova K.B.** – Kazakh University of international relations and world languages named after Abylai Khan, faculty of Oriental studies, Almaty, Kazakhstan
26. **Nussipova A.U.** – Abay Kazakh national pedagogical University, associate Professor of international educational Corporation
27. **Nessipkaliyev D.E.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 2nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
28. **Nurov M.M.** – PhD doctoral candidate of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines of KazNPU named after Abay

- 29.Omarova A.T.** – PhD, associate Professor of sociology and social work, KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
- 30.Ojukeeva T.O.** – doctor of technical Sciences, Professor of the Academy of public administration under the President of the Kyrgyz Republic
- 31.Omarova M.A.** – Ph.D., associate Professor, faculty of Oriental studies, Kazakh University of international relations and world languages named after Abylay Khan, Almaty, Kazakhstan
- 32.Rakhmanova G.B.** – associate Professor of international relations, KazUIR & WL Abylay Khan, candidate of historical Sciences
- 33.Rakhimbayeva G.K.** – 2nd year master's student of Kazakh University of international relations and world languages named after Abylay Khan, Almaty, Kazakhstan
- 34.Rau I.A.** – doctor of philosophy, Professor, Academy of leading personnel of the Bundeswehr, Hamburg, Germany
- 35.Sailaubek A.S.** – master's degree in sociology, Kazakh national University al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
- 36.Seidumanov S.T.** – doctor of sociology, Professor of the Department of sociology, Eurasian national University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan, Kazakhstan
- 37.Seisen N. B.** – doctor of science, associate Professor of the Department of political science and social and philosophical disciplines of the Kazakh national pedagogical University named after Abay
- 38.Syzdykova S.M.** – PhD student of the Department of Sociology and Social Work of the al-Farabi Kazakh National University
- 39.Tauenov K.E.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 2nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan
- 40.Tauekelova T.B.** – senior lecturer of the Department of sociology and social work of KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
- 41.Tulebayev N.N.** – doctoral student of KazNU al-Farabi, Almaty, Kazakhstan
- 42.Faizullin R.K.** – senior lecturer of the Department of General education disciplines of Almaty branch of St. Petersburg Humanitarian University of trade unions
- 43.Shingalyieva A.K.** – Kazakh national pedagogical University named after Abay, 2nd year doctoral student of specialty «Sociology», Almaty, Kazakhstan

Требования к научной статье для опубликования в журнале «Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки»

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word, 2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

Образец оформления статьи:

МРПТИ 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K.I. Mirzoev²

¹*the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru*

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, moving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.